TEHAS

VOLTA

LEHEKÜLGI
AJALOOST

A-29472

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
AJALOO INSTITUUT

V. GUSSAROVA

TEHAS VOLTA

LEHEKÜLGI AJALOOST

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“
TALLINN 1968

9 (E)
T 37

Originaali tiitel:

В. Гусарова
ЗАВОД «ВОЛЬТА»
Страницы истории

Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин 1967

Kaane kujundanud G. Pant
Tõlkinud V. Jürgen

TARTU ÜLIKOOLI

«Klassiteadlikel töölistel pole tähtsamat ülesannet kui ülesanne tunda oma klassi liikumist, selle olemust, selle eesmärke ja ülesandeid, selle tingimusi ja praktilisi vorme.»

V. I. Lenin

EESSÕNA

Tööliskassi minevik, tänapäev ja tulevik on omavahel tihedasti seotud. Üksnes õppides tundma minevikku võib vääriliselt hinnata olevikku ning mõista kommunismi võidu vältimatust. Rikkalikku materjali annab meile selleks vabrikute ja tehaste ajalugu — kajastab ju iga tööstusettevõtte arengukäik kõigi selle iseärasustega ka tööliskassi üldisi arenguprotsesse.

Tehase «Volta» kollektiivil on seljataga suur võitlus- ja võituderohke tee, mille kestel kasvas käitise vabrikumärgi kuulsus, süvenes tööliste kutseoskus ning karastus nende poliitiline teadlikkus.

Tehase «Volta» ajalugu võib jaotada kolme, pikkuselt enam-vähem võrdsesse perioodi. Esimene periood hõlmab aega alates tehase rajamisest kuni selle evakueerimiseni 1917. aastal. Nendel aastatel arenes tootmine Venemaa turu vajaduste kohaselt, tööliskond aga võitles käsikäes kogu Vene proletariaadiga isevalitsuse kukutamise eest. «Volta» ajaloo teine periood langeb kodanliku Eesti vabariigi eksisteerimisaastatesse, mil tehase tootmismaht Venemaa turu kaotamise tõttu tunduvalt langes. Tootmishooned tuli rentida mitmesugustele pisikäitistele, «Volta» ise aga hakkas endast kujutama pigem töökoda kui tehast. Tööliskonna ülesandeks sellel perioodil oli jõudude koondamine kodanluse ekspluateerimisikkest vabanemiseks.

Tehase «Volta» ajaloo kolmas periood algas nõukogude korra taastamisega Eestis 1940. aastal. Rahva omandiks saades avanesid tehasel ulatuslikud arenguperspektiivid, millele aga tõmbas kriipsu peale puhkenud sõda. Pärast saksa fašistlike anastajate väljakihutamist Tallinnast algas tehase taassünd. Sõjaeelne toodangumaht taastati juba ühe aasta jooksul, 1953. aastaks aga jõudis lõpule käitise esimene sõjajärgne rekonstrueerimine. Selle perioodi kestel kujunes ka uus tehase töötajate kollektiiv.

Järgnevatel aastatel kasvas tehase «Volta» toodangumaht pidevalt, kusjuures tegeldi üha põhjalikumalt tootmise komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimisega, mille tulemusena elektrimootorite toodang suurenes aastatel 1946—1965 20-kordselt. Toodanguhulga edasiseks tõstmiseks ja spetsialiseerimiseks aga osutus möödapääsmatuks uus rekonstrueerimine, mis Suure Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva künnisel edenes täie pingega.

*

Käesoleva raamatu koostamisel kujunesid aluseks tehase arengu põhietapid. Esimene peatükk käsitleb tehase ajalugu tsaariajal ja kodanluse võimu aastail. Teine ja kolmas peatükk kõnelevad «Voltast» kui nõukogu-

likust ettevõttest, kusjuures nimetatud peatükkide vaheliseks piiriks kujunes tehase esimese sõjajärgse rekonstrueerimise lõpuleviimine 1953. aastal, mis tagas uue kvalitatiivse hüppe käitise edasises arengus.

«Volta» ajaloo nõukogulik periood on erakordselt sisukas ja õpetlik, sisaldades mitmekülgseid kogemusi uue ühiskonna rajamise nimel peetava võitluse alal. Raamatus on pööratud peatähelepanu tehase ja selle töötajate kollektiivi tegevuse põhilistele momentidele ja püütud neid valgustada nii, et oleks võimalik vältida minevikus tehtud vigu ja kasutada kõiki pidevalt lisanduvaid häid kogemusi.

*

Autor avaldab siirast tänu kõikidele seltsimeestele, kes osutasid kaasabi käesoleva raamatu trükiks ettevalmistamisel, sealhulgas tehase veteranidele Rudolf Bruchlinile, Georg Kellole, Richard Piiburile, Aleksander Prankile ja Paul Raggisele, tehase töötajatele N. Telehhovale, K. Kutuzovale, I. Butile, S. Poljakovale, G. Smirnovile, A. Soloveile, Z. Štšastnõile ja V. Šneiderile ning samuti L. Randmetsale (EKP Keskkomitee juures asuv Partei Ajaloo Instituut), G. Lukinile, E. Jaanvärgile ja kõikidele ENSV TA Ajaloo Instituudi Oktoobri-järgse perioodi sektori töötajatele.

1. PEATÜKK

MINEVIKUST (1899—1940)

TEHASE ASUTAMINE

1899. aastal alustati Tallinna äärelinnas Koplis, a./s. «Franz Krulli» masinatehase naabruses elektromehaanikatehase ehitamist. Ehitajaks oli vastne aktsiaselts «Volta», mille põhikiri oli kinnitatud sama aasta 15. aprillil.

See oli üks arvukatest aktsiaseltsidest, mille asutamine kuulub XIX sajandi üheksakümnendatesse aastatesse, millised tähistavad kapitalismi tormilist arengut Venemaal. Sellel ajajärgul levis üha laialdasemalt aktsiaseltsi vorm. Seoses tootmise kontsentreerimise süvenemisega ei piisanud ühel kapitalistil enam küllaldasi vahendeid kaasaegse tehase rajamiseks. 10 aasta jooksul (1889—1899) kasvas Venemaal tööstuslike aktsiaseltside arv 504-lt 1184-le. [1]

Aktsiaseltsi «Volta» loomise mõte kuulub Tallinna saksa suurkapitalistide perekonna kahele esindajale — Carl ja Christian Lutherile. Sakslased kasutasid igipõlisest ajast Baltimaadel erilisi privileege. Sakslastest parunid olid mõisnikeks, saksasoost kodanluse valduses aga oli enamik vabrikuid ja tehaseid.

Üks Lutherite esivanemaid — Georg Luther — asus Tallinna juba XVIII sajandi keskel ja avas siin koloniaalkaupluse. Tema järeltulijad ehitasid mööblivabriku. Lutherid rikastusid odava töötajõu ekspluateerimise arvel kiiresti, nende vineeri- ja mööblivabrik laienes ning kapital kasvas. Lutherid, olles huvitatud raha otstarbekohasemast paigutamisest, leidsid, et üheks niisuguseks sobivaks viisiks on kapitali mahutamine nii Venemaal kui ka kogu maailmas arenevasse uude tööstusharusse — elektrotehnikatööstusse.

Tööstuse areng XIX sajandi viimasel veerandil ning kiire elektrifitseerimine tingisid tunduvalt suureneva nõudmise elektrotehnilise toodangu järele. Elektrimootorid leidsid iga aastaga üha enam kasutamist. Elekter tungis jõudsalt igapäevasesse ellu.

[1] С. Я. Розенфельд, К. И. Клименко. История машиностроения в СССР. М., 1961, стр. 48.

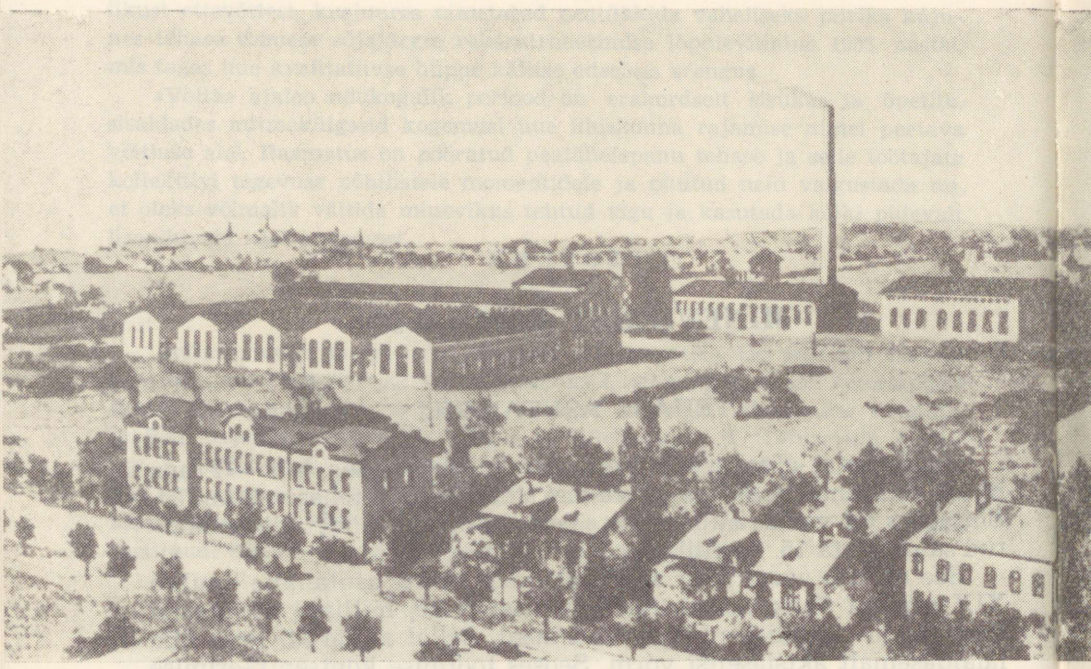

«Volta» sajandi algul.

Elektrifitseeriti ühiskondlikke hooneid ja elamuid, tänavatelgi tõrjus elekter kõrvale kõik muud valgustusviisid. Elektrienergia kasutamise tulusus tagas elektrotehnika arengule avarad perspektiivid.

Nii kujunes endastmõistetavaks, et Riia Kommertspank, mille osakond avati Tallinnas 1896. aastal, kiitis heaks Lutherite kavatsuse ja toetas seda. Saanud 12% a./s. «Volta» aktsiatest, see pank mitte ainult ei võtnud endale seltsi finantseerimist, vaid kontrollis ka selle tegevust. Kuna Riia Kommertspanga kapitalist kuulus 50% sakslastele,[2] siis panga kaastegevusel laienes a./s. «Volta»-legi» maailmaturul valitseva elektrikompanii AEG («Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft») mõju. Nii sündiski veel üks imperialismiajastule tüüpiline aktsiaselts.

Põhikirjas märgiti aktsiaseltsi «Volta» asutamise eesmärgina: «... luua, omandada ja ekspluateerida Tallinnas ja impeeriumi

[2] O. Karma. Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul (kuni kapitalismi üldkriisi tekkimiseni). — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. 1952, nr. 4, lk. 25.

teistes paikades iga liiki ettevõtteid, mille eesmärgiks on elektrienergia saamine ja rakendamine ning samuti igasuguste masinate ja terasvalandite tootmine.» Aktsiaseltsi põhikapital moodustas esialgu poolteist miljonit rubla. Lasti välja 6000 aktsiat à 250 rubla. Kõik need aktsiad olid jaotatud asutajate — Lutherite, nende lähemate sugulaste ja tuttavate vahel. [3] Aktsiaseltsi tegevusest võtsid osa kohalikud suurkapitalistid — Girard, Rosen, Rotermann, Ingmann ja teised. Põhilisteks aktsiate omanikeks peaaegu tehase esimese kümne tegevusaasta vältel olid perekond Lutherid ja Riia Kommertspank. [4] Neile kuulus ka seltsi juhatuse valimisel enamus hääli, sest kahekümne aktsia omamine andis ühe hääle. Kuna lõviosa aktsiatest kuulus Carl ja Christian Lutherile, siis olid nemad seltsi juhatuse alalisteks liikmeteks.

A./s. «Volta» esimeseks ja peamiseks sünnitiseks oli elektromehaanikatehas, mille ehitusplaan valmis samaaegselt seltsi põhikirja koostamisega. Juba 1889. aasta aprillis esitati ehitusplaan Eestimaa kubernerile kinnitamiseks, linnavolikogu aga eraldas ehituskrundi. Tehase püstitamine läks jõudsalt. 1900. aasta alguseks valmis peahoone, mille kaks osa muudeti soojapidavaks. Sinna paigaldati ajutised ahjud ja seati kohale osa tööpinke. 5. jaanuaril 1900 vaatas kuberneri poolt määratud komisjon need ruumid üle ja andis loa seal tööd alustada. [5]

Tehase üldiseks juhtimiseks kutsuti kohale insener Konrad Schindler Šveitsist. Talle anti ulatuslikud volitused niihästi administratiivküsimuste lahendamiseks kui ka tootmise tehniliseks juhtimiseks. Teaduslikku konsultatsiooni andis Riia Polütehnilise Instituudi dotsent E. Arnold.

Pärast töö alustamist osas peahoones tehase ehitamine jätkus. Esmajärjekorras püstitati tehase elektrijõujaam, kus 1900. aasta lõpuks töötas juba kaks vahelduvvoolugeneraatorit võimsusega 175 hj. kumbki. Töökodades oli üles seatud 28 vahelduvvoolu-elektrimootorit koguvõimsusega 136 hj. ja 7 alalisvoolu-elektrimootorit koguvõimsusega 17,5 hj. [6]

1901. a. 1. maiks jõuti kõikide projektis ettenähtud ehitustöödega lõpule. [7] Tehase «Volta» territooriumi suuruseks kujunes ligi 10 ha. Piki Soo tänavat (praegune Tööstuse tänav) ääristas tehase territooriumi 340 meetri pikkune müür. Soo tänavasse püstitati ka peahoone, mille teisel korrusel paiknesid administratiivruumid, tehniline kontor ja selle naabruses hästi sisustatud joonestussaal, esimesel korrusel aga asus materjalide ja valmistoodangu ladu.

---

[3] TLA, f. 195, nim. 2, s.-ü. 606, l. 69.
[4] TLA, f. 240, nim. 1, s.-ü. 6016, l. 11.
[5] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 7.
[6] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 15, l. 95.
[7] ENSV RAKA, f. 33, nim. 3(4), s.-ü. 2226/46, l. 53.

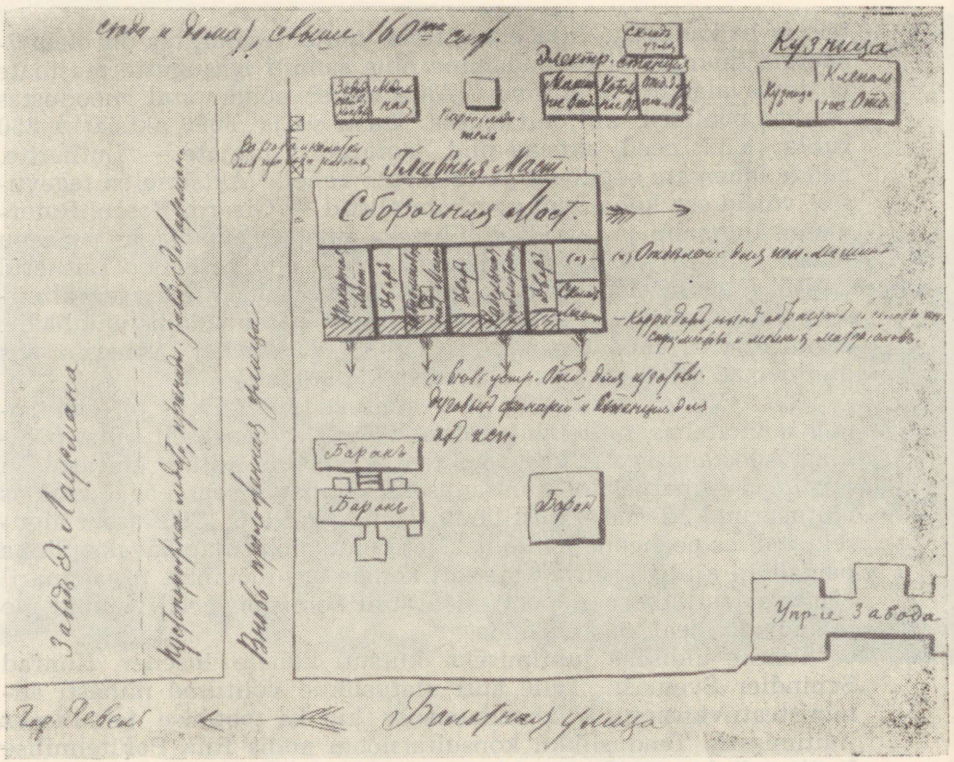

Tehaseplaani visand (1904. a.).

Tootmine oli organiseeritud tolle aja kohta kõrgel tehnilisel tasemel. Tehase tööruumides oli üles seatud: 29 treipinki, 2 höövelpinki, 5 stoosimispinki, 17 puurmasinat, 7 freespinki, 8 käia, 8 poldi- ja mutrikeeramispinki ning 14 muud metallitöötlemispinki, 56 kruustangi, 5 sepaääsi, 1 elektrivasar (esimene selletaoline Eestis), 1 press, kahed mehaanilised käärid, 2 puidutöötlemis- ja 12 tisleripinki. [8] Seadmestik täienes iga aastaga. Tehas «Volta» töötas peamiselt Venemaa tooraine varal ja varustas oma toodanguga Venemaa turgu. [9] Ettevõttel kujunesid püsivad sidemed paljude Venemaa tehastega. Nii näiteks hangiti mitmesuguseid terasesorte Putilovi, Lõuna-Vene ja Uraali, sealhulgas ka Demidovi tehastest. Raud- ja vasktorusid osteti vastavatest Peterburi ja

[8] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 95, l. 170.
[9] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 138, l. 204.

Varssavi ettevõtetest, malmivalu saadi kohapealt Tallinnas, terasevalu aga Brjanski tehasest, millega «Voltat» sidus pikaajaline leping.

Ent tehase «Volta» rajamine langes ajale, mil algas ülemaailmne majanduskriis, mis haaras ka Venemaa. See kajastus tehasegi töös, kus 1900. aastal valmistati vaid 50 000 rubla väärtuses toodangut, ehkki tootmises olid tegevad 165 töölist. Toodangu väärtus ühe töölise kohta moodustas esimesel tegevusaastal kõigest 300 rubla. [10] See on vist küll Tallinna 12 suurkäitise hulgas kõige väiksem toodang ühe töölise kohta. Uue toodangu juurutamisel põrgati raskustele, mille tõttu tehas «Volta» oma eksisteerimise esimestel aastatel pidi tegelema mitte niivõrd elektrimasinate massilise tootmisega, kuivõrd elektriseadmestiku paigaldamisega niihästi tööstuslikuks otstarbeks kui ka valgustuseks, ja tihtipeale tuli monteerida ka välismaise päritoluga agregaate. Peale selle kulges tehase tegevus karmi konkurentsi tingimustes niihästi Saksa AEG elektrimootoritehastega, kelle mõjupiirkonnas oli ka Venemaa, kui ka Venemaal juba eksisteerivate võimsate tehastega, nagu «Siemens ja Halske» ning «Duflon, Konstantinovitš ja Ko.» Peterburis või «Union» Riias. Peale selle ehitati samaaegselt «Voltaga» suurt elektrotehnikatehast (praegune elektrimasinatehas «Dünamo») Moskvas.

Asjaolud kujunesid sellisteks, et aktsiaseltsi «Volta» asutajate lootused kiirele ja suurele kasumile ei täitunud. Tehase omanikud otsisid tekkinud olukorrast väljapääsu tööliste intensiivses ekspluateerimises.

TÖÖLISTE OLUKORD

Ehitades tehast arvestasid selle asutajad õigesti, et odavat tööjõudu jätkub piisavalt. Töölisklassi ridade kasvu reserviks kujunesid maalt linna asuvad sulased ja vähese maaga talupojad. Tehasevalitsuse informatsioonist Eestimaa kubermangu vanemale vabrikuinspektorile nähtub, et «Voltas» 1902. aasta suvel töötanud 174-st töölisest oli Tallinnast pärit vaid 29. [11] Ülejäänud aga olid enamasti tulnud maalt. Tegemist oli peamiselt noormeestega, kes pidasid tehases pikki aastaid õpilaspõlve ning leidsid rakendamist mustatöölistena. Elektrotehnikatööstuse spetsiifika tingis aga vajaduse suure hulga kõrge kvalifikatsiooniga tööliste järele. Viimaste ridu täiendati niihästi kohalike käsitöölistega kui ka Tallinnasse asunud kvalifitseeritud töölistega Peterburist ja Riiast, kus juba töötasid elektrotehnikaettevõtted. Nii kujunes «Volta» kollektiiv

[10] E. Kull. Masinaehitus Eesti NSV-s. Tallinn 1960, lk. 8.
[11] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 99, l-d 36, 37.

juba selle moodustamise algusest paljurahvuseliseks. Peaaegu kogu tehniline personal, ametnikud ja meistrid olid saksa rahvusest — osalt kohalike balti sakslaste hulgast, osalt Saksamaalt tööle võetud. Sakslased tõid endaga ühest küljest küll tootmiskogemusi, teisest küljest aga ka oskuse töölistelt välja pigistada viimsegi jõuraasu. 1901. aastal sai tehase juhatajaks Konrad Schindleri asemel balti sakslane Edwin Henckel.

XX sajandi alguses polnud Tallinna tööliste olukord põrmugi parem kui kogu Venemaa proletariaadil. Töö oli äärmiselt pingutav. Tööpäev oli pikk, töötingimused rängad, töötasu madal. Kuid «Voltas» olid töötingimused tööliste üldise raske olukorraga võrreldes isegi halvemad kui paljudes teistes samalaadsetes ettevõtetes. Kui näiteks «Voltaga» üheaegselt ehitatud Moskva «Dünamo» tehases kestis tööpäev kella poole kaheksast hommikul kuni kella kuueni õhtul ühetunnilise lõunavaheajaga, [12] s. o. 9,5 tundi, siis voltalastel algas töö kell seitse hommikul ja lõppes kell seitse õhtul, samuti ühetunnilise lõunavaheajaga. [13] Nii oli ametlik tööpäev «Voltas» poolteise tunni võrra pikem kui «Dünamos». Siinsed katlakütjad ja masinistid aga pidid ilmuma tööle suvel 1 tund ja talvel 1,5 tundi enne töö algust tehases ning lõpetama oma töö kõikidest teistest töölistest pool tundi hiljem.

Samasugust pilti pakub ka «Volta» tööpäeva kestuse võrdlemine Riia elektrotehnikatehasega «Union». Lisaks 11-tunnilisele ametlikule tööpäevale oli «Voltas» tavaks organiseerida ka nn. «pikendatud tööpäevi», mil töölistel tuli töötada 14—15 tundi ööpäevas.

M. Kalinin meenutas hiljem, et kogu pika tööpäeva vältel tuli «Voltas» töötada sõna otseses mõttes «töökohast eemaldumata». [14] Kui meister märkas, et tööline tegeles mingi kõrvalise asjaga või kõneles naabriga, määrati talle viivitamatult trahv. Trahviti kõige eest: vähimagi hilinemise, praagi ja suitsetamise, kõige rohkem aga instrumentide rikkumise eest — eriti sageli murdusid puurid. Meistrid rakendasid olemasolevat trahvide loendit oma äranägemisel. Töölised sõltusid täielikult meistrite omavolist, tehase administratsioon aga käsitles trahve korra säilitamise vahendina. Juba 30. juuliks 1900 moodustas trahvidest laekunud kapital 1220 rubla. [15] Trahvide arv kasvas aastast aastasse. Vabrikandid püüdsid tööliste turjal korvata ebaedu tootmises ja hakkasid juba 1904. aastal rakendama massiliselt trahvimisi. Tehas «Volta» sai trahvide poolest niivõrd kuulsaks, et VSDTP Tallinna Komitee saatis selle omanikele märgukirja, milles hoiatati, et kui trahve ei tühis-

[12] «Динамо» на путях к Октябрю, М. 1961, стр. 17.
[13] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 9.
[14] М. И. Калинин. Пребывание в Ревеле. — «Пролетарская революция», 1921, № 3, стр. 242.
[15] Эстляндские губернские ведомости, 1900, № 52, 28 декабря.

Tehase peahoones. Esiplaanil administratsiooni esindajad.

tata, siis alustavad võitlust mitte üksnes «Volta», vaid ka kogu linna käitiste töölised. [16]

Lisaks sellele elasid «Volta» töölised alalises töökoha kaotamise hirmus. Ebasoosingusse sattunud tööline sai pikema jututa lõpparve. Iga kord polnudki selleks vaja ebasoosingusse sattuda — sõltus ju töölise saatus eelkõige tellimuste olemasolust. Sellega seoses eksisteerisid ka eritingimused tööle võtmisel — töölisi palgati tööle ajutiselt, näiteks üheks-kaheks kuuks, s. o. antud tellimuse täitmise ajaks. Iseloomustavad on järgmised andmed: 1904. a. märtsikuus töötas tehases 267 töölist, kellest oli üle nelja aasta kohapeal töötanud vaid 7 inimest. [17] Järelikult pidid peaaegu kõik

[16] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa. Tallinn 1961, lk. 39.

[17] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 53.

Rühm mudelitsehhi töölisi. (Sajandi algusest pärinev foto.)

need töölised, kes olid «Voltas» leidnud tööd 1900. aastal, tehasest vahepeal ühel või teisel põhjusel lahkuma. Kriisi- ja tööpuuduse aastatel võtsid töölised lõpparve teadagi mitte paremate tööotste otsingutele siirdudes. Nendest, kes töötasid «Voltas» 1904. aasta märtsis, oli töötanud siin üle kolme aasta 45 ja rohkem kui kaks aastat 56 töölist. [18]

Hirm töökohta kaotada sundis töölisi töötama äärmise kurnatuseni, mis sageli põhjustas tööõnnetusi. Kannatanutele maksti abiraha vaid poole päevapalga ulatuses ja sedagi üksnes nendel juhtudel, kui läks korda tõestada, et kannatanu polnud tööõnnetuses süüdi. Tavaliselt aga tunnistati süüdlaseks tööline ega makstud talle kopikatki abiraha. Kogu 1904. a. jooksul võttis administratsioon omaks vaid 11 tööõnnetust ja sedagi üksnes seetõttu, et vigastused olid liialt rasked ega läinud korda süüd tööliste kaela veeretada. Kannatanutest jäid kolm vigaseks. [19] Ka arstiabi polnud kerge saada. Tehase arst võttis vastu kaks korda nädalas ja sedagi vaid ühe tunni kestel: hommikul kella poole üheksast kuni poole kümneni.

Korteritingimused halvendasid veelgi tööliste niigi mittekades-

[18] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 53.
[19] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 138, l. 205.

tamisväärset olukorda. Tehasel polnud töölistele pakkuda kortereid, neid anti vaid üksikutele administratsiooni esindajatele. Töölised üürisid kortereid eramajades, mida mitmed ettevõtjad ehitasid Koplisse seoses tööstuste rajamisega. Nendes majades olid tavaliselt ühetoalised korterid, kus köögi ja ühtlasi esiku jaoks oli toast nn. säärvandiga eraldatud osa. Korteriüüri tasumiseks kulus kuni üks kolmandik palgast, seetõttu olid üürnikud, perekondadega töölised, sunnitud andma voodikohti vallalistele töölistele.

Töölistele aga oli kõige olulisemaks probleemiks palgaküsimus. Kuna tootmise spetsiifika «Voltas» nõudis kõrge kvalifikatsiooniga tööliste arvukat rakendamist, pidid nad ka teiste töölistega võrreldes tunduvalt rohkem teenima. Eriti hästi maksti seadmete monteerijatele. Ometi ei ületanud tööliste keskmine teenistus «Voltas» 30—35 rubla,[20] mis vastas enam-vähem palgaoludele teisteski metallitööstustes. Mustatöölised said «Voltas» kaks korda vähem palka kui teistes tööstustes ja selle tunnistas isegi Tallinna linnavolikogu erikomisjon «äärmiselt ebapiisavaks». Nimetatud komisjon oli sunnitud ka konstateerima, et «... ükski, kellele on teada Tallinnas valitsev elukallidus, ei kahtle selles, et kolmest täiskasvanud inimesest koosneva perekonna enam-vähem rahuldav eksisteerimine on 210-rublase aastasissetuleku puhul mõeldamatu. Kui tööline oma lakkamatu ja pingutava pool ööpäeva kestva töö eest, mis jätab ta ilma füüsilisest võimalusest kas või hootigi anduda muudele mõistuslikule olendile omastele huvidele, ei saa niisugust tasu, mis tagaks talle piisava ülalpidamise isegi tööl viibimise ajaks, siis taolist olukorda ei saa tunnistada normaalseks.»[21]

Töölistel puudus paik, kust õigust ja kaitset otsida. Venemaa proletariaat oli neil aastatel poliitiliselt täiesti õigusteta.

Tööliste poolt visa streigivõitlusega tsaarivalitsuselt saavutatud väiksed järeleandmised ajasid aga ettevõtete omanikud praktiliselt nurja. Näitena võib tuua töölisvanemate valimise «Volta» tehases. «Töölisvanemate põhimäärus tehases «Volta»»[22] oli kinnitatud Eestimaa kuberneri poolt 1904. aasta veebruaris. Nimetatud põhimääruse kohaselt jagati kõik tehase töölised kahte kategooriasse, kellest kumbki pidi lahtisel hääletamisel valima töölisvanema ja tema asetäitja. Valida võis üle 25 aasta vanuseid töölisi, kes olid töötanud tehases vähemalt ühe aasta. Milles seisnes töölisvanemate valimise mõte? Nad pidid kaitsma tööliste huve kubermanguvõimude ees. VSDTP II kongressil aga märgiti, et töölisvanemate kohta käiv seadus taotles tegelikult igakülgset politseilise hoolduse tugevdamist töölisklassi üle. Kongress soovitas töölistel töölisvanemate valimistest siiski osa võtta, taotleda kõige

[20] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 99, l. 36.

[21] Революция 1905 — 1907 гг. в Эстонии. Сборник документов. Таллин, 1955, стр. 44 — 45.

[22] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 49.

kindlameelsemate seltsimeeste valimist ning seejuures paljastada tsaarivõimude ja kapitalistide rahvavaenulikku poliitikat. [23]

Ent isegi niisugune kärbitud seadus kutsus esile kapitalistidepoolse visa vastupanu. Töölisvanemate põhimääruse kinnitamisest polnud veel möödunud kuud aegagi, kui tehase «Volta» administratsioon juba leidis, et nimetatud põhimäärus on liialt liberaalne, ja muutis selle, kusjuures kitsendati nii valimisõigust kui ka töölisvanemate volipiirkonda. Uue määruse kohaselt korraldas töölisvanemate valimisi tehase juhataja kinnise hääletamise teel, võttes ise hääletussedeleid vastu. Tehase juhataja kinnitas ka töölisvanemate valimise tulemused, kui aga valitu polnud talle meelepärane, siis tuli valimist korrata. Töölisvanem oli kohustatud tööliste vajadusi käsitlevaid avaldusi esitama esmajärjekorras tehase juhatajale. [24]

1904. a. aprillis tehtigi katset korraldada valimisi niisuguse põhimääruse alusel, kuid kummaski kategoorias ei läinud kuidagi korda valida niisugust töölisvanemat, kes olnuks meelepärane nii töölistele kui ka vabrikantidele. Siis langetas tehase juhtkond «saalomonliku» otsuse: lükata töölisvanemate statuudi rakendamine edasi «sobivama ajani».

MIHHAIL KALININ TEHASE «VOLTA» TÖÖLISENA

Tööliste raske majanduslik olukord, mida veelgi enam süvendas majanduskriis, ja nende poliitiline õigusetus kutsusid esile tõsist rahulolematust tööliste hulgas ning soodustasid sotsiaaldemokraatlike ideede kiiret levimist nende ridades. Eesti töölisliikumise arenemisel etendas suurt osa revolutsiooniliste traditsioonidega Peterburi lähedus. Peterburisse asus hulgaliselt eestlastest töölisi, kellest paljud võtsid seal osa streigivõitlusest ja astusid sotsiaaldemokraatlikesse ringidesse. Tsaarivalitsus omakorda aga saatis Peterburist välja Eestisse töölisliikumisest aktiivselt osavõtjaid. Mõned väljasaadetud töölised asusid tööle «Voltassegi». Uue sajandi esimestel aastatel tuli Peterburist esimeste hulgas tehasesse eestlane Karl Säkk, kes oli Eestisse välja saadetud revolutsioonilisest liikumisest osavõtmise pärast. 1901. a. aprillis saabus Tallinna Mihhail Kalinin — V. I. Lenini poolt Peterburis loodud «Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu» kasvandik. M. Kalinin jätkas oma revolutsioonilist tegevust ka Tallinnas ja tegi palju sotsiaaldemokraatliku liikumise arendamiseks Eestis. Karl Säki kaasabil asus ta «Voltas» treialina tööle ja siinsed töölised said revolutsioonilises tegevuses tema lähemateks abilisteks.

Oma esimesi Tallinnas viibimise päevi meenutas M. Kalinin

[23] История профдвижения в СССР. М., 1961, стр. 13 — 14.
[24] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 53.

järgmiselt: «K. Säki juurde tulin lihavõtte eel, kas kolmapäeval või neljapäeval. Ta osutus toredaks noormeheks ning temalegi pakkus suurt rõõmu kohata oma inimest.» [25] M. Kalinin asus tehases tööle kohe pärast lihavõtteid. Ta oli tubli treial, millega võitis töökaaslaste hulgas autoriteedi. Propagandistliku tegevuse alustamine aga oli seotud raskustega, eriti takistasid töötingimused tehases ja eesti keele mittetundmine. Kalinin ise meenutas: «... suhtlemist töölistega töö ajal polnud, lõunavaheajaks aga töökojad suleti, mistõttu oli üsna raske töölistega tutvuda.» [26] Tutvusringkond laienes siiski iga päevaga ja sidemed süvenesid. Algul tegutseti ettevaatlikult, sõlmiti tutvusi lähemate naabritega tööpinkide tagant. Üheks niisuguseks naabriks osutus August Aavik, kes hiljem jutustas:

«Kui Mihhail Ivanovitš Kalinin tuli 1901. aastal tööle tehasesse «Volta», saime temaga naabriteks. Tema töötas treipingil, mina aga freespingil. Tööpinkide lähedus ja vene keele oskus aitasid mul kiiresti sõlmida M. I. Kalininiga sidemed. Vesteldes selgus, et me olime üheealised, mõlemad sündinud 1875. aastal. Esialgu vestlesime peamiselt igapäevasest elust ja alles hiljem hakkasime puudutama poliitilisi küsimusi . . .» [27]

Kalinin polnud veel kuigi kaua «Voltas» töötanud, kuid temast teadsid juba paljud. Isegi naabertsehhides kõneldi, et «uus venelasest treial on oma inimene, kellele võib südant puistata».

M. I. Kalinini tööst tehases «Volta» jutustab teritaja Paulus Karilaid: «Kalinin võitis otsekohe hea töötaja kuulsuse. Kiiresti sai ta oma inimeseks ja kõikidega sõbraks, vaatamata sellele, et ta ei osanud eesti keelt, meie aga tol ajal oskasime vene keelt halvasti. Kalinin oli väga elavaloomuline ja seltsiv . . . Ka minu juures käis Mihhail Ivanovitš oma lõiketerasid teritada toomas: meil toimus teritamine tsentraliseeritult. Ajasime juttu, naersime. Kord küsis ta minult, kus ja kuidas ma elan ja kas mulle meeldib raamatuid lugeda. Vastasin, et loen, ent mulle meeldib lugeda sellest, mis ei sarnane meie eluga: lugusid mereröövlitest ja džungliküttidest. Ta naeratas ja lisas, et need on muidugi kaasakiskuvad lood, kuid on olemas teisigi huvitavaid raamatuid, milles jutustatakse tõde meie elust, ja et need raamatud annavad inimesele suurt jõudu, otsekui tiivustavad teda. Tookord ma ei mõistnud tema sõnu täielikult.

Kalinin kutsus mind enda poole koju, Uus-Kalamaja tänavasse. Külastasin teda juba esimesel pühapäeval. Vestlesime sõbralikult ja südamlikult tööliste elust ning sellest, et peame ise saama oma õnne seppadeks. Mulle tundus äkki imelikuna, et see noormees,

---

[25] М. И. Калинин. Пребывание в Ревеле. «Пролетарская революция» 1921, № 3, стр. 242.

[26] Sealsamas.

[27] I. Kurtšavov. M. I. Kalinin Tallinnas, Tallinn 1957, lk. 18.

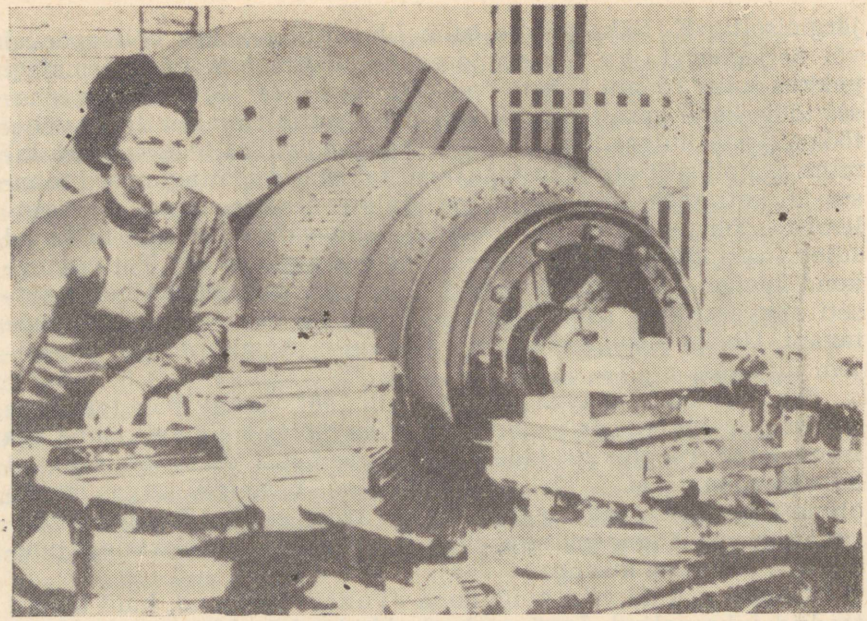

M. Kalinin töölisena «Voltas» (1903. a.).

peaaegu minu eakaaslane, on nii suurepärane õpetaja! Ta andis mulle lugeda brošüüri esimesest maist . . .

«Vaat siin,» ütles Kalinin, «on kirja pandud tõde meie elust. Loe läbi ja millest aru ei saa, seda küsi!»

Ma käisin Kalinini pool veel mitmel puhul ning ta andis mulle iga kord midagi lugeda ja päris minult paljude asjade üle.» [28]

Nii hakkasid Kalinini ümber grupeeruma eesrindlikumad ja teadlikumad töölised ning nendest loodi tehases revolutsiooniline ring. [29] Isiklik suhtlemine, ringi liikmete tegevus, lendlehtede levitamine — kõik see soodustas sotsiaaldemokraatlike ideede levimist tehase tööliste hulgas. Lendlehtedes paljastati kapitalistliku ekspluateerimise olemust ja tõstatati nõudmisi töölisklassi olukorra parandamiseks.

Kalinin töötas tehases «Volta» ligi aasta ja jõudis selle ajaga sõlmida tutvusi mitte üksnes voltalaste hulgas, vaid ka paljudes teistes Tallinna tehastes. Ta kirjutas: «. . . Minu ümber hakkasid grupeeruma väikesed tööliste rühmakesed, mis olid laiali eri vab-

[28] «Советская Эстония», 1946, № 131, 6 июня.
[29] H. Moosberg. 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis, lk. 30—31.

rikutes, tehastes ja asutustes.» [30] «Voltast» siirdus M. Kalinin tööle raudtee-töökodadesse, kuid side voltalastega ei katkenud. 1902. aastal ühendas M. Kalinin kõik Tallinna marksistlikud ringid sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni, eesotsas Keskse Tööliste Ringiga.

1903. aasta jaanuaris arreteeriti M. Kalinin koos kuue seltsimehega ja saadeti Peterburisse. Tema tegevus Tallinnas katkes, kuid mitte kauaks. Sama aasta juulis saadeti Kalinin süütõendite puudumisel tagasi Tallinna, kus ta asus taas tööle tehasesse «Volta». Nüüd õnnestus tal saada montööriabiks. Töö seisnes elektriaparatuuri monteerimises ja installeerimises ning oli seega seotud ringiliikumisega. M. Kalinin lootis, et tal lubatakse ajutiselt Tallinnast välja sõita, [31] mis oleks olnud väga vajalik seoses tema tegutsemisega ajalehe «Iskra» agendina. Võimud aga ei lubanud Kalininil Tallinnast lahkuda, kuna ta viibis politsei järelevalve all. «Voltas» töötades jätkas Kalinin oma tegevust sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni loomise alal, andes välja lendlehti ning valgustades Eesti tööliste elu ajalehe «Iskra» veergudel. Revolutsioonilise töö laiendamist ja süvendamist Eestis soodustasid ka VSDTP II kongressi otsused. Pärast nimetatud kongressi algasid M. Kalinini juhtimisel ettevalmistused VSDTP Tallinna Komitee loomiseks.

M. Kalinini teistkordne viibimine «Voltas» ja Tallinnas osutus üldse lühiajaliseks. 4. veebruaril 1904 arreteeriti ta tehase kontoris ja saadeti neljaks aastaks Olonetsi kubermangu. Samal aastal vallandati tehasest ka Mihhail Kalinini neljateistkümneaastane vend Semjon Kalinin kui sotsiaaldemokraatide poolehoidja.

M. Kalinin ei viibinud Tallinnas küll kaua, kuid ta rajas kindlad alused Tallinna sotsiaaldemokraatlikule organisatsioonile, kelle ideed leidsid soodsat pinda tehase «Volta» tööliste keskel.

VOLTALASED 1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOONIS

Tööstuskriis ja sellega seotud töölisklassi olukorra halvenemine põhjustasid töölisliikumise kasvu Venemaal ning see omandas üha revolutsioonilisema iseloomu. Tsaarivalitsus, sattunud sõtta Jaapani vastu, lootis kiire võiduga ja uute turgude hõivamisega tõsta oma autoriteeti ning vältida saabuvat revolutsiooni. Need lootused aga ei täitunud, vastupidi — Vene-Jaapani sõda kiirendas revolutsioonilise situatsiooni küpsemist Venemaal veelgi. Rahutused laienesid.

---

[30] М. И. Калинин. Пребывание в Ревеле. «Пролетарская революция» 1921, № 3, стр. 243.

[31] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 121, l. 23.

1905. a. jaanuari esimestel päevadel Peterburis alanud tööliste streigid panid liikvele ka Eesti proletariaadi. VSDTP Tallinna Komitee hakkas ette valmistama siinsete tööliste väljaastumist pealinna proletariaadi toetamiseks.

Revolutsiooni alustamise signaaliks olid 9. jaanuari verised sündmused Peterburis. Piiteri proletariaadi võitlushüüd «Surm või vabadus!» muutus kogu Venemaa töölisklassi võitlusloosungiks. Sündmused arenesid enneolematu kiirusega. V. I. Lenin kirjutas sel puhul: «Töölisklass sai kodusõja suure õppetunni, proletariaadi revolutsiooniline kasvatus astus ühe päevaga edasi nõnda, nagu ta poleks suutnud astuda halli, argipäevase, mahasurutud elu kuude ja aastate kestel.» [32]

11. jaanuaril anti Tallinna tööliste hulgas käest kätte lendlehte: «Vennad! Nõudke 8 (kaheksa) tunnilist tööaega nagu meie vennad Piiteris! Nüüd on aeg, kus meie seda võime nõuda . . .»

12. jaanuari hommikul algas Tallinnas üldstreik. Esimestena hakkasid streikima linna suurima tehase «Dvigateli» töölised. Otsekohe liitus nendega tehas «Volta» ja enamik teisi tehaseid. Keskpäevaks kogunes 12 000 Tallinna töölist, katkestanud töö, Lausmanni heinamaale, kus toimus esimene grandioosne miiting. VSDTP Tallinna Komitee liikmed, kes olid oma silmaga näinud tööliste tulistamist Peterburis, jutustasid siin sellest verisest sündmusest. Nördimusel polnud piiri. Samas koostati nõudmised töösturitele: kehtestada 8-tunniline tööpäev, kindel töötasu, abirahad tööõnnetuste ja haigusjuhtumite puhuks, kahekordne tasu ületunnitöö eest jne. [33] Nende nõudmiste esitamiseks kubernerile valiti delegatsioon, kes hiljem täitis tegelikult ka streigikomitee funktsioone.

Nii algaski nimetatud üldstreigiga voltalaste esimene osavõtt streigivõitlusest. Selleks ajaks töötas tehases juba 400 inimest. [34] Tegemist oli metallitöölistega — töölisklassi kõige eesrindlikuma ja kultuursema väesalgaga. Paljud nendest olid juba sotsiaaldemokraatlike ideedega tuttavad, nüüd tuli neid ideesid rakendada tegelikkuses. Lülitunud avalikku võitlusse, ilmutasid töölised-voltalased visadust ja vastupidavust.

Sündmused aga arenesid omasoodu. Tööliste nõudmised anti üle kubernerile. Arvestades olukorra tõsidust, ei söandanud kubermangu võimud töölistele järsult ära öelda, vaid läksid kompromissile, s. t. vastasid, et nõudmised vaadatakse läbi juhul, kui streik lõpetatakse ja töölised asuvad tööle. Saanud niisuguse vastuse, kutsus VSDTP Tallinna Komitee samal õhtul kokku nõupidamise, millele olid palutud vabrikute ja tehaste esindajad. Nõupidamisel otsustati jätkata streiki ja anda välja uus lendleht, mis sün-

[32] V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 76.
[33] Революция 1905 — 1907 гг. в Эстонии, стр. 28 — 29.
[34] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 146, l. 48.

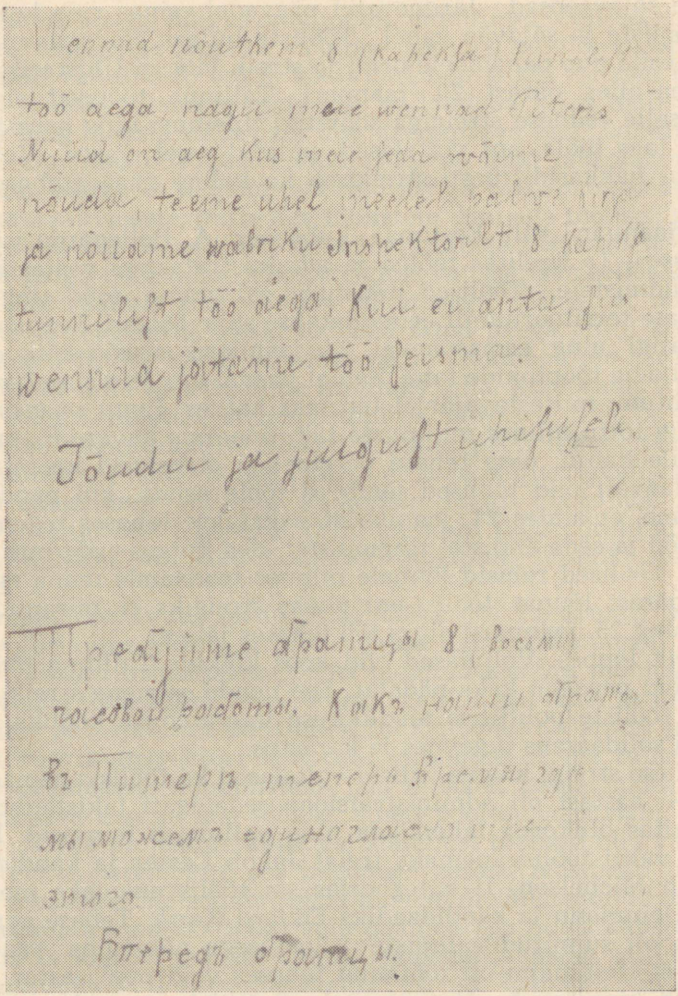

Tallinna tööliste hulgas 11. jaanuaril 1905 levitatud lendleht.

diski samal ööl. 13. jaanuaril kogunesid töölised taas Lausmanni heinamaale. Siin tutvusid nad uue lendlehega, kus rööbiti 8-tunnilise tööpäeva ning sõna-, koosoleku-, trüki- ja streigivabaduse nõudmisega kutsuti töölisi üles võitlusse tsaarivalitsuse vastu. Streik võttis poliitilise iseloomu. Hirmunud töösturid pöördusid kuberneri poole palvega paigutada vabrikute ja tehaste territoo-

riumile sõjaväeosad. Järgnevatel päevadel esines rida kokkupõrkeid tööliste ja sõjaväe vahel. Tööliste hulgas oli langenuid. See kutsus esile uue pahameeletormi ja streik jätkus. Üldstreik hakkas vaibuma alles pärast 20. jaanuari. Tallinna töölised ei saavutanud selle esimese streigiga soovitud tulemusi ning asusid vähehaaval taas tööle, ent voltalased pidasid veel vastu. Voltalaste eeskujul hakkasid uuesti streikima ka kolme naabertehase töölised.

22. jaanuaril tuli Eestimaa kuberner A. Bellegarde isiklikult «Voltasse». Ta keelitas töölisi ja administratsiooni vastastikustele järeleandmistele. Töölised nõustusid alustama tööd tingimusel, kui tehase territooriumilt eemaldatakse sõjaväeosad. See nõudmine rahuldatigi ning esmaspäeval, 24. jaanuaril asusid kõik «Volta» töölised oma tööpinkide taha. Samal päeval aga leidis aset veel üks vahejuhtum, mille tagajärjel töö taas katkes. Lugu seisnes selles, et streigi tõttu hilines tellimuste täitmine, mis ähvardas tuua aktsiaseltsile kahju, ning tehase peremehed otsustasid kaotatut tasa teha. Vaevalt olid töölised jõudnud tööle asuda, kui pandi välja teadaanne, et alates 24. jaanuarist hakatakse tehases tegema ületunnitööd ja seda endistel tingimustel. See kutsus esile uue raevupurske. Töölised rebisid lõunale minnes teadaande maha ega asunudki pärast lõunat tööle, ent uueks streigiks ei piisanud enam jõudu ning 25. jaanuaril algas töö tehases jällegi.

Streik lõppes. Voltalased olid koos kõikide Tallinna töölistega streikinud peaaegu kaks nädalat. See nende esimene streik oli parimaks tööliste poliitilise teadlikkuse kasvatamise kooliks. Proletariaadi solidaarsus tugevnes ja karastus.

Esimese streigi käigus valisid voltalased ka töölisvanemad. Alates 1904. aastast oli administratsioon seda igati takistanud, kuid streik aitas olukorda lahendada ning valimised toimusid. I kategoorias valiti töölisvanemaks treial Jakob Lesser ja kandidaadiks Heinrich Michelson, II kategoorias sai töölisvanemaks mehaanik Anton Heinmann ja kandidaadiks Eduard Karik. Tehase administratsioon oli sunnitud valimiste tulemusega nõustuma vaatamata sellele, et Heinmann oli töötanud tehases vaid pool aastat, mis ei vastanud kinnitatud põhimäärusele.[35] Nüüdsest peale muutusid töölisvanemad streigiliikumises keskseteks kujudeks, nad tegutsesid sotsiaaldemokraatide mõju all ja paljud nende hulgas lõid revolutsioonilises liikumises agaralt kaasa. «Voltas» oli niisuguseks töölisvanemaks Jakob Lesser, kes hiljem tegutses aktiivselt metallitööliste ametiühingus. Ta arreteeriti VSDTP liikmena 1913. aastal.

Töö kõikides Tallinna vabrikutes ja tehastes jätkus taas, kuid tööliste meeleolu oli ikka veel äärmiselt ärev. Tööliste kokkupõrkeid kapitalistidega esines kord ühes, kord teises ettevõttes. Tun-

[35] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 63.

netanud esimese streigi käigus oma jõudu, ei tahtnud töölised enam vabrikantide omavoliga leppida. «Voltas» läks töö kuni 8. veebruarini suhteliselt rahulikult, ent 8. veebruari hommikul esitasid töölisvanemad tehasevalitsusele nõudmise vallandada kolm töölist ja üks meister ning maksta välja palk ühe streigipäeva eest. Administratsioon ei soovinud niisuguste nõudmiste üle isegi läbirääkimistesse laskuda, väites, et tööliste töölevõtmise ja vallandamise õigus kuulub tehasevalitsusele, mitte aga töölistele. Kui aga töölised pole millegagi rahul, siis peavad nad seletama, millega just nimelt. Mis aga puutub palga maksmisse ühe streigipäeva eest, siis selles suhtes lubati läbi rääkida a./s. «Volta» juhatusega. Nähes, et nende nõudmistele ei reageerita, viisid töölised sama päeva õhtul kell 4 meistri pikema jututa kärul tehasest välja. Dokumentide järgi ei ole õnnestunud selle meistri nime kindlaks teha, kuid vana voltalane Paul Raggis mäletab, et tema nimi oli Mööldre ja et ta suhtus töölistesse ebainimlikult. Nondel aastatel peeti tehase värava taha kärutamist niivõrd häbistavaks, et asjaosaline tavaliselt ei söandanud enam oma endisele töökohale tagasi pöörduda. Eelnimetatud meister tuli tehasesse küll veel kord tagasi, kuid ainult lõpparve võtmiseks. Nii said hoiatava õppetunni teisedki meistrid.

Kubermangu võimud sattusid ärevusse. 9. veebruaril sõitis tehasesse vabrikuinspektor, et läbi rääkida töölisvanematega. Võis arvata, et vabriku inspektsioon oleks pidanud kas või mõningalgi määral kaitsma töölisklassi huve, kuid tegelikkuses täitis ta tööliskonna suhtes peaasjalikult politseilisi funktsioone. Ka antud juhul ei andnud vabrikuinspektori kohapeal viibimine olulisi tulemusi. Voltalaste peamisteks nõudmisteks jäid endiselt palga maksmine ühe streigipäeva eest ja ühe töölise, ameti poolest meistriabi, vallandamine. Kahte ülejäänut, kelle vallandamist töölised olid varem nõudnud tehase peremeeste ees pugemise pärast, nõustusid töölised jätma tehasesse. Meistriabi (tema nime ei ole õnnestunud otsingutele vaatamata kindlaks teha) vallandamist aga nõuti kategooriliselt, kuna ta käitus tööliste suhtes jämedalt, jäädes seejuures täiesti karistamata. Politseijaoskonna ülema vennana kujutles mees, et talle on kõik lubatud ja et ta võib alati kindel olla tehase administratsiooni toetusele. Töölised aga ei tahtnud enam leppida omavoliga.

Nähes, et ähvardab puhkeda uus streik, mis oleks ajanud nurja tellimuste täitmise ja toonud kaasa suure leppetrahvi, nõustus tehasevalitsus maksma palka poole streigipäeva eest ja andis loa korraldada tehase sööklas kell 7 õhtul tööliste koosolek eelmainitud meistriabi saatuse üle otsustamiseks. Koosolek kujunes rahva- ja kärarohkeks. Asuti hääletama. Vallandamise poolt oli 198 häält, vastu aga ainult 34. [36]

[36] Революция 1905 — 1907 гг. в Эстонии, стр. 40.

Administratsioon aga venitas vallandamisega kuni 14. veebruarini. Siis katkes tööliste kannatus. Nõudnud lõplikku vastust, keeldusid nad pärast lõunat tööle asumast. Nõudmiste resoluutsus sundis ka administratsiooni tegutsema. Kell 2 kogunesid töölised tehase sööklasse. Läbirääkimised ja manitsused ei andnud tulemusi — töölised jäid kindlalt oma nõudmiste juurde ja nende tahtele tuli alistuda. Meistriabi pidi võtma lõpparve.

Näiliselt oli tegemist pisifaktidega, kuid nendest saigi alguse oma jõu, kollektiivi jõu tunnetamine.

Veendunud selles, et jaanuarikuu streigi nõudmised olid jäänud rahuldamata, alustasid Tallinna vabrikute ja tehaste töölised 17. veebruaril uuesti streiki, kusjuures voltalased olid jällegi esiridades. Uus streik kujunes veelgi võimsamaks ja organiseeritumaks. Juba streigi eel levitati vabrikutes ja tehastes VSDTP Tallinna Komitee lendlehte, mis sisaldas niisuguseid nõudmisi nagu isevalitsuse kukutamine ja rahvaesinduse kokkukutsumine. Streigi käigus nõuti veel Vene-Jaapani sõja lõpetamist, 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist ning komiteede moodustamist tööliste ja vabrikantide esindajatest töötingimuste korrastamiseks ettevõtetes. Kõik need nõudmised olid kirja pandud uues lendlehes, mille VSDTP Tallinna Komitee andis välja 17. veebruaril.

Järjekordne streik kujunes uueks kvalitatiivseks hüppeks. Poliitiline teadlikkus kasvas ning poliitilisse ellu sekkuvate isikute ring laienes. Taas algasid Eestimaa kuberneri läbirääkimised tööliste volinikega. Tööliste nõudmised aga põrkasid ikka ja jälle vabrikantide resoluutsele vastupanule. Streik ähvardas võtta niisuguse ulatuse, kus valitsusel poleks enam õnnestunud streikijatega toime tulla. Paljusid kapitaliste panid mõtlema ka tohutud kahjumid, mida nad kandsid seoses suurte kroonutellimuste õigeaegse täitmise nurjumisega. Streigivõitluse käigus saavutasid esimesi positiivseid tulemusi tehased «Dvigatel» ja «Franz Krull». Tööpäeva pikkus lühendati viimases 11 tunnilt 10-le, «Dvigatelis» koguni 9 tunnile. Mõnedes ettevõtetes tõsteti tööliste palka kuni 10% võrra ja vähendati trahvimäärasid. Aga nii polnud see kõikjal. Kõige visamaks osutusid mööblivabriku a./s. «A. M. Luther» omanikud, kes eelistasid ettevõtte sulgemist tööliste nõudmistega leppimisele. Samad Lutherid olid teatavasti ka tehase «Volta» peaaktsionärideks. Revolutsiooni käigus kandis a./s. «Volta» tohutut kahju ning seisis krahhi lävel. A./s. «Volta» põhikapitali kärbiti 1 500 000 rublalt 510 000 rublale, vähendades aktsiate nominaalväärtust 250 rublalt 85-le. [37]

Voltalastel tuli oma õiguste eest seista eriti visalt ning nad jätkasid võitlust vaatamata sellele, et paljudes tehastes töö uuesti algas. Voltalaste eeskujust innustatuna hakkasid proletaarse solidaarsuse tundest nendega uuesti streikima naabertehaste

[37] Устав акционерного общества «Вольта». Ревель, 1907, стр. 35.

«Fr. Krulli» ja «F. Wiegandi» töölised, mis sundis kubermanguvõimusid tõsisemalt sekkuma tehase asjadesse. 22. veebruaril saabus tehasesse vanema vabrikuinspektori saatel Eestimaa kuberner ise. Seekord andsid läbirääkimised mõningaid positiivseid tulemusi. Eelkõige õnnestus voltalastel saavutada tööpäeva lühendamist 10 tunnile. Seejärel revideeriti ka sisekorra eeskirju, milles kinnitati tööpäeva lühendamist ühe tunni võrra, piirati kohustuslike ületunnitööde rakendamist ning kaotati punkt, mis käsitles tööliste läbiotsimist tehase väravas. [38]

Muudeti ka töölisvanemate statuuti, mille kohaselt töölised jagati nüüd töölisvanemate valimiseks juba kuude kategooriasse. Töölisvanemate valimiseks kutsuti kokku tööliste koosolek, mille juhataja töölised valisid endi keskelt. Hääli lugesid koosoleku juhataja, sekretär ja 2—3 tööliste esindajat. Uus statuut ei võinud parandada tööliste olukorda, kuid aktiivsesse ühiskondlikku tegevusse tõmmati rohkem inimesi ning mõnevõrra vähenes ettevõtjate kontroll töölisvanemate valimise protseduuri üle.

Töölisvanemate valimised uute eeskirjade alusel algasid juba 3. märtsil. Töölised jagati nende tööala järgi kuude kategooriasse (gruppi). Näiteks kuulusid esimesse sepad, masinistid, katelsepad ja katlakütjad. Igas grupis valiti töölisvanem ja tema asetäitja, kokku valiti seega 6 töölisvanemat ja nende 6 asetäitjat. Valituteks osutusid põhiliselt aktiivsed noored töölised, kes olid pälvinud kollektiivi usalduse. Nende hulgas olid Sergei Treimann ja Joan Loikov, Juhan Voormann ja Eduard Muldo, Karl Flohr ja teised. Teistkordselt valiti Jakob Lesser ja Eduard Karik. [39]

Veebruaristreigi käigus saavutasid töölised ka koosolekute korraldamise loa, kuigi iga koosoleku puhul tuli töölisvanematel taotleda täiendav luba.

Revolutsioon Venemaal jätkus. V. I. Lenin jälgis tähelepanelikult selle käiku ning kirjutas noil päevil: «1905. a. üheksas jaanuar tõi esile proletariaadi revolutsioonilise energia kogu hiiglasuure tagavara ja sotsiaaldemokraatide organisatsiooni kogu puudulikkuse.» [40] Oli tarvis kokku kutsuda partei järjekordne kongress. 1905. aasta aprillis tuligi Londonis kokku VSDTP III kongress ning määras kindlaks partei strateegilise plaani, millega kooskõlas töötas välja taktikalised põhimõtted, võttes kursi relvastatud ülestõusu organiseerimisele.

Nimetatud kongressi otsused etendasid olulist osa Tallinna proletariaadi edasises võitluses. Kuid siin tunti ikka veel puudust vilunud, teoreetilistes küsimustes ettevalmistatud kaadri järele. Abi tuli suurtest tööstuskeskustest, eelkõige Peterburist, kust alates 1905. aasta kevadest ja eriti pärast partei III kongressi hakkas saa-

[38] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l-d 64, 65.
[39] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 51, l. 2.
[40] V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 143.

Nikolai Janson, «Volta» tööline.

buma bolševistlikku kaadrit. Nii tuli 1905. a. kevadel Tallinnasse Nikolai Janson, lukksepp, kes oli varem töötanud Nevski laevatehases Peterburis, kus ta VSDTP Peterburi organisatsiooni liikmena võttis osa revolutsioonilisest võitlusest.[41] Saabunud Tallinna, asus ta tööle tehasesse «Volta» ning lülitus kohe aktiivselt VSDTP Tallinna organisatsiooni töösse. Tänu temale kasvas VSDTP mõju voltalaste hulgas veelgi. Tollesse ajajärku langebki sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni kujunemine «Voltas».

VSDTP Tallinna organisatsiooni tugevnemisega muutusid lahedamaks ka tema võimalused teha selgitustööd tööliste keskel. Selles etendasid suurt osa levitatavad lendlehed ja proklamatsioonid. 1905. aasta kevadel ja suvel anti Eestis välja üle 50 lendlehe ning mitu revolutsioonilist laulikut ja brošüüri. Lisaks nendele levitati originaalis ning tõlkes VSDTP Peterburi ja Riia komiteede proklamatsioone. Sel ajal anti eesti keeles välja ka VSDTP II kongressil vastuvõetud parteiprogramm tiraažiga 10 000 eksemplari. Proletariaadi klassiteadlikkuse arendamisel ei etendanud kaugeltki väiksemat osa massilised poliitilised miitingud ja kokkutulekud.

[41] Revolutsiooni lipukandjad. Tallinn 1962, lk. 51—54.

Kõik see soodustas töölisklassi revolutsioonilise meelsuse süvenemist.

Lähenes 1905. aasta 1. mai. Ettevalmistusi selleks päevaks alustati varakult. Juba 24. aprillil kogunesid Tallinna vabrikute ja tehaste töölised Nõmmele, mis hiljem kujunes Lausmanni heinamaa ja «Russalka» mälestussamba ümbruse kõrval traditsiooniliseks kooskäimiskohaks. Seekord arutati jooksvat olukorda ning proletariaadi rahvusvahelise solidaarsuse päeva pühitsemist. Kuulanud ära VSDTP Tallinna Komitee seltsimeeste ja Peterburist saabunute sõnavõtud, otsustati tähistada 1. maid üldstreigiga ja tööliste demonstratsiooniga.

29. aprillil arutati 1. mai demonstratsiooni korraldamise küsimust ka VSDTP Tallinna Komitee istungil, kus kõnega esines tehase «Volta» tööline N. Janson. Ta rääkis vajadusest tegutseda ühiselt Peterburi proletariaadiga ja rõhutas, et tööliste võitlust Tallinnas tuleks organiseerida nii, et linnas paiknevad väeosad oleksid kogu aeg häireseisukorras ja poleks võimalik neid Peterburi paisata.

30. aprillil seiskasid rea vabrikute ja tehaste töölised oma tööpingid ning suundusid õhtul «Russalka» mälestussamba juurde, kus leidsid aset poliitilised demonstratsioonid: peeti kõnesid ja lauldi revolutsioonilisi laule. Tagasiteel linna õiendasid politsei ja sõjavägi poliitilisest demonstratsioonist osavõtjatega arveid.

Sellest hoolimata kasvas iga streigiga tööliste aktiivsus. 1905. aasta suvel arenes revolutsiooniline liikumine Eestis tõusuteed. Ivanovo-Voznessenski tööliste üldstreik, proletariaadi võitlus barrikaadidel Lodzis ja ülestõus soomuslaeval «Potjomkin» stimuleerisid ka Eesti tööliste võitluse hoogustumist. Kokkutulekuid ja miitinguid toimus järjest. 24. juunil võtsid voltalased osa suurest tööliste miitingust Nõmmel, kus oli koos 10 000 inimest. Ka see miiting lõppes demonstrantide peksmisega. Juulis algasid VSDTP Tallinna Komitee liikmete ja aktiivsemate tööliste massilised vahistamised, mis kutsus esile uue meelepahapurske. 17. juulil kogunesid töölised uuesti Nõmmele, 18. juulil aga algas streik «Dvigatelis», millega päev hiljem liitusid «Volta», «Fr. Krulli» ja teiste ettevõtete töölised. See protestistreik hiljutiste arreteerimiste puhul kestis 21. juulini.

Töölised võitlesid, peremehed aga tegid vastu tahtmist ja salavihaga väiksemaid järeleandmisi. «Volta» tehasevalitsus esitas 22. juulil vanemale vabrikuinspektorile mõnevõrra kärbitud kujul «Tehase tööliste ja ametnikkude karistamise tabeli».[42] Töölised kogunesid samal päeval lõunavaheajal tehase õuele, et arutada osavõttu 24. juulile kavandatud miitingust. Küsimus otsustati jaatavalt.

24. juulil suundutigi Rahumäele. Siia kogunes mitu tuhat töö-

[42] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 43, l. 9.

list kõikidest tehastest. Miitingul kõlasid raevukad kõned poliitvangide halvast olukorrast vanglates, kõneldi «... valitsuse ja võimude vastu».[43] Pärast miitingut sammusid tööliskolonnid punaste lippudega ja revolutsioonilisi laule lauldes linna, kus demonstrantidele sai jällegi osaks peks.

Mitmesugustele repressioonidele vaatamata läks revolutsioooniline liikumine ikkagi tõusuteed.

Juuli lõpus algas streik Balti Manufaktuuris, millest proletariaadi solidaarsustunde ajel võtsid vahetult osa ka voltalased. Selle streigi kutsus esile Balti Manufaktuuri tööliste eriti raske olukord, esimese revolutsioonilise poolaasta tulemused tööliste majandusliku olukorra parandamise osas aga olid nimetatud ettevõttes üsna kasinad. Streik algas 27. juulil. Manufaktuuri peremehed sulgesid oma ettevõtte, et töölistest hõlpsamini jagu saada. Kõigile töölistele anti lõpparve.

Balti Manufaktuuri tööliste võitlust toetasid teiste vabrikute ja tehaste töölised, kes otsustasid anda streikijate abistamisfondi ühe päeva palga. Seejärel algasid paljudes ettevõtetes «Volta» tööliste algatusel solidaarsusstreigid. Just voltalaste juurde tuli 17. augustil kella 2 paiku päeval ahastuses grupp Balti Manufaktuuri töölisi. Saanud teada nende tulekust, katkestasid voltalased otsekohe töö ja siirdusid koos manufaktuuri streikijatega teistesse tehastesse. Kella neljaks lakkas töö kõikides lähemates ettevõtetes, tööliste kolonnid suundusid puuvillavabriku poole, lauldes «Marseljeesi» ja väljendades streikijatele oma poolehoidu. Solidaarsusstreik kestis 23. augustini.

1905. aasta sügiseks tõusis päevakorda küsimus relvastatud ülestõusust tsarismi vastu. Tallinna ettevõtetes algas tööliste võitlusmalevate loomine, asuti koguma relvi. Tähtsaimaks etapiks teel relvastatud ülestõusule oli ülevenemaaline poliitiline oktoobristreik, mis algas 6. oktoobril Moskvas ja veeres kiiresti üle kogu maa. Eesti bolševikud kutsusid töölisi üles ühinema streigiga. 14. oktoobri hommikul alustasid streiki Tallinna raudteelased, nende eeskujule järgnesid «Dvigateli» ja «Volta» töölised ning seejärel ka kõikide teiste ettevõtete tööliskond. 16. oktoobril kogunes Tallinna töötav rahvas Lausmanni heinamaale järjekordsele miitingule. Olukord linnas nõudis töölissalkade relvastamist korra säilitamiseks. Seda küsimust arutatigi miitingul. Miitingust osavõtjad suundusid Lausmanni heinamaalt kesklinna, Uuele turule, kus miiting jätkus. Samal ajal saabus sinna kuberneri korraldusel kaks roodu sõdureid. Kõlas komando, kogupauk... ja 90 tapetut ning üle 200 haavatu jäi tänavasillutisele lamama. Kuberner lootis, et tal õnnestub töölisi hirmutada, kuid see verine sündmus ajendas revolutsiooni edasist tõusu. 20. oktoobril matsid töölised langenud seltsimehi. Matused kujunesid võimsaks poliitiliseks de-

[43] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 166.

monstratsiooniks, millest võttis osa ligi 40 000 inimest. Kuni 25. oktoobrini toimusid «Voltas» ja teistes suurtes käitistes pidevalt miitingud ning streik jätkus. Tööle asuti alles 26. oktoobril.

Poliitiline oktoobristreik etendas suurt osa revolutsiooniliste jõudude edasisel mobiliseerimisel otsustavaks väljaastumiseks isevalitsuse vastu.

Novembri alguses ühines Tallinna proletariaat Peterburi tööliste poliitilise streigiga, mis oli välja kuulutatud protestiks Kroonlinna revolutsiooniliste madruste sõja-välitribunali kätte andmise vastu. Jällegi olid streikijate esiridades voltalased.

Samal ajal hakati Venemaa tööliskeskustes moodustama tööliste saadikute nõukogusid. Voltalane Nikolai Janson käis 16. novembril Peterburis tutvumas Peterburi Nõukogu töö ja struktuuriga. Sõidu tulemustest kandis ta ette töölisvanemate nõukogu koosolekule. Seejärel asuti looma ka Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu.

Ettevalmistused relvastatud ülestõusuks jätkusid.

7. detsembril algas Moskvas poliitiline üldstreik. 8. detsembril kell 3 päeval katkestasid VSDTP Tallinna Komitee üleskutsel kõik Tallinna vabrikud ja tehased oma töö. 9. detsembril kogunesid «Volta» töölised koosolekule. Revolutsiooni algusest oli möödunud peaaegu aasta ja ka inimesed olid muutunud tundmatuseni, kujutades endast poliitiliselt küpset ja võitluses karastunud kollektiivi. Eestimaa kuberneri asetäitja A. Hirsch kandis ette siseminister P. Durnovole, et nimetatud koosolekul «... tehti agitatsiooniliste kõnede mõjul rida otsuseid, mis sisaldasid kõige jultunumaid nõudmisi» [44] (s. o. isevalitsuse kukutamist. — V. G.).

10. detsembril arenes poliitiline üldstreik Moskvas relvastatud ülestõusuks. Kohkunud tsaarivalitsus püüdis seda kõige karmima terroriga lämmatada. 10. detsembril kuulutati Tallinnas ja Harjumaal välja sõjaseisukord. Algasid massilised läbiotsimised ja vahistamised.

11. detsembril 1905. aastal toimus «Volta» sööklas, tehasetööliste tavalises kooskäimiskohas, Tallinna revolutsiooniliste tööliste esindajate konspiratiivnõupidamine, millest võtsid osa ka talurahva delegaadid. Sellel nõupidamisel arutati küsimust, kuidas organiseerida relvastatud ülestõusu maal. Viimane oleks sõjaväge Tallinnast ära tõmmanud ja seega aidanud ülestõusnud revolutsioonilistel töölistel hõivata linna. Nõupidamist juhatas bolševik Hans Pöögelmann. Arutati ka võimalust saata maale relvastatud töölisrühmi.

Kuna nõupidamisest võttis osa sadakond inimest, siis ei õnnestunud hoida täit konspiratiivsust. Ilmus politsei ja üle kahekümne kohalviibinu vahistati. Streik aga jätkus.

Tsaarivõimud uputasid revolutsiooni verre, kapitalistid abista-

[44] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, стр. 316.

sid valitsust näljaga. Kõikjal hakati välja kuulutama lokaute, s. t. suleti tehaseid ja töölistele anti lõpparveid. Samuti talitas ka aktsiaseltsi «Volta» juhatus, teatades töölistele, et tehas suletakse 17. detsembrist ja kõik töölised on vallandatud.

Relvastatud ülestõusu mahasurumine Moskvas ja teistes suurtes keskustes otsustas selle saatuse ka Eestis. Karistussalkade metsikusel polnud piire. Streik jõudis mõõnajärku. Detsembri lõpus alustas rida ettevõtteid taas tööd, kuid tehase «Volta» peaaktsionärid jäid ka seekord iseendale ustavaks, leides, et on parem kanda kahjumeid, kuid see-eest lämmatada tööliste vähimgi mõte revolutsioonilisest võitlusest. Alles 30. detsembril 1905. aastal teatas a./s. «Volta» juhatus, et tema «kavatseb lähemal ajal rakendada tehase taas töösse, kuid ainult osaliselt». Järgnevalt tehti teatavaks, et «töölised, kes soovivad, et neid tööle võetaks, peavad esitama selle kohta kirjaliku avalduse kuni 6. jaanuarini 1906, teatades tehase kontorile oma aadressi. Juhatuse poolt töölevõetud töölistele teatatakse, millal ja millise palga eest nad võivad tööle ilmuda. Need, kellele kuni 10. jaanuarini pole töölevõtmise kohta teadet saadetud, ei tarvitse töökoha saamisega arvestada». [45]

10. jaanuaril 1906 algas töö «Voltas» taas, kuid tööle võeti vaid ligi 300 töölist 464-st, kes olid töötanud seal enne detsembristreigi algust. [46] Revolutsioonilisem osa töölistest jäeti tehase väravate taha. 1906. a. jaanuari alguseks oli enamik Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu liikmeid vangistatud, vaid osal neist õnnestus minna põranda alla. Arreteeritute hulgas oli ka Nikolai Janson. Pärast 5-kuulist vangistust saadeti ta asumisele Tobolski kubermangu, kust ta hiljem põgenes ning Ameerikasse emigreeris. [47]

Möödus aasta. Töölisklass kasvas ja karastus revolutsioonitules. Tehase «Volta» töölised asusid esmakordselt streigivõitluse teele ning kujunesid sotsiaaldemokraatliku töölispartei poolt juhituna Tallinna proletariaadi üheks eesrindlikumaks väesalgaks.

Pärast detsembriülestõusu lüüasaamist algas revolutsiooni mõõnajärk, ent töölised taganesid võideldes, kusjuures streigid jäid proletariaadi peamisteks võitlusvahenditeks. Revolutsiooniline liikumine, mis oli 1906. a. alguseks mõnevõrra nõrgenenud, puhkes sama aasta kevadel taas.

Tsaari karistussalkadel ei õnnestunud likvideerida VSDTP organisatsiooni Eestis, ning Tallinna Komitee organiseeris ja suunas endist viisi masside revolutsioonilist võitlust. Lähenes jällegi 1. mai — proletariaadi rahvusvahelise solidaarsuse päev. Tallinna Komitee pöördus tööliste poole üleskutsega pühitseda 1. maid. See üleskutse leidis vastukaja ka voltalaste hulgas, kes tähistasid

[45] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 173, l-d 1, 2.
[46] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 166, l. 1.
[47] Revolutsiooni lipukandjad, lk. 52.

1906. a. 1. maid streigiga,[48] mis aga karistussalkade tegutsemise tingimustes oli äärmiselt sangarlikuks ürituseks.

1906. a. suvel oli rida ülestõuse armees ja sõjalaevastikus. Valmistati ette ka Tallinna reidil seisvate sõjalaevade meeskondade ülestõusu. 20. juulil algas ülestõus ristlejal «Pamjat Azova», ent sõjalaevastiku juhtkonnal läks korda ülestõusnud ristleja teistest laevadest isoleerida ja ülestõus maha suruda. Arreteeriti 223 madrust laeva meeskonnast, neist 18 mõisteti surma, mitukümmend aga heideti vanglatesse. Tallinna proletariaat polnud suuteline organiseerima ülestõusu linnas samaaegselt madruste väljaastumisega ristlejal «Pamjat Azova», kuid tsaarivõimude metsikule arveteõiendamisele ülestõusnud madruste kallal vastati üksmeelse protestistreigiga. Voltalased streikisid 29. juulist kuni 1. augustini.

Metallitöölised ühinesid 1906. a. suvel metallitööliste liitu, mille organiseerimisel etendasid juhtivat osa voltalased. Tehase kollektiiv oli revolutsiooniaastate jooksul poliitiliselt niivõrd arenenud, et liidu liikmete arv tehases ulatus 1906. aasta sügiseks 109 inimesele. See oli kõige suurem ametiühingurühm tehases tööliste koguarvuga võrreldes. Suurt organisatsioonilist tööd tegid töölised A. Rõuk ja J. Soo, kes kuulusid voltalaste esindajatena ka metallitööliste ametiühingu nõukogu esimesse koosseisu.[49] Edaspidi kuulusid ametiühingulisest liikumisest aktiivsete osavõtjate hulka ka voltalased J. Lesser, A. Tensing, Tamberg ja Väljamäe. Metallitööliste liit kujunes oma loomise esimestest päevadest üheks juhtivaks organiks võitluses tööliste õiguste eest.

Sügisel ja talvel korraldati veel kaks poliitilist streiki. Voltalased austasid koos kogu Tallinna proletariaadiga 16. oktoobril Tallinna Uuel turul ja 9. jaanuaril Peterburis mahalastud seltsimeeste mälestust.

Samal talvel algasid ettevalmistused II Riigiduuma valimisteks. Revolutsiooni mõõna tingimustes otsustasid bolševikud võtta valimistest osa. Riigiduuma kõnetooli oli vaja kasutada revolutsiooniliseks agitatsioonitööks. Valimiste ettevalmistamise protsess ise soodustas töölisklassi poliitilist kasvatamist. Sotsiaaldemokraatide mõju tehase «Volta» tööliste hulgas oli tol ajal juba niivõrd tõhus, et valijameesteks valiti tööliste poolt üksnes sotsiaaldemokraadid.

Valimiste päev lähenes. Kubermanguvõimud, aimates uute streikide puhkemise võimalikkust, hoiatasid töölisi, et kõiki, kes ei ilmu sellel päeval, s. o. 26. jaanuaril 1907 tööle, trahvitakse. Ent see ei hirmutanud voltalasi ning Riigiduuma valimiste päeval tuli 349 töölisest tehasesse vaid 20, kuid ka need ei asunud tööle. Mis puutub trahvimisse, siis töölised omakorda hoiatasid tehasevalit-

[48] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 15, l. 140.
[49] ENSV RAKA, f. 1615, nim. 2, s.-ü. 1, l. 5.

sust, et nad sunnivad streigiga trahvi tühistama. Kuid kindralkuberner soovitas vabrikantidel mitte teha mingeid järeleandmisi töölistele, agitaatorid aga tehasest viivitamatult eemaldada.

Tallinna töölised valisid Riigiduuma saadikuks tehase «Dvigatel» töölise P. Pärna. Saates oma deputaadi duuma istungile, korraldasid Tallinna töölised 18. veebruaril manifestatsiooni, 19. veebruari õhtul pidasid «Volta» ja Lausmanni töölised ühise koosoleku, millel arutati küsimust: kas Riigiduuma avamise päeval streikida või mitte. Streigist otsustati loobuda, kuid pärast koosolekut mindi punase lipu all rongkäigus läbi tehase ümbruse tänavate.

Lõplik ja täpselt põhjendatud suhtumine Riigiduumasse pandi kirja Eestimaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide konverentsi resolutsioonis 1907. aasta veebruaris Terijoel. Nimetatud resolutsioonis märgiti, et sotsiaaldemokraadid peavad hajutama illusoorsed lootused duuma seadusandlikku jõusse. Duuma kõnetooli tuleb kasutada proletariaadi klassiteadlikkuse arendamiseks, kritiseerides halastamatult tsaarivalitsust ja paljastades liberaalse kodanluse demagoogiat. V. I. Lenin andis sellele resolutsioonile kõrge hinnangu. [50]

Tagasivaates läbikäidud revolutsioonilisele teele võib uhkustundega nentida, et voltalased ei teinud töölisklassile häbi. Nende osavõtt revolutsioonist oli lahutamatu kogu Venemaa proletariaadi ühisest võitlusest. Astunud revolutsiooni käigus esmakordselt streigivõitluse teele, ilmutasid voltalased suurt visadust ja mehisust.

1905. aastal streikisid voltalased järgmiselt: 12. kuni 24. jaanuarini; 17. kuni 22. veebruarini; 19. kuni 22. juulini; 17. kuni 23. augustini; 14. kuni 26. oktoobrini; 3. kuni 7. novembrini; 8. kuni 17. detsembrini, mille järel tehas suleti. Aastatel 1906—1907 oli streike vähem, kuid need streigid olid oma iseloomult eranditult poliitilised. Tehase kollektiivi poliitilises kasvatamises kuulus peaosa sotsiaaldemokraatlikule organisatsioonile, mis oli üheks suurimaks selletaoliseks tehaseorganisatsiooniks.

Täit hinnangut tema tegevusele on raske anda: elavaid tunnistajaid, tehase sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni liikmeid pole enam elus ja ka dokumentaalset materjali jäi konspiratsiooni tingimustes äärmiselt vähe järele. Sellest aga, et «Voltas» oli üks suuremaid tehaseorganisatsioone, annavad tunnistust politseidepartemangus säilinud VSDTP Tallinna Komitee kassaaruanne 1907. aasta oktoobri-novembrikuu kohta, millest nähtub, et tehasest «Volta» laekus teiste tehastega võrreldes suurim summa parteiliikmemakse — 16 rubla 22 kop. [51]

1907. aasta kevadel jätkusid streigid Tallinna vabrikutes ja te-

[50] V. I. Lenin, Teosed, 12. kd., lk. 211—214.

[51] NSVL RAKAM, PD, f. 102, nim. 8, s.-ü. 00 $\frac{241}{1907}$, l. 26.

hastes ikka veel. Voltalased tähistasid 1. maid eelmiste aastate eeskujul ühepäevase streigiga. [52]

II Riigiduuma laialiajamisega 3. juulil 1907 oli Vene esimene kodanlik-demokraatlik revolutsioon lõplikult maha surutud.

Ent vaatamata sellele oli isevalitsuslik kord kuni alusteni vapustatud. Oma kangelasliku võitlusega saavutas proletariaat, olgugi lühikeseks ajaks, terve rea poliitilisi ja majanduslikke võite: sõna-, ühingu- ja koosolekuvabaduse, kultuuri- ning haridusseltside rajamise ja ametiühingutesse koondumise õiguse.

Revolutsiooniaastate jooksul tegi töölisklass läbi suure poliitilise kooli ja sai tohutuid kogemusi klassivõitluses. V. I. Lenin kirjutas: «Nii massidele kui juhtidele, nii klassidele kui parteidele poliitikateaduse aluste õpetamise mõttes võrdus iga selle perioodi kuu «rahuliku» «põhiseadusliku» arenemise aastaga.» [53]

VASTUPANU REAKTSIOONI PEALETUNGILE

II Riigiduuma laialiajamine tähistas reaktsiooniliste jõudude võidutsemist. Algas rünnak kõikidele revolutsioonilise võitluse käigus kättevõidetud poliitilistele ja majanduslikele õigustele. Kõikjal määratses sõjalis-politseiline terror. Arvukad vahistamised rebisid töölisklassi ridadest tema revolutsioonilisemaid esindajaid. Eestis tegutses 1907. aasta suvel ainult Tallinna sotsiaaldemokraatlik organisatsioon, mille koosseisu kuulus ka tehase «Volta» parteiorganisatsioon. Tallinna Komitee ja tehase parteiorganisatsiooni vahel valitsesid tihedad sidemed nagu revolutsiooniaastailgi. VSDTP Tallinna Komitee nõupidamisi peeti korduvalt koguni tehase katlakütja Oskar Vildi korteris. [54]

Vaatamata allikate nappusele õnnestus ikkagi kindlaks teha, et 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal töötasid tehases «Volta» niisugused silmapaistvad revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad nagu N. Janson, J. Lesser, A. Rõuk, J. Soo, A. Altdorf ja paljud teised. Konspiratsioonitingimused ja samuti sagedased arreteerimised ei võimaldanud revolutsionääridel kaua töötada ühes töökohas. 1908. aasta jaanuaris toimusid taas massilised vahistamised ja läbiotsimised. Vaatamata sellele jätkasid parteigrupid paljudes ettevõtetes, sealhulgas ka tehases «Volta» oma tegevust, koosnedes seejuures peaaegu täielikult bolševikest. 1908. aasta juunis kutsuti bolševike algatusel kokku tehase parteirakukeste esindajate nõupidamine ning juba detsembris valiti uus bolševistlik Tallinna Komitee, kuhu «Voltast» kuulus J. Ikmelt.

---

[52] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 15, l. 167.
[53] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 11.
[54] NSVL RAKAM, PD, f. 102, nim. 8, s.-ü. 00 $\frac{241}{1907}$, l. 25.

Tsaarivalitsuse võitluse teravik oli suunatud töölisklassi avangardi — sotsiaaldemokraatliku töölispartei vastu. Ent sellega piirdumata laiendati rünnakut ka legaalsete töölisorganisatsioonide vastu. Nii keelas Tallinna Ettevõtjate Liit, rikkudes kehtivaid seadusi, töölisvanemate valimised, ajutine kindralkuberner aga sanktsioneeris seda omavoli. Võitluses streikijatega tegi Ettevõtjate Liit vabrikantidele korralduse trahvida streigist osavõtjaid. 1907. aasta keskel pandi seisma ka uute ametiühingute organiseerimine.

Sagedased trahvid, tööpäeva pikendamine ja palga vähendamine — niisugused olid vahendid, millega kapitalistid töölisklassi elatustaset ründasid.

Reaktsiooniaastad langesid ühte tööstusliku depressiooni aastatega, mis järgnesid 1900.—1903. aasta majanduskriisile. Eriti rängaks kujunes olukord metallitööstuses. Aktsiaseltsi «Volta» ähvardas pankrot. Appi tuli aga tsaarivalitsus, kelle loal lubati taas tõsta põhikapital kuni 1 050 000 rublale, milleks lasti välja 540 000 rubla väärtuses täiendavaid aktsiaid à 100 rubla. [55]

Saanud niisuguse võimaluse, asusid aktsionärid otsima teid tootmise tulukuse tõstmiseks. Tehase direktoriks kutsuti E. Lundqvist, kes oli rahvuselt rootslane ja töötanud kauemat aega Ameerikas. Aktsiaseltsi juhtkond pani talle tootmise reorganiseerimise alal suuri lootusi. Uue direktori tehases viibimise esimesel, s. o. 1907. aastal polnud aga tunda mingeid muudatusi. Uudsuseks oli vaid vasevalukoja ehitamise lõpuleviimine 1907. aasta sügiseks. [56]

Majanduslik depressioon andis end tehase «Volta» töös ikka veel tunda. Nii oli käitise tööliste tööga koormamine suuresti ebaühtlane. Ühe või teise tellimuse laekumise puhul tehti ületunde, töö valmimisel aga tuli võtta lõpparve. [57] Ühest küljest kihutas töölisi taga kurnav mitmetunniline ületunnitöö, teisest küljest aga kollitas oht jääda hoopis tööta, mis tähendas viletsust ja nälga. Üksnes ametlike andmete järgi oli Tallinnas tollal ligi 2000 töötut, tegelikult oli nende arv palju suurem. Kapitalistid kärpisid tööpuudust kasutades tööliste palka. [58] Elukallidus tõusis ning laiatarbekaupade hinnad kasvasid kiiresti. Tööliste olukord oli väga raske.

Ent mitu aastat kestnud revolutsioonilisele pingele vaatamata ning vahistamistest ja asumisele saatmisest tingitud väsimuse kiuste osutasid töölised ründavatele reaktsioonijõududele kangelaslikku vastupanu ning püüdsid igati kaitsta revolutsiooni saavutusi. Streigid Tallinna ettevõtetes ei lakanud ka 1907. aasta teisel poolel ega 1908. aastalgi.

1908. aasta jaanuaris võeti «Voltas» E. Lundqvistile tehase ju-

---

[55] Устав акционерного общества «Вольта», стр. 35.

[56] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 173, l. 10.

[57] ENSV RAKA, f. 1615, nim. 2, s.-ü. 2, l-d 1, 3, 5, 10, 19, 23.

[58] G. Lukin. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail. Tallinn 1960, lk. 24, 25.

Jaan Ikmelt.

hatajana abiks G. Hoffmann Berliinist, sakslane, keda töölised õppisid üsna peagi vihkama.

Seks ajaks lõpetati spetsiaalsete elektrimasinate valmistamine ja mindi üle enam nõutavate elektrimootorite seeriaviisilisele tootmisele. Tehasevalitsus hakkas tõhusama konkurentsi huvides vähendama tööhindeid, kusjuures tööliste suhtes rakendati pahatihti jõhkrat pettust. Talitati näiteks järgmiselt: anti töölisele mingi töö, mis hinnati 55 kopikale, oli aga enamus tööst juba tehtud, siis «parandati» tööhinnet 35 kopikale. Juhtus ka nii: tööline tegi mingit tööd, mille hind oli märgitud töökäsku; meister, tabanud hetke, mil tööline eemaldus, asendas salaja esialgse töökäsu teisega, millel sama töö hinnaks oli märgitud juba sootuks teine summa.

Hoffmann ei tavatsenud töölistega astuda mingitesse läbirääkimistesse, vaid nõudis tingimusteta sõnakuulmist. Vähimagi vasturääkimise tagajärjeks oli lõpparve. Isegi need töölised, kes olid kogenud igasugust mõeldavat ülekohut teistes tehastes, olid taolise ebainimlikkusega harva kokku puutunud. Vähem kui poole aasta jooksul ajas Hoffmann tänavale 35 inimest, 60 töölist aga olid sunnitud lahkuma ise. [59]

[59] RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 60, l-d 8, 35, 36; f. 1615, nim. 2, s.-ü. 2, l. 34.

Kolme töölise järjekordne vallandamine ja tööhinnete alandamine kutsus esile mähkimisosakonna tööliste raevupurske. 10. märtsil 1908 hakkasid selle osakonna töölised streikima, kuid neid ei toetanud teised tehase töölised. Kasutades niisugust olukorda, tegi administratsioon töölistele teatavaks, et kõikidele, kes ei ilmu tööle 13. märtsil, antakse lõpparve.[60] Nii pidid töölised asuma tööle midagi saavutamata.

1908. a. 1. maid tähistati taas poliitilise streigiga. 359 voltalasest ei ilmunud tööle 261.

31. mail esitasid 50 töölist-lukkseppa kollektiivse kaebuse, milles nõuti kindlate tööhinnete kehtestamist.[61] Kaebus jäi rahuldamata ning Hoffmann jätkas omavolipoliitikat. Administratsiooni jultumus ületas kõik piirid. Augustiks vähendati üksikute tööde hindeid rohkem kui poole võrra.

Tööliste olukorda arutati korduvalt metallitööliste ametiühingu nõukogu istungitel.[62]

Augustis kujunes olukord tehases niivõrd teravaks, et streik muutus vältimatuks, ja eesrindlikud töölised-bolševikud hakkasid selleks ettevalmistusi tegema. Tehase üldkoosolekul koostati ja arutati läbi 16 punktist koosnevad nõudmised,[63] millest peamisteks olid:

1. Asendada tehase juhataja Hoffmann.
2. Taastada enne Hoffmanni tulekut kehtinud tööhinded.
3. Panna hinded nähtavale kohale välja töölistele teadmiseks.
4. Lõpetada tööliste põhjuseta vallandamine.

Streigi juhtimiseks valiti streigikomitee, kuhu kuulusid bolševikud G. Kudeberg ja J. Soo,[64] kelle kaudu tehase parteiorganisatsioon juhtis streiki, mis oli kestev ja visa. 14. augustil 1908 pärast lõunavaheaega katkestasid kõik töölised töö, ja astumata tehase administratsiooniga läbirääkimistesse, nõudsid vabrikuinspektori kohaleilmumist. Vabrikuinspektor Guljajev saabuski tehasesse poole tunni pärast ning talle esitati tööliste nõudmised koos kinnitusega, et töö tehases ei jätku seni, kuni nõudmised pole rahuldatud. Tööliste otsusekindluses oli tunda tõhusat organiseeritust.

Administratsioon nõustus koostama ja välja panema tükitööhinded üldiseks tutvumiseks, kuid keeldus vallandamast Hoffmanni ja taastamast enne tema tulekut kehtinud tööhindeid. Töölised jäid oma nõudmiste juurde kindlaks, ka administratsioon oli kaugel järeleandmisest ning teatas, et kõik töölised, kes ei ilmu tööle esmaspäeval, 18. augustil, vallandatakse. Töölised nimetatud

---

[60] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 177, l. 16.
[61] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 60, l-d 23, 36, 75.
[62] ENSV RAKA, f. 1615, nim. 2, s.-ü. 2, l. 33.
[63] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 60, l. 160.
[64] G. Lukin. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail, lk. 90.

Gustav Kudeberg.

kuupäeval tööle ei asunud, vaid jätkasid streiki. Tehase administratsioon vastas lokaudiga. Pikaleveninud streik süvendas tööliste niigi ränka majanduslikku olukorda. Sel raskel tunnil tuli neile appi ametiühing, eraldades oma nappidest ressurssidest kõike võimalikku. Streigikomitee organiseeris streikijate abistamiseks korjandusi teistes vabrikutes ja tehastes. Tallinna töölissöökla andis streikivatele töölistele tasuta lõunaid. See söökla eksisteeris töölisorganisatsioonide poolt tehtud korjanduste, heategevuslike õhtute tulude ja ka progressiivselt haritlaskonnalt saadud abi varal.

Septembris koostas tehasevalitsus uued tükitööhinded. 16. oktoobril pandi üldiseks teadmiseks välja «Tööliste palkamise tingimused», «Sisekorra eeskirjad» ja «Karistuste tabel». Administratsioonil õnnestus palgata 150 streigimurdjat, kes aga võisid tööle asuda üksnes politsei kaitse all. Streikijad hakkasid võitluseks streigimurdjatega välja panema kontrollpikette. [65] Töö tehases ei laabunud, kuid ka streikivate tööliste olukord läks iga päevaga üha raskemaks. Seoses valitseva tööpuudusega suurenes streigimurdjate arv. Ka vanade tööliste hulgas tekkis töö taasalustamise

[65] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 177, l. 27.

mõtte poolehoidjaid. Nälg ja puudus nõudsid oma osa. Paljud kaldusid pidama läbirääkimisi. 7. oktoobril toimusid tööliste delegaatide ja tehase administratsiooni vahel vabrikuinspektsiooni juuresolekul läbirääkimised, mille käigus tehti mõlemapoolseid järeleandmisi. Hoffmann lahkus «Voltast». Mõningaid järeleandmisi tehti ka muude nõudmiste osas, kuid administratsioon keeldus kategooriliselt endiste tööhinnete taaskehtestamisest. [66] Aktiivsemaid streikijaid tagasi tehasesse ei võetud ja nii jäi värava taha ka Gustav Kudeberg. [67]

8. oktoobrist töö tehases küll jätkus, kuid veel kogu oktoobrikuu kestel ei lakanud kokkupõrked tööliste ja administratsiooni vahel.

16. oktoobril — Uue turu veriste sündmuste 3. aastapäeval, võtsid voltalased taas osa ülelinnalisest poliitilisest streigist. Tehase administratsioon trahvis kõiki streikijaid, mis omakorda kutsus esile uusi rahutusi, ning administratsioon vallandas 20. oktoobril grupi töölisaktiviste ja kandis nad «musta nimekirja».

Normaalne töö tehases taastus alles 1. novembril. Voltalaste lõppenud streik oli kõige suurem majanduslik streik Eestis reaktsiooniperioodil ning oli hämmastav eelkõige tööliste erakordse visaduse poolest, mis on seletatav niihästi streigi parteilise juhtimisega kui ka metallitööliste ametiühingu abiga ja kogu Tallinna proletariaadi toetusega. Visadust ja mehisust olid kasvatanud ka kolm revolutsiooniaastat.

1909. aasta ei toonud tööliste olukorda paranemist. Tellimuste puudumine andis endiselt teravalt tunda. «Volta» naaber, Lausmanni tehas, jäi seisma. «Dvigateli» toodangumaht vähenes peaaegu poole võrra. Nimetatud aastal said lõpparve peaaegu pooled «Volta» töölistest, need aga, kes jäid tehasesse, töötasid vaid pool päeva. Kapitalistid jätkasid tööliste palkade kärpimist, kasutades tootmise koondamist ja tööpuudust.

«Volta» aktsionärid lootsid, et E. Lundqvist suudab tootmist ameerikalikult ümber korraldada, kuid need lootused ei täitunud ning rootslane lahkus 1909. a. suvel aktsiaseltsi teenistusest.

Töölised streikisid töökaotuse ohu ja tsaarivõimude poolt tööliste väljaastumiste vältimiseks rakendatavate abinõude kiuste. 1909. aasta 1. maid tähistati miitinguga Kose metsas ja 16. oktoobril langenud tööliste mälestust nagu ikka streigiga. Koos kõikidega streikis ka tehase «Volta» 190 töölist.

Teades, et valmistatakse ette streiki, ajas Eestimaa kuberner jalule kõik tema käsutuses olevad jõud. Ta rõhutas oma ettekandes politseidepartemangule 9. oktoobril 1909: «Tundes muret vajaliku

---

[66] G. Lukin. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail, lk. 90.

[67] Hiljem, 1909. aasta suvel, valiti G. Kudeberg metallitööliste ametiühingu esimeheks.

korra säilitamise üle ka käesoleva aasta 16. oktoobril, astusin ühendusse kubermangu sandarmivalitsuse ülemaga, et õigeaegselt korraldada läbiotsimisi mõnede ametiühinguorganisatsiooni juhtide juures. Samuti astusin ühendusse kohaliku garnisoni ülemaga sõjaväeosade varumise asjus, kes oleksid vajaduse korral valmis esimesel väljakutsel ilmuma abiks tsiviilvõimudele. Samaaegselt on Tallinna politseimeistrile antud vastavad korraldused vaatluse organiseerimiseks niihästi linnas ja surnuaial kui ka vabrikutes ja tehastes kuritegelike väljaastumiste ennetamiseks ning nendele lõpu tegemiseks.» [68] Ent ei läbiotsimised, vahistamised ega ka teised Eestimaa kuberneri «abinõud» suutnud voltalaste mehisust murda. Koos kõigi Tallinna töölistega võitlesid nad bolševike juhtimisel reaktsioonijõudude vastu ning varusid kogemusi ja teadmisi eelseisvateks suurteks revolutsioonilisteks võitlusteks.

«VOLTA» VABRIKUMÄRGIGA

Tootmise alustamine tehases «Volta» langes kriisiaastatele, mis hiljem läksid üle majanduslikuks depressiooniks, pidurdades paratamatult ka tootmise arengut noores tehases. Selle tõttu tegeles «Volta» oma eksisteerimise algaastail mitte niivõrd elektrimasinate masstootmisega, kui just elektrivõrkude installeerimise ja elektrotehniliste seadmete montaažiga. Tuleb märkida a./s. «Volta» olulist panust elektrotehnika arendamisse Eestis. Esimene suur tellimus laekus a./s. A. M. Lutheri vineeri- ja mööblivabrikult elektrifitseerimise alal, kus samaaegselt elektrivalgustusvõrgu installeerimisega monteeriti kohale ka 15 elektrimootorit koguvõimsusega 300 hobujõudu. Analoogilisi töid tehti «Dvigatelis», Fr. Wiegandi tehases, R. Mayeri keemiavabrikus, Kärdla kalevivabrikus, Türi paberivabrikus ja mujal. Seejärel sai «Volta» mitu tellimust Riia tööstusettevõtetelt, mida finantseeris Riia Kommertspank. «Volta» toodangu hea kuulsuse levides hakkas tellimusi tulema ka Peterburist, kus 1907. aastal avati a./s. «Volta» alaline kontor, Moskvast ja muudest paikadest. [69]

Aktsiaselts «Volta» algatas ka Tallinna elektrijaama ehitamist. Juba aktsiaseltsi asutamise ajal lootsid selle asutajad saada kontsessiooni elektrijaama rajamiseks Tallinnas ning 1899. a. novembris esitati üksikasjaline lepinguprojekt «elektrijaama ehitamise ja ainuõiguse kohta müüa neljakümne aasta kestel elektrienergiat

[68] G. Lukin. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail, lk. 94.

[69] O. Karma. Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis. Tallinn 1963, lk. 208.

linna piires».[70] Linnavolikogu aga otsustas ehitada ja ekspluateerida elektrijaama linna vahendite arvel. Elektrijaama projekti saamiseks kuulutati välja konkurss. Peale a./s. «Volta» võtsid konkursist osa ka Vene aktsiaselts «Schuckert ja Ko.», AEG Peterburi agentuur ning Vene elektriühing «Union» Riias. Linnavolikogu ei võtnud pikema aja vältel vastu mingit konkreetset otsust. Vahepeal installeeris a./s. «Volta» elektrivalgustust Tallinna sadamas. Viimaks, 1911. a. märtsis, võttis Tallinna linnavolikogu vastu a./s. «Volta» konkursiprojekti, juhindudes mitte üksnes rahanduslikku laadi kaalutlustest (a./s. «Volta» poolt väljapakutud ehitusmaksumus oli väiksem kui teistel firmadel), vaid ka «täiesti mõistetavast püüdest toetada oma linna tööstust».[71] Arvesse võeti ka firma soliidsust, mis tagas hangitava materjali kui ka töö hea kvaliteedi.

Nii asusid voltalased ehitama Tallinna elektrijaama ja sisse seadma linna tänavavalgustust.

Kuidas aga arenes tootmistegevus tehases endas? Esimesi katseid organiseerida nõutavate elektrikaupade masstootmist tehti aastatel 1907—1909. Samal ajal asuti tootma alalis- ja vahelduvvoolugeneraatoreid võimsusega 1 kuni 300 hobujõudu ning kuullaagritega varustatud vahelduvvoolu-elektrimootoreid. Tehas tootis ka mitmesugust aparatuuri: käivituslüliteid, regulaatoreid, jaotuskilpe ja tõstekraanasid. Tolle ajajärgu kõige suuremaks tellimuseks olid neli dünamomasinat Dneprovski tehasele võimsusega 2000 hj. igaüks. Tegemist oli ühtlasi suurimate elektrimasinatega, mis tehases «Volta» enne 1917. aastat iganes toodetud.[72] Ometi ei andnud tehas aktsionäridele esialgu veel oodatud kasumit. Üldine seisak tööstuses avaldas mõju ka «Volta» tööle.

1910. aastast aga hakkas pikaajaline seisak tööstuses asenduma elavnemisega. Järgnes tõus, mis avaldus esmajoones metallitööstuses kui riigi majanduse militariseerimisega kõige tihedamalt seotud tootmisharus. Paranes ka tehase «Volta» olukord, kusjuures otsustavat osa etendas Peterburi Diskonto- ja Laenupanga poolt osutatud tähelepanu. Nimetatud panga mõjusfääri kuulusid sõjatööstused ja eelkõige laevatehased. Kuna aga selle panga peamiseks tegevuspiirkonnaks olid Balti kubermangud, siis oli huvi «Volta» vastu endastmõistetav. Selle tagajärjel tõmmati tehas, mis varem oli Riia Kommertspanga ja kohalike kapitalistide käes, 1913. aastal Peterburi Diskonto- ja Laenupanga tegevusorbiiti.[73]

A./s. «Volta» juhatusse ilmusid uued tegelinskid: J. I. Ramseier,

---

[70] TLA, f. 195, nim. 2, s.-ü. 617, l-d 1, 13—20.

[71] TLA, f. 195, nim. 2, s.-ü. 1278, l. 63.

[72] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 95, l. 169; P. Raggise mälestused.

[73] В. С. Дякин. Финансово-капиталистические группировки в электроиндустрии и электрическом транспорте России в период предвоенного промышленного подъема и мировой войны. — «Исторические записки», 1965, № 75, стр. 174.

Heinrich Treck, Heinrich Schaub ja viimaks ka Mihhail Plotnikov. Tänu nendele sai tehas märkimisväärseid riiklikke tellimusi eeskätt raudteetranspordi ja sõjaliste ametkondade tarvis.[74] Elektrimootorite aastatoodang kasvas 1911. aastal 2000-le ja nende koguvõimsus oli 50 000—70 000 hj. Kui 1910. aastal lasti välja 1 215'500 rubla väärtuses toodangut, siis 1913. aastal ulatus selle väärtus juba 2 100 000 rublale, kusjuures toodangu juurdekasv nimetatud aastal moodustas eelmise aastaga võrreldes ligi 45%.[75]

Tehas «Volta» laiendas tootmist päevast päeva: rakendati töösse uusi töökodasid, muretseti uusi masinaid.[76] Käitise edasiseks laiendamiseks osteti juurde varem viinatehasele «Rosen ja Ko.» kuulunud maatükk raudtee ääres. Peatootmishoonele ehitati juurde kolm uut tiiba ning püstitati mudeliladu. Tehasevalitsuse hoone sai juurdeehitusena arhiiviruumi.

Üha kasvav tootmismaht eeldas ka oma valutööstuse organiseerimist. Viivitused malmi hankimisega pidurdasid tehase tööd olulisel määral. Malmiga aga varustas «Voltat» viis eri tehast: a./s. «Fr. Krull», Tallinna Malmitehas, tehas «Dvigatel», a./s. «Boecker ja Ko.» Liepajas ja kontor «Ferrum» Riias.[77] Kohalikud valutöösturid tõstsid oma toodangu hinda ega jõudnud täita hankelepinguidki, pidurdades nii omakorda «Volta» tellimuste tähtaegset täitmist. 1913. aastal asus a./s. «Volta» ehitama oma valukoda.

Tallinna piirkonna tehaste nõupidamine tunnistas «Volta» tehase üheks paremini sisustatud ja paremini organiseeritud tootmisega elektrotehnikatehaseks Venemaal.

«Voltas» oli 1914. aastal tööpinke järgmiselt: sepääsid — 11, vertikaalsed elektriajamiga tööpingid — 2, käsi-giljotiinkäärid — 7, pingid metalli külmsaagimiseks — 9, ümberpaigutatavad puurimismasinad — 3, puurpingid — 45, augustantsimispressid koos kääridega — 6, höövelpingid — 13, treipingid — 86, lihvpingid — 4, rihvelduspingid — 18, keermepingid — 16, ketaslõikekäärid — 5, pink paberi kleepimiseks plekilehtedele — 1, käsi-spindelpressid — 5, käsi- ja elektrikraanad — 29, hüdraulilised ja muud survepressid — 13, nivooseade — 1, stoosimispingid — 4, väiksed höövelpingid — 11, silm-tõmbepingid — 6, kerimispingid — 13, galvanoplastika-aparaadid — 2, lihv- ja poleerimispingid — 13, tsentreeriv seadeldis — 1, tinutusseadmed — 2, ventilaatorid — 6, 2 auru-dünamomasinat à 150 hj., 1 turbodünamo 275 hj. ning 5 aurukatelt küttepinnaga 1120—4220 m^2.[78]

---

[74] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 86; f. 206, nim. 1, s.-ü. 173, l-d 133, 140, 148.

[75] RAKAL, f. 1367, nim. 8, s.-ü. 299, l. 1.

[76] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 86, l. 55.

[77] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 284, l. 68.

[78] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 315, l-d 12—13; f. 218, nim. 2, s.-ü. 13, l. 69.

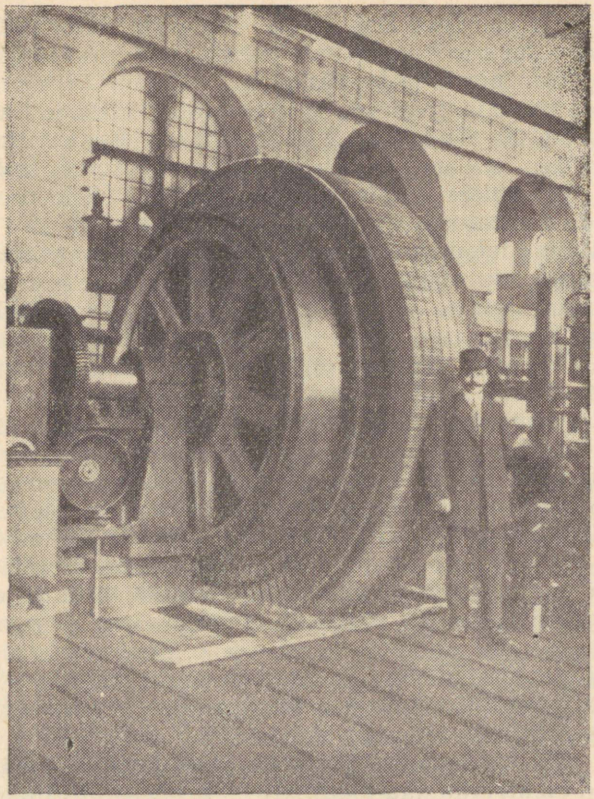

2000 hj. võimsusega generaatori rootor, «Volta» väljalase 1907. a.

Tänu heale tehnilisele personalile ja kvalifitseeritud töölistele saavutas tehas «Volta» märkimisväärseid tulemusi ning selle vabrikumärgiga mootorid suutsid välismaiste firmade toodanguga edukalt võistelda. Eriti hinnati suuri alalisvoolumootoreid võimsusega kuni 1400 kilovatti. Niisugune teraskerega mootor kaalus ilma võlli ja kuullaagriteta 3500 puuda.

Suurkäitiste tellimusel valmistati arvukalt kaskaadmuundajaid ning seda eranditult «Volta» jooniste ja kalkulatsioonide järgi. Peale «Volta» ei valmistatud niisuguseid muundajaid mitte kusagil Venemaal. Üksnes «Voltas» toodeti ka suure pöörete arvuga vahelduvvoolumootoreid, võimsusega kuni 1200 hj. ja pöörete arvuga 3000 minutis.

Valmistati ka suure pöörete arvuga alalisvoolu-dünamomasi-

naid auruturbiinidele, tootlikkusega kuni 3500 amprit ja pöörete arvuga 750 pööret minutis. «Volta» komplekteeris raudteevaguneid valgustusseadmetega ja täitis arvukaid tellimusi tekstiilitööstuselegi.

Esimese maailmasõja eel, 1913. aastal, alustati «Volta» naabruses a./s. «Noblessneri» laevatehase rajamist. Voltalased hakkasid uut tehast varustama elektriseadmestikuga allveelaevade jaoks. Nii tõmmatigi «Volta» a./s. «Noblessneri» tegevussfääri, faktiline ühendamine aga toimus aktsiate vahetamisega mõlema aktsiaseltsi vahel. [79] Nii muutus «Volta» tegelikult «Noblessneri» tütarettevõtteks ning uue laevatehase asutamismõtte algataja, Peterburi insener Mihhail Plotnikov, lülitati a./s. «Volta» juhatuse koosseisu ja temast kujunes peagi selle ettevõtte põhiline juhtija.

Plotnikovil õnnestus saada lõviosa tellimustest allveelaevadele, ja kõikide vastavate elektriseadmete valmistamine usaldati «Voltale», kus tehniline mõte hakkas nüüd töötama uues suunas — saavutada elektrimootorite maksimaalne võimsus minimaalse gabariidi ja kaalu juures. «Golland»- ja «Bubnov»-tüüpi allveelaevade jaoks loodi uut laadi elektrimootorid, mis olid omadustelt saksa kaheankrulistest mootoritest paremad. «Voltas» valmistati seadmeid ka «Morž»- ja «Bars»-tüüpi allveelaevadele.

Tehases «Volta» loodi ka mitmeid roolimehhanismide süsteeme erisugustele laevadele, sealhulgas isegi drednootidele. Tootmisse juurutati suure pöörete arvuga, auruturbiinidega ühendatavad dünamomasinad sõjalaevadele, kusjuures valmistati nii alalis- kui ka vahelduvvoolumootoreid. Tehases loodi spetsiaalne elastne elektromagnetmuhv võimsusega kuni 1500 hj. ja pöörlemiskiirusega 350 pööret minutis, valmistati elektriajameid Amuuri flotilli suurtükipaatidele; suurtes kogustes valmistati ka igasuguseid mehhanisme eri liiki ja erineva otstarbega laevadele. [80]

Tehnilisi küsimusi lahendas tehas enamikul juhtudel iseseisvalt. Esimese maailmasõja eel töötas «Voltas» 14 inseneri ja 10 tehnikut, [81] kelle loodud olidki kõik uued süsteemid ja konstruktsioonid.

Toodangumahu suurenemisega kasvas ka töötajate arv tehases. 1913. aasta kevadel oli «Voltas» 760 töölist, 1914. aasta jaanuaris aga juba 830, kelle hulgas oli 47 naist ja 198 alaealist. [82]

---

[79] O. Karma. Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul (kuni kapitalismi üldkriisi tekkimiseni), lk. 31.

[80] RAKAL, f. 1375, nim. 2, s.-ü. 3, l-d 3—4.

[81] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 86, l-d 60—62.

[82] Jaoskondade kaupa oli töölisi järgmiselt: treimisjaoskonnas — 90, mehaanika- ja stantsimisjaoskonnas — 215, mähkimisjaoskonnas — 160, lukksepajaoskonnas — 90, montaažijaoskonnas ja proovisaalis — 65, sepikojas, masinajaoskonnas, katlamajas, tisleritöökojas ja nn. magasinis — 75; öises vahetuses töötas 65 inimest; meistreid, nende abisid, tehnilise, kommerts- ja palgakontori ametnikke ja kõiki teisi kuupalgalisi oli kokku 110 inimest. (ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 100, l. 1.)

Kavandati ka tehase edasist laiendamist. A./s. «Volta» juhatus otsustati üle viia Tallinnast Peterburisse, kuna seal asusid kõik peamised tellijad, kellega tuli tihedat kontakti hoida.

Aktsiaseltsi «Volta» viimaste aastate tegevus tekitas tõsist huvi Saksa elektrikompanii AEG (Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft) ringkondades.

V. I. Lenin oma klassikalises töös «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» märkis, et maailmas tekkis kaks «elektririiki», kes jagasid enda vahel mõjupiirkonnad maailmas. Üks nendest «riikidest» oli «Üldine Elektrikompanii» (GEC), kelle mõjupiirkonda kuulusid Ameerika Ühendriigid ja Kanada, teine oli «Üldine Elektriühing» (AEG), kelle mõjupiirkonda kuulusid Saksamaa, Austria, Venemaa, Holland, Taani, Šveits, Türgi ja Balkani riigid. [83]

Tehas «Volta» sõltus seniajani, tõsi küll kaudselt, Riia Kommertspanga kaudu, AEG-st, kuid oli vahest ainsaks elektrimootoritehaseks, mis jäi pikema aja vältel suhteliselt iseseisvaks. See on tõenäoliselt seletatav asjaoluga, et teiste analoogiliste tehastega võrreldes polnud «Volta» suur ega kujutanud endast tõsist ohtu konkurentsivõitluses. Niipea aga, kui tehas sai kindlalt jalad alla ning tema tegevuspiirkond laienes, otsustas AEG uustulnuka «käsile» võtta.

AEG oli juba 1898. aastal avanud Venemaal oma agentuuri, mis nimetati 1901. aastal ümber Vene ühinguks «Üldine Elektrikompanii». Nimetatud ühing oli vahetalitajaks AEG asjaajamises ning niipea kui tehas «Volta» hakkas tõsiste konkurentide ridadesse astuma, hakati kohe kaaluma AEG mõju küsimust selle tehase tegevuses. Salajases kirjavahetuses Vene ühingu ja AEG vahel kirjutati sel puhul (dokument on dateeritud 1914. aasta maikuuga): «AEG on otsustanud muretseda 51% «Volta» aktsiakapitalist, kuid eelistab jääda varju, asudes seisukohal, et Plotnikov peab jääma näiliselt peaaktsionäriks ja endiselt ettevõtet juhtima.» Loobunud otsesest osavõtust aktsiaseltsi «Volta» juhtimisest, pidas AEG ometi vajalikuks olla pidevalt kursis tehase kogu tegevusega. [84] Sõda katkestas alanud läbirääkimised ning on raske oletada nende võimalikku kulgu rahuaja tingimustes. Nii sattus «Volta» monopolistlike koondiste konkurentsivõitluse keerisesse.

Esimese maailmasõja puhkedes hakkas tööstuse militariseerimine arenema tormilises tempos. Tööstusettevõtted said soodsaid sõjalisi tellimusi. Tänu rinde lähedusele ja mereväebaaside olemasolule teenisid eriti hästi Tallinna ettevõtete omanikud. Nii oli ka tehasega «Volta», kes juba sõja eel sisuliselt a./s. «Noblessneri» tütarettevõttena varustas ehitatavat allveelaevastikku elektrimootorite ja muude seadmetega. Sõja ajal aga läks «Volta»

[83] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 230.
[84] RAKAL, f. 1367, nim. 8, s.-ü. 299, l. 36.

peaaegu täielikult kas otseselt või kaudselt üle sõjatoodangu valmistamisele.[85] Esimese kahe ja poole sõja-aasta jooksul kasvas toodangumaht rohkem kui kaks korda. 1914. aastal lasti välja toodangut 2 400 000 rubla väärtuses,[86] 1916. aasta 11 kuu jooksul aga 5 500 000 rubla väärtuses.[87] Esimestel sõjakuudel tehase toodang küll mõnevõrra vähenes seoses osa tööliste sõjaväkke mobiliseerimisega ja tootmise mõninga reorganiseerimisega. 1914. aasta jaanuaris oli tehases 830 töölist, sama aasta augustis aga langes see arv 576-le, kuid juba detsembris tõusis 656-le.[88] 1916. aastal töötas «Voltas» juba 1300 töölist.[89]

Toodangu kasv eeldas omakorda tootmispinna laiendamist. Esmajärjekorras anti ekspluatatsiooni valutsehh. Peatootmishoonet laiendati turbogeneraatorite tootmiseks. Tehase territooriumi lõunaossa püstitati uus tootmishoone, milles hakati valmistama mitmesugust masinaarmatuuri sõjalaevadele. Rajati veel ühe tootmishoone alusmüür, mille valmisehitamist aga takistas tehase evakueerimine. Samaaegselt laiendati ja korraldati ümber vanu tootmishooneid ning ehitati ladusid.[90] Täiendati tehase tööpingiparki. Üksnes 1915. ja 1919. aastal osteti neid 38 228 rubla väärtuses.[91]

Toodangu maht kasvas ja selle sortiment muutus üha mitmekesisemaks. Täideti ka arvukaid sõjatellimusi. Nii valmistasid voltalased enam kui 600 000 käsigranaati ja proovipartii 6-tolliseid pomme. Tallinna sõja-tööstuskomitee tellimisel valmistati treipinke.[92] Voltalaste uhkuseks aga oli teadagi see, et tehas asus turbogeneraatorite tootmisele ühena esimestest Venemaal.

Turbogeneraatoreid hakati üldse valmistama 1914. aastal Petrogradi metallitehases, kus lasti välja mitu generaatorit koguvõimsusega 1000 kW. 1916. aastal juurutati turbogeneraatorid tootmisse ka «Voltas». Enne evakueerimist jõuti valmistada kaks turbogeneraatorit võimsusega 1500 kW kumbki.[93] «Volta» põhi-

---

[85] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 173, l-d 5, 7, 158; f. 218, nim. 2, s.-ü. 7, l. 8 jne.

[86] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 324, l. 117.

[87] Sealsamas, s.-ü. 345, l. 109.

[88] Sealsamas, s.-ü. 315, l. 13.

[89] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 338, l. 6.

[90] Kui veel 1911. aastal oli tootmisruumide pindala (ruutsüldades): peahoones — 968, sepapajas — 136 ja tisleritöökojas — 96 (ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 173, l. 141), siis 1916. aasta keskel oli tootmispinda järgmiselt (ruutsüldades): peahoones — 2815, sepapajas — 148, tisleritöökojas — 176; peale selle veel: valukojas — 590, vasevalukojas — 135, remonditöökojas — 104, valupuhastusjaoskonnas — 140, armatuurijaoskonnas — 870 ja elektrijaamas — 161, kokku 5139 ruutsülda (ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 345, l. 105).

[91] ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 12, l. 92.

[92] ENSV RAKA, f. 218, nim. 3, s.-ü. 144, l. 45; s.-ü. 13, l. 69.

[93] Д. Г. Жимерин. История электрификации СССР. Москва, 1962, стр. 180.

toodanguks jäid siiski kõige mitmekesisemat tüüpi elektrimootorid.

«Volta» toodangu mitmekesisusest kõneleb ka asjaolu, et 1916. aasta oktoobris tuli mähkimistsehh jagada viide osakonda. I osakonna ülesandeks oli kõrge- ja madalpinge normaalmasinate (alates tüübist ДМ 351 kuni 364) ja alalisvoolu-elektrimootorite (tüüp Г1 kuni 515) tootmine; samas valmistati ka kraanamootoreid ja muid väikseid masinaid. II osakonda oli koondatud kõrge- ja madalpinge normaal- ja spetsiaalmasinate tootmine: tehti kolmefaasilisi (alates tüübist ДМ 365) ja alalisvoolumasinaid (alates tüübist Г 516). III osakond tootis turbogeneraatoreid, transformaatoreid ning kõiki suure pöörete arvuga masinaid (tüübist ДМ 360 ja Г 10 kõrgemaid). IV osakonnas valmistati poolisid ja mikaniittooteid, V osakonnas aga tehti kollektoreid eranditult kõikidele masinatele.

Rööbiti tootmismahu suurenemisega kasvasid ühtlasi kapitalistide kasumid. Tehas võitis kindlalt tööstusliku autoriteedi, mis tagas talle tellimuste laekumise. Ettevõte töötas rentaablilt. Aktsiaseltsi «Volta» juhatus jätkas põhikapitali suurendamist. Kui 1906. aastal moodustas põhikapital 1 050 000 rubla, siis kolme järgnenud aktsiate emissiooniga tõsteti see 1917. aastaks juba 5 miljonile rublale. Uute aktsiate mahutamine ei valmistanud soodsate turustustingimuste tõttu raskusi. [94] Aktsionärid said 6% dividendi.

UUS REVOLUTSIOONILINE TÕUS

Tööstusliku tõusuga käis kaasas ka töölisliikumise aktiviseerumine ning see võttis taas ründava suuna. 1910. aasta teisel poolel võis selles suhtes märgata elavnemist Eestiski. Lühiajalisi streike puhkes kord ühes, kord teises ettevõttes. 1911. aastal muutusid niisugused streigid järjekindlamateks ja puhkesid sagedamini. Majanduslikud streigid liitusid poliitilistega, poliitilised streigid omakorda vaheldusid majanduslikega, mis andis streigivõitlusele erilise jõu.

Võimsaks tõukeks üleminekule revolutsioonilistelt meeleoludelt revolutsioonilistele väljaastumistele olid sündmused Leena jõel 1912. aastal. Tööliste mõrvamine Leena kullakaevanduses ajas elevile kogu riigi ja kujunes massiliste demonstratsioonide, miitingute ja streikide puhkemise signaaliks. Streigid ja protestidemonstratsioonid tsaarivalitsuse järjekordse roima hukkamõistmiseks liitusid ühte 1. mai tähistamiseks korraldatavate streikidega.

Bolševike poolt vabrikutes ja tehastes levitatud VSDTP Tal-

[94] RAKAL, f. 1367, nim. 8, s.-ü. 299, l. 4.

ПРАВДА

ЕЖЕДНЕВНАЯ РАБОЧАЯ ГАЗЕТА.

Годъ изданія первый.

№ 1. Воскресенье, 22 апрѣля 1912 г. ЦѢНА 2 коп.

Nr. 1. Reede, 15. juunil. 1912.

Kiir

ilmub igal laupäemal.

Ajalehed «Pravda» ja «Kiir».

linna Komitee lendleht kutsus töölisi pühitsema 1. maid ja lõppes järgmiste sõnadega: «Igavene au Leena kullakaevanduses langenuile! Kättemaks timukaile!» 1. mai streigist võttis üleskutsele järgnedes osa enamik Tallinna suurte ettevõtete töölisi, kellega koos jätsid endastmõistetavalt voltalasedki töö seisma.

Järgnevalt asuti ette valmistama uut streiki, et tähistada Tallinna Uuel turul 16. oktoobril asetleidnud tööliste mahalaskmise seitsmendat aastapäeva. Nimetatud kuupäeval oli mõrvapaik taas värvunud punaseks — nimelt oskasid töölised igal aastal siin asetleidnud tragöödia mälestuseks katta platsi punase värviga politseinike erilise valvsuse kiuste. Asjatult kutsusid tehaste viled 16. oktoobril töölisi asuma tööpinkide taha. Sreikisid «Dvigateli», «Volta», Fr. Krulli ja Fr. Wiegandi tehased. Sellel päeval jäi tööle ilmumata 4000 Tallinna töölist.

Revolutsioonilist tõusu soodustas ka parteiorganisatsioonide aktiivne tegevus. 1912. aasta jaanuaris toimus Prahas ülevenemaaline parteikonverents, mille otsustele tuginedes bolševikud asusid tugevdama illegaalseid parteiorganisatsioone ja puhastama partei ridu likvidaatoritest.

Taas elavnes ka parteigrupi tegevus tehases «Volta». Pärast mitmekordseid vallandamisi oli tehasesse jäänud bolševikest tööliste hulgas eriline mõju Juhan Sool. Tema oli ka töölisajalehtede «Pravda» ja «Kiir» esimeseks levitajaks. Nende ajalehtede osa töölisklassi poliitilisel kasvatamisel oli tohutu. Kahe aasta jooksul avaldati «Pravdas» rohkem kui 250 Eestile pühendatud artiklit, sõnumit ja muid teateid. «Pravda» järel hakkas 1912. aasta suvel ilmuma esimene laiadele töölishulkadele mõeldud ajaleht «Kiir». Mõlemal ajalehel oli suur autoriteet ja töölised tugevdasid nende mõjul võitlust oportunismi igasuguste avalduste vastu. Seoses sellega nõudsid «Dvigateli», «Volta» ja Wiegandi tehaste sotsiaaldemokraadid 1913. aasta jaanuaris uue Tallinna komitee valimisi, põhjendades vana komitee koosseisu tegevusetusega.[95] Nii ei tegelnud voltalased-bolševikud parteilise tööga ainuüksi oma tehases, vaid mõjutasid aktiivselt ka Tallinna sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni tegevust.

1913. aastal jätkus revolutsiooniline tõus. Traditsioonilise 1. mai demonstratsiooni järel puhkes juunikuu teisel poolel protest kohtuliku arveteõienduse puhul 52 Balti mere sõjalaevastiku meremehe üle, keda süüdistati ülestõusu ettevalmistamises. Seda protsessi jälgiti kogu riigis. Protestistreike puhkes kord siin, kord seal. «Volta» töölised koos oma kiassivendadega Fr. Krulli tehasest korraldasid miitingu, kus bolševikud jutustasid Balti mere sõjalaevastiku meremeeste kaitseks arenevast liikumisest. Sama päeva pärastlõunal korraldasid voltalased protestistreigi.

[95] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa. Tallinn 1961, lk. 151.

Tallinna proletariaadi järgmine võimas streik, millest võtsid osa ka voltalased, algas 3. septembril 1913 vastuseks kuberneri keeldumisele lubada töölistel korraldada koosolekuid sotsiaalkindlustuse küsimuste arutamiseks.

Lugu seisis selles, et juba 1905. aastal nõudsid töölised riikliku sotsiaalkindlustuse sisseseadmist, kuid tsaarivalitsus kinnitas alles 23. juunil 1912 seaduse tööliste sotsiaalse kindlustamise kohta. Selle seaduse põhjal langes peamine osa kindlustuskulutustest tööliste endi õlgadele. 2% nende töötasust kuulus eraldamisele kindlustuseks, ettevõtjad aga maksid $^2/_3$ tööliste sissemaksust. Nii koosnesid haigekassade summad, kelle kaudu teostati kindlustamist, põhiliselt tööliste endi sissemaksudest. Ometi leidis isegi niisugune seadus vastuseisu.

26. mail 1913 toimus Tallinna tehaste esindajate koosolek, kus võeti vastu otsus luua komisjon haigekassa põhikirja koostamiseks. Töötanud välja põhikirja, pöördusid tööliste volinikud korduvalt kuberneri poole palvega lubada neil korraldada koosolek, kuid nõusolekut ei saadud. 2. septembril pöörduti samas küsimuses kuberneri poole juba kuuendat korda ning jällegi tuli vastuseks keeldumine põhjendusega, et sotsiaalkindlustuse seaduses pole juttu mingitest koosolekutest.

Nördinud töölised kuulutasid välja ühepäevase protestistreigi, mille tulemuseks oli, et 1913. aasta jooksul loodi haigekassad kogu Eestis.

2. oktoobril astus jõusse ka tehase «Volta» haigekassa põhikiri, mille kinnitamine oli veninud 20. märtsist saadik, millal valiti volinikud põhikirja läbiarutamiseks.

Bolševikud püüdsid kasutada haigekassade juhatuste valimisi poliitilis-kasvatuslikel eesmärkidel ja taotlesid eesrindlike tööliste valimist juhatusse. Selles suhtes läksid valimised tehases «Volta» aga mõnevõrra halvemini kui teistes Tallinna ettevõtetes. «Voltas» valiti haigekassa juhatusse enamikus vabrikantidele meelepärased isikud.[96] Haigekassa juhatuse esimeheks sai tehase direktor K. Stark. Andis tunda paljude aktiivsete tööliste vahistamine ja vallandamine reaktsiooniaastail. Ometi arvas Eestimaa kuberner, et juhatusse valitutest kaks, Julius Ots ja Villem Koppel, «ei pälvi erilist usaldust poliitilises mõttes».[97]

1913. aasta septembris toimus «Voltas» veel üks streik. 6. septembril lõpetas töö 250 abitöölist, nõudes palga tõstmist. See streik aga ei võtnud üldist ulatust. Rahuldunud mõningate lubadustega peremeeste poolt, asusid streikijad 10. septembril jälle tööle.

Taas lähenes 16. oktoober. Seekord otsustasid politseinikud rakendada kõige otsustavamaid abinõusid isegi streigi ettevalmista-

[96] G. Lukin. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail, lk. 229.

[97] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 328, l. 2.

mise nurjaajamiseks. Juba ööl vastu 12. oktoobrit toimetati läbiotsimisi ja vahistamisi tuntumate töölisliikumise tegelaste hulgas. Tallinnas oli läbiotsimine ka voltalaste Juhan Soo, Jaan Ikmelti ja Jakob Lesseri juures. Kõik eespool nimetatud arreteeriti süüdistusega selles, et «olles VSDTP Tallinna organisatsioonis, kelle eesmärgiks on tööliste ühendamine võitluseks kehtiva riikliku ja ühiskondliku korra vastu oma poliitilise ja majandusliku olukorra eest, arendasid nad oma tegevust ja poliitilist agitatsiooni tööliste ülesässitamiseks üldstreigile ja demonstratsioonile 16. oktoobril». [98]

Streik toimus rakendatud abinõudele vaatamata siiski. Kõikide Tallinna suurte käitiste töölised, nende hulgas ka voltalased, ei asunud 16. oktoobril tööle. Vastavalt kokkuleppele teiste vabrikantidega trahvisid «Volta» omanikud oma töölisi, motiveerides seda tööluusiga. [99]

Samal ajal asusid politseivõimud ette valmistama oktoobris arreteeritud aktiivsete töölisliikumise tegelaste väljasaatmist Eestist. Teade sellest kutsus esile uue protestilaine, mis puhkes 10. veebruaril võimsaks streigiks. Streikis 9 Tallinna suurt tehast, sealhulgas ka «Volta». [100]

Arreteerimised ja väljasaatmised ei suutnud enam pidurdada revolutsioonilise liikumise tõusu. 1914. aastal 1. mai eelõhtul ilmusid «Voltas» lendlehed üleskutsega üldstreigile loosungite all: «Elagu 1. mai!», «Maha isevalitsus!», «Olgu tervitatud demokraatlik vabariik!», «Olgu tervitatud 8-tunniline tööpäev!», «Olgu tervitatud mõisamaade täielik konfiskeerimine!» ja «Elagu Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei!».

Tallinna proletariaadi grandioosse maistreigiga, millest võttis osa 16 000 inimest, kaasnesid massimiitingud ja demonstratsioonid.

Nagu juba märgitud, kujunesid voltalaste read tehase asutamisest saadik paljurahvuselisteks. Sama kehtis ka teiste Tallinna vabrikute ja tehaste kohta. Tööstusliku tõusu aastail suurenes tööliste juurdevool Venemaa eri piirkondadest veelgi. Külg külje kõrval töötasid eestlased, lätlased ja venelased. Kodanlus ja tsaarivõimud püüdsid rahvusküsimust kasutada revolutsioonilise liikumise killustamiseks. Töölised-bolševikud andsid kodanlikule rahvusliku vaenu õhutamise poliitikale otsustava vastulöögi. 1914. aasta mais pühendati sellele küsimusele erinõupidamine, millest osavõtnud 55 Tallinna ettevõtete töölist-bolševikku avaldasid järgmise resolutsiooni: «Kõik töölised, rahvusliste vahede peale vaatamata, kannatavad ühteviisi kapitalismuse ekspluateerimise all. Sellepärast ei pea nad võitluses ühise vaenlase vastu oma jõudusid rahvuslise vaenluse ja tülidega nõrgestama, vaid käsikäes edasi

[98] NSVL RAKAM, PD, f. 102, nim. 14, l. 259, osa 93, l-d 7, 9.
[99] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 86, l. 50.
[100] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 177, l. 56.

sammuma teed mööda, mis vabanemisele viib. Sellel teel pole eestlast ega venelast, vaid on ainult vennad-töölised.» [101]

Revolutsioonilise liikumise tõusu käigus jätkus ka Tallinna parteiorganisatsiooni edasine tugevnemine. 1914. aasta juunis valiti kolmes Tallinna rajoonis — «Dvigateli», Kopli ja linnarajoonis — partei rajoonikomiteed, kuhu kuulusid tehaste esindajad. Algas Eesti ülemaalise parteikonverentsi kokkukutsumise ettevalmistamine. Sellel konverentsil moodustati Eestimaa Keskkomitee. [102] Tugevnesid Eesti bolševike sidemed VSDTP Keskkomiteega. Revolutsiooniline liikumine muutus üha üksmeelsemaks ja sihipärasemaks.

1914. aasta suvel oli kogu Venemaa haaratud steikidest, demonstratsioonidest ja miitingutest. Mõnedes paikades läks asi võitluseni barrikaadidel. 3. juulil avasid tsaarivõimud tule putiilovlaste miitingu pihta Peterburis, korrates seega 9. jaanuari tapatalguid. Töölised vastasid sellele arvukate streikidega.

10. juulil algas võimas streik Tallinnas, millest võttis osa ligi 15 000 inimest — paljude vabrikute ja tehaste töölised. Samuti nagu 1905. aastal, kogunesid voltalased ka seekord tehase õue miitingule. Jälle peeti raevukaid kõnesid. Tehase õuest suundusid tööliskolonnid revolutsioonilisi laule lauldes tänavale. Liitunud teiste demonstrantidega, möödusid voltalased Wiegandi tehasest, suundusid Mere puiesteele ja sealt Viru tänavasse. Meeleavalduse hajutamiseks mobiliseeriti koguni ratsapolitsei. Paljud osavõtjad võeti vahi alla, Peterburist kutsuti välja täiendavaid politseijõude.

Üksnes ametliku statistika andmeil registreeriti Eestimaa kubermangus streike järgmiselt (sulgudes streikijate arv): 1911. aastal — 5 streiki (352), 1912. aastal — 44 streiki (14 132), 1913. aastal — 62 streiki (22 109) ja 1914. aastal (kuni sõja alguseni) — 79 streiki (27 725). [103] Niiviisi sammus Eestimaa nagu kogu Venemaagi revolutsioonilise tõusu teed. Üksnes alanud Esimene maailmasõda katkestas mõneks ajaks revolutsioonilise liikumise edasise arengu.

Sõda algas 1914. aasta 19. juulil (1. augustil). V. I. Lenin kirjutas sel puhul: «Võitlus turgude ja võõraste maade riisumise pärast, püüe lõpp teha proletariaadi ja demokraatia revolutsioonilisele liikumisele omal maal, püüe ninapidi vedada, üksteisest eraldada ja maha tappa kõigi maade proletaarlasi, ässitades kodanluse huvides ühe rahvuse palgaorjad teise rahvuse palgaorjade kallale — selline on sõja ainuke reaalne sisu ja tähendus.» [104]

Sõda põhjustas ühest küljest kodanluse rikastumist, teisest küljest aga töörahva olukorra järsku halvenemist. Ometi vallandas

---

[101] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 169.
[102] Sealsamas, lk. 173—174.
[103] Sealsamas, lk. 138.
[104] V. I. Lenin. Teosed, 21. kd., lk. 1.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

sõja puhkemine Saksamaaga «patriootiliste tunnete» tulva. «Isamaa kaitsmise» idee leidis toetust mitte üksnes kodanluse kihtides, vaid ka tunduva osa töörahva ja eriti Balti kubermangu elanikkonna hulgas, mis on seletatav nimetatud piirkonna ajaloolise arengu tingimustega. Sakslastel olid siin juba ammustest aegadest erilised privileegid. Seetõttu nägigi töörahvas sakslastes mitte ainult välisvaenlasi, vaid ka ekspluateerijaid. Kuna a./s. «Volta» aktsionäride hulgas oli tunduv mõju sakslastel ja saksa kapitalil, siis tuli mõnevõrra muuta värvi selleks, et tagada võimalus tugevdada kasumite jahil tööliste ekspluateerimist ja seda pealegi «isamaa kaitsmise» sildi all. Juba sõja eel oli «Volta» etteotsa asunud Mihhail Plotnikov — esimene venelane «Volta» aktsionäride hulgas. Temale järgnes ka teisi mittesaksa rahvusest aktsionäre: G. Galperin, A. Gukovski ja V. Romanov. Nii tõi «Volta» tehas sõjatellimuste täitmise arvel kasumeid nii venelastest kui ka sakslastest kapitalistidele.

Toodangu mahu kasvuga suurenesid ka aktsionäride tulud. Rööbiti kasumi suurenemisega sõjalistest tellimustest said kapitalistid tohutut tulu ka tööliste ekspluateerimise tugevdamisest. Kuid ükskõik missuguse sildi all ekspluateerimine toimus, ei võinud see jätta põhjustamata klassivastuolude äärmist teravnemist.

Tööliste olukord halvenes iga päevaga. Toiduainete ja esmajärguliste tarbekaupade hinnad kasvasid katastroofilises tempos. Tallinna tööstuspiirkonna tehaste nõupidamise juurde loodi 1917. aasta juunis eriline komisjon, kes arvestas välja, et tarbekaupade hinnad olid sõja-aastate kestel kasvanud keskmiselt 490% võrra, tööliste töötasu aga tõusis samal ajal vaid 250—275%. «Voltas» oli tööliste keskmine tunnitasu 1914. aasta juunis-juulis 17,9 kopikat, 1917. aasta jaanuaris-veebruaris aga 43,18 kopikat. 1916. aastal oli «Volta» aasta keskmine kahenädalane töötasufond 49 221 rubla, elukalliduslisa aga 6538 rubla, mis moodustas palga üldsummast kõigest 13%.[105] Iga kopikat palgalisa oli võimalik saavutada üksnes visa võitluse hinnaga.

Sõda kajastus ka tööliste töötingimustes. Tühistati 1897. aasta seadus 11,5-tunnilise kui maksimaalse pikkusega tööpäeva kohta ja 1882. aasta seadus, mis keelas noorukite rakendamise öötööl. Tööpäeva pikendati kohustuslike ületundide arvel kiireloomuliste sõjaliste tellimuste täitmiseks. 1915. aastal kehtestati «Voltaski» kohustuslik ületunnitöö.[106] Tunduvalt suurenes ka tehases töötavate naiste ja noorukite arv. Kui 1914. aastal oli siin noorukeid maksimaalselt 110 ja naisi 48, siis juba 1915. aastal olid vastavad arvud 180 ja 60.[107] Nendegi kohta kehtis ületunni- ja öötöö tegemise kohustus.

[105] A. Takkin. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tallinn 1961, lk. 74.
[106] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 275, l. 57.
[107] Sealsamas, s.-ü. 213, l-d 64, 158.

Rünnakut tööliste elutingimustele saatis poliitilise surve ja politseiterrori tugevnemine.

Juba sõja esimestest päevadest kehtestati Eesti- ja Liivimaa kubermangus sõjaseisukord. Tallinnas ja selle 50-kilomeetrilises raadiuses — Peeter Suure merekindluse ehituspiirkonnas — aga kuulutati välja koguni piiramisseisukord. Kindluse komandandil olid tegelikult diktaatori volitused. Asutati sõja-välikohtud, jälitati ametiühingute tegevust ning keelati mistahes tööliste väljaastumised oma õiguste kaitseks.

Kindluse komandant andis päevakäsu, mis keelas rea riigikaitselise tähtsusega tehaste töölistel omavoliliselt töölt lahkuda. Töölisi käsitleti sõjaväkke mobiliseeritutena ja nimetatud päevakäsust üleastumise korral võis neid anda välikohtu kätte. 1915. aastal arvati riigikaitselise tähtsusega ettevõtete hulka ka tehased «Dvigatel» ja «Fr. Krull» ning 2. detsembrist tehas «Volta».

Selline olukord muutis bolševike tegevuse erakordselt raskeks. Tsaarivõimud tugevdasid repressioone töölisklassi ja tema eesmise väesalga suhtes. Paljud Eesti bolševikud olid mobiliseeritud tsaariarmeesse, mõned aga siirdusid põranda alla või sõitsid teistesse Venemaa linnadesse. Partei liikmete arv Eestis kahanes 125-lt 50-le.[108] Sõjaolukorrast tingitud raskustele vaatamata laskis VSDTP Tallinna Komitee juba nädala möödudes pärast sõja algust välja sõjavastase lendlehe, milles väljendati bolševike hukkamõistvat suhtumist sõjasse. Lendleht lõppes hüüdlausetega: «Maha sõda!», «Elagu demokraatlik vabariik!». Šovinistlikule uimale vastandati kained mõtted, mis vähehaaval vallutasid kõikide tööliste teadvuse. See väljendus eelkõige streigiliikumise uues elavnemises alates 1915. aasta kevadest. Streikivate tööliste põhinõudmisteks olid palga tõstmine ja toitlustusolukorra parandamine. Niisuguseid nõudmisi esitati sõjaaja seaduste kiuste. Sõjaperioodi streikidega tehti «Voltas» algust valukoja tööliste lühiajalise tööseisakuga 17. augustil 1915.[109]

1916. aastal teravnes Eesti töörahva poliitiline ja majanduslik võitlus, mille eesotsas seisid bolševikud, vaatamata nende vastu suunatud repressioonide tugevnemisele.

1916. aasta jaanuaris peeti Petrogradist Eestisse saabunud töölise-bolševiku A. Silbergi algatusel Tallinnas bolševike illegaalne koosolek, millest võtsid osa linna suurte ettevõtete esindajad, nende hulgas ka seltsimehi «Voltast».[110] Pärast nimetatud nõupidamist elavnes töölishulkade tegevus veelgi rohkem. Selleks ajaks täienes «Volta» sotsiaaldemokraatlik organisatsioon. Selle ridadesse kuulusid niisugused aktiivsed töölisliikumise tegelased nagu Aleksander Lepik, Johannes Petrov, August Voolmann ja

---

[108] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 182.
[109] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 332, l-d 21, 35.
[110] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 188.

Jaan Saks.

teised. Samal aastal tuli tehasesse «Volta» Jaan Saks — üks aktiivseid VSDTP ja ametiühingutegelasi. Ta oli töötanud ligi kümme aastat A. M. Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus. 1913. aasta oktoobris vahistati ta VSDTP Tallinna Komitee teiste liikmete hulgas üheaegselt voltalase Juhan Sooga. Väljasaatmise tähtaja möödudes saabus J. Saks tagasi Tallinna. A. M. Lutheri vabrikusse teda enam tööle ei võetud. Ta oli pikemat aega tööta, kuni tal viimaks õnnestus seltsimeeste abiga asuda tööle «Voltasse», kus sel ajal töötasid mõned bolševike partei liikmed. Nendega käsikäes asuski J. Saks tegema voltalaste keskel organisatsioonilist tööd. Samal ajal hakkas «Voltasse» saabuma ka Riiast evakueeritud tehaste töölisi. Tehase kollektiiviga liitus grupp töölisliikumise aktiviste — vene ja läti seltsimehi. Üks nendest, Pjotr Kruglov, valiti metallitööliste ametiühingu revisjonikomisjoni. Nimetatud ametiühing alustas taas tegevust 1916. aasta augustis. Sama aasta algusest kuulus tehase haigekassa juhatuse koosseisu Alfred Kanter, mees, kelle kohta Eestimaa kuberneril oli põhjust nentida, et ta «. . . ei pälvi poliitilises suhtes erilist usaldust». [111]

Sõja-aastail alustas oma töömeheteed üks Eesti töölisliikumise

[111] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 328, l. 59.

silmapaistvamaid tegelasi — Johannes Lauristin. 1915. aastal tuli ta «Voltasse» tööle treialiõpilasena, olles tol ajal kuueteistkümneaastane. Töötanud «Voltas» lühikest aega, läks ta üle «Dvigateli» tehasesse.

Aktiivsete tööliste juurdevool «Voltasse» soodustas töölisliikumise hoogustumist. 29. märtsil 1916 streikisid valutöölised jälle. 300 inimest katkestas töö, nõudes «erilise sõjaaja abiraha suurendamist». Mingeid tulemusi saavutamata hakkasid valutöölised 9. augustil taas streikima. VSDTP Tallinna Komitee usaldas streigi juhtimise A. Lepikule, kes korraldas streigi eel tehase aktiivi koosoleku. Nõudmised olid endised — saada vähimgi elatusvõimalus. [112] Seekord kestis streik kuni 17. augustini. Tööliste olukord oli niivõrd ränk, et neid ei heidutanud enam ei piiramisseisukord ega sõjaväevõimude vahelesegamise oht. Ometi ei aidanud ka seekord ei streigi kestus ega sellest osavõtjate visadus. Nõudmine tõsta palka lükati resoluutselt tagasi. 38 aktiivsemat streikijat vallandati, neist 21 saadeti Tallinnast välja. A. Lepik ja J. Petrov vahistati ning paigutati Paksu Margareeta müüride taha. [113] Nii jäidki tööliste katsed oma olukorda mõnevõrragi parandada tagajärjetuks. Töörahva olukord muutus kõikjal üha halvemaks, valitses toitluskriis, elukallidus tõusis ja möllas politseiterror. Sõda viis poliitilised ja majanduslikud vastuolud äärmise teravuseni, lähendades revolutsioonilist purset.

1917. aasta algust tähistas seeria streike. 23. jaanuaril hakkasid streikima ka tehase «Volta» töölised, nõudes, et ajatööpalka tõstetaks 20% ja tükitööpalka kuni 100% võrra. Tehase administratsioon mõistis, et tööliste nõudmised olid seotud streikidega Tallinna laevatehastes, ning andis tööliste rahustamiseks lubaduse taotleda kõrgemal pool luba maksta neile suurendatud sõja-lisatasu. [114] Lõplikku vastust oodates asusid voltalased tööle. Kuid kauaks neid ootama sundida ei saanud. Töölised läksid kogu riigis üha otsustavamalt üle vasturünnakule. Töötajate hulgas Eestimaal levitati lendlehti «Sõda ja töölisklassi ülesanded». Selles lendlehes kirjutati: «On aeg organiseeruda ja välja astuda, on aeg sõjale lõpp teha ja isevalitsus kukutada ning võim enda kätte võtta ... Seltsimehed töölised, hakake tegutsema, organiseeruge, ühinege sotsiaaldemokraatliku parteiga.» [115]

Tsaarivalitsus kukutati 27. veebruaril 1917 proletariaadi ja revolutsiooniliste soldatite üksmeelse surve tulemusel. Relvastatud ülestõus Petrogradis leidis toetust kogu riigis ja mõjutas vahenditult ka sündmuste edasist arengut Eestis. Kuigi kohalikud võimud püüdsid takistada Petrogradi sündmuste kohta käivate teadete

[112] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 344, l-d 23, 67.
[113] EKP arhiiv, f. 27, nim. 1, s.-ü. 436, l. 2.
[114] NSVL RAKAM, PD, f. 102, nim. 108, s.-ü. 88, II osa, l. 6; ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 86, l-d 133—135.
[115] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 201.

tungimist Eestisse, saadi nendest Tallinnas teada juba 28. veebruaril. 1. märtsil algasid Tallinnas töörahva massilised koosolekud ja meeleavaldused. Nimetatud päeva pärastlõunal tulid voltalaste juurde töölised Peetri laevatehasest ja tegid ettepaneku lõpetada töö. «Volta» töölised lahkusid tehasest.[116] Otsustavad sündmused arenesid järgmisel päeval, mil streikis juba üle 17 000 Tallinna käitise töölise. Miitingud ja koosolekud jätkusid tehastes hommikust saadik. Ühinenud revolutsiooniliste madruste ja soldatitega, asusid töölised seejärel otsustavale vasturünnakule. Ülestõusnud suundusid Paksu Margareeta vangla juurde ning, murdnud valvemeeskonna vastupanu, vabastasid seal kinnipeetavad poliitvangid. Sama sündis ka teistes vanglates. 2. märtsi õhtul oli karskusseltsi «Valvaja» ruumes Tallinna bolševike organisatsiooni esimene legaalne koosolek, millest võtsid osa mitte ainult partei liikmed, vaid ka paljud aktiivsed, bolševikke toetavad töölised. Koosolekul otsustati juba järgmisel päeval asuda valima tehastes saadikuid Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogusse. Samuti otsustati korraldada vabrikutes ja tehastes rahakorjandus bolševistliku ajalehe «Kiir» väljaandmiseks. Võeti vastu ka üleskutse elanikkonnale ja sõjaväele, milles öeldi: «Seltsimehed, ärge unustage, et vaenlane pole veel murtud ja võitlus seisab alles ees.»

3. märtsi hommikul toimusid Tallinna vabrikutes ja tehastes ning samuti armee ja laevastiku väeosades saadikute valimised Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogusse. Sama päeva õhtul pidas Nõukogu oma esimese istungi.

Tallinna Nõukogu esimene koosseis oli tugevasti menševike ja esseeride mõju all. See on seletatav mitte üksnes asjaoluga, et enamik armee ja sõjalaevastiku saadikuid seisis esseeride mõju all, vaid ka sellega, et Tallinna vabrikutest ja tehastest sattus Nõukogusse kokkuleplaslike parteide esindajaid. Tunda andsid sõja- ja reaktsiooniaastad, mil bolševike parteile oli osaks langenud eriline tagakiusamine. Selle tagajärjel tekkiski riigis kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni käigus kaksikvõim, kahe diktatuuri omapärane põimumine: kodanlik diktatuur (Ajutise Valitsuse näol) ning proletariaadi ja talurahva diktatuur (tööliste ja soldatite nõukogude näol).

Ajutine Valitsus määras oma komissariks Eestimaa kubermangu Jaan Poska.

---

[116] ENSV RAKA, f. 208, nim. 1, s.-ü. 86, l. 136.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon oli võitnud, ent töölised hakkasid peagi mõistma, et tegemist on alles võitluse algusega. Töörahva ekspluateerimise süsteem säilis. Sõda jätkus. Laostumine ja nälg lähenesid katastroofiliselt.

Töölisklassi ja tema eesmise väesalga, bolševike partei ette kerkis ülesanne: saavutada kogu võimu üleminek nõukogude kätte. Põranda alt väljatuleku momendiks oli Eestimaa bolševike organisatsiooni ridades ligi 100 inimest, kuid juba märtsi lõpuks kasvas üksnes Tallinna organisatsioon kuni 500 inimeseni.[117] Tehase «Volta» parteiorganisatsiooni kuulusid 1917. aastal seltsimehed Saks, Soo, Pöör, Varblane, Strauss ja teised, kelle nimesid pole kahjuks õnnestunud kindlaks teha.

Bolševike mõju kasvas pidevalt. 10. märtsil toimus Tallinnas tööliste, ametnike ja soldatite võimas meeleavaldus — bolševistlike loosungite all sammuti revolutsiooniohvrite haudade juurde. 2. aprilli hommikul suundusid voltalased revolutsioonilisi laule lauldes oma lipuga Tallinna sadamasse, kus tööliste, soldatite ja Balti mere sõjalaevastiku meremeeste ühisel miitingul anti ristlejale «Dvina» pidulikult tagasi endine nimetus «Pamjat Azova», millise nime all see laev oli 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal esimesena alustanud ülestõusu Tallinna vetes.

Aprillis pöördus emigratsioonist tagasi Venemaale Vladimir Iljitš Lenin ning andis Aprilliteesides parteile ja proletariaadile selge ja konkreetse võitlusplaani üleminekuks kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile.

Töörahva võitlus jätkus.

Sõja algaastail sõjaliste tellimuste arvel tõusnud toodangutase hakkas kiiresti kahanema, mille põhjustas esmajoones kütuse ja materjali puudumine.

Tehases «Volta» ohustas malmi nappus valukoja tööd. Seisakud ja laostumine muudes tööstusharudes lõpetasid tellimuste laekumise elektrimootoritele. Administratsiooni teatel töötas tehas 1917. aasta algusest alates peamiselt lattu ning vaid umbes 20% valmistatavast toodangust läks müügile.[118] Tehase ja selle tööliste olukord oli väga raske.

Käitise sulgemise oht, mis langes ühte elukalliduse pideva tõusuga, tõsiste häiretega toiduainetega varustamise alal ning palga ja elukalliduse mittevastavusega, muutis tööliste elu väljakannatamatuks. Algas visa võitlus palga tõstmise eest, mis arenes üheaegselt rahvahulkade poliitilise aktiivsuse kasvuga. Selle võitluse käigus nõudsid tehase «Volta» töölised käitise töö reguleerimist ja tootmisalase tööliskontrolli sisseseadmist. Selle võitluse vahetuks

[117] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 208.
[118] ENSV RAKA, f. 208, nim. 2, s.-ü. 144, l. 1.

Voltalaste kolonn 1917. aastal 1. mai rongkäigus.

organiseerijaks sai töölisvanemate nõukogu, keda nimetati ka käitiskomiteeks. Bolševikel oli tehase «Volta» töölisvanemate nõukogus suur mõju.

Bolševike partei legaliseerumisega taasalustasid oma tegevust ka ametiühingud, sealhulgas ka metallitööliste liit. Kõikjal valiti töölisvanemaid. Töölisvanemad valiti üleüldise võrdse valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel. Valimised toimusid tsehhides arvestusega 1 vabriku-tehasekomitee liige (töölisvanem) ja selle 1 kandidaat 200 töölise poolt. Vabriku-tehasekomiteed loodi tootmisalasel põhimõttel, s. o. ühendati kõik ettevõtte töölised kutsealadele vaatamata. Tehase «Volta» töölisvanemate nõukogu koosseisu pole kahjuks õnnestunud kindlaks teha, kuid on teada, et sellesse kuulus ligi 15 inimest, [119] kelle hulgas olid seltsimehed Varblane ja Ignatjev. [120] Nõukogu mitmekülgsest ja sihipärasest

[119] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 155, l. 43.
[120] ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 7, l. 4.

tegevusest annavad tunnistust arvukad säilinud dokumendid. Nõukogu ülesannete hulka kuulusid: võitlus 8-tunnilise tööpäeva kehtestamise eest (mis oli ette nähtud Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogu 6. märtsi 1917 otsusega), võitlus palga tõstmise eest ning tehase miilitsa ja Punakaardi salkade organiseerimine.

Samuti nagu 1905.—1907. aasta revolutsiooni päevil, kasvas jällegi töölisklassi poliitiline aktiivsus. V. I. Lenini Aprilliteesid andsid teoreetiliselt põhjendatud konkreetse kava kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile üleminekuks. Tallinna parteiorganisatsiooni koosolek kiitis Lenini teesid heaks. Ajaleht «Kiir» tutvustas oma lugejatele ka teisi Lenini teoseid, mis aitasid Eestimaa bolševikel tuua selgust paljudesse revolutsiooni strateegia ja taktika küsimustesse ja viia töörahva koos kogu parteiga võitlusele sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

Aprillis toimus Tallinnas veel kaks tähtsat sündmust: algasid ettevalmistused VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide esimeseks konverentsiks ning proletariaadi rahvusvahelise solidaarsuse päeva 1. mai pühitsemiseks.

Ettevalmistused 1. maiks algasid varakult. Tallinna parteiorganisatsiooni koosolekul valiti pidustuste komisjon ning arutati läbi ajalehe «Kiir» pidupäevanumbri sisu. 1. mai (vana kalendri järgi 18. aprill) kuulutati bolševike nõudmisel puhkepäevaks ning voltalaste hulgas polnud sellel päeval vist kedagi, kes poleks sammunud tööliste, soldatite ja madruste mitmetuhandepäises rongkäigus Kadriorgu. Tööliste kolonnid läksid sirgetes ridades, punaste lippudega ning laulsid revolutsioonilisi laule.

1. mai pidustustele eelnes veel teinegi tähtis sündmus Eesti bolševike elus. 16.—17. aprillil toimus Tallinnas VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverents, mis, arutanud läbi jooksva momendi tähtsaimad küsimused, rajas aluse kõikide Eestimaa bolševike ühinemiseks ühte organisatsiooni. Konverentsil viibis 38 delegaati, kes esindasid ligi 2000 organiseeritud parteiliiget.

Aprilli lõpus toimus Petrogradis VSDT(b)P ülevenemaaline VII (aprilli-) konverents, millest võtsid osa ka delegaadid Eestist. Konverentsil esines V. I. Lenin ettekandega käesolevast momendist, näitas ära, et partei peab võtma kursi sotsialistlikule revolutsioonile ja püstitas loosungi «Kogu võim nõukogudele!». See leninlik loosung leidis iga päevaga üha rohkem poolehoidjaid ka Eesti töörahva hulgas. Samal ajal kutsus Tallinna Nõukogu esseeridest-menševikest deputaatide kokkuleplaslik poliitika esile üha rohkem meelepaha. Bolševikud, paljastades kokkuleplaslike parteide reeturlikku olemust, võitlesid enamuse eest nõukogudes. Selles abistasid neid, nii paradoksaalne kui see ka pole, kokkuleplaslikud parteid ise. Nii kutsus Ajutise Valitsuse välisministri Miljukovi noot Inglismaale ja Prantsusmaale sõja jätkamise kohta võiduka lõpuni esile rahva raevu. Üle kogu riigi veeres protestimiitingute laine.

Leplaste kahepaiksust Tallinna Nõukogus iseloomustas kujukalt konflikt kubermangu komissari J. Poska ja Tallinna Nõukogu vahel 1917. a. mais seoses sellega, et Poska ei täitnud Nõukogu otsust Maapäeva valimiste edasilükkamise kohta.[121] Üsna iseloomulik oli ka Tallinna Nõukogu esseeride ja menševike suhtumine tööliste palga 100%-lise tõstmise küsimusse, mida Nõukogus arutati 2. juunil. Istungile saabusid tööliste delegaadid, kes teatasid, et kui nende nõudmisi ei täideta, siis kuulutavad nad välja üldstreigi. Delegaadid soovitasid Nõukogul võtta tööstusettevõtted oma kontrolli alla, ent Nõukogu esseeridest-menševikest enamus otsustas anda selle küsimuse lahendamise erikomisjonile, nendes ettevõtetes aga, kus juba kehtis sajaprotsendiline palgalisa, see tühistada kuni üldiste normide koostamiseni palga tõstmise kohta. Niisuguse otsuse järel lahkusid tööliste delegaadid demonstratiivselt istungilt.

Taoline olukord viis selleni, et kui VSDT(b)P Keskkomitee püstitas maikuus loosungi tööliste ja sõjaväelaste nõukogude ümbervalimise kohta ning sama küsimus võeti päevakorda ja arutati läbi VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolekul, siis Tallinna vabrikutes ja tehastes selle järel toimunud saadikute valimised nõukogudesse demonstreerisid tööliste kasvanud usaldust bolševike parteile.

5. juunil 1917 toimusid Tallinna Nõukogu saadikute ümbervalimised tehases «Volta». Pärast tormilisi vaidlusi valiti häälteenamusega seltsimehed Pöör ja Varblane, kandidaadiks jäi Strauss. Kõik valitud olid bolševikud.[122]

Sõda aga jätkus ja töörahva niigi ränk olukord halvenes veelgi. 1917. aasta suvel tekkis raske kriis Tallinna varustamisel toiduainetega. Töölised astusid taas võitlusse palga tõstmise eest 100% võrra. Seda küsimust arutati korduvalt Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogus ning Tallinna töölisvanemate nõukogus, kuid tööliste nõudmised põrkasid ettevõtjate otsustavale vastupanule.

«Voltas» arutati palga tõstmist tööliste üldkoosolekul juba 15. mail, kuid tehase direktoril Starkil õnnestus siis küsimuse otsustamisest kõrvale hiilida sel ettekäändel, et palga tõstmine tulevat läbivaatamisele kõrgemal pool. 30. mail kutsuti Stark Tallinna tehaste tööliste ja administratsiooni esindajate, ametiühingute keskbüroo ning Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogu töösektsiooni ühisele koosolekule. Siin tegi ta teatavaks, et tehase juhatus ei saa nõustuda 100%-lise miinimumi garanteerimisega, kõne alla võib tulla vaid 25%.[123] Valitseva elukalliduse tingimustes ei rahuldanud niisugune tühine lisa töölisi vähimalgi määral

---

[121] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn 1957, lk. 164.

[122] Sealsamas, lk. 171.

[123] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 155, l. 1.

ning nad asusid otsustavalt võitlema mitte üksnes palga tõstmise, vaid kogu tehase edaspidise saatuse eest, kuna vabrikandid piirasid tasapisi tootmist. Olukord «Voltas» muutus üha halvemaks. Kohapeal viibinud tehaste nõupidamise esindajale jäi «tehases kujunenud olukorrast rusuv mulje». Saadeti telegramm aktsiaseltsi «Volta» juhatusele Petrogradi palvega lähetada tehasesse kedagi juhatuse liikmetest, ent juhatus vastas, et ta ei pea niisugust sõitu vajalikuks. Mis aga puutub tööliste palga tõstmisse, siis tegi juhatus ettepaneku maksta seda lisatasu Tehaste Nõupidamisel endal.[124] Reaktsioon tungis peale, kapitalistid muutusid üha jultunumaks.

18. juunil algas Vene vägede pealetung rindel ning nurjus kohe. Samal päeval toimusid Petrogradis, Tallinnas ja paljudes teistes linnades töötajate suurejoonelised meeleavaldused. Ajaleht «Kiir» kirjutas, et 18. juuni demonstratsioon Tallinnas kujunes revolutsioonilise armee võimsaks paraadiks. Tööliste kolonnid, kelle hulgas olid ka voltalased, kandsid bolševistlikke loosungeid: «Kogu võim nõukogudele!», «Maha sõda!», «Maha kümme ministrit-kapitalisti!».

4. juulil Tallinnas «Estonia» teatri juures toimunud 40 000 osavõtjaga töörahva meeleavaldus langes ühte juulisündmustega Petrogradis, kus tööliste ja soldatite rahulik meeleavaldus lõppes verise arveteõiendusega demonstrantide kallal. Ajutine Valitsus tegi esseeride ja menševike abil kaksikvõimule lõpu ning kehtestas kodanluse ja mõisnike diktatuuri. Revolutsiooni rahulik ajajärk oli möödas. Kontrrevolutsioon asus rünnakule. Ajalehe «Pravda» toimetus ja trükikoda rüüstati. Ka Eestis suleti 13. juulil bolševistlikud ajalehed «Kiir» ja «Utro pravdõ», nende toimetused rüüstati ning toimetaja J. Anvelt vahistati.

Niisuguses olukorras muutus võitlus palga tõstmise eest keerukamaks. Nägemata kujunenud olukorrast väljapääsu, kogunesid tehase «Volta» töölised 15. juulil uuesti üldkoosolekule, mis langetas oma resoluutsuse poolest märkimisväärse otsuse: «... tagandada tehase direktor ametist, kuna ta viimasel ajal keeldub üldse andmast mingeid andmeid olukorra kohta tehases ega ilmu ka üldkoosolekule, olles tööliste huvide vastu. Esineb ka fakte, et tehasevalitsus loobub viimasel ajal tellimustest: nii keelduti Vene-Balti laevatehase tellimustest ligi 50 000 rubla suuruses summas.

Vanemate nõukogu palub tehaste koosolekut selle üle tõsiselt mõelda ja see asi rangelt järele uurida.»[125]

See on eredaks näiteks tehase tööliste poliitilise aktiivsuse kasvust. Töölised hakkasid tehase asjade vastu huvi tundma ja töölisvanemate nõukogu kaudu ka mõjustama sündmuste käiku tehases. Administratsiooni vastuseis tööliste tutvustamisele asjaajamise

[124] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 144, l. 1.
[125] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 155, l. 51.

käiguga tootmises ning eitav suhtumine nende õiglaste nõudmiste rahuldamisse töötasu tõstmise osas soodustas revolutsioonilise võitluse jätkuvat teravnemist. Tehase «Volta» töölisvanemate nõukogu asus järk-järgult täitma tööliskontrolli funktsioone.

Samal ajal avaldasid voltalased otsustavalt oma meelepaha kontrrevolutsiooni pealetungi puhul. 17. juulil kuulutasid tehase töölised välja ühepäevase streigi protestiks töölisajalehtede «Kiir» ja «Utro pravdõ» sulgemise vastu.

Tallinna tööliste majanduslik võitlus muutus järjest paremini organiseerituks. 22. juulil 1917 pöördus Ametiühingute Liidu Keskbüroo Tallinna tööliste poole üleskutsega astuda organiseeritult välja ettevõtjate vastu. Üleskutses öeldi: «... Tööliste võitlus hädavajaliku palgamiinimumi eest leiab tehaseomanike ja vabrikantide poolt organiseeritud ja visa vastupanu. Palgamiinimum on läbi vaadatud Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogus. Segakomisjoni poolt kogutud materjalid ja andmed näitavad selgelt, et kõik tarbeainete hinnad on 1914. aastaga võrreldes tõusnud vähemalt 500% võrra, kuid kõik need andmed ei avalda kapitalistidele muidugi mingit mõju... Kapitalistide visale vastuseisule tuleb vastu seada meie organiseeritus...» [126]

Mõnedes vabrikutes ja tehastes õnnestus saavutada töötasu tõstmist, kuid tehaste «Volta» ja «Dvigatel» omanikud ei teinud mingeid vastuvõetavaid järeleandmisi. Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu võttis 26. juulil 1917 vastu deklaratsiooni, milles öeldakse: «... olles ammendanud kõik vahendid, esitasid juhtivad töölisorganisatsioonid nimetatud vabrikutele ultimatiivse nõudmise rahuldada töölised hiljemalt 31. juulil. Keeldumise korral kuulutatakse samast päevast välja streik...» [127]

Töölisvanemate nõukogu esimees pöördus samal ajal Tehaste Nõupidamise poole palvega määrata «Voltasse» viivitamatult komissar, kuna direktor on kaotanud tööliste silmis igasuguse autoriteedi. [128]

Tehaste Nõupidamine saatis tehasesse mitte komissari, vaid «kõige laiemate volitustega» komisjoni tekkinud olukorra selgitamiseks. Asja arutamise käigus ilmnes tööliste suur huvitatus tootmistegevuse jätkamise vastu. Töölised märkisid, et toodangu valmistamine viibib väheoluliste detailide puudumise tõttu ning et nad näevad selles tehase direktori sihilikku tegevust. Direktor on viimasel ajal täielikult lakanud tootmise vastu huvi tundmast, ei käi tsehhides, vaid tegutseb tootmise kärpimise suunas. Kõik uute tehasehoonete ehitustööd on seisma pandud ning töölisi ähvardab tööpuudus, kuna on alanud vallandamised.

---

[126] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 125.

[127] Sealsamas, lk. 241—242.

[128] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 144, l. 7.

Komisjoni võimalused olid väga piiratud ning ta ei saanud ette panna midagi radikaalsemat kui vaid: «... soovitada (a./s. «Volta») juhatusel asja huvides asendada tehase direktor hr. Stark ajutiselt, kuni tööliste täieliku rahunemiseni, teise isikuga, kes mõnevõrra vastaks käesolevale momendile, ja peaasjalikult isikuga, kes võiks anda töölistele ammendavaid vastuseid.» [129]

Nii ei muutnud selle komisjoni töö tehase elus mitte midagi. Tallinna Nõukogu poolt tehase omanikele esitatud nõudmine rahuldada töölised 31. juuliks ei leidnud täitmist, ning samal päeval algas «Voltas» streik. 1. augustil liitusid streikivate töölistega ka ametnikud, toetades tööliste nõudmisi palga tõstmise kohta. Kokku streikis 1400 inimest. Vabrikandid otsustasid korrapealt streikijatega arved õiendada: 3. augustil vallandati töölised, järgmisel päeval ka ametnikud. «Volta» aktsionärid jäid iseendile truuks — parem sulgeda tehas, kui anda järele tööliste õigustatud nõudmistele. Tehas suleti vaatamata sellele, et oli veel rida täitmata tellimusi. Tööliste nördimusel polnud piiri. Ajaleht «Zvezda» tõstatas tehase «Volta» rekvireerimise ja seal tööliskontrolli kehtestamise küsimuse. Töölised keeldusid lõpparvet vastu võtmast.

Pärast kahenädalast streiki asusid tehase «Volta» töölised siiski tööle ning nõudsid Petrogradi metallitööliste poolt väljatöötatud ja Tööministeeriumi poolt soovitatud palgatariifi rakendamist, kusjuures Tallinna jaoks oli nimetatud tariifi alandatud 10% võrra. [130]

Vabrikandid aga valmistasid ette uut pealetungi töölisklassile. Juulipäevil ainuvõimu saavutanud kodanlus püüdis lämmatada revolutsiooni tööstuse desorganiseerimisega. Kapitalistid hakkasid Eestis vabrikuid ja tehaseid sulgema, põhjendades seda ettevõtete evakueerimise vajadusega. 25. augustil algas ka «Volta» evakueerimine ja tööliste vallandamine. Nüüd olid töölised sunnitud lõpparve vastu võtma, kuid ka seekord ei arvestanud tehase omanikud nende huvisid. Kõikide tehaste kohta oli kehtestatud kord, mille alusel tuli evakueerimise puhul maksta välja palk kahe nädala eest, voltalastele seda raha aga ei makstud.

Tallinna bolševikud astusid välja tehaste sulgemise ja evakueerimise vastu. VSDT(b)P Eestimaa Büroo, Tallinna Komitee ja selle sõjaosakond ning Tallinna linnavolikogu bolševistlik fraktsioon avaldasid deklaratsiooni Tallinna tööliste ja tööstusettevõtete olukorra kohta. Nimetatud deklaratsioonis nõuti majanduselu kuritahtliku laostamise lõpetamist ning tõsiste abinõude rakendamist tööliskontrolli kehtestamiseks tootmise ja jaotamise üle.

Bolševike deklaratsiooni toetas Tallinna vabrikuvanemate nõukogude ühine koosolek, märkides, et evakueerimine võib sündida üksnes äärmise sõjalise vajaduse korral Tööliste ja Sõjaväelaste

---

[129] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 155, l. 47.
[130] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 155, l. 30, 75.

Saadikute Nõukogu ning vabrikuvanemate nõukogu loal ja nende järelevalve all. Tööliste ja nende perekondade materiaalne kindlustatus tuli tagada vabrikantide arvel. [131]

Protestidest hoolimata arenes «Volta» evakueerimine täie hooga, kusjuures tehase varad suunati nelja eri kohta — tööpingid, instrumendid ja pooltooted saadeti Permi, kus see paigutati a./s. «Lessneri» sealse tehase kuuridesse; valmistoodang ja toormaterjal aga toimetati Moskvasse, Petrogradi ja Harkovisse. [132] Evakueerimine korraldati sellise arvestusega, et tehase seadmeid poleks võimalik otsekohe üles monteerida mingis uues asupaigas. Hajutati ka tehase tööliskond. Osa töölistest evakueerus koos tööpinkidega, osa jäi töötama käitise evakueerimise ettevalmistamisel, osa aga vallandati.

Nii avaldus evakueerimise sildi all kapitalistide tööstusalane sabotaaž, kuid seegi ei suutnud enam töörahva revolutsioonilist tõusu pidurdada.

Partei VI kongress võttis kursi relvastatud ülestõusule. Augustikuu keskel peeti VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni II konverents, mille tööst võttis osa ka voltalane Jaan Saks. Konverents etendas tähtsat osa sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisel Eestis. Partei read kasvasid jõudsalt. Nüüd hakkasid bolševike parteid omaks tunnistama ja pidama teda oma juhiks mitte üksnes tööstustöölised, vaid ka külakehvistu hulgad.

Seks ajaks saavutasid bolševikud otsustava mõju nii Tallinna Nõukogus kui ka linna omavalitsuses. VSDT(b)P Tallinna Komitee algatusel kutsuti 27. septembril kokku Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ja töölis-, armee- ning laevastikuorganisatsioonide ühine koosolek võimuküsimuse arutamiseks. Koosolek, millest võttis osa 700 inimest, kiitis heaks bolševike partei poliitika ja nõudis, et kogu võim läheks nõukogudele. 12.—14. oktoobrini toimunud Eestimaa nõukogude II kongress kindlustas bolševike positsiooni lõplikult.

Septembri lõpus ja oktoobri alguses okupeerisid Saksa väed, valmistudes Petrogradi peale tungima, Saare-, Hiiu- ja Muhumaa.

Tööliste arv «Voltas» vähenes iga päevaga. Oktoobrirevolutsiooni eel oli tehasesse jäänud vaid 340 töölist ja 65 ametnikku. Need tegelesid ettevõtte evakueerimisega. Samaks ajaks oli demonteeritud ja evakueeritud ligi 90% tööpinkidest ning umbes 95% valmistooteid ja toormaterjali. Evakueerimine ei toimunud järgemööda, mis ei lubanud tehast uues asupaigas kiiresti käiku lasta. Nii näiteks valutsehhis võeti maha ventilaatorid; töökodades olid kraanad jäetud paigale, osa nende vintse aga demonteeritud.

---

[131] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 242.
[132] RAKAL, f. 1375, nim. 2, s.-ü. 3, l. 1.

Ehkki tööliste põli polnud kerge, hakkas tööliskontroll «Voltas» tegutsema juba enne Oktoobrirevolutsiooni. Tööliskontrollita aga oleks tehas olnud veelgi halvemas seisukorras. Töölised võtsid Oktoobrirevolutsiooni vastu mitte ainult suure kogemuste pagasiga poliitilise võitluse osas, vaid ka teatava vilumusega tehase juhtimise alal.

25. oktoobril läks tööliste ja garnisoni võiduka ülestõusu tulemusel kogu võim Petrogradis nõukogudele. 26. oktoobril avaldas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee üleskutse «Kõigile soldatitele, madrustele ja töölistele, kõigile Eestimaa elanikkudele!», milles kirjutati: «Toimus suurim revolutsioon... Sõja-revolutsioonilisel komiteel Eestimaa nõukogude täidesaatva komitee juures on täieline võim Eestimaal. Kohtadel on võim tööliste, soldatite, maatameeste ja väikemaapidajate nõukogude kui täieõigusliste organite oma.»

Tööliste, soldatite ja madruste miitingud ning koosolekud tervitasid üksmeelselt võimu üleminekut nõukogudele. Paljud voltalased lõid nõukogude võimu organiseerimisele käed aktiivselt külge. Voltalane Jaan Saks valiti revolutsioonilise tribunali liikmeks, ta võttis agaralt osa ka parunite mõisate konfiskeerimisest.

Nõukogude võimu võiduga 1917. aasta oktoobripäevil asus töölisklass viivitamatult korrastama tööstuslikku tootmist. See ülesanne seisis ees ka tehase «Volta» töölistel, ehkki tööpinke oli jäänud vähe kohale ja toormaterjali varud olid kokku kuivanud. Alles olid tehasehooned ja — mis peamine — tööliste tahe taastada tootmistegevus.

Nõukogude võimu üheks tähtsaimaks sammuks oli tööliskontrolli kehtestamine vabrikutes ja tehastes. Tööliskontrolli esmajärguliseks ülesandeks oli võidelda kapitalistide ja kodanlike spetsialistide ladviku sabotaaži vastu, kes püüdsid nõukogude võimu üritusi majanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel nurja ajada. Vabrikutes ja tehastes loodi tööliskontrolli komisjonid. 1917. a. novembri teisel poolel moodustati tööliskontrolli komisjon ka «Voltas».

Nõukogude võim rakendas samaaegselt abinõusid ka tööstusettevõtete taastamiseks. Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Tallinna Nõukogu juurde loodi tehaste taastamise komisjon. Rakendatud abinõude tulemusena hakati juba 1917. aasta novembri keskel arutama tehase «Volta» taastamise küsimust. Esialgu kavatseti rakendada tehas kaubavagunite remontimisele ning arvestati, et seal on võimalik remontida kuni 300 kaubavagunit kuus. Edaspidi oli kavas taastada ka elektrotehnilise toodangu valmistamine. Kuid tööliste püüd tootmistegevust taastada põrkas käitise omanike otsustavale vastuseisule, mis ilmnes ka direktor Starki tegevuses. Viimane esines Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogu juures tegutseva tehaste taastamiskomisjoni istungil ja näitas «Volta» olukorda kõige süngemates värvides, püüdes tõestada käi-

tise taastamise lootusetust nii Tallinnas kui ükskõik kus kohas. See nõupidamine peeti 26. novembril 1917 ning peale Starki olid sinna töölisvanemate nõukogu esindajatena kutsutud Ignatjev ja Varblane ning evakueerimise komissar Sõtšev. [133]

Starki toetas ka a./s. «Volta» juhatus. Tegelikud põhjused, miks juhatus ei tahtnud taastada tehast Tallinnas, olid hoopis teistsugused, nagu ilmneb a./s. «Volta» juhatuse kirjast 30. novembril 1917: «Võttes arvesse, et Tallinna ja selles linnas asuvate ettevõtete saatus sõltub praegu käimasolevate rahuläbirääkimiste tulemustest, kusjuures on palju põhjusi oletada, et Tallinn ei jää Venemaa valdusse, leiab juhatus, et käesoleval ajal käitise tagasitoomine Tallinna ei või tulla kõne allagi, vaid on vaja üksnes hoolitseda tehase täieliku evakueerimise eest.» [134] Kapitalistid ilmselt ei eeldanud, et nõukogude võim kindlustub lõplikult ning et töölisklass hakkab ise otsustama tehaste saatuse üle.

Seni aga võitles tööliskontroll vabrikantide sabotaaži vastu. Esimeseks sammuks kontrollkomisjoni tegevuses oli evakueeritava inventari ja valmistoodetega laaditud vagunite kinnipidamine tehases kuni tööliste nõudmiste rahuldamiseni ja neile likvideerimistoetuse väljamaksmiseni. Tööliste üldkoosolek kiitis komisjoni tegevuse heaks ning märkis oma otsuses, et «tehasevalitsus pole oma lubadusi iialgi täitnud. Tehase administratsioon on teatanud meie saadikutele, et tal polevat vahendeid likvideerimistoetuse maksmiseks meile. Seoses sellega puudub meil küllaldane tagatis, et me seda abiraha üldse kätte saame.

Meie otsust võib ära muuta üksnes sel juhul, kui evakueerimiskomisjon maksab meile toetuse viivitamatult välja tehasevalitsuse kulul.» [135]

Direktor Stark ei tunnistanud kontrollkomisjoni otsust. Siis otsustas tehase tööliste ja ametnike üldkoosolek 6. detsembril 1917 anda Stark revolutsioonilise tribunali kätte, kelle liikmeks teatavasti oli ka voltalane J. Saks.

Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu revolutsiooniline tribunal arutas Starki süüasja 13. jaanuaril 1918. Tööliskomitee süüdistas direktorit selles, et ta ei tunnista tööliskontrolli tootmise üle, pole esitanud tööliskomiteele nimekirja kõikide ametnike ja tööliste kohta, kellel on õigus saada likvideerimistoetust, mille on kinnitanud Sõja-Revolutsioonikomitee ja Ametiühingute Keskliit, ega ole maksnud palka tööliskomiteesse, Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogusse ja teistesse organisatsioonidesse valitud töölistele ja ametnikele. Revolutsiooniline tribunal otsustas tagandada Starki tehase «Volta» direktori ametikohalt ja paigutada ta üheks kuuks vanglasse. Vanglakaristus

[133] ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 7, l. 4.
[134] ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 217, l-d 19, 20.
[135] Sealsamas, l-d 94—95.

asendati tuhande rubla suuruse trahviga. Peale selle kohustati välja maksma palk tehase töö lõpetamise päevast arvates kõikidele, kellel oli õigus seda saada, kuid kellele see oli seni veel maksmata. See otsus tehti teatavaks a./s. «Volta» juhatusele, kes aga ei teinud midagi Starki vallandamise vormistamiseks. See võimaldas Starkil kohe pärast seda, kui Saksa väed linna okupeerisid, uuesti tehase direktori kohale asuda. Stark hakkas Tallinnasse jäänud töölisaktivistidega viivitamatult arveid õiendama, tegi nende kohta okupatsioonivõimudele ettekandeid ja nõudis nende vahistamist. [136]

Saksa sõjaväed okupeerisid Tallinna 25. veebruaril 1918. Tööliskomitee, kelle liikmete hulgas olid Varblane, Ermann, Kalinin ja Zavisljak ning samuti mõned töölised ja ametnikud, lahkus Tallinnast.

Tootmistegevus tehases soikus peaaegu viieks aastaks, ainult valvurid hoidsid mahajäänud varadel silma peal. Ruume kasutati kord hospidalina, kord okupatsioonivägede kasarmuna.

Saabunud Petrogradi ja tutvunud olukorraga, tegi tööliskomitee 16. aprillil 1918 järgmise otsuse:

«Kuna tehase inventar, nagu tööpingid, masinad, pool- ja valmistooted, materjalid ja muu vara on evakueeritud Petrogradi, Moskvasse, Harkovisse ja Permi ning Tallinn on langenud vaenlase kätte, peab tööliskomitee ajutiselt asuma a./s. «Volta» juhatuse juures tehase varade valvamiseks, tööliskontrolli teostamiseks, tehase taastamiseks vajalike vahendite, samuti tellimuste otsimiseks ning üldse kõigi abinõude rakendamiseks tehase kiireimaks käikulaskmiseks.» [137]

A./s. «Volta» juhatus aga jätkas visalt tehase taastamise saboteerimist ega tunnustanud tööliskontrolli, vaid püüdis materjale ja inventari maha müüa. Tööliskomitee otsustas aktsiaseltsi juhatuse liikmed-saboteerijad vahistada ning pöördus selleks Petrogradi sabotaaži vastu võitlemise komitee poole, kes andiski välja arreteerimisorderid juhatuse liikmete Schaubi, Galperini ja Žuravski kohta. Esimese võtsid juhatuse ametnikud oma käendusele, kuna kaks viimast paigutati vanglasse.

Tööliskomitee ülesandel suunati kontrollkomisjoni esindajad kontrollima ja revideerima ladusid, kus hoiti tehase inventari, materjale ja valmistooteid. Ühtlasi hakati otsima kohta, kus oleks saanud tehase tegevust taasalustada. Lõpuks jäädi peatuma Barantšinski asulal Uraalis (praegune Sverdlovski oblast).

*

Nii lõppes tehase «Volta» ajaloo esimene periood, mil tootmine arenes vastavalt Venemaa turu nõudmistele, töölised aga võitlesid käsikäes kogu Venemaa proletariaadiga tsaariisevalitsuse ku-

[136] «Красный архив», 1940, № 6 (103), стр. 128.
[137] Sealsamas.

kutamiseks. Sellel perioodil pandi alus voltalaste kuulsusrikastele töö- ja võitlustraditsioonidele.

Saksa okupatsioon ja kodanluse diktatuuri kehtestamine hävitas sotsialistliku revolutsiooni võidud Eestis ning tegi võimatuks tehase «Volta» taastamise ja edasiarendamise. Nõukogude Venemaal aga andis Töö ja Kaitse Nõukogu juba 8. oktoobril 1920 määruse «Elektrotehnikatööstuse taastamise abinõudest», millele oli alla kirjutanud V. I. Lenin. Selle määrusega tehti Kõrgemale Rahvamajanduse Nõukogule lahingukäsu korras ülesandeks rakendada abinõud kõikide elektrotehnikatööstuse ettevõtete taastamiseks. Nimetatud määrus oligi tõukeks elektromehaanikatehase loomisele Barantšinskis «Voltast» evakueeritud seadmestiku baasil.

JÄLLE ENDISTE PEREMEESTE VALDUSES

Kodusõja käigus võitis Eestis kontrrevolutsioon. Võimule tulnud kodanlus taastas Eestis enne 25. oktoobrit 1917 kehtinud Vene impeeriumi seadused.[138] 2. veebruaril 1920 sõlmiti Tartu rahu Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi ja Eesti kodanliku vabariigi vahel.

Sellest ajast alates hakkasid Nõukogude Venemaalt emigreerinud aktsionärid esitama oma nõudlusi «Volta» tehase kohta.

Tallinnas olid säilinud tehasehooned kõigi vajalike kommunikatsioonidega. Alles olid ka kõik tõste- ja transpordivahendid ja 10 suurt treipinki. Säilinud oli tehase elektrijaama katlamaja sisustus, mis koosnes viiest aurukatlast koos armatuuri, aurutorustiku, pumpade ja paakidega; samas asus ka 150-hobujõuline aurumasin vahelduv- ja alalisvoolugeneraatoritega; malmivalukojas olid alles kaks valuahju, vasevalukojas 4 sulatus- ja 2 tiigelahju, alles olid samuti mullasegistid, vormimismasinad ja muu valutöödeks vajalik sisseseade. Oma kohal olid ka kraanateed ja raudtee ning pöörangud. Lisaks nimetatuile oli säilinud ka mitmesuguseid laudu, puutööpinke, töökodade sisustust ja kontori mööblit ning muudki inventari.[139] Tehases leidus suures koguses ehitusmaterjali, mis oli siia toimetatud aastatel 1916—1917 uute tehasehoonete püstitamiseks. Kõik see oli aga tegelikult peremeheta vara, kuna tehase omanik, Peterburis asunud aktsiaselts, oli nõukogude võimu poolt likvideeritud. Eesti kodanlik valitsus, taaskehtestanud tsaariaegsed seadused, asus sootuks teistsugusel seisukohal.

Endiste aktsionäride õiguste taastamiseni käsutas kogu varandust toosama Karl Stark, kelle revolutsioonilised töölised olid direktori ametikohalt tagandanud. Ta esindas a./s. «Volta» juhatust ka vabrikantide ja tehaseomanike koosolekutel.

---

[138] Riigi Teataja nr. 1, 1918.

[139] RAKAL, f. 1375, nim. 2, s.-ü. 1, l. 64.

29. mail 1920 tulid «Volta» aktsionärid pärast ligi kolmeaastast vaheaega kokku organisatsiooniliste küsimuste arutamiseks ning tehase tegevuse taasalustamise abinõude rakendamiseks. Uuesti kerkisid pinnale vanad tuttavad nimed: M. Plotnikov, R. Nobel, M. Luther, K. Stark... Suurema hulga aktsiate omanikud elutsesid nüüd Prantsusmaal, Rootsis ja Soomes, kuid kõik nad valiti aktsiaseltsi «Volta» uude juhatusse. [140]

Alustades taas tegevust, pöördus uus juhatus Tallinna-Haapsalu rahukohtu poole taotlusega registreerida aktsiaselts «Volta», kuid sai eitava vastuse, sest enamik aktsionäre oli üldkoosolekul esitanud mitte originaalaktsiad, vaid nende pankade tõendid, kus aktsiad olid olnud hoiul 1917. aastal. [141] Vene pankades asunud aktsiad olid aga seoses aktsiaseltside likvideerimisega ja pankade natsionaliseerimisega läinud üle riigi omandiks. Kuna aga Nõukogude valitsus oli loobunud oma õigustest Eesti territooriumil asunud aktsiaseltside varale, siis anti ka aktsiad Eesti kodanlikule valitsusele üle. [142]

Üks peamisi aktsionäre M. Plotnikov alustas pikaajalist kohtuprotsessi Eesti valitsuse vastu aktsiate omandiõiguse taastamiseks. Eesti valitsus aga, saanud aktsiad, kehtestas esialgu hoolduse tehase «Volta» üle. Üks hooldajatest oli jällegi Stark.

Kehtestanud hoolduse, andis kodanlik valitsus «Voltale» Nõukogude Venemaalt Tartu rahulepingu alusel saadud 15 miljoni kuldrubla arvel 15 miljoni marga suuruse laenu seadmestiku muretsemiseks. [143] Osteti masinaid, hangiti materjale ja «Volta» hakkas taas tööle. Ometi jäid tehase tsehhid ikka tühjaks. Kõikide tellimuste täitmiseks piisas esialgu vaid 10—15 inimesest. Töö kandis juhuslikku iseloomu: täna parandati vana mootorit, homme tuli valmistada mingit laiatarbeartiklit. Tõsi küll, ei saa väita, nagu poleks Eesti kodanlus oma võimutsemise esimestel aastatel püüdnud suurtööstust säilitada. Olemasolev tööstuslik baas oli selle püüdluse toeks. Kuid Venemaaga ajalooliselt kujunenud majanduslike sidemete katkemine jättis Eesti tööstuse ilma tähtsaimast tooraine- ja küttebaasist, samuti valmistoodete turust. Siseturg oli liialt kitsas, Eesti tööstus aga omakorda liialt nõrk, et edukalt konkureerida maailmaturul. Eestis 1923. a. suvel puhkenud majanduskriis tõestas suurtööstuse säilitamise katsete lootusetust.

Suurenev tööpuudus sundis kõrge kvalifikatsiooniga töölisi otsima teenistust poolkäsitööstuslikes pisiettevõtetes, muutuma käsitöölisteks või hoopis maale siirduma. Töölisklass kui niisugune deklasseerus.

Alalise töötute armee olemasolu võimaldas ettevõtjatel järje-

[140] ENSV ORKA, f. 14, nim. 7, s.-ü. 381, l. 34.
[141] Sealsamas, l-d 66—68, 81—82.
[142] ENSV ORKA, f. 73, nim. 1, s.-ü. 1314, l. 78.
[143] Riigi Teataja, 1921, nr. 46, lk. 269.

kindlalt palkasid kärpida. 1923. aastal moodustas tööliste reaaltasu suurtööstuses vaid 74% 1913. aasta reaaltasust.[144] Voltalaste väikearvuline kollektiiv pidi oma saatust nurisemata taluma, kartes jääda hoopis tööta.

Eesti proletariaat asus taas võitlusse kapitalistide vastu, kuid voltalased jäid sellest võitlusest esialgu kõrvale, sest nende revolutsiooniline tuumik asus nüüd Nõukogude Venemaal. Ometi võtsid voltalasedki 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu vastu lootusega paremale tulevikule.

Kuni 1925. aastani jäi olukord tehases üldjoontes endiseks, kui jätta arvestamata seda, et tasapisi müütati olemasolevat ehitusmaterjali ja renditi tehasehooneid mitmetele väikeettevõtetele. Nii asusid siia parfümeeriatehas «Feival», šokolaadivabrik «Kawe», kalevivabrik «Keila» ja rida teisi ettevõtteid. Üks tootmisruumidest leidis kasutamist koguni tennishallina, administratiivhoone aga renditi raudteevalitsusele.

Nähes viimaks, et kõik katsed taasalustada tootmistegevust jäid asjatuks, otsustas kodanlik valitsus tühistada hoolduse ja lubada aktsiaseltsil tegevust alustada. 16. mail 1925 kutsus hooldusnõukogu kokku aktsionäride erakorralise üldkoosoleku.[145] Kuulati ära ettekanne asjaajamise olukorra kohta ja 1924. aasta aruanne ning samuti arutati läbi põhikirja täiendused ja muudatused. Põhikiri registreeriti Tallinna-Haapsalu rahukohtus ning aktsiaselts võis alustada tegevust.[146] Juhatusse valiti M. S. Plotnikov, A. G. Klaas, G. I. Kolts, K. A. Stark ja S. Z. Galpèrin. Nii olid vanad peremehed jälle oma kohtadel.

Tol ajal valitses tendents luua mitmesuguseid reaalsete majanduslike perspektiivideta aktsiaseltse ainsa eesmärgiga — saada riigikassast laenu. Seda teed läksid ka «Volta» omanikud.

Ei möödunud kuud aegagi, kui Tallinna-Haapsalu rahukohtusse esitati kinnitamiseks veel ühe analoogilise aktsiaseltsi põhikiri. Seltsi asutajateks olid Karl Stark ja Martin Luther. Uueks kujuks oli vaid Konrad Mauritz, kes olid end «Voltasse» sokutanud hoolduse ajal. Asutajad püüdsid uue seltsi asutamist põhjendada sellega, et sel teel võib ära hoida võimalikke nõudmisi a./s. «Volta» vastu ja reguleerida vastastikuseid suhteid seltsis.[147]

Esitatud uus põhikiri erines vähe aktsiaseltsi «Volta» põhikirjast, koguni nimetus oli jäänud peaaegu muutmatuks — sellele lisati vaid sõna «Eesti». Ametivõimud keeldusid registreerimast «uut» aktsiaseltsi isegi vaatamata järgnenud seletusele, et a./s. «Volta» mitte ainult et ei vaidle vastu uue seltsi asutamisele, vaid koguni soovitab seda, sest uus selts on kutsutud omandama kõik

[144] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963, lk. 15.

[145] ENSV ORKA, f. 14, nim. 7, s.-ü. 382, l-d 3, 4.

[146] Riigi Teataja lisa nr. 97/98, 1925, 9. juunil.

[147] ENSV ORKA, f. 965, nim. 1, s.-ü. 693, l. 182.

vana seltsi varad ja jätkama tegevust nimetusega «Eesti aktsiaselts «Volta»», kuna varem registreeritud aktsiaselts «Volta» pärast müügilepingu kinnitamist kuulub likvideerimisele.

Kuigi eelmainitud aktsiaseltsi põhikirja ei kinnitatud, siis ometi kinnitati 1925. aasta oktoobris toosama aktsiaselts nimetusega «Eesti Elektrimasinaehituse Aktsiaselts». [148] Seltsi põhikapital oli 35 000 000 Eesti marka. 2. jaanuaril 1926 valiti juhatuse koosseisu M. Plotnikov, G. Kolts, K. Mauritz, K. Stark ja V. Lender, asjaajajaks-direktoriks jäi K. Stark. [149] 4. jaanuaril 1926 võttis a./s. «Volta» üldkoosolek vastu otsuse kogu vallas- ja kinnisvara müümise kohta uuele seltsile.

1926. aastast läks tehas Eesti Elektrimasinaehituse Aktsiaseltsi omandusse, aktsiaseltsi «Volta» aga likvideeriti järk-järgult. [150] Senise a./s. «Volta» likvideerimine viidi lõpule alles 1935. aastal. Likvideerimistoiming lõppenud, võttis Eesti Elektrimasinaehituse Aktsiaselts uuesti kasutusele nimetuse «Aktsiaselts Volta tehased». [151] Selle tuntud nimetuse varal lootsid aktsionärid saavutada suuremat edu, kuid ometi ei õnnestunud neil tehase kunagist kuulsust taastada.

1925. aastal töötas «Voltas» koos kogu administratsiooni ja valvuritega vaid 71 inimest, nendest töölisi oli 41. [152] Viie esimese aasta (1922—1926, viimane kaasa arvatud) jooksul valmistati tehases ligi 1400 mitmesugust elektrimootorit, neist 400 langeb 1926. aasta arvele. Osa nendest mootoritest eksporditi Lätti ja Leetu. 1926. aastal saadi tellimusi kõige suurematele elektrimasinatele, mida tehas kogu kodanliku perioodi kestel üldse valmistas. Tegemist oli kahe generaatoriga — üks 1000 hj. Põhja Paberi- ja Tselluloosivabrikule, teine, mõnevõrra väiksema võimsusega generaator valmistati «Puhk ja Poegade» suurveski tellimusel. Siis lasti käiku ka suurim karussellpink. Tehas elustus lühiajaliselt, ent pärast suuremate tellimuste täitmist tuli jällegi asuda remontima vanu elektrimootoreid. Tehas sai tellimusi ka arsenalilt, kuid nendegi täitmine ei nõudnud palju aega.

Aktsionärid otsisid teid uute kapitalide juurdetõmbamiseks. Tehti mitmesuguseid eksperimente: kord vähendati aktsiate väärtust kuni 50 kroonini [153], et leida neile rohkem ostjaid, kord suurendati põhikapitali ja lasti välja täiendavaid aktsiaid. [154] Aktsionäride üldkoosolekute kohta säilinud materjalid tõendavad, et aktsiatel polnud erilist minekut. Nii on aktsionäride erakorralise koosoleku protokollis 1935. aasta juulis märgitud, et seltsi põhi-

[148] Riigi Teataja lisa nr. 157/158, 1925, 13. okt.
[149] ENSV ORKA, f. 891, s.-ü. 3324, l. 1.
[150] ENSV ORKA, f. 14, nim. 7, s.-ü. 382, l. 41.
[151] Riigi Teataja lisa nr. 104, 1935, 31. dets.
[152] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 1106, l. 3.
[153] ENSV ORKA, f. 891, s.-ü. 3324, l. 6.
[154] ENSV ORKA, f. 14, nim. 7, s.-ü. 384, l. 29.

kapital tol ajal moodustas 400 000 krooni (4000 aktsiat à 100 krooni). Koosolekul esitas kümme aktsionäri vaid 811 aktsiat.[155] Peaaegu analoogiline olukord ilmnes ka aktsionäride koosolekul 1938. aasta aprillis. Sellel koosolekul otsustati suurendada põhikapitali 400 000 kroonilt 600 000 kroonile.[156] Huvitav on märkida, et aktsiaseltsi juhatus polnud iialgi kellelegi teatanud aktsionäride nimesid ega seda, kui palju kellegi käes on aktsiaid. Teised aktsiaseltsid esitasid nimetatud andmed maksuametile, «Volta» juhatus seevastu piirdus vaid vabandusega, et temale pole need andmed teada. Üksnes a./s. «Volta» kaubandusliku tegevuse ülevaates vilksatavad mõnede aktsionäride nimed, sealhulgas on endiselt esindatud Stark, Plotnikov, Ramseier ja Nobel. Esineb ka uusi nimesid Londonist, van der Pals Soomest jt.[157]

Tööliste arvu kohta tehases aastatel 1930—1933 puuduvad usaldusväärsed andmed.

Kahekümnendate aastate lõpuks kohanes tehas kuidagiviisi siseturu tingimustele ja vajadustele. Töötajate arv ulatus 112 inimesele.[158] Kuid kapitalismi suhteline stabiliseerumine andis maad uuele majanduskriisile, mis kujunes erakordselt raskeks ja pikaajaliseks. Tehase niigi kesine toodang hakkas veelgi vähenema. Töötajate arv langes 75—80 inimesele, nendest oli töölisi 50—60 inimest,[159] kuid needki ei leidnud rakendamist täie koormusega. Mõnes kuus tehas koguni seisis. Kriis saavutas haripunkti 1932. aastal. Järgmisel aastal valmistati tellimuste alusel juba 536 uut ja remonditi 142 vana elektrimootorit. 1934. aastal tootmise vähikäik lakkas, esines koguni mõningat tõusu. Tollest ajast sattus Eesti üha suuremal määral Saksamaa mõjupiirkonda. Viimane tundis huvi eriti Eesti põlevkivi ja põllumajandussaaduste vastu, mis põhjustas elavnemist ka mõnedes muudes tööstusharudes. 1939. aastal oli «Volta» toodangutase kõrgeim kogu kodanluse perioodi kestel. Nimetatud aastal valmistati: 1208 elektrimasinat, 1350 elektriaparaati, 49 transformaatorit, 232 elektripumpa, 92 ventilaatorit, 80 kütteagregaati.[160] Kogu kodanliku perioodi kestel aga ei organiseeritud tehases seeriaviisilist tootmist. Töö individuaaltellimuste täitmiseks ei soodustanud tööviljakuse kasvu ega järelikult ka toodete omahinna vähendamist. Mille poolest aga tehase toodang tähelepanu pälvis? Eelkõige oma kvaliteedi poolest. Lisaks sellele väärib märkimist, et tehase laost oli alati võimalik saada kõiki vajalikke tagavaraosi.

Tootmistingimused esitasid suuri nõudeid tööliste kvalifikatsiooni suhtes. Töölisi lubati iseseisvale tööle alles pärast kolme-

[155] ENSV ORKA, f. 14, nim. 7, s.-ü. 384, l. 35.
[156] Sealsamas, l. 43.
[157] ENSV ORKA, f. 965, nim. 1, s.-ü. 693, l. 185.
[158] ENSV ORKA, f. 969, nim. 4, s.-ü. 10, l. 228.
[159] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 4136, l-d 72, 89, 106 jne.
[160] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 4259, l. 16.

aastast õpilasaega. Valmistati ette laia profiiliga töölisi, kuna individuaaltellimuste täitmine eeldas oskust sooritada mitmekesiseid tööoperatsioone.

Tööliste elutingimusi kodanlikus Eestis iseloomustas eelkõige lakkamatu hirm jääda tööta. Krooniline tööpuudus oli kodanlikule Eestile iseloomulik. Kui näiteks «Voltas» töötas 1916. aastal poolteist tuhat inimest, siis praegu ei ületanud tööliste keskmine arv samas ettevõttes sadat inimest ja ulatus 244 inimeseni, alles kolmekümnendate aastate lõpul, 1. jaanuaril 1939, hakates seejärel taas vähenema. [161] Analoogiline olukord valitses kõikides kunagistes Eesti suurtehastes.

Tõsi küll, osa voltalasi lahkus Eestist koos tehasest evakueeritava sisseseadega, osa võitles Kodusõja rinnetel, kaitstes Oktoobrirevolutsiooni võite. Kuid suur osa voltalastest pidi paratamatult perioodiliselt liituma töötute armeega — kodanlikus Eestis peeti normaalseks, et tööbörsil oli registreeritud 4000—5000 töötatöölist. Kriisiaastatel ulatus töötute arv koguni 25 000-le ja vahel ületaski selle. [162]

Tööotsingud paiskasid voltalasi nii mõnigi kord üsna kaugele sünnimaast. Richard Piibur ületas koguni Vaikse ookeani ja jõudis Austraaliasse. Kvalifitseeritud mudelsepp langetas seal puid raudteeliiprite valmistamiseks ja suutis vaevu koguda raha tagasi kodumaale sõitmiseks. Möödus veel palju aega, enne kui tal õnnestus uuesti «Voltas» tööd leida.

Tõsiseks probleemiks töölistele oli palgaküsimus. Kõige valusamini andsid endastmõistetavalt tunda kriisiaastad. Tolleaegsetest palgatingimustest annab mõningat ettekujutust juhatuse 1931. aasta tegevusaruanne, [163] kus on näidatud, et töölistele maksti aasta jooksul palka 23 378,66 krooni. Nimetatud aastal töötas tehases keskmiselt 60 inimest kuus, [164] järelikult moodustas keskmine kuupalk 32 krooni, mis oli vähem kui pool mittekriisiaastate keskmisest palgast.

Teise dokumendina tsiteerigem Tööliskoja informatsiooni Tallinna töölisvanemate koosolekust 9. oktoobril 1939: ««Voltas» töötab 198 töölist, lihttööliste palk on 26—30 senti ja kvalifitseeritud tööliste palk 30,8—47,9 senti tunnis. 30% töölistest on organiseeritud», s. t. ametiühingu liikmed. [165]

Seega teenisid «Volta» töölised 2 kuni 3,5 krooni päevas. Sellest kulus ligi $^1/_3$ korteriüüriks, 2% läks aga haigekassasse, sest arstiabi oli tasuline. Riiklik sotsiaalkindlustus puudus. Tasuta oli võimalik omandada vaid algkooliharidust.

Tehases «Volta« oli muidugi ka spetsialiste, kelle kuupalk ula-

[161] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 4259, l. 16.
[162] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, lk. 199.
[163] ENSV ORKA, f. 72, nim. 9—985, s.-ü. 40, l-d 5, 6.
[164] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 4136.
[165] Tööliskoja Teataja nr. 10, 1939. a. oktoober, lk. 264.

tus 400 kroonile, kuid kõige rohkem teenis Stark ise. Nii näiteks sai ta 1936. aastal tasu 7920 krooni, [166] millele lisandusid veel sissetulekud aktsiatest.

Töölisi niisugune olukord endastmõistetavalt ei rahuldanud, ent nende elu ja võitlus kodanlikus Eestis, seda eriti pärast fašistliku režiimi kehtestamist, oli surutud raskematesse tingimustesse kui tsarismi ajal. Leidis aset arvukaid poliitilisi protsesse, töölisliikumise juhte mõrvati nurga tagant, pidevalt korraldati läbiotsimisi, vahistamisi ja ülekuulamisi. Igasugused demonstratsioonid või rongkäigud olid kategooriliselt keelatud. Iga koosoleku kokkukutsumisest tuli eelnevalt kirjalikult politseile teatada, viimasel aga oli õigus koosolekuid oma äranägemisel kas keelata või laiali ajada. Nii juhtus näiteks ka «Volta» tööliste koosolekuga 27. oktoobril 1939, millal kavatseti muu hulgas arutada palgaküsimust. Politseiprefekt keelas «arutada päevakorras olevaid küsimusi ja võtta nende kohta vastu otsuseid ja samuti arutada palgaküsimust». [167]

Pole ime, et tehase «Volta» tööliste ühiskondlik tegevus kodanluse võimutsemise aastail peaaegu soikus. Juhtus tehasesse sattuma mõni aktiivne tööline, vallandati ta peagi. Nii juhtus näiteks Artur Aluga, kes oli revolutsiooniliste vaadetega inimene, ehkki ei kuulunud tol ajal kommunistliku partei ridadesse. Tal oli varem mitu korda õnnestunud «Voltas» lühiajaliselt tööd leida. See õnnestus tal ka 1936. aastal. Alu võitis peagi tööliste hulgas lugupidamise ja need valisid ta töölisvanemaks. Artur Alu tegevus aga muutis tehase administratsiooni valvsaks ning 1937. a. aprillis tagandati ta töölisvanema kohalt ja 1940. aasta kevadel vallandati tehasest.

1. septembril 1939 algas Teine maailmasõda, mis otsekohe kajastus ka Eesti majanduselus. «Volta» tehases vähenes kohe tootmine. 1. jaanuarist kuni 1. oktoobrini 1939 langes tööliste arv 50 inimese võrra. [168] Samal ajal loendati Eestis ligi 8000 töötut.

Riigis oli küpsemas revolutsiooniline situatsioon, mis väljendus töötajate ideelise teadlikkuse kasvus, sümpaatia tõusus Nõukogude Liidu vastu, Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuse aktiviseerumises ning tema mõju suurenemises ametiühinguliikumisele. Mitte ainult töölisklass, vaid ka teised töörahva kihid hakkasid ajapikku aru saama, et Eesti kodanlus tõukab riigi katastroofile. Töölised astusid kõikjal üha otsustavamalt välja rahupoliitika kaitseks. 1939. aasta 9. oktoobril võttis Tallinna tehaste töölisvanemate ja ametiühingute esindajate koosolek vastu resolut-

---

[166] ENSV ORKA, f. 72, nim. 16—1357, s.-ü. 1276, l. 151.

[167] Riigivolikogu stenograafilised aruanded. I koosseis, V ja VI istungjärk, 103.—178. koosolek, 1939/40, lk. 277.

[168] ENSV ORKA, f. 1831, nim. 1, s.-ü. 4259, l. 16.

siooni, milles tervitati vastastikuse abistamise pakti sõlmimist Eesti ja Nõukogude Liidu vahel.

1939. aasta sügisel algas hitlerliku Saksa valitsuse kutsel sakslaste ümberasumine Eestist Saksamaale. Karl Stark saatis oma perekonna teele, kuid ise jäi paigale ega lahkunud direktori ametikohalt, kuigi aktsiaseltsi juhatuse esimeheks sai nüüd Konrad Mauritz. Kujunenud olukorras oli sobivam hoida sellel ametikohal eestlast. Ka M. Luther astus Saksa kodakondsusesse, kuid jäi esialgu Tallinna, olles mitte üksnes a./s. «Volta» üheks peaaktsionäriks, vaid ka Eesti Panga nõukogu liikmeks.

Eestimaa Kommunistlik Partei valmistus töörahva revolutsioonilise väljaastumise organiseerimiseks. Eelkõige formuleeriti töörahva revolutsioonilised nõudmised ning algas tööliskoosolekute ettevalmistamine vabrikutes ja tehastes. Koosolekuid valmistasid ette ametiühingute aktivistid ja alates 17. juunist korraldati neid mitme päeva vältel paljudes ettevõtetes. Koosolekutel võeti üksmeelselt vastu EKP poolt esitatud resolutsioonid: viivitamatult võtta võim reaktsiooniliselt sõjaprovokaatorite klikilt ning moodustada rahva usaldust vääriv valitsus; taastada demokraatlikud vabadused, tugevdada sõprust ja tihedat koostööd Nõukogude Liiduga, laiali saata Kaitseliit jne. Töölised nõudsid samuti üldist amnestiat poliitvangidele, politseilike «töölisorganisatsioonide» likvideerimist ning lõpu tegemist politseiterrorile.

Selle resolutsiooni läbiarutamine voltalaste hulgas tehti ülesandeks tehase töölisele Erik Paulsonile. Teades, et duširuumi koguneb pärast tööd arvukalt töölisi, otsustaski ta resolutsiooni just seal tutvustada. (Avalikku koosolekut kokku kutsuda oli tol ajal täiesti võimatu — seda keelas sõjavägede ülemjuhataja päevakäsk.)

Saanud resolutsiooniprojekti varakult kätte, luges Paulson selle 19. juunil 1940. a. duširuumis ette ajal, mil sinna oli kogunenud 70—80 inimest. Resolutsioon kuulati ära tähelepanelikult. Politsei sai aga sellest teada ja Paulsoni vastu alustati juurdlust. [169] Õnneks muutsid riigis alanud töörahva revolutsioonilised väljaastumised olukorra.

20. juunil toimus Tallinna töölisaktiivi koosolek, millest võttis osa üle tuhande inimese. Koosolek kiitis täielikus üksmeeles heaks EKP ettepanekud ning lõppes «Internatsionaali» laulmisega. Töötajate väljaastumine määrati 21. juunile.

21. juuni hommikul kogunesid «Volta» töölised tehase õuele ega asunud tööle, vaid hakkasid rühmaviisi arutama eelmise päeva koosoleku tulemusi ning ootasid sündmuste edasist arengut. Aimates halba, tuli direktor Karl Stark tööliste juurde. Ta küsis, millega nad rahul pole, ja vastust ootamata lisas: «Kui palk on väike, panen juurde.» Töölised vastasid talle: «Hilja, nüüd me võtame ise

[169] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 135.

kõik, mis meile kuulub!» ning suundusid Vabaduse väljakule (praegune Võidu väljak).

40 000 osavõtjaga miiting oli sotsialistliku revolutsiooni alguseks Eestis.

8. juulil kogunesid «Volta» töölised juba avalikult koosolekule. 15. juulil toimus ametnike koosolek, kus üksmeelselt otsustati ühineda Töötava Rahva Liidu valimisplatvormiga ning luua kontakt kontoriametnike ametiühinguga.

Riigivolikogu valimised toimusid töötajate suure poliitilise aktiivsuse tähe all. Uus Riigivolikogu kuulutas rahva tahet väljendades Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks. Muude ajalooliste dokumentide hulgas võeti vastu deklaratsioon pankade, suurtööstuse, kaevanduste ja transpordiettevõtete natsionaliseerimise kohta.

*

Sotsialistliku revolutsiooni võiduga Eestis lõppes tehase «Volta» ajaloo teine periood, mis põhiliselt ei erinenud esimesest — nii ühel kui teisel juhul oli meil tegemist kapitalistliku ettevõttega. Tehase toodang langes seoses Venemaa turu kaotamisega tunduvalt ning kunagine suurkäitis minetas oma tähtsuse.

2. PEATÜKK

TEEL SOTSIALISMILE (1940—1953)

ESIMESED SAMMUD

Nõukogude võimu taastamisega Eestis algas uus ajajärk ka tehase «Volta» ajaloos. Pärast pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise kohta käiva dekreedi vastuvõtmist Riigivolikogu poolt asuti kohe selle elluviimisele. 25. juulil 1940 loodi Natsionaliseerimise Peakomitee. Samal päeval pöördus Eesti Ametiühingute Keskliit tööliste poole üleskutsega suhtuda heaperemehelikult ettevõtete varasse, mis kuulus nüüdsest peale töölistele enestele. [1] Samal päeval andis peaminister Vares välja määruse majandusliku sabotaaži vastu võitlemiseks. [2]

26. juulil avaldati natsionaliseeritavate ettevõtete nimekiri, kuhu oli kantud ka tehas «Volta». «Volta» natsionaliseerimiskomisjoni koosseisu kuulus ka tehase endine tööline lukksepp Artur Alu, kes oli nüüd juba kommunistliku partei liige. Tema juhtis tehase natsionaliseerimist ning ta määrati ka selle direktoriks. A. Alu oli «Volta» esimene töölisest direktor.

26. juulil kirjutati alla akt tehase «Volta» üleandmise kohta riigile.

Vormistanud üleandmise akti, asus natsionaliseerimiskomisjon inventeerima ja bilanssi koostama. Komisjoni ülesanded laienesid järk-järgult ning ta hakkas faktiliselt täitma ka tööliskontrolli funktsioone, mille teostamine oli kujunenud olukorras vältimatu, sest tehasesse jäi vana administratsioon ja insener-tehniline personal, kelle hulgas leidus ka a./s. «Volta» aktsiate omanikke. Viimaste kaasabil sai endine direktor Karl Stark komandeeringu Saksamaale, kuhu ta ka jäi.

Üldiselt aga läks tehase natsionaliseerimine rahulikult, millele aitasid kaasa nii vabariigis väljakujunenud olukord kui ka kogu

[1] «Kommunist», 26. juuli 1940.
[2] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 219.

Voltalaste koosolek 27. augustil 1940.

eelnenud ettevalmistustöö. Tootmist ei katkestatud ainsakski päevaks ning kõik töölised, ametnikud ja ka insener-tehniline personal jäid oma kohale.

27. augustil 1940 tutvusid voltalased oma üldkoosolekul Riigivolikogu poolt 26. augustil vastuvõetud Eesti NSV Konstitutsiooniga. Sellel koosolekul tegi vana tööline Voormann, kes oli «Voltas» töötanud koos Kalininiga, ettepaneku taotleda tehasele Kalinini nime andmist.[3] Seda taotlust ei rahuldatud, kuna Kalinini nime kandis juba Barantšinski elektrimootoritehas, mis 1917. aastal evakueeritud «Volta» baasil loodi.

Tehases puudus natsionaliseerimise perioodil veel parteiorganisatsioon, kuid natsionaliseerimiskomisjonile osutas suurt kaasabi ametiühing, kus kommunistide mõju oli märkimisväärne. Varsti astusid peaaegu kõik tehase töölised ametiühingu liikmeks. 6. septembril valiti tehase ametiühingukomitee. Samal ajal korraldati ametiühingute töö ümber tootmisharulisel põhimõttel. Varem koondati ametiühingutesse töötajaid vaid kitsapiiriliselt kutsealade kaupa. Nii näiteks oli voltalaste hulgas nii metallitööliste kui ka kontoriametnike ametiühingu liikmeid, nüüd aga ühinesid kõik tehase töötajad ühte ametiühinguorganisatsiooni. Kandidaadid esitati valimiste-eelsel päeval, hääletamine toimus alles järgmisel päeval. «Volta» esimese käitiskomitee koosseisu valiti Artur Alu, Sergei Jefimov, Johannes Kalju, Vladimir Klassen ja Elviine Laur.[4]

[3] «Kommunist», 28. august 1940.
[4] «Kommunist», 7. september 1940 ja «Kommunist», 13. september 1940.

Tehases hakkas kujunema ka komsomoligrupp [5], kelle organisaatoriks oli Sergei Jefimov, sekretäriks aga valiti hiljem Adolf Aitson.

Käitiskomitee ja komsomoligrupi üheks esimeseks suuremaks ürituseks oli kultuuriklubi organiseerimine. Klubi avati pidulikult 19. oktoobril. [6]

Pärast tööstuse natsionaliseerimist asuti vabariigis tööliste igipõlise taotluse elluviimisele — töötasu tõstmisele ja tööpuuduse likvideerimisele. 26. septembril 1940 kogunesid voltalased miitingule, mis toimus Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsuse puhul tõsta töötasu 30—40% võrra ning naiste töötasu võrdsustada meeste töötasuga. [7] Sõna võttis vana lukksepp Johannes Anier, kelle kogu elu oli möödunud «Voltas». Ta ütles: «Tööliste ammune unistus, saada õiglast tasu oma töö eest, on täitunud. Meenutagem, seltsimehed, et kapitalistid keeldusid tõstmast meie palka isegi paari sendi võrra. Nüüd on meie kohus oma tööga tõestada, et me väärime niisugust töötasu tõstmist.» Järgmisena võttis sõna elektrimontöör E. Kass, kes, tervitanud valitsuse tähtsat otsust, rõhutas, et töölised võivad anda rohkem ja paremat toodangut. Naisedki ei jäänud kõrvalseisjateks, kuigi nad polnud varem iialgi esinenud niisugustel suurtel koosolekutel. Saanud üle kohmetusest, palus sõna Elviine Laur ning kinnitas kõikide tehase naistööliste nimel: «Nüüd, kus meil on meestega võrdsed õigused, tahame töötada nii nagu nemadki. Seniajani peeti meid niinimetatud «odavaks tööjõuks», nüüd aga tunneme end sellest alavääristundest vabana.» Viimasena võttis sõna hallipäine meister Johannes Luuken, kes suure rahuldustundega märkis ära voltalasi haaranud tööentusiasmi. Koosoleku resolutsioon kiideti heaks tugeva aplausiga ja «Internatsionaali» laulmisega. Sellel päeval meenus tahtmatult 9. oktoober 1939 — päev, mil «Volta» töölised tegid asjatu katse arutada oma koosolekul palgaküsimust. Möödunud oli aga vaevalt aasta.

Nõukogude korra taastamisega Eestis lahenes ka tööpuuduse probleem. Eesti NSV astumine Nõukogude Liidu koosseisu andis meie tööstusele nii toorainete baasi kui ka ulatusliku turu kaubatoodangu realiseerimiseks. Algas tööstuse kunagise võimsuse järkjärguline taastamine. Ka «Voltas» lasti käiku kõik seni seisnud tööpingid, mille tulemusena kasvas ka tööliste arv: kui 1940. aasta mais oli «Voltas» 164 töölist, siis sama aasta detsembris ulatus nende arv juba 164-le. [8] 1. jaanuaril 1941 töötas kogu Nõukogude Eesti tööstuses juba 38 000 töölist ja teenistujat rohkem kui 1. jaanuaril 1940.

Alati varitsev tööpuuduseoht kadus.

---

[5] «Kommunist», 17. oktoober 1940.
[6] «Kommunist», 21. oktoober 1940.
[7] «Kommunist», 27. september 1940.
[8] ENSV ORKA, f. P-10, nim. 1, s.-ü. 103, l. 6.

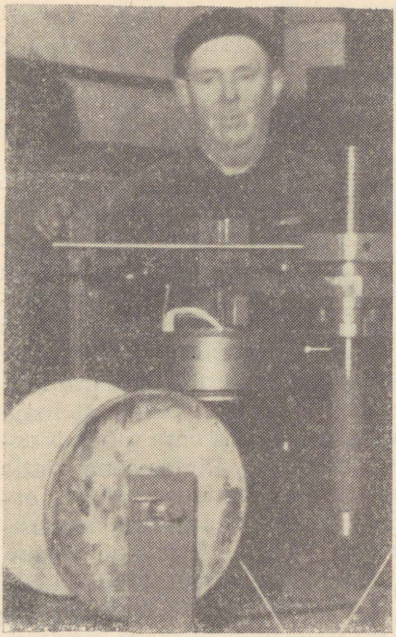

Johannes Anier.

1940. aasta novembris läks tehas «Volta» NSV Liidu Elektrijaamade ja Elektritööstuse Rahvakomissariaadi alluvusse. Moskvast saabunud komisjon ei piirdunud üksnes tutvumisega tehases valitsenud olukorraga, vaid jagas ka kogemusi elektrimootorite tootmise alal Nõukogude Liidus. Tehase «Volta» lülitamine sõsar-ettevõtete süsteemi hakkas peagi andma positiivseid tulemusi. Saadi mitte ainult uut sisustust, vaid ka tehnilist dokumentatsiooni uut tüüpi elektrimootoritele. Rudolf Bruchlin, tehase üks juhtivaid konstruktoreid, komandeeriti Leningradi tehasesse «Elektrosila» tootmisega tutvuma. Kõik see aitas kaasa, et osutus võimalikuks 1941. aasta kevadeks tehas mõnevõrra ümber sisustada ning organiseerida tööstuslike 7,5 ja 10 kW võimsusega elektrimootorite seeriatootmist.

Tootmise planeerimisel tekkis raskusi. Algul planeeriti toodangu väljalaset ja tööjõu vajadust vaid ligikaudselt. Detailsem planeerimine eeldas suurt ettevalmistustööd. Kõik seadmed tuli varustada passiga, täpsustada tehase spetsialiseerumist, normeerida tööd, reguleerida raamatupidamise ja aruandluse süsteemi. 1941. aasta I kvartali tootmisplaan täideti 90,6%-liselt.[9] Sama

[9] EKP arhiiv, f. 1, s.-ü. 25, l. 162.

aasta II kvartali viimases kuus aga ulatus elektrimootorite kogutoodang 500-le. Niisuguseid tulemusi ei olnud Eesti kodanliku vabariigi perioodil iial saavutatud.

Uue etapi algus «Volta» ajaloos oli seega paljutõotav. Tehas sai rahva omandina piiramatud võimalused kiireks arenguks. Perspektiivis oli täielik rekonstrueerimine, sellekohase projekti koostamine tehti ülesandeks Leningradi projekteerijatele. Algasid läbirääkimised ka «allüürnike» väljaviimiseks tehase hoonetest. Tennishallina kasutatud tootmisruumi vabastamine ei tekitanud raskusi. Keerulisem oli lugu vabrikutega «Keila» ja «Juuni Võit», kuid nendelegi otsiti 1941. aasta kevadel uusi ruume. Samal ajal võeti kaalumisele ka valutehase «Aivaz» — «Volta» endise valutsehhi — liitmine «Voltaga», sest oma valukoja puudumine oleks tootmise edasist kasvu pidurdanud.

Kõikide tootmisalaste küsimuste edukas lahendamine eeldas tootmise oskuslikku organiseerimist ja selles osas tuli ettevõtete uusi direktoreid abistada, sest peaaegu kõik tööstusettevõtete direktorid 1941. aastal pärinesid tööliste hulgast. EKP Keskkomitee ja vabariigi valitsus organiseerisid vastsetele direktoritele tootmistöö kõrval kursused, mis osutasid tõhusat abi tootmise organiseerimise ja majandusküsimuste tundmaõppimisel. Kursused korraldati ka ettevõtete raamatupidajatele, vahetult tehastes aga hakkasid õppima meistrid.[10] Kõik see aitas korraldada tootmist sotsialistlikul alusel. Voltalased ise püüdsid võimalikult rohkem teada saada niihästi Nõukogude Liidu tehaste kui ka sealsete tööliste tööst ning selle tingimustest, sotsialistlikust võistlusest ja stahhaanovlikust liikumisest. Selleks ajaks oli sotsialistlik võistlus Nõukogude Liidus läbinud juba pika arengutee. Sotsialistliku võistluse idee leidis järgijaid ka Eesti töötajate hulgas. Juba 1940. aasta augustis algas Balti Manufaktuuri tööliste algatusel paljudes Tallinna käitistes võistlus tööviljakuse tõstmise eest. Ka voltalased astusid sotsialistlikku võistlusse Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva tähistamiseks.[11] Tehase «Ilmarine» töölised esitasid novembris väljakutse võistluseks «Volta» kollektiivile.[12] 1940.—1941. aasta sotsialistliku võistluse kohta säilinud andmete alusel peab tunnistama, et voltalastel ei õnnestunud esialgu saavutada soovitud tulemusi.[13] See on tingitud mitmest põhjusest. Tehasel puudus põhjendatud tootmisplaan, töögraafikute rakendamine jäi pikemaks ajaks koguni tehase parimatele töölistele arusaamatuks formaalsuseks[14], andis tunda harjumus täita töid individuaaltellimuste alusel. Töid

---

[10] Развитие рабочего класса в национальных республиках СССР. М., 1962, стр. 92.

[11] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 233, 234.

[12] «Kommunist», 29. november 1940.

[13] EKP arhiiv, f. 1, nim. 1, s.-ü. 25, l-d. 162—163; «Kommunist», 17. oktoober 1940; «Kommunist», 14. november 1940.

[14] EKP arhiiv, f. 1, nim. 1, s.-ü. 26, l. 6; s.-ü. 25, l-d 162—163.

ei normeeritud. Sotsialistliku võistluse olemuse mõistmiseks oli vaja aega ja vastavat kasvatustööd, võistluse organiseerimiseks aga kogemusi.

Nii möödus aasta tulvil otsinguid, saavutusi ja võite, aasta, mis oli tehase «Volta» elus sündmuste poolest paljudest eelnenud aastatest tohutult rikkam. Edasise loova töö katkestas fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule.

SÕDA

Rinne lähenes kiiresti Eestile. Sõja algusest polnud möödunud veel kuudki, kui Tallinna hakkas ähvardama fašistliku okupatsiooni oht. Kõik oli allutatud riigikaitselistele vajadustele. Voltalased töötasid kahekordistatud energiaga. Juba sõja esimestel päevadel suutsid «Volta» treialid saavutada normide ületamist ligi 30%, mähkijad koguni 50% ulatuses. Eriti püüdlikud olid naistöölised, asendades rindele siirduvaid mehi.

Riigikaitselist tööd ei saanud tehas teha kaua. Algasid ettevalmistused evakueerimiseks. Evakueeriti valmistoodangut ja materjale, demonteeriti osa tööpinke. Materiaalseid varasid evakueeriti kokku 1 400 000 rubla väärtuses. [15] Mida oli võimatu ära viia, see hajutati väikeettevõtetesse. Suur osa tehase seadmestikust aga hukkus teel — lasti Saksa allveelaevade poolt Soome lahes põhja.

Voltalased saatsid endi hulgast ka suure grupi mehi rindele, kelle hulgas olid Erich Kleesment, Georg Kello, Leopold Peebsen, Adolf Aidsen, Valentin Laur, Karl Ott, Aleksander Paavel, Raudla, Loit, Saulus, Gabriel, Masing, Mets, Kasker, Villman, Gustavson, Sild, Persmann, Viljus, Vellisto, Hagar ja paljud teised. Gustavson, Sild ja Laur langesid Suures Isamaasõjas.

Jälle valitses tehase tootmishoonetes vaikus. Lahingutegevus oli kandunud juba Tallinna alla, sadamast lahkusid viimased laevad. Ka Artur Alu sai loa lahkuda Tallinnast ja ta suundus sadamasse. See oli 28. augustil 1941. Pärast seda pole keegi teda näinud ega temast midagi kuulnud.

Okupeerinud Eesti, hakkasid hitlerlased siinset majandust intensiivselt ekspluateerima. Tehti katset lasta käiku ka tehas «Volta», kohandades seda autode tarvis puugaasigeneraatorite valmistamisele. Toimetati kohale mõningat sisseseadet, kutsuti kokku Tallinna jäänud voltalased ja rakendati ka sõjavange. 1943. aastal anti tehas üle Hamburgi firmale «Hansa-Werke» ja hakati teda nimetama «Hansa Motorenfabrik «Werk Volta»». Gaasigeneraatorite edasisest valmistamisest loobuti ja asuti organiseerima spetsiaalsete muundajate tootmist laevastikule, kusjuures niihästi

[15] EKP arhiiv, f. 1, nim. 1, s.-ü. 401, l. 89.

valudetailid kui ka kõik pooltooted toimetati kohale Saksamaalt. «Voltas» aga tegeldi sisuliselt vaid masinate monteerimisega, kusjuures põrgati suurtele raskustele, millest kõige olulisemateks olid häired pooltoodete saamisel Saksamaalt. Nõukogude armee edukas pealetung halvas tootmise täielikult. Nii ei õnnestunudki Saksa okupatsioonivõimudel kolme aasta jooksul tehast vähegi tõhusamalt tööle rakendada. Aimates oma võimutsemise peatset lõppu, riisusid okupandid tehasest kõik väärtusliku ja mineerisid hooned. Üksnes Nõukogude armee välkkiire läbimurd Tallinna all ja linna vabastamine 22. septembril 1944 päästsid hävingust ka «Volta» tehase.

TEHASE TAASSÜND

Otsekohe pärast Tallinna vabastamist hitlerlikest okupantidest alustasid nõukogude sapöörid ettevõtete demineerimist. «Voltas» näitasid vanad, tehast valvanud töölised sapööridele, kust otsida miine. Nii edenes tehase demineerimine jõudsalt ning Johannes Luuken, Artur Mühlbach ja Richard Piibur võisid uhkustundega tuua välja tehase lipu, mis oli okupatsiooniajal peidetud ettevõtte territooriumile. Nüüd koondusid voltalased oma lipu alla ja asusid tehast taastama.

Kolme okupatsiooniaasta tagajärjena lakkas tehas eksisteerimast tootmisüksusena. Hinnalised materjalid ja tööpingid olid veetud välja, valumudelid põletatud, transpordivahendid hävitatud. Okupantide poolt tehasele tekitatud kahju hinnati rohkem kui neljale miljonile rublale.[16] Olukord oli tunduvalt halvem kui pärast Esimest maailmasõda. Tehasel puudusid nüüd valu- ja instrumenditsehh, enamikul tootmispinnal paiknesid endist viisi mitmesugused pisikäitised. Tallinna vabastamise momendiks polnud tehasest «Volta» midagi muud järele jäänudki kui väike grupp vanu kaadritöölisi ja sõjategevuses kannatanud tootmishooneid.

Algas tehase teine taassünd.

«Volta» esimeste taastajate hulgas olid veteranid Johannes Valmet, Oskar Ventsel, Rudolf Bruchlin ja Paul Raggis, kes olid tehases töötanud ligi 40 aastat. Käed lõid külge ka Johannes Luuken, Elmar Preismann, Elisabet Animägi, Johannes Anier ja Richard Piibur, kelle tööstaaži algus ulatus samuti tsaariaega, ning Helene Jõesoo, Herbert Kallau, August Kuusk, Alma Laas, Artur Mühlbach, Agnes Maripuu, Johannes Paesüld, Richard Piilberg, Elfriede Rekka, Osvald Sööt, Valter Sild, Mart Särg, Leonid Timosken, Leontiine Urb, Rudolf Valter ja Olga Vakulova, kes olid

[16] Tehase «Volta» arhiiv. Tehase põhitegevuse bilanss seisuga 1. jaanuar 1946.

tehases töötanud 10—15 aastat. Neid polnud palju, kuid nende entusiasm haaras teisigi ning 1. oktoobriks 1944 oli tehasesse kogunenud juba 60 inimest. [17]

Alustati sellest, et koguti ja võeti arvele kõik säilinud seadmed, tooraine ja materjalid. Seadmetest õnnestus leida vaid 36 trei-, 15 puur- ja 5 höövelpinki, 23 pressi ja mõningaid rakiseid. [18]

Taastamine algas rasketes tingimustes. Sõda alles jätkus, Nõukogude Liidu tohutu maa-ala oli varemeis. Tehasel puudusid nii tootmisvahendid kui ka materjal.

Nõukogude inimesed rakendusid kogu energiaga hitlerlaste poolt purustatud rahvamajanduse taastamisele. Elektrimootoreid vajati küll varemetest kerkivates tehastes, küll uusehitustel ja kaevandustes, olid ju okupandid muude energeetikaseadmete hulgas riisunud Nõukogude Liidust üle 239 000 elektrimootori ja tehas «Volta» asus täitma tekkinud lünka.

Nõukogude Liidus on kujunenud traditsiooniks tähistada revolutsioonilisi pidupäevi töövõitudega, mis leidis järgimist ka Eesti töötajate poolt sõjaeelsel esimesel nõukogude võimu aastal. Tehase «Punane Krull» töölised võtsid pärast kodulinna vabastamist endale oktoobrieelsed sotsialistlikud kohustused. Nende algatust toetas enamik Tallinna ettevõtete töölisi, sealhulgas ka voltalased, kes andsid sõna lühima ajaga taastada purustatud tsehhid ja remontida olemasolevad tööpingid.

Tehase oktoobrieelne sotsialistlik kohustus pole kahjuks säilinud, kuid tehases tolleks ajaks 31 aastat töötanud Elisabet Animäe kiri pajatab sellest, kuidas voltalased oma kohustuse täitmise eest võitlesid:

«... Kui meile jutustati «Punase Krulli» tööliste algatusest, siis tõotasin endale noortest mitte maha jääda, vaid olla neile eeskujuks selles, kuidas töötada kodumaa hüvanguks. Antud sõna ma pidasin. Töötan elektrimootorite katsade mähkimisel. Töö pole eriti keeruline, mulle just jõukohane, kuid nõuab suurt tähelepanelikkust ja püsivust. Kui meie kollektiiv astus võistlusse, siis lubasin oktoobrikuu jooksul mähkida 57 katsat. 28. oktoober kujunes mulle eriti märkimisväärseks päevaks. Sellel päeval lõpetasin oma töö kaks tundi enne tähtaega, mis mind veelgi enam innustas... Lisaks sellele töötasin oma vabast ajast 15 tundi tehase taastamisel.» [19]

Kõik kohustusid töötama 15 tundi oma vabast ajast kodulinna taastamisel. Voltalasedki taastasid oma tehast — parandasid katuseid, klaasisid aknaid peahoones, katlamajas ja mudelijaoskonnas ning remontisid instrumenditöökoja lõhutud ruume. Vaatamata sellele, et tehas ei tulnud oktoobrieelses sotsialistlikus võistluses pari-

[17] EKP arhiiv, f. 1, nim. 35, s.-ü. 5, l. 15.
[18] NSVL ORKA, f. 8902, nim. 30, s.-ü. 1, l. 5.
[19] «Советская Эстония», 1944, 4 ноября.

mate hulka, aitas võistlus kaasa sellele, et talve tulekuks viidi esialgsed hädavajalikud tööd tehase tootmishoonete taastamisel lõpule.

Rööbiti tootmisruumide taastamisega remontisid voltalased ka elektrimootoreid teistele ettevõtetele. Esimesena remonditi siin meister Johannes Luukeni juhtimisel elektrimootor Tallinna elektrijaamale.

Hakkas laabuma ka uue toodangu väljalaskmine. Juba oktoobris valmistati tehases kohapeal leidunud materjalist 37 muundajat ja 1 transformaator. Detsembris tootis tehas esimese partii (75 tükki) elektrimootoreid АД.[20] Esimeste elektrimootorite valmistamine nõudis ennastsalgavaid pingutusi. Puudusid tööpingid, nappus oli materjalist, kvalifitseeritud töölisi ja insener-tehnilist personali oli vähe. 2500 m^2 suurusel tootmispinnal polnud kerge organiseerida vähegi tõhusat tootmistegevust, seda enam, et kasutada oli vaid 80 tööpinki.

Riik eraldas juba 1945. aastal 5 miljonit rubla kapitaalehituseks. Seda raha aga ei õnnestunud samal aastal ära kasutada. Tehase taastamise ja rekonstrueerimise generaalplaan oli alles koostamata. Esmajärjekorras tuli territoorium vabastada pisikäitistest ja liita «Voltaga» malmivalutehas «Valur» (endine «Aivaz»), mis saigi teoks 1945. aasta juulis. Peale valmivalu oli tehast vaja varustada kõikide muude elektrimootorite tootmiseks vajalike materjalidega, milleks tuli luua sidemeid teiste Nõukogude Liidu vennasvabariikidega, kus tööstus oli sõja-aastail veelgi suuremal määral kannatanud.

Taastamisperioodi raskusi süvendasid paraku ka subjektiivsed põhjused. Tootmise etteotsa asusid enamikus täiesti uued inimesed, kellel puudusid sellekohased kogemused. Lahendada aga tuli paljusid keerulisi küsimusi: varustada tehast materjaliga, organiseerida tootmisprotsessi, korraldada uute tööliste väljaõpetamist ja tugevdada töödistsipliini.

1945. aasta I kvartalis ei õnnestunud tehasel täita tootmisplaani. II kvartalis aga saavutati juba mõningat edu: plaan koguni ületati ja seda tänu parteiorganisatsiooni poolt tehtud ettevalmistustööle. «Volta» kollektiiv võttis endale maieelsed sotsialistlikud kohustused, milles pöörati erilist tähelepanu võitlusele tootmisplaani täitmise eest. Nii selgus aprilli keskel, et mähkimistsehh jäi maha — seal jõuti päevas valmistada 22 mootori asemel vaid 14. 19. aprillil oli tsehhis koosolek, kus otsustati maksimaalselt tihendada oma tööpäeva ja korraldada ületunnitööd, et tagada päevaplaani täitmist. Töölised palusid vaid korrastada tsehhiruumi kütmist ja varustada ületunnitöö tegijaid lisatoiduga.[21]

II kvartali taset ei suudetud siiski hoida. Suve saabudes siirdu-

[20] NSVL ORKA, f. 8902, nim. 30, s.-ü. 1, l. 4.
[21] EKP arhiiv, f. 246, nim. 1, s.-ü. 2, l. 3.

sid paljud töölised maale tööle. III kvartal osutus eriti raskeks — täideti vaevalt 70% plaanist. [22]

Olukord tehases oli muret tekitav. Juhtkonnalt hakati nõudma tootmisküsimuste sihikindlamat ja operatiivsemat lahendamist.

1945. aasta oktoobris toimus parteikoosolek, mis oli pühendatud tehase tööle. Kommunistid tõstatasid resoluutselt küsimuse juhtiva kaadri tugevdamisest. [23] Partei rajoonikomitee toetas neid ja pöördus NSV Liidu Elektrotehnikatööstuse Ministeeriumi poole taotlusega abistada tehast. Kohale saabus ministeeriumi esindaja. Kõigepealt tehti olemasoleva seadmestiku ja tootmishoonete täielikud kirjeldused, mille järgi asuti koostama tootmisplaane, komplekteerima koosseisu ja korrastama varustamist.

Rakendatud abinõude tulemusena hakkas olukord «Voltas» oktoobrikuust alates paranema ning tootmisplaani läks korda mõnevõrra ületadagi. Detsembris ulatus elektrimootorite toodang taas 500-le kuus, millega oli saavutatud 1941. aasta sõjaeelsete kuude tase. Nii näeme, et tehase taastamiseks kulus vaid üks aasta ja seda tänu kolmele eeldusele: toodangu järele valitsenud nõudmisele, riiklikule abile ning tööliste eneste tahtele. See, mis pärast Esimest maailmasõda kodanliku vabariigi tingimustes osutus absoluutselt võimatuks, sai nüüd teoks. 1945. aasta kujunes «Voltale» mitte ainult sõjaeelse toodangutaseme saavutamise aastaks, vaid samal aastal kogus tehas jõudu ka esimese rekonstrueerimise alustamiseks.

REKONSTRUEERIMINE

Elektrimootorite tootmise sõjaeelne tase oli saavutatud. Taas kerkis päevakorda rekonstrueerimisprobleem. Eesmärgiks oli mitte ainult Esimese maailmasõja eelse võimsuse taastamine, vaid ka tehase laiendamine ja tootlikuma seadmestikuga varustamine.

1946. aastal võeti vastu NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljas viie aasta plaan, milles nähti ette: «... üles ehitada riigi kannatanud piirkonnad, taastada tööstuse ja põllumajanduse sõjaeelne tase ning see tunduvalt ületada.» Tehase «Volta» rekonstrueerimise ülesanne sai aluseks ettevõtte viie aasta plaanile.

1946. aastal revideeriti 1941. aastal koostatud projektülesannet, kusjuures võeti arvesse kõiki uusimaid teaduse ja tehnika saavutusi ning ka elektrimasinatehaste töökogemusi Suure Isamaasõja päevilt. Pärast projektülesande kinnitamist algas tehnilise projekti koostamine.

Ees seisid kolossaalsed tööd: kui 1. jaanuariks 1947 oli tehase

[22] EKP arhiiv, f. 246, nim. 1, s.-ü. 2, l. 5.
[23] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 40.

üldpind 14 000 m^2, siis rekonstrueerimise lõppedes pidi see suurenema 65 880 ruutmeetrini; kui 1. jaanuariks 1947 valmistati 10 miljoni rubla väärtuses toodangut (1926/27. aasta püsivhindades), siis rekonstrueerimise lõppedes pidi toodangu väärtus ulatuma 108 miljoni rublani.

Rekonstrueerimistööde üldmaksumusena oli ette nähtud 100 miljonit rubla, millest 75 miljonit eraldati tööstuslikuks ehituseks ning 25 miljonit elamu- ja elukondlikuks ehituseks. [24]

Tehast kavatseti rekonstrueerida tootmist katkestamata ja toodangu väljalaset koguni suurendades. Kavandati kindel tööde teostamise järjekord: esiteks oli vaja lõpetada valutsehhi ehitamine ja sisustamine, likvideerida sõjapurustused peahoones ja rekonstrueerida sealne tootmispind, ehitada valmis söökla ja garaaž ning viiekorruseline elamu. Seejärel oli kavandatud viia lõpule tootmishoone ehitamine normaalvõimsusega asünkroon-elektrimootorite valmistamiseks. Lisaks sellele oli kavandatud keevitustsehhi rajamine ning tehase energia- ja veevarustuse täielik rekonstrueerimine ja ladude ehitamine. Kolmandasse järjekorda oli pandud aparaaditsehhi hoone püstitamine.

Rekonstrueerimise käigus nähti ette uusima tehnika ja tehnoloogia juurutamist, muu hulgas kavatseti rakendada automaatvõlliliin, mootorikerede töötlemiseks vajalikke spetsiaalseid agregaatpinke, automaatseid kiirpresse, kõrge tootlikkusega vormimismasinaid, survevalumasinaid, isolatsiooni immutamise ja kuivatamise konveierahjusid jne. ning juurutada vooltootmist. Ulatuslikult kavatseti rakendada konveiereid, rullteesid, ripp- ja maa-aluseid transportööre, pneumaatilisi tõstukeid ja palju muud.

Selleks et rekonstrueerimistöid ettenähtud järjekorras teostada, kohustati kõiki kohaliku tööstuse ettevõtteid, nagu näiteks kalevivabrik «Keila» ja kondiitritoodete vabrik «Kalev», ja muid asutusi vabastama nende kasutuses olevad «Volta» tootmis- ja administratiivhooned.

Tehase ees seisid keerulised ülesanded: tootva ettevõttena pidi ta täitma pidevalt suurenevat riiklikku tootmisplaani ja samaaegselt tegelema ulatusliku kapitaalehitusega. Nende ülesannete täitmist raskendas suurel määral kogemuste puudumine; rööbiti sellega oli päevakorras niisugune esmajärgulise tähtsusega probleem nagu tehase kollektiivi kujunemise keeruline ja pikaajaline protsess.

Rekonstrueerimisalane tehniline dokumentatsioon oli alles valmimisjärgus, kuid voltalased olid juba asunud kavade elluviimisele. Ehitustööde peaettevõtjaks oli Ehitustrust nr. 5. Seoses sõjajärgse tohutu ülesehitustööga käis nimetatud ehitusorganisatsioonile tööde maht üle jõu, mille tõttu «Volta» kapitaalehituse plaanide täitmine nurjus aastast aastasse.

[24] Tehase «Volta» arhiiv. Tehniline projekt, l. 84.

Püüdes rekonstrueerimisülesannet tähtajaks täita, tegid voltalased palju ka oma jõududega ära. Nii taastasid nad juba 1946. aastal stantsimistsehhi ja rootorite valujaoskonna üldtootmispinnaga 650 m^2, kuhu paigaldati 40 mitmesugust seadet, sealhulgas 10-tonnise kandejõuga sildkraana ja alumiiniumi sulatusahi. Osaliselt taastati ja rekonstrueeriti montaažiliin koos proovistendidega kuni 100 kW võimsusega elektrimootorite monteerimiseks ja katsetamiseks. Osaliselt laiendati valutsehhi, mille vormimisjaoskonna pindala näiteks suurendati 400 ruutmeetrilt 600 ruutmeetrile, ning ehitati kaks uut valuahju mahutavusega 2—2,5 t kumbki.[25] Üldse oli tehases seisuga 1. jaanuar 1947. olemas:[26]

420 metallilõikepinki
84 pressi
131 tehnoloogilist seadet
35 energeetilist seadet
18 puidutöötlemispinki —

kokku 688 mitmesugust tööpinki ja seadet.

Kogu olemasolevat seadmestikku võis jagada kolme gruppi: tsaariajast pärit suured vananenud tööpingid (ligi 1%), pärast sõda kogutud tööpingid, mille kuluvusaste moodustas 25—30%, ning, lõpuks, erihangete korras tehasesse suunatud seadmestik, mille kulumisaste ulatus 50 protsendile. Eriti halvas seisukorras oli katlamajandus.

Tehase rekonstrueerimine oli hädavajalik, kapitaalne ehitustegevus aga venis. Selle plaanide järjekindlale mittetäitmisele vaatamata oli tehtud tööde maht siiski üsna suur. Juba 1946. aastal alustati valutsehhi rekonstrueerimist ja garaaži ehitamist. Samal aastal tehti algust ka viiekorruselise elamu püstitamisega Tööstuse tänavasse ning asuti taastama elamut Kuu (end. Kesk-Ameerika) tänavas. 1947. aastal hakati ehitama tehase sööklat ja kütteõliladu ning jõuti lõpule 18-korterilise elamu taastamisega Kuu tänavas. Samal aastal kolis seni naabruses asuvas elumajas ulualust leidnud tehasevalitsus administratiivhoonesse. «Voltale» anti üle ka viimase territooriumil paiknenud elektriremonditehas nr. 16.

1948. aastal võtsid ehitustööd suurema ulatuse. Algas normaalmasinate tsehhi hoone püstitamine, valmis sepikoda. Ehitati trafoalajaam, taastati haruraudtee, monteeriti kohale automaat-telefonikeskjaam ja raadiosõlm, anti ekspluatatsiooni kütteõliladu. Muudel ehitusobjektidel aga jätkus töö. 1948. aastal täideti kapitaalehitusplaan 66%-liselt,[27] mis muidugi ei rahuldanud voltalasi. Nad püüdsid igati kiirendada ehitustööde käiku — pöördusid koguni EKP Keskkomitee poole, arutasid kapitaalehituse käiku te-

[25] Tehase «Volta» arhiiv. 1946. aasta kapitaalehituse aruanne.
[26] Tehase «Volta» arhiiv. Tehase 1946. aasta tegevusaruanne.
[27] Tehase «Volta» arhiiv. 1948. aasta kapitaalehituse aruanne.

hase parteiorganisatsiooni koosolekutel ning alustasid seadmestiku paigaldamist alles pooleliolevates hoonetes.

Voltalasi ei häirinud mitte üksnes ehitustööde visa arenemine. Osa tehase ruumidest oli ikka veel teiste vabrikute kasutuses, mis samuti pidurdas rekonstrueerimist. NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruse kohaselt pidid vabrikud «Keila» ja «Kalev» 1. juuliks 1948 vabastama «Volta» tootmispinna.

Aja jooksul said kõik need ettevõtted oma ruumid ning vabastasid «Volta» territooriumi. Ka ehitusorganisatsioonid hakkasid täielikumalt kasutama kapitaalehituseks ettenähtud rahalisi vahendeid. Suhteliselt edukamaks kujunes 1951. aasta, kus ehitustöid tehti rohkem kui 10 miljoni rubla väärtuses ja kapitaalehituse plaan täideti 92,5%-liselt. [28]

Ärgem aga unustagem, et kavakohaselt pidi rekonstrueerimine lõpule jõudma 1950. aastal. Ehkki valmivaid tootmisruume anti ekspluatatsiooni igal aastal, venis siiski niisuguste põhiliste objektide nagu valu- ja normaalmasinate tsehhi hoonete ehitamine, mis viidi lõpule alles 1953. aastal. Aparaaditsehhi hoone rajamist aga ei alustatud üldse. Rekonstrueerimiseks ettenähtud raha ei kasutatudki täielikult ära, kuid seegi, mida tehti, võimaldas tehasel tunduvalt laiendada tootmispinda, millele tuli nüüd paigaldada uusimat seadmestikku.

Uusi tööpinke hakati tehasesse suunama alates 1949. aastast. Esmalt saadi kolm pressi, võimsusega 150 tonni igaüks, ja üks 100-tonnine press, mis võimaldas viia kompaundstantsidele 70% rootori- ja 30% staatorilehtede stantsimisest 5. gabariidi elektrimootorite tootmisel. [29] Samal aastal saadi ka esimene survevalumasin, kuid selle tootmisse rakendamine nõudis rohkem kui aasta aega. Niisugused olid esimesed ja alles aravõitu sammud uue tehnika juurutamisel. Peamist tähelepanu pöörati olemasoleva seadmestiku ratsionaalsemale paigutamisele uuel tootmispinnal ja vooltootmise rakendamisele üksikutel töölõikudel. Põhjalikult rekonstrueeriti mehaanika- ja montaažitsehh. Samal aastal viidi vooltootmisele staatorite mähkimine. Kuni 1949. aastani oli mähkimine organiseeritud nii, et iga tööline sooritas kõik operatsioonid ja andis üle täielikult mähitud staatori. Nüüd aga jagati kogu mähkimisprotsess eri operatsioonideks ja iga tööline sooritas vooluliinil vaid ühe neist. See ümberkorraldus suurendas tunduvalt tööviljakust. Tehti algust ka metallitöötlemispinkide töö üleviimisega kiirlõikemeetodile. 1949. aastal rakendati seda meetodit 17 tööpingil. [30]

1950. aastal kasvas tunduvalt tootmisse rakendatud uute tööpinkide hulk. Nii lasti mehaanikatsehhis käiku neli «Bullard»-tüüpi poolautomaatpinki 5. gabariidi elektrimootorite otsakilpide tööt-

[28] Tehase «Volta» arhiiv. Kapitaalehitustööde aruanne 1951. aasta kohta.
[29] Tehase «Volta» arhiiv. Tehase 1949. aasta tegevusaruanne.
[30] 1949. aasta aruanne.

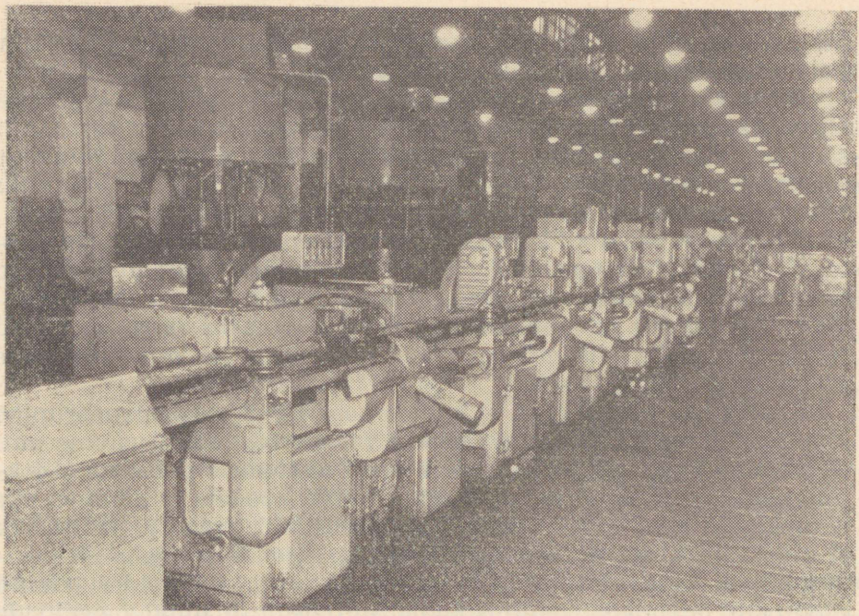

5. gabariidi elektrimootorite võllide töötlemise automaatliin.

lemiseks. Nimetatud poolautomaatpingi tootlikkus ulatus 250—300 detailile vahetuses, mis tõstis tööviljakuse laagrikilpide töötlemisel kolmekordseks. Suurte masinate tsehhis hakkas töötama kompaundeerimisseade. Valupuhastamiseks rakendati liivapritsi. Metallijäätmete eemaldamiseks põlenud vormimullast hakati valutsehhis kasutama magnetseparaatorit. Aasta jooksul viidi üldse 49 tööpinki üle kiirendatud tööreżiimile. Nii asus uus tehnika tehases üha jõudsamalt oma õigustesse. [31]

1951. aastal monteeriti kohale ja anti ekspluatatsiooni esimene automaatliin, mis oli mõeldud 5. gabariidi elektrimootorite võllide töötlemiseks. Kogu võllide töötlemise protsess oli jagatud eri operatsioonideks, mida sooritasid 12 ühtseks liiniks ühendatud tööpinki. Toorikute etteandmine ühelt pingilt teisele toimus automaatselt, vahetuses töödeldi ligi 350 võlli, tööviljakus tõusis rohkem kui viiekordselt. Tegemist oli esimese automaatliiniga mitte üksnes «Voltas», vaid kogu vabariigis üldse.

Samal ajal sai tehas eksperimentaalse press-automaadi 5. gaba-

[31] Tehase «Volta» arhiiv. 1950. aasta tegevusaruanne.

riidi elektrimootorite staatori- ja rootorilehtede stantsimiseks. See oli esimene samm nimetatud mootoridetailide töömahuka stantsimisprotsessi automatiseerimise teel. Rakendati töösse spetsiaalsed agregaatpingid elektrimootorite kerede töötlemiseks, 315- ja 100-tonnised väntvõllpressid ning 150-tonnised press-automaadid. Üldse paigaldati aasta jooksul 53 seadet.[32] Alumiinium-muldvalu meetodi asendamine täies ulatuses survevalumeetodiga vähendas toodete omahinda 45% võrra, parandades tunduvalt valandite kvaliteeti.[33]

Viiekümnendate aastate alguses hakati «Voltas» pöörama senisest suuremat tähelepanu töömahukate tootmisprotsesside mehhaniseerimisele. Tsehhid varustati elektriliste ja pneumaatiliste tõstukitega (kandejõud 0,5—1,5 t) ja pöördkraanadega; valmistati ja rakendati töösse stantsimisjäätmete pakkimispressid, valutsehhis ehitati rööbastee valandite transportimiseks ja kaks kärnikuivatit. 5. gabariidi elektrimootorite montaaž viidi üle individuaalselt käsitsimeetodilt mehhaniseeritud voolumeetodile, kusjuures mehhaniseeriti kuullaagrite pressimine elektrimootorite võllidele, laagrikilpide paigaldamine ja kinnituspoltide sissekeeramine. Selle tulemusena suurenes tööviljakus 21,4% võrra.[34]

1953. a. septembris anti viimaks ometi ekspluatatsiooni normaalmasinate ja valutsehhi hooned.

Valutsehhi hoones valmistati ja monteeriti kohale valukonveier väikedetailide (mootorite laagrikilbid, kuullaagrikaaned jms.) valmistamiseks. See konveier oli varustatud vormimulla transportimise ja ärastamise mehhanismiga ning vormimismasinate komplektiga. Valuahju täidise lao estakaadile paigutati elektromagnetkraana. Ka normaalmasinate tsehh komplekteeriti uusima seadmestikuga, mille hulka kuulusid automaatvõlliliin, 4. ja 5. gabariidi mootorikerede töötlemise agregaatpingid, press-automaadid, treimis-poolautomaadid jms.[35] Uues tootmishoones olid nüüd voolumeetodile viidud staatorite mähkimine ning elektrimootorite monteerimine ja katsetamine.

Tehase rekonstrueerimist ei viidud kavandatud ulatuses lõpule ning see venis, ent rekonstrueerimine rajas siiski kindla aluse niihästi toodangu tunduvale kasvule kui ka tehase edasisele arengule ja muutis «Volta» vabariigi üheks suurimaks käitiseks.

---

[32] Tehase «Volta» arhiiv. 1951. aasta aruanne.
[33] EKP arhiiv, f. 246, nim. 15, s.-ü. 13, l. 155.
[34] EKP arhiiv, f. 246, nim. 17, s.-ü. 9, l-d 144—145.
[35] Tehase «Volta» arhiiv. Normaalmasinate tootmishoone ekspluatatsiooniks vastuvõtmise akt.

Üheaegselt tehase taastamise ja rekonstrueerimisega ning sellega tihedalt seotuna toimus oma olemuselt täiesti uuelaadse töötajate kollektiivi kujunemine, millele pandi alus õieti juba 1940. aastal, kui revolutsioon avas töörahvale võimaluse iseseisvaks loovaks tööks. Sõda mitte ainult ei katkestanud seda, vaid hävitas kõik nõukogude võimu esimesel aastal saavutatu. Nüüd tuli taastada lõhutud tehas. See ei kuulunud mitte enam aktsionäridest tegelinskitele, tehase taassünd arenes sootuks uutes — sotsialistlike tootmissuhete tingimustes. Riik tuli appi tehasele, kuid suurt osa etendasid ka kollektiivi enda ponnistused. Esmalt selgitagem, mida kätkeb mõiste «tehase kollektiiv». See on grupp inimesi, keda ei seo mitte ainult ühine töö, vaid ka ühised huvid ja eesmärgid. Järelikult, selleks et tungida kollektiivi kujunemise probleemi olemusse, tuleb eelkõige peatuda tehase töötajaskonna komplekteerimisel ja seejärel vaadelda, kuidas töötajatel kujunesid ühised vaated ja eesmärgid, s. o. seda, kuidas inimestest, keda esialgu ühendas vaid ühine töö, kasvas välja monoliitne kollektiiv.

«Volta» kollektiivi tuumikuks olid veteranid, kes tulid otsekohe tehasesse pärast linna vabastamist fašistlikest okupantidest. Nende ümber hakkaski kasvama ja kujunema tehase kollektiiv. Tehase saatus oli kujunenud selliseks, et paljud töölised ja, mis peaasi — nende revolutsiooniline tuumik, lahkusid tehasest Suure Oktoobrirevolutsiooni ja Kodusõja aastail ning siirdusid koos Venemaa proletariaadiga kaitsma Oktoobrirevolutsiooni võite. Paljud nendest jäidki Nõukogude Liitu. Kodanlikus Eestis aga tuli voltalastel otsida tööd teisalt, kuna tehas ei töötanud tervelt 5 aastat. Alles 1922. aastal algas siin tegevus, kuid vaid remonditöökoja näol kümmekonna töölisega. Möödus veel palju aastaid, kuni «Volta» kujunes väikeettevõtteks, milles tööliste arv alles kolmekümnendate aastate lõpuks tõusis kahesajale. Suure Isamaasõja aastail vähenes tööliste arv «Voltas» jälle tunduvalt.

1. oktoobriks 1944 oli tehasesse kogunenud vaid 60 inimest. Need pidid tehase mitte üksnes taastama selle sõjaeelses ulatuses, vaid ka täielikult rekonstrueerima sõjajärgse viisaastaku kestel. Nii oli tehase töötajate kollektiivi kujunemine tihedalt seotud käitise olukorraga ja arenguperspektiividega. Kasvav tootmismaht eeldas tööliskaadri pidevat täienemist. Kvalifitseeritud töölistest oli puudus. Sõja-aastate kestel oli tööliste ja teenistujate arv Eesti tööstuses vähenenud peaaegu poole võrra. Kui 1941. a. jaanuaris oli neid 98 000, siis 1945. aasta algul vaid 55 000. [36]

Algas mitteproletaarliku elemendi keeruline töölerakendamise protsess. 1944. aasta oktoobris-detsembris täienes «Volta» kollek-

[36] E. Jaanvärk. Nõukogude Eesti töölisklass ja vabariigi tööstuse areng. Tallinn 1963, lk. 30.

tiiv põhiliselt Tallinna tööjõu jaotamise büroo vahendusel, kes taastamistööle mobiliseerimise korras suunas tehasesse väikekodanlikust keskkonnast pärinevaid ja esmakordselt tööleasuvaid noori ning koduperenaisi. 1. jaanuariks 1945 töötas tehases juba 353 inimest, neist 218 töölist ja 28 insener-tehnilist töötajat, ülejäänud tegelesid taastamistööga.[37] Tehase kollektiivi arvuline juurdekasv ei lakanud edaspidigi. Ammendanud Tallinna ressursid, hakkas tehase töötajaskond 1945. aastast täienema peamiselt maalt linna siirduvate noorte arvel. 1945. a. detsembriks töötas «Voltas» juba 132 noortöölist.[38] Tehase kollektiivi täiendamise allikaks kujunesid mitte ainult Eesti maarajoonid, vaid tööjõudu tuli ka Eesti territooriumi naabrusest vene küladest, eelkõige nende isikute hulgast, keda sakslased olid rindepiirkonnast välja ajanud. Seetõttu kujunes «Volta» kollektiiv juba esimesest sõjajärgsest aastast paljurahvuseliseks. Nii töötas tehases 1946. aastal eestlasi 74%, venelasi 19% ja muudest rahvustest töötajaid 7%.[39]

Järgmistelgi aastatel olid linna asuvad talupojad tehase kollektiivi täienemise üheks põhiliseks allikaks.

1946. aastast alates hakati tehasesse vähehaaval suunama tööstuskoolide kasvandikke. Tõsi küll, mõned neist tulid tehasesse juba 1945. aastal, teiste hulgas ka nüüdne sotsialistliku töö kangelane Nadežda Ojasaar. 1946. aastal tuli tööstuskoolidest «Voltasse» 67 inimest.[40] Kuid järgnevatel aastatel tööliste juurdevool tööstuskoolidest tehasesse vähenes: 1946. aastast kuni 1950. aastani võeti «Voltasse» ainult 170 tööstuskoolide kasvandikku.[41]

«Volta» kollektiiv sai täiendust ka Nõukogude armeest demobiliseeritud võitlejate arvel. Esimesed demobiliseeritud ilmusid tehasesse juba 1945. aastal, kuid neid polnud palju. Teiste hulgas tuli tagasi tehasesse Aleksander Prank, kes oli «Voltas» töötanud juba tsaariajal. Suurem osa demobiliseeritud voltalastest asus taas tööle tehasesse 1946. aastal. Nende hulgas olid Erich Kleesment, Georg Kello, Leopold Peebsen, Aleksander Paavel, Evald Persmann ja teised, 1952. aastal töötas «Voltas» üldse 187 Suurest Isamaasõjast osavõtnut, mis moodustas 12,4% tehase töötajate koguarvust.[42] Tegemist oli ideeliselt karastatud inimestega, kellel pealegi leidus ühiseid huvisid vanade kaadritöölistega.

Suurem osa uutest töölistest jäi aga nii oma poliitilise arengutaseme kui ka kvalifikatsiooni poolest vanadest kaadritöölistest tunduvalt maha. Enamikul uustulnukatest puudus kvalifikatsioon üldse ning neile oli vaja eelkõige tööd õpetada.

---

[37] NSVL ORKA, f. 8902, nim. 30, s.-ü. 1, l. 5.
[38] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 75.
[39] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 48 (1945—1948), l. 287.
[40] Sealsamas. Kaadriosakond, s.-ü. 48 (1945—1948), l. 270.
[41] Sealsamas. Kaadriosakond, s.-ü. 47 (1945—1949), l. 142.
[42] Sealsamas. Plaaniosakonna juhataja Filippovi poolt 1952. aastal koostatud lühiülevaade tehase ajaloost.

Tööliste ettevalmistamine ja nende kvalifikatsiooni tõstmine toimus sõjajärgsetel aastatel vahetult tootmistegevuse käigus, mis valmistas tol ajal suuri raskusi. Puudusid kogemused ka tootmisõpetuse korraldamise alal suures mastaabis, tootmise vajadused aga nõudsid samal ajal tööliskaadri ettevalmistamist kiirendatud tempos. Tehase töö taasalustamise esimestest päevadest kinnistati kõik uustulnukad rühmiti vilunud tööliste juurde, kes selgitasid neile põhilisi töövõtteid. Töötanud niiviisi ligi kuu aega, asusid uued töölised tootmisülesannete täitmisele. Niisugune kord tööliskaadri ettevalmistamisel osutus võimalikuks seoses tehnoloogilise protsessi muutmisega, mis lubas laia profiiliga tööliste asemel rakendada operatsioonitöölisi. Kuid sel viisil ei saanud kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamise programmi täiel määral lahendada. 1945. a. aprillis organiseeriti esimesed tehmiinimumi kursused, kus õppis 15 elektrikut ja 15 mähkijat, [43] kuid seda oli väga vähe. Ka kursuste efektiivsus jättis palju soovida: 28 kursuse lõpetanud töölisest tõstis kvalifikatsiooni vaid 5 inimest. Järgneva kahe aasta jooksul ei täheldatud tootmisõpetuse organiseerimises olulisi nihkeid, kuid väljaõpetatavate arv kasvas siiski aasta-aastalt.

Tööliskaadri ettevalmistamisel esinev kitsaskoht ähvardas kujuneda tootmise edasise arengu piduriks. Seoses sellega loodi 1948. aasta oktoobris tootmis-tehnilise väljaõppe metoodiline nõukogu. 1949. aastast alates hakati kvalifikatsiooni tõstmise õppustele esitama suuremaid nõudeid.

Koostati ja kehtestati põhimäärused «Tööliste atesteerimise kvalifikatsioonikomisjonist» ja «Õpilasajast riiklikus liidutehases «Volta»».

Tööliste ettevalmistamisest ja kvalifikatsiooni tõstmisest «Voltas» kõnelevad järgmised andmed: [44]

Aastad	Kutseala õpetamine töölistele	Kvalifikatsiooni tõstmine	Nendest stahhaanovlaste koolides
1946	30	32	—
1947	85	29	—
1948	95	106	—
1949	110	92	—
1950	184	130	45
1951	159	209	161
1952	193	194	56
1953	288	193	35

Toodud andmetest nähtub, et ettevalmistatud tööliste arv kasvas iga aastaga, jäädes siiski tunduvalt maha tehase vajadusest kvalifitseeritud tööliste järele.

[43] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 1 (1944—1945), l. 32.

[44] Tehase «Volta» arhiiv. Aruanded kaadri ettevalmistamise kohta (vorm nr. 4-k) aastatel 1946—1953.

1950. aastal avati stahhaanovlaste koolid, mis olid seotud sotsialistliku võistluse arengu ja tehase tööliskonna teadlikkuse üldise kasvuga. Nendes koolides õppijate arv suurenes eriti 1951. aastal. Nimetatud aasta kujunes novaatorluse arengu kõrgperioodiks Nõukogude Liidus. Stahhaanovlaste koolides propageeriti eesrindlike tööliste töömeetodeid seadmestiku efektiivsema kasutamise ja toodangu kvaliteedi parandamise alal.

Tabelist nähtub, et kvalifikatsiooni tõstmise vormid muutusid aasta-aastalt: kui 1951. aastal olid valdavaks vormiks stahhaanovlaste koolid, siis 1952. aastal lasus raskuspunkt tehmiinimumi kursustel, sest vahe tootmiseesrindlaste ja ülejäänud töölishulga vahel andis end ilmselt tunda. Enamik polnud veel valmis üleminekuks stahhaanovlikele töömeetoditele ja pidi esmajoones omandama kindlad teadmised tehmiinimumi ulatuses. Seoses tööjõu kroonilise voolavusega pöörati 1953. aastal peatähelepanu uute tööliste ettevalmistamisele.

Rööbiti töölistega etendavad tehase töös ja selle kollektiivi kujunemises suurt osa insener-tehnilised töötajad, kellest sõltub mitte üksnes tootmistegevuse tehniline külg, vaid paljus ka kollektiivi kasvatamine. Insener-tehnilise personali komplekteerimisega aga oli lugu veelgi raskem kui tööliste värbamisega. Taastatav ja arenev tööstus ammendas kiiresti kogu vabariigi insener-tehnilise kaadri.

Kodanlikust ajast oli tehasesse «Volta» jäänud tööle vaid üks diplomeeritud insener — M. Jegorov. Tehniline keskharidus oli tehase vanimatel töötajatel Rudolf Bruchlinil ja Paul Raggisel, kes diplomite puudumisele vaatamata võisid tänu oma tootmisalastele kogemustele ja tehniliste teadmiste pidevale täiendamisele tootmist juhtida. Bruchlin määrati peakonstruktoriks, Raggisele usaldati tehase materiaal-tehniline varustamine. Ülejäänud inseneride, tsehhijuhatajate ja meistrite ametikohti täitsid «Voltas» kaadritöölised, kes olid edutatud niihästi meistrite kui ka tööliste hulgast. Neid innustas küll soov taastada kiiresti tehas, kuid neil puudusid eriharidus ja organisatsiooniliste küsimuste lahendamise kogemused. Tehas «Volta» pöördus korduvalt Elektritööstuse Ministeeriumi poole palvega abistada diplomeeritud inseneride otsimisel juhtivatele ametikohtadele.

Esimesena, juba 1944. aasta detsembris, asus tehase peainseneri ametikohale kommunist Johannes Heil, kõrgema haridusega ja suure tööstaažiga spetsialist, kes oli töötanud Moskva teaduslikes asutustes. 1945. aastal suunati «Voltasse» Leningradi tehase «Elektrosila» töötaja L. Poznjakov. Samal ajal asus pearaamatupidaja ametikohale M. Vvedenski. 1. jaanuariks 1946 oli «Voltas» kõigest 8 diplomeeritud inseneri.[45] 1946. aasta aprillis suunati pärast demobiliseerimist tehase direktori ametikohale elektriinsener

[45] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 48 (1945—1948), l. 279.

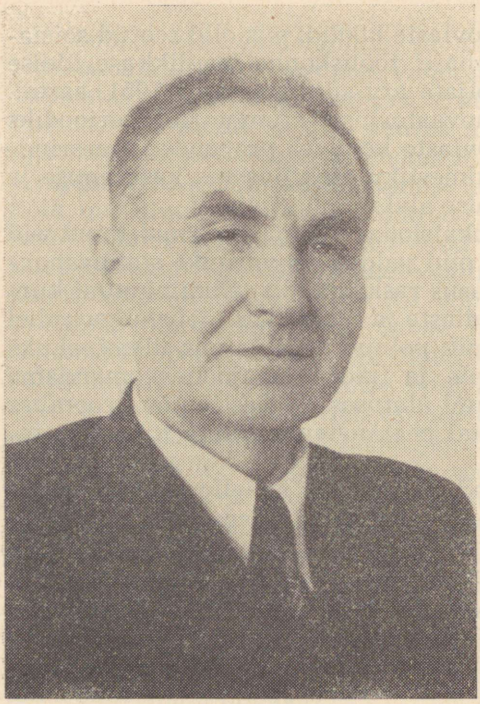

Johannes Heil.

I. Verba. Peamiselt aga täienes insener-tehniline personal noorte spetsialistidega. Kuni 1948. aastani tuli neid kahe-kolme inimese kaupa aastas, alles 1948. aastal asus tööle korraga 17 spetsialisti, [46] nende hulgas Georg Orm, esimene Tallinna Polütehnilise Instituudi lõpetanutest, kes tuli «Voltasse» (1956. aastast töötab ta tehase peakonstruktorina). Enamik aastatel 1948—1950 «Voltasse» tulnutest olid tehnikud, Krasnodari ja Tšeboksarõ tehnikumi lõpetajad.

Niiviisi moodustus insener-tehniline personal voltalaste kollektiivis eeskätt noortest spetsialistidest, kes samuti nagu kogu kollektiivgi pidid alles omandama tööalaseid kogemusi ja ühtlasi ka õpetama kollektiivi. Vaatamata insener-tehniliste töötajate pidevale juurdetulekule valitses tehases neist ikka veel nappus. Viiekümnendate aastate alguses, näiteks, polnud «Voltas» veel tootmisala juhatajat, valutööstuse insener-tehnoloogi ega tööpingiparki teenindavat insener-mehaanikut. 1. jaanuariks 1952 oli tehases insener-tehnilisi töötajaid 9,4% tootmispersonali üldarvust, [47]

[46] Tehase Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 47 (1945—1949), l. 250.
[47] 1951. aasta aruanne.

seega tunduvalt vähem kui teistes Nõukogude Liidu elektrimasinatehastes. Peaaegu pooled nendestki ei omanud inseneri- või tehnikudiplomit, vaid töötasid praktikutena. Muidugi oli ka praktikute hulgas suurte kogemustega ja töökaid seltsimehi, kes rakendasid kogu oma energia tehase taastamisele ja rekonstrueerimisele ning aitasid noortel spetsialistidel kiiresti kohaneda tehase tootmisvajadustega. Kuid ka kogenud praktikuid polnud piisavalt. Sellepärast tuli meistrite ametikohtadele pahatihti edutada juhuslikke inimesi, seda eriti valutsehhis, kus kuni 1952. aastani omasid kõik 9 meistrit üksnes algharidust ja lühiajalist tööstaaži. [48]

Enamik insener-tehnilisi töötajaid olid kas praktikud või alles hiljutised üliõpilased ning nende kvalifikatsiooni madal tase nõudis kõige tõsisema tähelepanu pööramist väljaõppe organiseerimisele kohapeal. Esimesi korrapäraseid õppusi insener-tehnilisele personalile hakati korraldama 1949. aastal. Siis organiseeriti Moskva kvalifikatsiooni tõstmise instituudi soovitusel tehases neli õpperühma: [49] esimeses rühmas õppis 25 diplomeeritud inseneri, teises 15 diplomeeritud tehnikut, kolmandas 11 meistrit-praktikut metallide külmtöötlemise alal ja neljandas 11 kontrollmeistrit.

Nimetatud esimene katse aga ei õnnestunud kuigi hästi ning ettenähtud õppekava võeti läbi vaid osaliselt. Iga rühma kohta peeti keskmiselt 40 tundi. Raskusi valmistas õppejõudude leidmine. Mõnede loengute pidamiseks kutsuti lektoreid Leningradist ja Moskvast. Nii näiteks 1949. aastal pidas loengu elektriisolatsioonimaterjalidest Leningradi Polütehnilise Instituudi dotsent Renne ja loengu vahelduvvoolu mootorite üleliidulisest ühtsest seeriast tehniliste teaduste kandidaat Zemljanoi. 1950. aastal jätkus õppetöö sama programmi järgi, kuid juba 1951. aastal muutusid loengud korrapärasemaks ja aasta jooksul peeti neid kõiges neljas rühmas à 150 tunni ulatuses. Nendel aastatel alustasid õpinguid Tallinna Polütehnilise Instituudi õhtuses osakonnas noored tehnikud V. Šneider, A. Kondratjev ja G. Lagutin — esimesed voltalased, kes õppisid tootmistööd katkestamata.

Seega kulges tehase «Volta» kollektiivi kujunemine töötajate pideva arvulise juurdekasvu tingimustes. 1946. aastast kuni 1953. aastani suurenes «Volta» töötajate arv peaaegu neljakordseks. Kollektiiv kujunes mitmesugustest, erineva maailmavaatega ja erinevate tavadega elanikkonna kihtidest. Rööbiti kaadritöölistega sulas kollektiivi ka suur hulk mitteproletaarset elementi, kellel oli üsna ähmane ettekujutus kollektiivist kui sellisest üldse, sotsialistlikust tootmisest ja töödistsipliinist. Kuna tehase kollektiivi arvuline juurdekasv esimestel sõjajärgsetel aastatel hakkas selle kvalitatiivset arengut tunduvalt ennetama, siis kerkis otsekohe päevakorda kollektiivi ühteliitmise ja kasvatamise küsimus.

---

[48] Aruanne tööst kaadriga 1952. aastal ja 1953. aasta aruanne.
[49] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 8/4 (1947—1949), l. 243.

Mis teel seda teostati? Neid teid on muidugi mitu, kuid peatugem kolmel kõige olulisemal: esiteks — kasvatamine kollektiivse tööga sotsialistlikus ettevõttes, teiseks — hoolitsus elukondlike tingimuste eest kui üks tehase kollektiivi ühteliitmise tingimustest ning kolmandaks — töötajaskonna ideeline kasvatamine.

*

Tehast «Volta» asusid taastama veteranid ning see kujunes nende südameasjaks. Just nimelt veteranide õlgadele langesid kõik taastamisega ja esimese toodangu andmisega seotud raskused. 1945. aasta oli teatavasti väga raske. Inimesed töötasid poolnäljas külmades tsehhiruumides. Kuude möödudes hakkas näima, et tehase elu on juba järk-järgult minemas roobastesse, kui äkki suur hulk uusi töölisi siirdus tööle maale, et hankida toiduaineid. Nemad seadsid materiaalse huvitatuse tehase tootmisvajadustest kõrgemale. Tööpuudus neid enam ei kollitanud ning tehasest lahkudes olid nad kindlad, et sügisel leiavad linnas jällegi tööd. Häda seisis selles, et kuidagi ei läinud korda organiseerida tootmist sotsialistliku töö üht peamist printsiipi silmas pidades — töötajate materiaalset huvitatust oma töö tulemustest ja tootmise arenemisest. Olukord oli halb nii töö normeerimise kui ka tasustamise alal. Töönorme määrati n.-ö. silma järgi, mille tulemusena kujunes paradoks, et kuigi tehas tervikuna plaani ei täitnud, oli tööliste hulgas normide mittetäitjaid vaid 22, 162 töölist aga täitis normi koguni kahekordselt. [50] Töö tasustamisel valitsenud võrdsustamine ei soodustanud samuti tootmisolukorra paranemist, olles soodne üksnes loodritele.

Selleks et töö kujuneks tõeliseks kollektiivi kasvatavaks teguriks, oli vajalik organiseerida tootmist vastavalt tasemele. Juba 1945. a. lõpul alustati üleminekut tükitöö süsteemile, mis kandis peagi vilja. Nii suutis tehas 1945. aasta oktoobrist alates juba pidevalt täita tootmisplaani. 1945. aastal valmistati 3289 elektrimootorit, [51] detsembris ulatus nende toodang 500-le, millega saavutati 1941. aasta sõjaeelsete kuude tase. Nii oli tehase taastamiseks kulunud vaid üks aasta.

Vaatamata mitmesugustele organiseerimisraskustele, äratasid tehase taastamise kiirus ja selle edasised arenguperspektiivid töötajate uhkustunde oma ettevõtte üle ning süvendasid kollektiivses töös peituvate ühiste sihtide tunnetamist.

1946. aastal ületas tehase «Volta» toodang 1945. aasta taseme ligi kolmekordselt. Tootmise organiseerimine hakkas laabuma, plaanipärane töö muutus võimalikuks ning tehas hakkas korrapäraselt täitma riiklikke tootmisülesandeid. Sama aasta juulis

[50] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 7.
[51] Tehase «Volta» arhiiv. Aruanne vorm 21 järgi 1945. a. kohta.

märgiti voltalaste head tööd esmakordselt ka NSV Liidu elektritööstuse ministri käskkirjas.

1946. aastal võeti vastu NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljas viie aasta plaan. Võitlus selle plaani täitmise eest kujunes tõhusaks stiimuliks tehase kollektiivi edasisel ühteliitmisel. 1947. aasta veebruaris täitis «Volta» riikliku plaani kaubatoodangu osas 103,9%-liselt ja kogutoodangu osas 105%-liselt. Toodangu omahind alanes eelmise aastaga võrreldes 12% võrra. Kõige paremaid tulemusi õnnestus tehasel saada aastatel 1948—1949,[52] kuid kapitaalehituse plaanide järjekindel täitmata jäämine venitas tehase rekonstrueerimise kuni 1953. aastani, tootmisülesandeid aga anti ettevõtetele arvestusega, mis eeldas rekonstrueerimisplaanis ettenähtud tootmisvõimsuste rakendamist. Nii tekkis tunduv vahe tootmisprogrammi kasvu ja uute tootmisvõimsuste käikulaskmise vahel. Tootmistegevuses esines tormamist, tootmisplaanid jäid pikema aja vältel täitmata, mis röövis töölistelt huvi tootmise täiustamisel aktiivselt kaasa lüüa.

*

Teiseks teguriks, mis etendas olulist osa tehase kollektiivi kujunemisel, oli elukondlike tingimuste paranemine. Juba VK(b)P X kongressil märgiti, et tänu järjekindlale ja igakülgsele hoolitsusele töötajate elutingimuste parandamise eest hakkas isegi kõige mahajäänum osa nendest aja jooksul osa võtma nõukogude rahvamajanduse teadlikust arendamisest.

Rahva elatustase oli sõjaeelsega võrreldes tunduvalt langenud. Oli puudus toiduainetest, mida tuli rangelt normeerida. Parem polnud olukord ka korterite, jalatsite, rõivaste ja elementaarsetegi kultuurikaupade osas. Voltalaste keskmine töötasu 1945. aastal aga oli kõigest 475 rubla kuus.[53] See oli tühiselt vähene, eriti kui arvestada, et normeeritud toiduainetest alati ei piisanud, turuhinnad aga olid riiklikest tunduvalt kõrgemad. Tööliste elatustaseme tõstmiseks oli vaja rakendada kõige kiireloomulisemaid abinõusid. Alustati abimajandite, individuaalaianduse, tööliste varustamise osakondade ja töölissööklate organiseerimisest.

«Volta» sai 1945. aastal abimajandite organiseerimiseks kaks talu (Harju- ja Läänemaal). Lahtisel parteikoosolekul arutati, kuidas seal tööd paremini korraldada, ning abimajandite tegevus jäi kõikide tehase ühiskondlike organisatsioonide tähelepanu tulipunkti.

1945. a. sügisel koristati esimene saak. Tehase söökla sai lisaks normeeritud toiduainetele veel 50 tonni kartuleid, ent järgmisel aastal ei eraldatud tehasele teadmata põhjustel mingit abimajan-

[52] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3 (1947), l-d 80, 171.
[53] Tehase «Volta» arhiiv. Tehase tegevusaruanne 1946. a.

dit. Nii tuli tehasel terve aasta jooksul iseseisvalt hankida juurvilja töölissöökla jaoks, mis läks tunduvalt kallimaks. Alles 1947. aastal sai tehas taas abimajandi.

Rööbiti abimajandite organiseerimisega tegelesid voltalased ulatuslikult ka individuaalaiandusega ja juurvilja kollektiivse varumisega. Neile eraldati kaks aianduskrunti: üks tehase läheduses, praeguse Kalinini tänava piirkonnas, teine aga Kurna vallas. Tublimatele tootmistöölistele anti paremaid aiamaakrunte.

Sedamööda kuidas suudeti likvideerida sõja jälgi, paranes ka töötajate olukord. Töö organiseerimine hakkas laabuma, tööviljakus tõusis ja suurenes järelikult töötasugi. 1946. aasta jooksul suurenes keskmine töötasu 99% võrra ning moodustas 945 rubla, 1947. aastal aga ulatus juba 981 rublale.[54] Järk-järgult suurenes ka rubla ostujõud. Töötajate olukord paranes eriti 1947. aasta detsembris toimunud rahareformi tõttu ja kaardisüsteemi kaotamise tulemusena. Tehases vähenes otsekohe suveks töölt lahkujate arv.

Sõjajärgsetel aastatel osutus väga komplitseerituks ka korteriküsimus. Oma elamispinda tehasel peaaegu polnudki, kui mitte arvestada nelja väikest puumaja, milles elas 35 tehasetöötajate perekonda. Rööbiti tehase taastamisega asuti kiiresti remontima mõningaid laoruume ja kohandama neid elamuteks, mis võimaldas varustada elamispinnaga veel 36 töölisperekonda. Tööstuskoolidest tehasesse suunatud noorte tööliste majutamiseks üüriti talveks Rocca al Mare pioneerilaagri ruumid. Tegemist oli kergete ehitustega ning neis külmas öösiti vesi. Raskusi valmistas ka sõit sealt töökohta. Paljud ei talunud niisuguseid tingimusi, pakkisid kohvrid ning siirdusid otsima paremaid töö- ja elutingimusi. Tööjõu voolavus tehase rekonstrueerimisperioodi kestel oli väga suur. Igal aastal vahetus ligi kolmandik töölistest.[55]

Võitluses tööjõu voolavuse vastu oli oluliseks teguriks elamuehitus.

1947. aastal võeti ekspluatatsiooni esimene, kaheksateistkümne korteriga elamu Kuu tänavas. Samaaegselt käis sajakorterilise elamu ehitamine Tööstuse tänavas, kusjuures ehitati sektsioonide kaupa, mis võimaldas igal aastal varustada elamispinnaga neid, kes seda kõige hädalisemalt vajasid. Nimetatud elamu valmis täielikult 1952. aastal. Samal aastal peeti soolaleivapidu veel kahes elamus Kuu tänavas. Tööjõu voolavust aitas pidurdada töötingimuste paranemine «Voltas»: ventilatsiooni parandamine tsehhides, küttesüsteemi täiustamine, pesemisruumide korrapärane varustamine sooja veega, elukondlike ruumide ja söökla laiendamine jms.[56]

Töötajate aineliste ja elukondlike tingimuste parandamist soodustas ka otsekohe pärast fašistide väljakihutamist tasuta arstiabi

---

[54] 1946. ja 1947. a. aruanded.

[55] 1946.—1953. aasta aruanded.

[56] EKP arhiiv, f. 246, nim. 15, s.-ü. 1, l. 215.

ja hariduse ning pensionisüsteemi taastamine. Kõige tähtsamaks saavutuseks aga oli tööpuuduse likvideerimine alatiseks.

1947. aastal hakati Nõukogude Liidus jälle praktiseerima kollektiivlepingute sõlmimist. ÜAÜKN arutas seda küsimust XVI pleenumil (1947. aasta aprillis) ja märkis oma otsuses: «Ettevõtete administratsioonide ja vabriku-tehasekomiteede vahel sõlmitavad kollektiivlepingud on ametiühingutele võimsaks vahendiks masside organiseerimisel võitlusse 1947. aasta riikliku plaani täitmise ja ületamise eest. Samaaegselt tõstavad kollektiivlepingud majandus- ja ametiühinguorganisatsioonide vastutust tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate töötingimuste ning ainelise ja elukondliku olukorra paranemise eest.» [57]

Tehase «Volta» esimene kollektiivleping sõlmiti 1947. aastal. Selles määratleti need põhilised tööalased küsimused, milles oli otsustav tähtsus riikliku plaani täitmisel: töö ja töötasu organiseerimine, töönormide kehtestamine, töötingimuste parandamine ja töötajate elukondlike vajaduste rahuldamine. Kollektiivlepingus oli ette nähtud elamu taastamine Kuu tänavas, töötajate varustamine küttepuude ja sooja lõunatoiduga, kartulite ja juurvilja kollektiivne varumine, individuaalaianduse ja tehase abimajandi organiseerimine ning kultuuri- ja spordiürituste korraldamine.

1. jaanuaril 1951 avati tehase lasteaed, järgmisel aastal sai uued ruumid arstiabipunkt, kus töötasid arst ja kaks meditsiiniõde. Arstiabipunkt oli avatud kella 9-st kuni 20-ni.

Nii kasvasid aasta-aastalt võimalused tööliste vajaduste täielikumaks rahuldamiseks. See soodustas ka kaadri muutumist püsivaks. Nii näiteks oli 1948. aastal tehases rohkem kui viis aastat töötanud töölisi ainult 10,9%, kahest kuni viie aastani töötanuid — 22,2%, ülejäänud aga olid töötanud lühemat aega. 1953. aastal oli rohkem kui viis aastat töötanuid juba 25,7%, kahest kuni kolme aastani töötanuid — 35,2%.

Tootmises esinenud organisatsioonilist laadi häirete ja elukondlike puuduste ületamist soodustas tõhusalt ka see kasvatustöö, mida kollektiivis tegid ühiskondlikud organisatsioonid. Vaatamata sellele, et tehases parteiorganisatsioon esialgu puudus, toimus sotsialistliku majandamissüsteemi kujunemine «Voltas» käitise tegevuse taasalustamise esimestest päevadest kommunistide vahetul juhtimisel.

*

Esimesed kommunistid tulid tehasesse 1944. aasta lõpus. 1945. aasta märtsis oli «Voltas» juba kolm kommunisti ja üks partei liikmekandidaat. 3. märtsil toimus esimene, organiseerimiskoosolek. [58] Sellest ajast muutus parteigrupp tehase elu keskpunktiks

[57] История профдвижения в СССР. Профиздат. 1961, стр. 413.
[58] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 11.

ja tehase kollektiivi kujunemise teljeks. 1945. aasta lõpuks kasvas parteiorganisatsioon 17 inimesele.[59] Partei read täienesid nii tehasesse tööle tulevate kommunistide kui ka parimate töötajate parteisse vastuvõtmise arvel. 1945. aastal võeti partei liikmekandidaatideks 4 inimest. Järk-järgult leidsid kommunistlikud ideed voltalaste hulgas üha ulatuslikumat kõlapinda ning 1946. aastal ei peetud «Voltas» ainsatki parteikoosolekut, kus poleks olnud päevakorras uute liikmete vastuvõttu. Jaanuaris võeti partei liikmekandidaadiks Johannes Saalep, veebruaris Jekateriina Urgard, aprillis Eduard Suitso, juunis Richard Piibur, juulis Lootus Maide jne.

«Volta» parteiorganisatsioon, kes oli juhtinud voltalasi võitluses tsaristliku isevalitsuse vastu, võitis nüüd tehase kollektiivi hulgas taas juhtiva positsiooni. Sellele aitasid tõhusalt kaasa ka kommunistid, kes pöördusid tehasesse tagasi pärast demobiliseerumist. Nende hulgas olid ka tehase kasvandikud Erich Kleesment ja Georg Kello, kes 1941. aastal olid läinud relvaga kaitsma kodumaad. Teistest liiduvabariikidest tulnud kommunistid tõid kaasa parteitöö kogemusi. 1945. aasta novembris valiti tehase parteiorganisatsiooni sekretäriks suure parteistaažiga kommunist Aleksander Prank. 1946. aastal tuli tehasesse tööle kommunist Valter Vedru, kes oli omandanud tootmisalaseid ja ühiskondliku töö kogemusi Nõukogude Liidu suurkäitistes. Tubli töö ja organiseerimisvõimega võitis ta peagi kollektiivi lugupidamise ning 1947. aasta juulis valisid kommunistid Valter Vedru üksmeelselt parteiorganisatsiooni sekretäriks, kuna Aleksander Prank oli valitud metallitööliste ametiühingu esimeheks.

Kommunistide arv «Voltas» suurenes pidevalt. Parteibüroo moodustati 1946. aasta mais, detsembris oli parteiorganisatsioonis arvel juba 43 kommunisti ja partei liikmekandidaati. 1947. aasta alguses loodi tsehhides ja osakondades parteigrupid, 1951. aastal tsehhide parteiorganisatsioonid. Tehase rekonstrueerimisperioodi lõpuks 1953. aastal oli «Volta» parteiorganisatsioonis juba 110 kommunisti.[60]

1948. aasta suvel suunati Valter Vedru õppima EKP Keskkomitee juures asuvasse parteikooli ja seejärel valiti ta Tallinna linna Kalinini rajooni parteikomitee sekretäriks. «Voltas» oli selleks ajaks moodustunud juba tugev parteiorganisatsioon. Kommunistid pöörasid peatähelepanu nendele töölõikudele, kus esines kitsaskohti. Nad püüdsid viia marksismi-leninismi ideed iga voltalase teadvusse ja aitasid töölistel veendumusele jõuda, et nad ise on tehase peremehed, et igaüks neist vastutab käitise töö eest ning et töö edu sõltub igaühest.

Parteiline mõju tehase kollektiivile avaldus eelkõige ametiühinguorganisatsiooni kaudu, mis oli voltalaste kõige massilisem

[59] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 3, l. 33.
[60] EKP arhiiv, f. 245, nim. 5, s.-ü. 2, l-d 1, 11; nim. 1, s.-ü. 45, l. 48.

organisatsioon tehase töö taasalustamise esimestest päevadest alates. Käitiskomitee valiti 12. oktoobril 1944, 1945. aasta novembris ulatus ametiühinguliikmete arv «Voltas» 360 inimesele. [61]

Käitiskomitee esimesse koosseisu valiti tööveteranid. Esimeheks sai Leonid Timosken, kes oli töötanud «Voltas» mähkijana üle 20 aasta. Käitiskomitee esimesel koosseisul oli raske töötada, kuna sinna kuulusid samad veteranid, kelle õlul lasusid ka kõik administratiivalased kohustused. Töö käis käitiskomiteele üle jõu. Järgmistel käitiskomitee valimistel otsustati olukorda parandada, kuid mindi teise äärmusse — valiti ainult noored, kellele töö käitiskomitees oli esimeseks ühiskondlikuks ülesandeks elus üldse. Nii õppisid voltalased tehtud vigadest tehase juhtimise kunsti. Parteikomitee osutas suurt abi käitiskomitee tööle ning viimane hakkas iga aastaga oma ülesannetega üha paremini toime tulema.

Heaks peremeheliku suhtumise kasvatamise kooliks olid ametiühingu ja majandusaktiivi koosolekud, tootmisnõupidamised ja lahtised parteikoosolekud. Algul olid töölised tagasihoidlikud, hiljem aga sekkusid üha julgemini tehase elu kõikidesse sfääridesse.

25. aprillil 1945 toimus «Voltas» esimene lahtine parteikoosolek, millest võtsid osa 3 kommunisti, 1 partei liikmekandidaat ja 4 parteitut töötajat. Päevakorras oli üksainus küsimus: kuidas kiiremini ja paremini korraldada tootmistegevust. Järgmine parteikoosolek 1945. aasta juulis oli juba arvukama osavõtjaskonnaga. Lisaks kommunistidele viibisid nimetatud koosolekul ka 3 kommunistlikku noort ja 15 parteitut. Parteikoosolek 1945. aasta oktoobris oli taas pühendatud tootmisküsimustele. Süvenenud igakülgselt tehase tegevusse, leidsid kommunistid, et palju võib parandada omal jõul. Tööjõu, materjalide ja tööriistade puudus oli tol ajal üldine, kuid ühed ettevõtted oskasid nende raskustega toime tulla, teiste juhtivad töötajad aga kaotasid pea, nagu see juhtus «Voltaski». Põhiline häda seisnes selles, et siin ei mõistetud tehase töötajate õige rakendamise ja kasvatamise tähtsust. Isegi niisuguste lihtsate küsimuste lahendamisel, nagu tööliste jaotamine tsehhide kaupa, põrgati raskustele. Veelgi halvem olukord valitses töö organiseerimise ja tasumaksmise osas. Töötasu võrdsustamine ei stimuleerinud tööviljakuse kasvu. Nii näiteks tootsid tööpingitöölised ja stantsijad mootorite surverõngaid ühes brigaadis. Tööliste vilumus ja töökategooria olid erinevad ning vastavalt sellele erines ka nende tööviljakus, töötasu aga maksti kõigile võrdselt. Need polnud ainukesed puudused, mis häirisid tehase tööd. Tehnoloogiline protsess ja tootmise organiseerimine olid alles kujunemisjärgus, ka planeerimine ja toodangu arvestus polnud veel korraldatud nagu kord ja kohus. Tootmisplaanidest polnud teadlikud meistridki, kõnelemata töölistest.

[61] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 6.

Oktoobris 1945 toimunud parteikoosolek kulges tormiliselt. Kommunistid nõudsid tehase juhtimise tõhustamist ning andsid nõu, kuidas paremini korraldada tootmist.[62] Nende ettepanekute realiseerimisest algaski teatav murrang.

Esines ka äpardusi. Algas istungitepalaviku ajastu. Koosolekuid hakati kokku kutsuma mistahes küsimuste arutamiseks. Tehase nende aastate peakonstruktor Rudolf Bruchlin meenutab: «Nõupidamisi peeti peaaegu iga päev. Tootmisalast tegevust tuli sageli katkestada mingi tühise küsimuse pärast, mida oleks võidud lahendada lihtsalt töökorras.» Tegemist oli nähtavasti omamoodi vältimatu arenguetapiga.

Tehase «Volta» kollektiivi kujunemisel etendasid olulist osa kommunistliku maailmavaate kasvatamine ning uue ühiskonna inimese vaimse palge vormimine. Sellele eesmärgile oli rakendatud poliitmassiline töö kui ühiskondlike organisatsioonide üks peamisi tegevussuundi. Selle töö vormid olid mitmekesised. Suurima populaarsuse võitsid aga agitaatorite vestlused, ehkki sellele tööle sobivaid inimesi polnud sugugi hõlpus leida. Nii märgiti tehase aktiivi koosolekul 1945. aasta aprillis, et poliitiline kasvatustöö tehases on alles üsna algstaadiumis.[63] Tuleb silmas pidada ka seda, et poliitilise kasvatustöö tõhusus sõltub palju tootmisprotsessi organiseerimise tasemest.

Järk-järgult kristalliseerus kollektiivis teadlikum osa töölistest. Nad püüdsid maailmas toimuvaid sündmusi mitte üksnes lahti mõtestada, vaid neid ka oma seltsimeestele tutvustada. Niisugustest töölistest ja ka insener-tehnilistest töötajatest kujunes agitaatorite tuumik tehases. Kui esimesel sõjajärgsel aastal piirdus poliitiline kasvatustöö peamiselt revolutsioonilistele tähtpäevadele pühendatud vestlustega, siis 1946. aastast muutus kollektiivi kasvatamine sihipärasemaks: viisaastaku plaani ja tehase arenguperspektiivide selgitamine ning võitlus viisaastaku ennetähtaegse täitmise eest — niisugused olid propagandistliku ja agitatsioonitöö kesksed küsimused «Voltas».

1947. aastal kuulus tehase agitatsioonikollektiivi juba 21 inimest, kellest kommuniste oli 14.[64] Järgmisel aastal moodustati lektorite grupp, kelle liikmed esinesid ettekannetega kõige mitmekesisematel teemadel: Nõukogude Liidu rahvaste sõprusest, nõukogude patriotismist jne. Enamik loenguid aga käsitles tootmisalaseid küsimusi: tehase arenguperspektiive, tehasesisest planeerimist, rentaablust, toodangu omahinna alandamise võimalusi jt.

1949. aastal tähistasid voltalased tehase 50-ndat aastapäeva, juubelit, mis tõi palju elevust. Tööveteranid jutustasid oma seltsimeestele tehase revolutsioonilistest ja tööalastest traditsioonidest.

---

[62] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 40.
[63] Sealsamas, l. 14.
[64] EKP arhiiv, f. 246, nim. 4, s.-ü. 17, l. 316.

Tehase arengu eri etappide võrdlemine võimaldas voltalastel veenduda sotsialistliku majandussüsteemi eelistes.

Tootmise arendamise ja täiustamisega ning elukondlike tingimuste paranemisega kaasnesid uued ülesanded ka agitatsioonitöös. Neljakümnendate aastate lõpus hakati pöörama erilist tähelepanu toodangu kvaliteedile ja materjali säästmisele. Neid küsimusi aitasid lahendada ka seinalehed ja tehase raadiosaated, mille kaudu voltalasi tutvustati ettevõtte eluga.

Kaugeltki mitte kõik ei laabunud sujuvalt ega rahulikult. Oli veel tsehhe, kus kommunistidel polnud otsustavat sõna. Siin-seal esines passiivset vastupanu mõnede tehase vanade tööliste poolt. Esimesel sõjajärgsel aastal oli tööliste varustamise osakonna eesotsas keegi Kits, kes pettis töölisi ja tekitas tehases rahulolematuse õhkkonda. Kommunistide nõudel ta vallandati, mille järel paranes töötajaskonna varustamine tunduvalt.

Kõige keerulisemaks küsimuseks kollektiivi kujunemisel oli kahtlematult töödistsipliini seisukord. Meie ühiskond rajanes uutel organisatsioonilistel põhimõtetel ja töössesuhtumisel, mis avaldus eelkõige selles, et töödistsipliin põhines nüüd koostööl kollektiivi liikmete vahel, kes töötasid enda ja oma rahva hüvanguks. Kui varem «kasvatati» vastutustunnet eelkõige vallandamishirmuga või trahvidega, siis nüüd sisendati teadlikku töössesuhtumist kogu kollektiivi kannatliku kasvatustöö varal. Võitlus töödistsipliini eest algas tehases tootmise taasalustamise esimestest kuudest. Kõrvuti kaadritöölistega, kellele tehase taastamine oli auasjaks, tulid siia tööle ka linna ja maa väikekodanlikest kihtidest pärinevad inimesed, kelle teadvusse oli kindlalt juurdunud põhimõte: anda vähem ja võtta rohkem. Lisaks sellele tuli võtta arvesse, et kuna tootmisprotsess alles hakkas laabuma, siis polnud alati võimalust luua töölistele materiaalse huvitatuse tingimusi. Sellepärast ongi mõistetav, miks osa töölisi rikkus jämedalt töödistsipliini, mis avaldus nii arvukates tööluusides kui ka lohakas suhtumises tööülesannete täitmisse. Tehases esines ka erihangete korras saadud instrumentide vargust ja rikkumist.

Töödistsipliini küsimust hakati üha sagedamini arutama partei-, komsomoli- ja ametiühingukoosolekutel. Kollektiivis mõisteti õigesti, et töödistsipliini tugevdamisele avaldavad mõju paljud tegurid, sealhulgas: materiaalne huvitatus töötulemustest (näitena võib tuua progressiiv-tükitöösüsteemi rakendamist mähkimisjaoskonnas), elukondlike tingimuste paranemine, kollektiivi kasvatamine nõukogulikus vaimus. Erilist mõju distsipliinile avaldas tehase üldine töörütm. Nendel aastatel, mil tehas saavutas paremaid töönäitajaid, kadus töödistsipliini küsimus päevakorrast peaaegu täiesti. Nii oli see näiteks 1947., 1948. ja 1949. aastal, ent niipea, kui töörütm läks rööbastest välja, kerkisid töödistsipliini rikkumised taas esile. Raskeks aastaks oli 1952, kus õige töö arenes tsehhides alles kuu teisel poolel, kuna kuu alguses polnud lihtsalt midagi

teha. Niisugustes tingimustes polnud kerge võidelda tööluuside vastu. See-eest kuu teisel poolel algas tormamine, töötati 14—15 tundi ööpäevas,[65] rikkudes jämedalt tööseadusandlust. Töödistsipliini olukorda võidi arutada kuipalju tahes, see jäi ikka ebarahuldavaks. 1952. aasta I kvartalis oli tööluuse 154 tööpäeva ulatuses, II kvartalis juba 183 tööpäeva. Üksnes nimetatud aasta juulis kaotati tööluusidega 87 tööpäeva.[66]

Töödistsipliini kahjustas kõige rängemalt purjutamine. Olukorra tõsiduse tõttu pidid 1949. aastal tehase parteibüroo sekretär sm. Laan ja käitiskomitee esimees sm. But pöörduma ettevõtte kollektiivi nimel EKP Kalinini rajooni komitee poole järgmise kirjaga: «Tehase «Volta» töötajate kollektiiv palub viivitamatult sulgeda õlleputkad Tööstuse tän. 31, 40 ja 42. See on hädavajalik, kuna tehase piirkonnas esineb järjekindlalt joomist, kaklusi, mis omakorda häirib normaalset tööd ja töötajate puhkust, kellest enamik elab nimetatud piirkonnas... 20. detsembril 1949 peksid huligaanid läbi kolm stahhaanovlast, kellest üks toimetati raskes seisukorras haiglasse.»[67] Sedamööda kuidas tehase kollektiiv tugevnes, hakkas üha resoluutsemalt kõlama hoiatusi tööluusijate ja loodrite, joodikute ja praagitegijate arvel. Suurenes sotsialismi ülesehitamisel aktiivselt kaasalöövate tootmiseesrindlaste arv. Nad püüdsid mõjutada loodreid seina- ja välklehtede kaudu, satiirirelva ja seltsimehelike manitsustega.

Kommunistid pidid pingsalt õppima, et olla töölishulkade tõelisteks juhtideks. Parteiorganisatsioon koosnes enamikus noortest kommunistidest, kes olid astunud parteisse kas sõja ajal või pärast seda. Paljudel puudusid niihästi küllaldane teoreetiline ettevalmistus kui ka kogemused praktilises töös.

Esimesed katsed organiseerida kommunistide ja tootmisaktiivi poliitilist väljaõpet tehti juba 1945. aasta alguses. Õpingutes puudus aga kindel süsteem, need toimusid ebakorrapäraselt. Töötas kaks ringi: ühes õpiti partei põhikirja ja ajalugu (võttis osa 18 inimest, viidi läbi 7 õppust), teises ringis tegeldi jooksva poliitika küsimustega (võttis osa 21 inimest, korraldati 22 õppust). 1946. aastal avati «Voltas» poliitkool, mida juhatas tehase parteiorganisatsiooni sekretär Aleksander Prank. Õppetöö hakkas võtma üha enam organiseeritud kuju ning selle vorme mitmekesistati järk-järgult. 1948/49. õppeaastal töötas «Voltas» peale kahe poliitkooli, kus õppetöö toimus eesti ja vene keeles, ka partei ajaloo õppering, osa kommuniste aga õppis iseseisvalt. Nimetatud õppeaastal õppisid 60 kommunisti, 10 kandidaati ja 15 parteitut. Poliitilist õppust hakkasid juhtima ka tehase direktor I. Verba ja peainsener J. Heil.

Kommunistid ühendasid poliitiliste ürituste läbiviimist ikka

---

[65] EKP arhiiv, f. 246, nim. 17, s.-ü. 151, l-d 89, 90.
[66] Sealsamas, nim. 4, s.-ü. 12, l-d 107—108.
[67] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 47 (1945—1949), l. 172.

tootmise organiseerimise küsimustega ning rakendasid abinõusid tootmisplaanide õigeaegseks täitmiseks ja materjalide hankimiseks, tegelesid toodangu kvaliteedi küsimustega, valmistoodangu hoiutingimuste parandamisega, materjalide kulutamise ja säästmise probleemidega ning paljude muude pakiliste küsimustega.

Esimesel sõjajärgsel aastal oli «Voltas» kommuniste vähe ja igaühel tuli töötada mitme eest. Kommunistid suunati tehase juhtivatesse tsehhidesse, kus nad asusid korraldama kollektiivi elu, organiseerisid sotsialistlikku võistlust, tegid poliitilist kasvatustööd, võitlesid loodritega jne., kusjuures neid abistasid kommunistlikud noored ja ametiühingu aktivistid. Kommunistid olid eeskujuks ka oma ausa töössesuhtumise poolest. Esimesest tööpäevast peale paistsid tubli tööga silma kommunistid — treial Valter Vedru, montaažilukksepp Erich Kleesment, treial Stepan Bessedin ja paljud teised. Tööprotsessi täiustades ületasid nad pidevalt päevanorme. 1949. aastaks töötas vahetult tootmises 56 kommunisti, kes kõik täitsid ja ületasid töönorme ning lõid aktiivselt kaasa sotsialistlikus võistluses.

Kommunistide ustavateks abilisteks kollektiivi ja eelkõige noorte kasvatamisel ja ühteliitmisel olid kommunistlikud noored. Ka nende tegevus sai alguse väikesest rühmast, mis aga peagi kasvas suureks noorsoo-organisatsiooniks, kes algatas tehases palju toredaid üritusi.

Kommunistlike noorte esimene, organiseerimiskoosolek toimus 20. juulil 1945.[68] Selleks ajaks töötas «Voltas» 7 kommunistlikku noort. Juba teisel komsomolikoosolekul, mis peeti 2. juulil, võeti komsomoli ridadesse 3 noort. 1946. aasta mais oli tehases juba 25 kommunistlikku noort ning valiti komsomoliorganisatsiooni büroo.[69] 1948. a. lõpuks kuulus üks kolmandik kõikidest tehases töötanud vastavaealistest noortest komsomoli ridadesse, millega kaasnes ka komsomoli mõju suurenemine «Volta» noorte hulgas.

Komsomoli mõju avaldus eelkõige komsomoli- ja noortebrigaadide kaudu. Niisuguste brigaadide loomise ja nendevahelise sotsialistliku võistluse organiseerimise mõte tekkis NSV Liidus juba Suure Isamaasõja aastail ja leidis järgimist meiegi vabariigi töölisnoorte keskel.

«Volta» ei lülitunud noortebrigaadide võistlusse korrapealt, ehkki mõningaid sellelaadilisi katseid tehti juba 1945. aasta veebruaris, kui sm. Meltsase brigaad võitis Nõukogude armee 27. aastapäeva tähistamiseks korraldatud noortebrigaadide sotsialistlikus võistluses kolmanda koha Tallinnas ja sai «Eesti noorte I kongressi» nimeliseks brigaadiks.[70] See brigaad aga läks peagi laiali ja alles sama aasta III kvartalis võttis noortebrigaadide võistlus

[68] EKP arhiiv, f. 1594, nim. 1, s.-ü. 5, l. 1.
[69] Sealsamas, f. 245, nim. 2, s.-ü. 5, l. 28.
[70] Sealsamas, f. 176, nim. 4, s.-ü. 3, l. 12.

«Voltas» paremini organiseeritud kuju. Tublimaid tulemusi saavutas V. Tšernovitski brigaad, IV kvartalis tuli võitjaks A. Bussi brigaad. 1946. aasta I kvartalis saavutas rajoonis esikoha uus noortebrigaad I. Kivistiku juhtimisel.

Noortebrigaadide esimesed edusammud lubasid kommunistlikel noortel kuulutada 4. aprill 1946 noorsoo stahhaanovliku valve päevaks rajooni noortekonverentsi tähistamiseks. Kommunistlikud noored valmistusid selleks ürituseks tõhusalt, omapoolset kaasabi osutas ka administratsioon. Kõiki stahhaanovlikust valvest osavõtjaid varustati täielikult vajalike materjalidega. Valvepäeval laabus töö organiseeritult, asjatute askeldusteta. Noored näitasid, milleks nad on võimelised, ning tunnetasid ka ise üksmeelse töö täit võlu. Võitjaks tuli I. Kivistiku brigaad, kellele komsomoli rajoonikomitee andis kui parimale Kopli rajoonis I komsomolikonverentsi nimelise brigaadi nimetuse. [71]

1946. aastat ei tähista mitte üksnes töövõidud. Sellel aastal asusid kommunistlikud noored tööle, mille poliitiline tähtsus ulatus tehasest väljapoole. 8 kommunistlikku noort tegutsesid agitaatoritena NSV Liidu Ülemnõukogu valimistel.

Eredatele, huvitavatele päevadele järgnes aeg, kus komsomol sulas tööliste hulka ning nii kommunistlikud noored kui ka parteibüroo olid sunnitud tunnistama, et organisatsioon töötab nõrgalt. [72] Taas hakati kavandama huvitavaid üritusi.

Kogu Nõukogude riigis leidis elavat vastukaja leningradlaste üleskutse — täita viisaastak nelja aastaga. Seda üleskutset toetas ka voltalaste kollektiiv. Juba 1948. a. märtsiks täitsid kuus «Volta» noortöölist oma viie aasta ülesande, kusjuures esimeseks oli kommunistlik noor Oskar Kivistik. Kommunistlike noorte tubli töö eest võitluses tootmisplaani täitmisel anti tehase komsomoliorganisatsioonile 1948. aasta veebruaris linna noorte stahhaanovlaste II kongressil ELKNÜ Tallinna Linnakomitee rändpunalipp.

Kommunistlike noorte tegevussfäär laienes järjekindlalt. Nii algatasid nad värvilise metallimurru kogumist, võitlust elektrienergia säästmise eest jms. 1948. aastal organiseerisid kommunistlikud noored kõikides põhilistes tootmisjaoskondades oma kontrollpostid. Algatusvõimelisteks osutusid mehaanikatsehhi komsomoliposti liikmed. Juba ammugi ei pesta määrdeõliga käsi, mis on nimetatud komsomoliposti teeneks, kuna 1948. aasta kevadel tehti lõpp taolisele raiskamisele. Kommunistlikud noored alustasid võitlust ka tööpinkide tühijooksu likvideerimiseks. Mehaanikatsehhi komsomoli kontrollposti peamiseks saavutuseks aga oli tööpinkide hooldamise paranemine. Tol ajal olid tööpingid väga halvas seisu-

---

[71] EKP arhiiv, f. 246, nim. 8, s.-ü. 1, l. 28.

[72] Sealsamas, f. 1594, nim. 1, s.-ü. 13, l-d 3, 4; f. 246, nim. 17, s.-ü. 151, l. 101; f. 246, nim. 19, s.-ü. 3, l. 157; f. 7517, nim. 1, s.-ü. 2, l-d 3, 4; f. 245, nim. 5, s.-ü. 1, l. 201 jne.

korras, enamik neist oli 50% ulatuses ja rohkemgi kulunud. Kommunistlike noorte kontrollpostid taotlesid ka korra loomist tehase tootmisruumides ning ranget järelevalvet materjalide ja valmistoodangu hoiutingimuste üle.

1948. aasta oli kõige huvitavamaks kommunistlike noorte töös komsomoliorganisatsiooni loomisest alates «Voltas». Leninlik komsomol tähistas nimetatud aastal oma 30-ndat aastapäeva. Valmistudes selleks tähtpäevaks, lülitusid kõik kommunistlikud noored võistlusse eesmärgiga täita juubeliks ennetähtaegselt viisaastaku kolmanda aasta plaan. Kõik kommunistlikud noored, keda oli tehases juba 43, tulid võetud kohustuste täitmisega toime.[73] Sellel aastal elustus taas viimasel ajal mõnevõrra nõrgenenud kommunistlike noorte ja noorte brigaadide vaheline võistlus. Moodustati kolm brigaadi: kaks neist mehaanikatsehhis Oskar Kivistiku ja Anatoli Leismani juhtimisel ning kolmas montaažitsehhis Juri Kljuškini juhtimisel. Noortebrigaadid olid eeskujuks mitte ainult võistluses tööviljakuse tõstmise eest, vaid ka töödistsipliini tugevdamise, materjalide säästmise ning oma tööpinkide hea hooldamise poolest.

Viiekümnendate aastate alguses tuli tehasel seoses rekonstrueerimise eelseisva lõpuleviimisega lahendada üha keerulisemaid ülesandeid uute mootoritüüpide tootmise ning uue seadmestiku töösserakendamise alal. Tehases avati stahhaanovlaste koole, kus kommunistlikud noored õppisid ja jagasid ka oma töökogemusi.

Kommunistlik noor, stahhaanovlane Slabikov juhatas oma seltsimeestele kätte eesrindlikke töömeetodeid elektrimootorite kerede töötlemisel. Sama tegi ka kommunistlik noor Vassiljev mootorivõllide töötlemisel, Bobrov ja Possudnikov olid initsiaatoriteks progressiivsete metallilõikemeetodite juurutamisel, tootmiseesrindlaste ridadesse jõudsid Endel Nokkur, Vassili Dorožkin, Nikolai Novikov, Evi Hindrikus ja Varvara Belobrova. Kommunistlik noor Iida Sedova oli võitnud ka vanade kogenud tööliste usalduse ning voltalased esitasid ta 1947. aastal saadikukandidaadiks rajooninõukogu valimistel.

Nii võitlesid noored õlg õla kõrval vanemate seltsimeestega viisaastaku ennetähtaegse täitmise eest, organiseerisid komsomoli kontrollposte, kogusid metallijäätmeid ja lõid korda tsehhides, andes oma tublide tegudega tõhusa panuse kollektiivi kasvatamisse ning tehase taastamisse ja arendamisse.

---

[73] EKP arhiiv, f. 1594, nim. 1, s.-ü. 32, l. 8; f. 246, nim. 6, s.-ü. 10, l. 58.

Sotsialistliku võistluse organiseerimisega tehti Eesti NSV-s algust otsekohe pärast hitlerlaste väljakihutamist. Õppinud tundma sotsialistliku võistluse kogemusi NSV Liidus, asus Eestimaa Kommunistlik Partei koostöös ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonidega neid kogemusi rakendama, kusjuures tuleb märkida, et just kogemuste vahetamine oli iseloomustavaks jooneks sotsialistlikus võistluses meie vabariigi ettevõtteis. Selle tulemusena astusid paljud Tallinna ettevõtted, sealhulgas ka «Volta», sotsialistlikku võistlusse juba Suure Oktoobrirevolutsiooni 27. aastapäeva eel, s. o. kohe pärast kodulinna vabastamist.

Voltalased võtsid oma esimese sotsialistliku kohustuse päevil, kus tehast kui tootmisüksust peaaegu ei eksisteerinudki. Kogu tähelepanu oli alles suunatud tööpingipargi kogumisele ja tehase ruumide korrastamisele, mille tõttu kohustuste keskseimaks punktiks oli: iga tööline kohustub töötama 15 tundi oma tehase taastamisel. See punkt vastas momendil valitsenud olukorra nõuetele ja tööliste endi püüdlusele taastada tehas võimalikult kiiresti. Sotsialistlik võistlus soodustas esmajärguliste tööde sooritamist tehase taastamisel enne talve saabumist.

1945. aastal jäi võistluse põhivormiks tehase kollektiivis pühade-eelsete kohustuste võtmine. Samal ajal tehti ka esimesi katseid laiendada ja süvendada võistlust.

Tolle aja sotsialistlike kohustuste analüüs pakub huvitavat pilti. Kõige varasem tänini säilinutest on voltalaste kohustus 5. juunist 1945 vastuseks Kiviõli kaevurite üleskutsele tähistada Nõukogude Eesti 5. aastapäeva. [74] Voltalaste poolt võetud sotsialistlikud kohustused võib jagada kahte põhigruppi: 1) tootmisplaani täitmine, 2) ühekordsete plaaniväliste tööde sooritamine (tehase tootmishoonete korrastamine, seadmestiku remontimine vabariigi rahvamajandusele). Sotsialistlike kohustuste täitmise korras remonditi transformaatoreid Tallinna ja Püssi elektrijaamadele, trammimootoreid jne.

Kuidas siis edenes võetud kohustuste täitmine? Mis puutub remondi- ja taastamistöödesse, siis selles osas täideti kohustused tähtaegselt. Riikliku kvartaliplaani täitmine aga läks visalt, kuigi näis, et selleks olid rakendatud kõik abinõud. Nii jäi juunikuus maha mootoritsehh. 22. juunil toimunud koosolekul võeti vastu töögraafik, mille alusel tuli valmistada 40 mootorit päevas. Äärmise pingutuse tulemusena täideti juunikuu plaan 112%-liselt, [75] kuid edaspidiseks ei piisanud enam jõudu ning tootmisplaan jäi

[74] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 29, nim. 1, s.-ü. 2, l. 5.
[75] EKP arhiiv, f. 245, nim. 1, s.-ü. 2, l. 6.

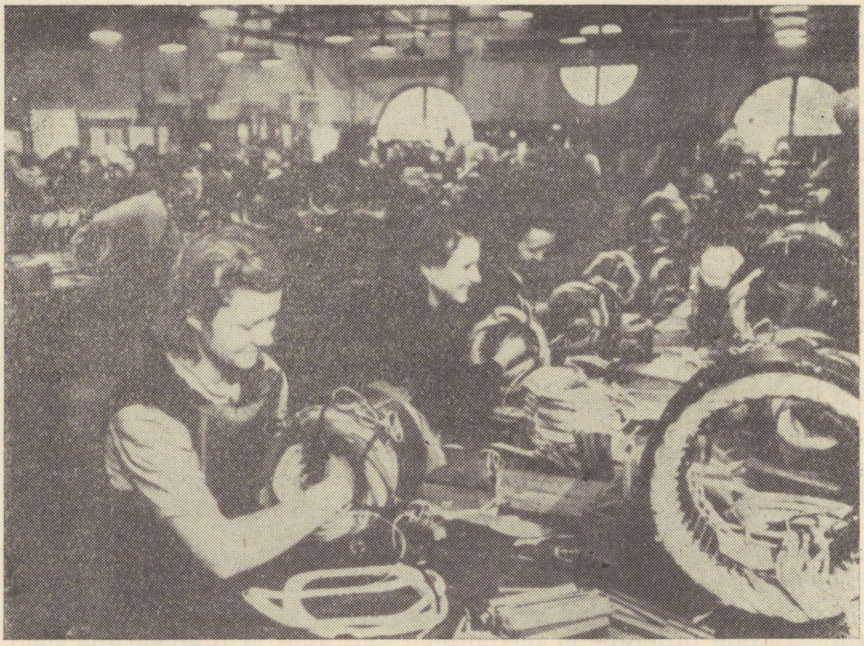

Staatorite mähkimine vooltootmisel.

kuust kuusse täitmata. Nii täideti augustikuu plaan vaid 75%-liselt.[76]

Tehase «Volta» kogemused näitasid, et tootmisprotsessi organiseerimise algstaadiumis osutusid kõige kohasemaks sotsialistliku võistluse vormiks lühiajalised kohustused, mille täitmine ei eeldanud ladusa tootmisorganisatsiooni eksisteerimist, vaid millega võis toime tulla entusiasmi varal. Tuleb tunnistada, et tolleaegsetes tootmistingimustes ei saanud veel kõne allagi tulla sotsialistliku võistluse kui alalise ja püsiva töömeetodi rakendamine, kuigi sellekohaseid katseid tehti korduvalt, kusjuures ei paranenud mitte niivõrd tootmise korraldus, kuivõrd võistluse enda organiseerimine. Sotsialistliku võistluse käiku arutati sageli partei- ja ametiühingu koosolekutel, kus juhiti tähelepanu sel alal esinevatele lünkadele ja pahatihti tuli konstateerida, et sotsialistlik võistlus on organiseerimata — puudusid nii individuaalsed kui ka kollektiivsed kohustused.[77] Veel ei tunnetatud seda, et sotsialistliku võistluse

[76] EKP arhiiv, f. 245, nim. 1, s.-ü. 1, l. 10.
[77] Sealsamas.

arengutase ja ulatus ning selle ümberkorraldav mõju sõltuvad tootlike jõudude seisukorrast.

Vaatamata sellele, et esialgu puudusid individuaalsed sotsialistlikud kohustused, hakkasid voltalaste hulgas üha sagedamini paistma silma need, kes andsid eeskuju patriootlikus töös: kaadritöölised Johannes Anier, kes oli töötanud «Voltas» juba tehase rajamisest saadik, Elmar Preismann, August Kuusk ja rida teisi. Nad täitsid oma päevanorme poolteisekordselt ja rohkemgi. Neid austustundega meenutades tekib tahtmatult soov esitada Mihhail Kalinini sõnu, mis ta lausus Moskva linna parteiaktiivi koosolekul 1940. a. oktoobris: «Meie revolutsionäärid ei hinnanud siis eriti vanamehi. ... Aga ometi olid nad kvalifitseeritud töölised, kes tundsid oma eriala, võitlesid töödistsipliini eest ega viitnud tööpäevi. Ja kui juhtus, et tekkis streik, siis tuli neid tehasest otse väevõimuga välja ajada. Ise nad tööd katkestada ei söandanud, kartes rikkuda häid vahekordi ülemusega. Meie ei hinnanud niisuguseid töölisi vanal ajal. Miks? Sellepärast, et nad pingutasid oma jõudu kapitalistide kasuks.

Praegu, sotsialismi ajal, on lugu teistsugune. Praegu hinnatakse niisuguseid inimesi, kes on töötanud tehases 40 aastat, kes on töödistsipliini eeskujuks, tunnevad hästi oma ala ja annavad tööviljakuse kõrgeid näitajaid, — niisuguseid inimesi me tõstame kilbile, autasustame ordenite ja medalitega, austame ja premeerime neid kui nõukogude paremaid kodanikke.» [78]

Uue, nõukoguliku tööliskollektiivi hingeks ja sotsialistliku võistluse eesrindlasteks olid tööveteranid, ent esimesteks sotsialistliku võistluse kui pideva töömeetodi juurutajateks olid kommunistlike noorte ja noorte brigaadid. ELKNÜ Keskkomitee poolt koostatud võistlustingimused ja abi, mida nendele brigaadidele osutas tehase administratsioon, tingisid seda, et sotsialistlik võistlus hakkas kujunema töömeetodiks. Kuna aga sellest võistluse vormist võttis osa vähe töötajaid, kellele oli pealegi vaja luua soodsaid eritingimusi materjaliga varustamise osas, ei etendanud noortebrigaadide võistlus tehase tootmisplaani täitmisel olulist osa, küll aga oli tal suur kasvatuslik tähtsus.

Sotsialistlik võistlus hakkas vähehaaval tehase elu igakülgsemalt hõlmama. 1945. aasta oktoobrieelses sotsialistlikus võistluses ilmnes juba hoolitsus mitte üksnes tootmisplaani täitmise, vaid ka selle plaani täitmise nimel töötavate inimeste eest. [79] Nii kohustusid voltalased andma ekspluatatsiooni 700 m^2 elamispinda töötajate korteritingimuste parandamiseks ning varuma 150 tonni kartuleid ja juurvilja. Samas kohustuses tõstatati ka töödistsipliini tugevdamise küsimus, nimelt otsustati likvideerida tööluusid ja tööle hilinemine.

---

[78] M. Kalinin, Kommunistlikust kasvatusest. Tallinn 1947, lk. 78.
[79] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 1, l. 41.

«Volta» veteranid 1966. aasta oktoobridemonstratsioonil.

Rekonstrueerimine avas «Voltale» soodsad arenguperspektiivid, mis tootmise organiseerimise paranemisega ja kasvatustööga käsikäes stimuleerisid sotsialistlikku võistlust. 1946. aastal suudeti tootmist juba sedavõrd korrastada, et tehas hakkas tootmisplaani järjekindlalt täitma. Sõjajärgsel viisaastakul hoogustus sotsialistlik võistlus uue jõuga. Selle organiseerimise parandamiseks kontrollis ÜK(b)P Keskkomitee sotsialistliku võistluse seisukorda mitmes NSV Liidu ettevõttes, kusjuures selgus ka olulisi puudusi: formalismi ja bürokratismi ning poliitilise selgitustöö alahindamist. Eesti NSV-s tuli teha tohutut tööd sotsialistliku võistluse organiseerimisel viisaastaku ennetähtaegseks täitmiseks. EKP Keskkomitee XII pleenum (august 1946) pööras erilist tähelepanu poliitilisele kasvatustööle rahvahulkades.

1946. aastal astuti «Voltas» rida samme sotsialistliku võistluse organiseerimise ja arendamise alal. Esiteks, hakati esmakordselt võtma sotsialistlikke kohustusi tsehhide kaupa. 8. aprillil peeti enamikus tsehhides töötajate koosolekuid, kus võeti sotsialistlikud kohustused 1. mai tähistamiseks. Teiseks, voltalased lülitusid üle-

liidulisse sotsialistlikku võistlusse 1946. aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Nüüdsest muutus sotsialistliku võistluse kohustuste võtmine aastaplaani ennetähtaegseks täitmiseks «Voltas» traditsiooniliseks. Kolmandaks, tehases kujunesid ka esimesed stahhaanovlased ja lööklased.

Sotsialistliku võistluse hoogustumine ületas kõik oodatu ja selles on oma seaduspärasused, mis seisnevad tootmise arengu tasemes, kaadritööliste teadlikkuses, sotsialismi ehitamise tingimustes ja tempos Eesti NSV-s, teistes vennasvabariikides sotsialistliku võistluse arendamisel omandatud kogemuste kasutamises. Kogemuste rakendamisel ei pööratud aga tähelepanu sellele, et sotsialistlik võistlus oli oma arengus läbi käinud kaks olulist etappi — lööklaste ja tootmise novaatorite liikumise. Kumbagi nimetatud etapist iseloomustasid tootmis-tehnilise baasi teatav areng ning töölisklassi kultuurilis-tehniline tase. Selle tagajärjena kujunes olukord, et 1946. aasta alguses hakati kõnelema stahhaanovliku liikumise tormilisest arengust, kuigi eelmise aasta lõpus polnud veel juttugi individuaalsest võistlusest. 1946. aasta märtsis olid 22,5% töölistest stahhaanovlased ja 29% lööktöölised.[80] Sama aasta novembriks olid juba enam kui pooled töölistest stahhaanovlased.[81]

Niisugune stahhaanovliku liikumise kiire areng on seletatav 1945. aasta lõpus Tallinnas toimunud stahhaanovlaste ja lööktööliste nõupidamisega. Sellel nõupidamisel oli kahtlematult suur tähtsus nii kogemuste üldistamise kui ka sotsialistliku võistluse mõtte propageerimise seisukohalt. Ometi kerkib küsimus: kas «Voltas» olid olemas tingimused stahhaanovliku liikumise niivõrd tormiliseks arenguks? Tehase tööpingipark oli vana ja kulunud, enamikul töölistest puudus kvalifikatsioon, normeerimine oli puudulik ja töödistsipliin lonkas. Kust siis ilmus äkki nii palju stahhaanovlasi? Asi seisnes selles, et «Voltas» ei omistatud tähelepanu põhimõttelisele erinevusele stahhaanovlaste ja lööktööliste vahel ega sellele, et stahhaanovlane on tootmise novaator, kes saavutab tööviljakuse tõusu tootmisprotsessi muutmise ja tootmisvahendite täiustamise arvel, mitte aga ainult kohusetruu töössesuhtumise, töödistsipliini tugevdamise ja seltsimeheliku vastastikuse abistamise teel, mis iseloomustab lööktöölisi. Stahhaanovlase ja lööktöölise erinevust nähti ainult tootmisplaani ületamise näitajate suuruses ega võetud arvesse seda, et taoline ületamine saavutati pahatihti ületunnitöö arvel. Ka meenutavad vanad tööveteranid, et kaadritöölistele, kes püüdsid iga hinna eest saavutada, et tootmine saaks kiiremini jalad alla, loodi administratsiooni poolt soodsamad töötingimused: neid varustati korrapärasemalt tooraine ja materjalidega jms. Stahhaanovlase nimetus anti üldreeglina nendele töölistele, kes täitsid normi 200%-liselt ja rohkem.

[80] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 48, l. 307.
[81] Sealsamas, l. 330.

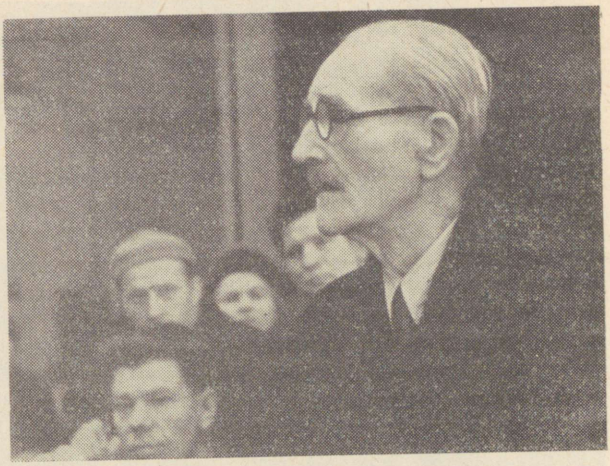

P. Raggis töölistele kõnelemas.

Kommunistid, arutades 10. juunil 1946 sotsialistliku võistluse organisatsioonilist külge,[82] märkisid, et sotsialistlikke kohustusi võetakse vaid kogu tehase ulatuses, mitte aga tsehhide kaupa, võistluskokkuvõtete tegemine jätab soovida, võistlustulemusi propageeritakse puudulikult ning et tsehhijuhatajad ja meistrid võtavad vähe osa sotsialistliku võistluse organiseerimisest.

Otsustava sammu tööprotsessi põhilise muutmise suunas astus Valter Vedru. Saanud ülesande valmistada mootorikeresid, otsustas ta eelkõige tõsta tööpingi spindli pöörete arvu 240-lt 600-le minutis ning seejärel rakendas neli lõiketera, mis sooritasid mootorikere töötlemiseks ettenähtud mitmesuguseid operatsioone üheaegselt. Nii täitis V. Vedru kuuplaani 400%-liselt.[83] Tema algatusele järgnesid paljud, sealhulgas Johannes Valmet, August Kuusk, Erich Kleesment, Aleksander Paavel, Voldemar Tikkas ja teised. Neid autasustati oktoobripühiks tehase aukirjadega.

Nii tagas tootmise parem organiseerimine 1946. aastal ikka veel esinevatele raskustele vaatamata kuuplaanide täitmist, toodang aga ületas eelmise aasta taseme peaaegu kolmekordselt. Sotsialistlik võistlus aitas kaasa sellele, et maikuu plaan täideti 103,5%-liselt, mille eest «Volta» sai rajooni rändpunalipu. Juulikuu tööd aga märgiti koguni elektritööstuse ministri käskkirjaga.

Seega kujunes 1946. aasta murranguliseks tehase kollektiivi suhtumise poolest sotsialistlikku võistlusse ning nimetatud aastal pandi alus sotsialistliku võistluse alaliseks töömeetodiks kujunemisele.

---

[82] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 5, l. 31.
[83] «Советская Эстония» № 257, 1946, 1 ноября.

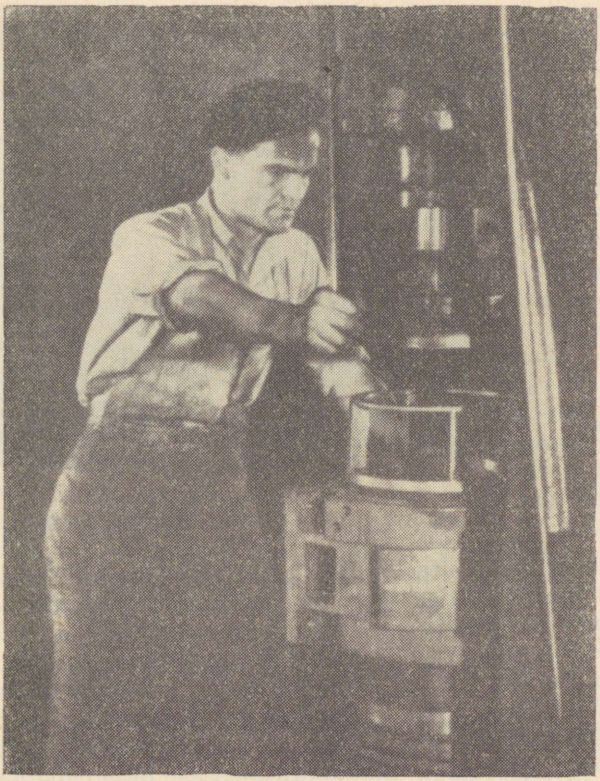

Erich Kleesment.

Ka järgnev, 1947. aasta tõi sotsialistlikku võistlusse «Voltas» nii mõndagi uut. Eelkõige tajus tehase kollektiiv sellel aastal ainelisi hüvesid seoses sotsialistliku võistluse käigus saavutatud paremate töötulemustega. Veebruaris täitis tehas kaubatoodangu plaani 103,9%-liselt ja kogutoodangu plaani 105%-liselt. Selles kuus kasvas tööviljakus 1,5% rohkem kui plaanis ette nähtud, toodangu omahind aga alanes 1946. aastaga võrreldes 12% võrra. Niisuguste näitajatega tulid voltalased elektrotehnikatööstuse ettevõtete vahelises üleliidulises sotsialistlikus võistluses kolmandale kohale ning tehas sai 30 000 rubla (vanas vääringus) suuruse rahalise preemia. [84]

Maikuus võitis «Volta» üleliidulises sotsialistlikus võistluses

[84] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3, l. 80.

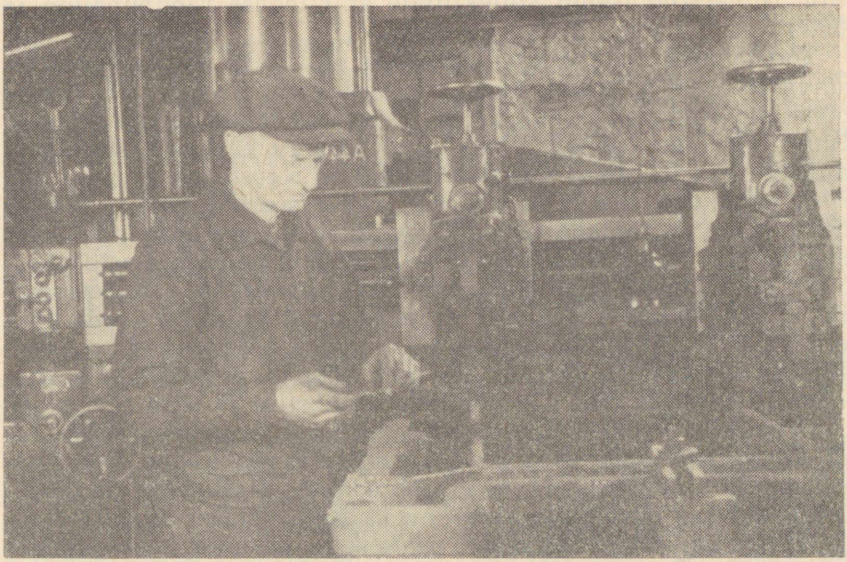

August Kuusk.

juba teise koha ning kollektiivi premeeriti 40 000 rublaga.[85] Lisaks sellele oli «Volta» korduvalt linna ja rajooni autahvlil. «Volta» töölised Elisabet Animägi, Lootus Maide ja Aleksander Paavel tunnistati sotsialistlikus võistluses 1947. aasta II kvartali töötulemuste põhjal kutseala parimateks ning sellest ajast tulid voltalased korduvalt võitjateks võistluses kutsealade kaupa.

Sotsialistliku võistluse edukust soodustas rida tehasesiseseid üritusi, mille eesmärgiks oli parandada tootmise organiseerimist. Esiteks, direktori käskkirjaga loodi tehase- ja tsehhikomisjonid stahhaanovlike töömeetodite levitamiseks. Tööviljakuse tase antud momendil ei suutnud tagada neljanda viisaastaku ülesannete täitmist tehases. Sellepärast oli vaja saavutada, et kõik töölised jõuaksid järele eesrindlaste tasemele. Teiseks, rakendati abinõusid ka tsehhidevahelise sotsialistliku võistluse tõhustamiseks ja laiendamiseks. 1947. aasta juunis kinnitas parteibüroo tehase rändpunalipu statuudi. Tsehhidevahelisest sotsialistlikust võistlusest tehti esimesed kokkuvõtted sama aasta septembris ja avaldati tulemused. Võitjaks osutus mehaanikatsehh, olles täitnud tootmisülesande 120,5%-liselt, kusjuures ei esinenud töötasufondi üle-

[85] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3 (1947. aasta), l. 171.

kulu. Nimetatud tsehhi kollektiivile anti tehase rändpunalipp ja 2500 rubla suurune rahaline preemia. [86]

Töö tehases hakkas laabuma. Tõsi küll, 1947. aasta suvel oli individuaalseid sotsialistlikke kohustusi võtnud vaid 16% tehase töölistest, kuid nende hulgas oli see-eest neidki, nagu August Kuusk, kes võisid selleks ajaks raporteerida oma viie aasta plaani täitmisest. Vedru, Paavel ja Saulus olid selle eesmärgi lähedal. Tehasel tervikuna aga ei läinud korda realiseerida võetud kohustust — täita aastaplaan Oktoobrirevolutsiooni aastapäevaks, kuigi tehas ületas plaani igas kuus. Arutanud läbi leningradlaste üleskutse, kohustusid voltalased täitma 1947. aasta plaani 15. detsembriks, plaan ise aga oli eelmise aasta plaanist ligi kaks korda suurem. EKP Keskkomitee maikuus toimunud nõupidamisel vaadati läbi käitiste sotsialistlikud kohustused ning tehti voltalastele ettepanek revideerida oma sotsialistlikku kohustust ja täita aastaplaan 7. novembriks. [87] Uued kohustused võeti vastu, sest voltalased lootsid, et valitsuse määrus tehase rekonstrueerimise kohta aitab forsseerida ehitustöid ning et uus tootmispind, sealhulgas ka valutsehh, antakse ekspluatatsiooni õigeaegselt. Ehitusorganisatsioon aga ei lõpetanud töid tähtajaks, peale selle oli aastaplaani täitmise tagamiseks 7. novembriks vaja tehast varustada ennetähtaegselt kõikide materjalidega. III kvartalis ei saanud tehas suurendatud koguses malmi, koksi, terast ega kuullaagreid. Saamata jäi ka uus seadmestik, mis oli vajalik suurendatud plaani täitmiseks. Seega ei võimaldanud rida objektiivseid põhjusi voltalastel täiendava kohustusega toime tulla ning 6. novembriks 1947 jõuti täita 89,5% aastaplaanist. [88]

1947. aasta ebaõnnestumine õpetas kollektiivi tõsisemalt hindama olukorda. 1947. aasta lõpus arutati kõikjal reaalseid võimalusi täita viisaastak nelja aastaga. Voltalasedki ei jäänud sellest kõrvale ning võistlusloosungiks sai: «Viisaastak nelja aastaga».

Raskuste kiuste tõi 1948. aasta voltalastele palju suurepäraseid töövõite. Aprillist alates võitis tehas 9 kuu vältel esikoha elektrotehnikatööstuse ettevõtete vahelises üleliidulises sotsialistlikus võistluses, hoides enda käes rändpunalippu ja saades rahalisi preemiaid. [89] Edu saavutati tänu pingsale tööle nii tootmise täiustamise kui ka sotsialistliku võistluse organiseerimise alal. Aprillis näiteks olid 57 protsendil töölistest võetud individuaalsed sotsialistlikud kohustused, mille täitmise kontrollimiseks loodi tsehhides komisjonid. Tsehhidevahelise sotsialistliku võistluse kokkuvõtteid tehti korrapäraselt ja hoolitseti ka nende tutvustamise eest kollektiivile. Tehase rändpunalipu üleandmine toimus üldkoosolekul.

---

[86] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3, (1947. aasta), l. 250.
[87] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 12, l. 21.
[88] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3 (1947. aasta), l. 272.
[89] 1948. aasta aruanne.

Veebruaris ja märtsis tuli esikohale valutsehh, kes sai rändpunalipu ja 5000 rubla preemiat. Aprillis võitis esikoha stantsimistsehh.

1948. aastal töötas tehas «Volta» rütmiliselt ning voltalased andsid sõna täita kogutoodangu aastaplaan 7. novembriks, valmistada üle plaani 4000 elektrimootorit, juurutada IV kvartalis tootmisse uus ühtse seeria mootoritüüp, valmistada teist tüüpi mootori katseeksemplarid ning toota partii üle 100 kW võimsusega elektrimootoreid.[90] Seekord voltalased täitsid võetud kohustuse, kusjuures paljud töölised saavutasid rekordilisi töötulemusi. Nii täitsid novembrikuuks hööveldaja August Kuusk 14, pressitööline Erich Kleesment 11 ja treial Johannes Valmet 10 aastanormi. Lisaks neile täitis veel 94 töölist oma 5—9 aasta tootmisülesande.[91]

1948. aastal moodustasid stahhaanovlased 23,5% tehase tööliste üldarvust — nüüd suhtuti selle nimetuse andmisse palju rangemalt.

1948. aastat iseloomustasid muudki märkimisväärsed ettevõtmised. Võistluses viie aasta plaani ettetähtaegse täitmise eest sündis töötajate loomingulise aktiivsuse ajendil palju mitmesuguseid algatusi. Üheks nendest oli ka töötajate nimeliste säästuarvete avamine 1948. aasta lõpus. Eelnevalt tehti ulatuslikku selgitustööd ja valmistati ette ka ürituse tehnilist külge, kuid ometi ei andnud nimelised säästuarved oodatud tulemusi. Selle asemele tuli uus algatus — käibevahendite ringluse kiirendamine, millel oli suur rahvamajanduslik tähtsus. Seegi algatus soikus aja jooksul.

Tekib küsimus, mispärast kaks nii vajalikku algatust «Voltas» nii vähe järgijaid leidsid? Taoliste ürituste õnnestumiseks ei piisa ilmselt üksikisikute või koguni töötajate gruppide toetusest. Siin oleks pidanud kaasa lööma kogu tehase kollektiiv, alles siis oleks võidud oodata soovitud tulemusi. Kuid tehas ega selle kollektiiv polnud taolisteks üritusteks veel küpsed.

Peagi algas võistlus kvaliteetse toodangu valmistamise eest. Parimatest töölistest moodustati koguni eribrigaade. 1949. aasta aprillis oli tehases 13 brigaadi (mis hõlmasid ligi 10% töölistest), kes võitlesid toodangu laitmatu kvaliteedi eest,[92] juulikuuks väheneb võistlejate arv 8 protsendile.[93] Siis kinnitas direktor brigaadide koosseisu oma käskkirjaga. Sama käskkirjaga kohustati tsehhide ja osakondade juhatajaid, meistreid ning kõiki muid insener-tehnilisi töötajaid organiseerima toodangu kvaliteedi tõstmisele suunatud ürituste kavandamist ja ellurakendamist. Ometi pidi parteibüroo oktoobrikuus konstateerima: «... käesoleva ajani hõlmavad toodangu laitmatu kvaliteedi eest võistlevad brigaadid vaid 8% tehase töölistest. Puuduvad kõrge kvaliteedi brigaadide

---

[90] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 15, l-d 38, 39.
[91] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 47, l. 323.
[92] EKP arhiiv, f. 246, nim. 11, s.-ü. 3, l. 256.
[93] EKP arhiiv, f. 245, nim. 3, s.-ü. 4, l. 28.

võistlustingimused, kus oleks arvestatud eri tsehhide spetsiifikat, toodangu kvaliteedi hindamiseks ei ole loodud süsteemi ega organiseeritud kvaliteedi arvestust.» Pärast kõrge kvaliteedi brigaadide loomist 1949. aasta juulis ei tehtud kordagi kokkuvõtteid nende tööst.[94] Esimesed võistluskokkuvõtted tehti alles pärast parteikomitee vahelesegamist. Eeskujuliku kvaliteedi brigaadi nimetus anti viiele kollektiivile: võlligrupi treialite brigaadile (brigadir sm. Krabo), valajate brigaadile (brigadir sm. Bezlatnõi), mähkijate brigaadile (brigadir sm. Kalašnikova), stantsijate brigaadile (brigadir sm. Romanov) ning kuullaagrikaante töötlemise brigaadile mehaanikatsehhis (brigadir sm. Badina). Parim nendest — treialite brigaad, kes 1949. aasta III kvartalis vähendas praagihulka 0,02%-ni, täites seejuures norme 186%-liselt, esitati NSV Liidu Elektritööstuse Ministeeriumile ja Elektritööstuse Tööliste Ametiühingu Keskkomiteele eeskujuliku kvaliteedi brigaadi nimetuse saamiseks.[95] See stimuleeris jätkama võistlust toodangu eeskujuliku kvaliteedi eest ja 1. jaanuariks 1950 võistles juba 22 brigaadi. Edaspidi see võistlus küll soikus, kuid eeskujuliku kvaliteedi brigaadide esimesed edusammud tulid kasuks kommunistliku töö liikumise arendamisel.

Märkimisväärseks sündmuseks 1949. aastal oli stahhaanovlaste nõukogude moodustamine, mis ei kujutanud endast küll administratiivorganeid, kuid aitasid lahendada paljusid tootmis- ja tehnikaalaseid küsimusi. Tööliste aktiivne osavõtt tootmise juhtimisest kasvatas neis teadlikku sotsialistlikku töössesuhtumist. Stahhaanovlaste nõukogude töös leidsid rakendamist nii juhtivate töötajate kui ka tööliste teadmised ja kogemused. «Voltas» moodustati stahhaanovlaste nõukogu Nõukogude Liidu eesrindlikemate ettevõtete eeskujul ning selle esimesse koosseisu kuulusid tehase tööliskollektiivi tublimad esindajad: valutsehhi vormijad Eks ja Rešetilov, mähkijad Jõesoo ja Kostrov, peamehaaniku osakonna lukksepad Lopatin ja Perri, montaažitsehhi monteerija Kleesment, aparaadilukksepp Viielo, instrumenditsehhi lukksepp Samonov, mudelsepp Rubtsov, stantsijad Jevdokimova ja Kokkason ning transporditsehhi lukksepp Kirm.[96]

Stahhaanovlaste nõukogu tundis huvi tehases kavandatavate organisatsioonilis-tehniliste ürituste vastu ning üldistas ja propageeris tööeesrindlaste kogemusi. 1950. aasta alguseks täitsid või ületasid 250 tehase töölist oma viie aasta plaani. Edaspidi kaotas stahhaanovlaste nõukogu oma tähtsuse, eesrindlike töömeetodite levitamine aga jäi peainseneri poolt juhitava metoodilise nõukogu ülesandeks. Nimetatud nõukogu uuris ja propageeris kahekümne kuue stantsimis-, valu- ja mehaanikatsehhi stahhaanovlase töö-

[94] EKP arhiiv, f. 245, nim. 3, s.-ü. 4, l. 28.
[95] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 5 (1949. aasta), l. 241.
[96] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 5, l. 15.

Kommunistliku noore A. Vassiljevi brigaad «stahhaanovlikul viisminutil».

meetodeid, mida uuriti 1950. aasta IV ja 1951. aasta I kvartali kestel. Eesrindlaste töömeetodite propageerimine osutus kõige efektiivsemaks stantsimistsehhis, kus stantsijad Sokolova ja Korneva hakkasid elektrimootorite staatorilehti stantsima kompaundstantsidega pidevalt töötaval pressil. Seda töömeetodit rakendati kogu jaoskonnas, mille tulemusena tööviljakus staatorilehtede stantsimisel kasvas 40% võrra. [97] Kuna aga traumatismiohtu ei õnnestunud praktiliselt likvideerida, tuli nimetatud stantsimismeetodist kuuekümnendate aastate alguses täielikult loobuda.

Eesrindlike töömeetodite õppimist taotleti ka «stahhaanovlike viisminutitega» mehaanikatsehhi treialite noortebrigaadis, keda juhtis kommunistlik noor A. Vassiljev. Tegemist oli alles väheste töökogemustega noortega, mis tingis ka suuri raskusi plaani täitmisel (1950. aasta aprillikuu tootmisülesande täitis brigaad kõigest 92,9%-liselt). Olukorra parandamiseks otsustas brigadir organiseerida töökogemuste vahetamist. Tööpäeva lõpus jutustasid bri-

[97] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 8/4, l. 87.

gaadi koosolekul oma tööst need, kes olid antud päeval saavutanud paremaid tulemusi. Teistest sagedamini pajatas oma tööst brigadir ise, täiendades oma vestlust ka jutustustega teiste Nõukogude Liidu ettevõtete tootmisnovaatorite tööst. Ühiselt nuputati, mida ja kuidas rakendada oma brigaadi töös. Nii õppisid kõik brigaadi liikmed pidevalt ja tulemused ei lasknud end kaua oodata. Juba maikuus täitis brigaad oma tootmisülesande 105%-liselt,[98] muutus peagi üheks parimaks tehases ning sai eeskujuliku kvaliteedi brigaadi nimetuse.

Vassiljevi brigaadi eeskujule järgnes veelgi laiemas ulatuses mehaanikatsehhi treialite brigaad, kus brigadiriks oli Stepan Bessedin. 1951. aasta juunis toimus «Volta» aktiivi koosolek,[99] kus arutati tehase «Kalibr» kogemusi sotsialistliku võistluse organiseerimisel stahhaanovliku töö alal. Pärast seda otsustas S. Bessedini brigaad oma töömeetodite täiustamise varal saavutada, et brigaadi iga liige täidaks päevanormi vähemalt kahekordselt. Tulemused ületasid oodatu — päevanormide täitmise protsent tõusis 270-le ja 1. oktoobriks 1951 tunnistati see kollektiiv stahhaanovliku brigaadi nimetuse vääriliseks.[100]

Võistluses kollektiivse stahhaanovliku töö eest saavutasid tublisid tulemusi mitte ainult üksikud brigaadid, vaid ka terved tsehhid. Montaažitsehhis viidi 1951. aasta maist kuni 1952. aasta maikuuni elektrimootorite montaaž üle vooluliinile senise individuaalse käsitsi monteerimise asemel. Seejuures mehhaniseeriti mõned tööoperatsioonid ning tööviljakus kasvas 21,4% võrra. Samas tsehhis arenes ka võistlus toodangu eeskujuliku kvaliteedi eest, mille tulemusena igal operatsioonil sai 80—90% toodangust väga hea hinnangu. Eesrindlike töömeetodite juurutamist algatasid ja rakendasid neid aktiivsemalt tootmisse kommunistid — monteerijate brigadir Budkin ja lukksepp Kleesment, kommunistlikud noored — treial Pavlov, meister Lagutin ja paljud teised. Eesrindlike töökogemuste vahetamiseks avati stahhaanovlaste kool. Uute töömeetodite juurutamise, materjalide säästu ning toodangu kvaliteedi tõstmise eest peetava võistluse käiku ja tulemusi valgustati pidevalt näitliku agitatsiooni varal. Ilmusid välklehed ja seinaleht. Tsehhi punanurgas korraldati ajalehtede ühislugemisi ja vestlusi. Tootmisnõupidamistel arutati organisatsioonilis-tehniliste ürituste plaani, tsehhi parteiorganisatsioon aga kontrollis selle täitmist. Kõik mainitu aitas montaažitsehhi kollektiivil järjekindlalt täita ja ületada tootmisülesandeid ning edukalt võidelda kollektiivse stahhaanovliku töö tsehhi nimetuse eest.

Töömeetodiks kujunenud sotsialistliku võistluse edasine areng sõltus otseselt tootmise organiseerimisest. Häired tehase töö rütmis

---

[98] EKP arhiiv, f. 245, nim. 4, s.-ü. 4, l. 35; f. 246, nim. 13, s.-ü. 3, l. 193.
[99] EKP arhiiv, f. 245, nim. 4, s.-ü. 6, l. 49.
[100] EKP arhiiv, f. 246, nim. 15, s.-ü. 140, l. 78.

ajasid tootmisplaanide täitmise nurja vaatamata sotsialistlikule võistlusele. Selles suhtes on iseloomustav viiekümnendate aastate algus, kui kapitaalehituse plaanid jäid aasta-aastalt täitmata, mille tõttu tehase rekonstrueerimist ei viidud tähtajaks lõpule. Tootmisülesannete määramisel aga arvestati, et rekonstrueerimisplaani alusel kavandatud uued tootmisvõimsused on juba rakendatud. Plaaniülesannete mahu ja nende täitmisvõimaluste mittevastavus raskendas oluliselt ka sotsialistliku võistluse organiseerimist.

Sotsialistliku võistluse käik viiekümnendatel aastatel jättis palju soovida. 1950. aastal tehas plaani ei täitnud, järelikult jäid täitmata ka sotsialistlikud kohustused. [101] See sundis Elektritööstuse Ministeeriumi suhtuma tähelepanelikumalt tehase vajadustesse 1951. aastal. Mõnes kuus töötas tehas paremini ning kohe paranesid ka sotsialistliku võistluse tulemused. 1951. aasta juulis ja augustis tulid voltalased Kalinini rajooni ettevõtete vahelises võistluses esikohale ning neile anti Tallinna Linna TS Nõukogu ja EKP Linnakomitee rändpunalipp. [102]

1952. aasta kujunes «Voltale» jällegi raskeks, ehkki I kvartalis saadi üleliidulises sotsialistlikus võistluses III koht. Maikuust alates aga lakkas tehas plaani täitmast, [103] mis kajastus otsekohe ka sotsialistliku võistluse käigus, kuigi selle organiseerimisele pöörati suurt tähelepanu. Käitiskomitee ja direktsioon kehtestasid sotsialistliku võistluse kokkuvõtete tegemise korra, kokkuvõtteid tuli teha igas kuus käitiskomitee ja administratsiooni esindajate istungitel. Kehtestati ka võistlusmäärustikud parima tsehhi, parima meistri, parima töölise jne. nimetusele. [104] Loetletud abinõud ei andnud siiski soovitud tulemusi ning nii 1952. aasta plaan kui ka sotsialistlikud kohustused jäid täitmata.

Tootmisalaste ebaõnnestumiste tõttu ei võtnudki voltalased 1953. aastaks enam sotsialistlikke kohustusi, [105] vaid talitasid nii nagu 1945. aastal, kui sotsialistliku võistluse põhimooduseks oli pühade-eelsete kohustuste täitmine.

Olukord muutus alles pärast tehase rekonstrueerimise lõpuleviimist, kui taas avanesid võimalused rütmiliseks töötamiseks. Tootmise materiaal-tehniline baas ja töö organiseerimise täiustamine aitasid nüüd kaasa sellele, et sotsialistlik võistlus võis muutuda alaliseks töömeetodiks. Sotsialistlik võistlus muutus tehase elu lahutamatuks koostisosaks sedamööda, kuidas ületati nii objektiivset laadi (tootmisvõimsuste hilinenud käikulaskmine ja varustushäired) kui ka subjektiivset laadi (puudused võistluse organiseerimisel) raskused.

---

[101] EKP arhiiv, f. 245, nim. 15, s.-ü. 11, l-d 9, 10; f. 245, nim. 4, s.-ü. 4, l. 70; f. 245, nim. 4, s.-ü. 5, l. 40.

[102] EKP arhiiv, f. 246, nim. 15, s.-ü. 140, l-d 69, 70.

[103] Sealsamas, nim. 17, s.-ü. 151, l. 48; s.-ü. 13, l. 79.

[104] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 6, s.-ü. 4, l-d 160—166.

[105] EKP arhiiv, f. 246, nim. 19, s.-ü. 139, l. 146; f. 245, nim. 5, s.-ü. 1, l. 28.

Töötajate loomingulise algatusvõime kasv ilmnes teadagi mitte ainuüksi sotsialistlikus võistluses, vaid ka kontrollpostide tegevuses, komsomoli kontrollretkedes ja eriti tootmisnõupidamistel. Just tootmisnõupidamistel avalduski töötajate algatusvõime ning nende kaudu sekkusid nad aktiivselt tootmisprotsessi. Kahjuks pole tootmisnõupidamistel arutatud küsimuste ja seal vastuvõetud otsuste kohta säilinud mingeid ülestähendusi ega protokolle ning nende osa saame hinnata üksnes kaudsete allikate varal. [106]

Töötajate loomingulise aktiivsuse kasvu mõõdupuuks olid tootmisalased edusammud ja tööviljakuse kasv. Viimase eelduseks on teadagi rida muidki tegureid: tootmise varustatus uue tehnikaga, eesrindliku tehnoloogia juurutamine, tööliste kvalifikatsiooni tõstmine ning tootmise organiseerimise parandamine, sealhulgas ka tehniliselt põhjendatud normide kehtestamine ja töö tasustamise õige korraldus, varustusküsimused jm. Kõiki neid küsimusi oli tehase rekonstrueerimise käigus vaja lahendada. Seejuures tuli ületada tunduvaid raskusi. Igal sammul andsid end tunda sõja rängad tagajärjed. Tehast oli raske varustada vajalike seadmete ja mehhanismidega, ehitus- ja toormaterjaliga ja transpordivahenditega, polnud kerge leida kvalifitseeritud töölisi ega luua sidemeid hankijate ettevõtetega, samal ajal kui toimus kogu NSV Liidu rahvamajanduse organisatsiooniline ümberkorraldamine seoses üleminekuga rahuaegse toodangu valmistamisele.

Esimesel sõjajärgsel, 1945. aastal toodeti «Voltas» 3289 elektrimootorit. [107] Rekonstrueerimise ajajärgul toodangu kasvutempo suurenes. Järk-järgult kasvanud tootmisvõimsus ja tehniline varustatus kandsid vilja juba 1946. aastal — siis valmistati peaaegu kolm korda rohkem elektrimootoreid kui eelmisel aastal.

1946. aastal tehti algust АД-tüüpi mootorite tootmisega, kusjuures kasutati juba 1941. aastal tehasest «Elektrosila» saadud jooniseid ja tootmistehnoloogiat. Töö «Voltas» oli korraldatud kvartaliplaanide alusel, mida tehasele andis Elektrimasinate Tootmise Peavalitsus. Oma esimese aastaplaani said voltalased alles 1946. aasta septembris. Seniste kvartaliplaanidega võrreldes olid aastaplaanis muudetud tootmisele kuuluvate elektrimootorite tüübid. Algas seeria «Ural» 4. ja 5. gabariidi elektrimootorite kiire juurutamine tootmisse. Tehnilise dokumentatsiooni andis Barantšinski elektrimootorite tehas. Valmistati uut tüüpi elektrimootorite katseeksemplarid ja esimesed partiid. Seejärel asuti tootmisse juurutama suuri, seeria AM-13 elektrimootoreid. [108]

---

[106] EKP arhiiv, f. 245, nim. 3, s.-ü. 4, l. 18; nim. 4, s.-ü. 12, l. 42; nim. 4, s.-ü. 6, l-d 23, 96; nim. 5, s.-ü. 1, l. 105.

[107] Tehase «Volta» arhiiv. 1945. aasta aruanne vorm 21.

[108] 1946. aasta aruanne.

Vaatamata voltalaste püüdlustele töötas tehas kahel esimesel sõjajärgsel aastal kahjumiga ja sai riiklikku dotatsiooni. 1945. aastal näiteks ulatus kahjum 1 229 000 rublale.

Püstitati ülesanne — vähendada toodangu omahinda ja muuta tootmine rentaabliks. Teenindavat personali koondati ning asuti hoolikalt otsima sisemisi reserve. Valutsehhis asendati vähe vastupidavad puidust kärnikastid alumiiniumkastidega. Hakati kontrollima materjalide kulutamist. Tsehhide juhtkonda kohustati igas kuus koostama materjalide kuluaruandeid, mis avaldas tsehhide personalile distsiplineerivat toimet. Nendele abinõudele lisandus ka elektrienergia säästmine, praagi vähendamine ja palju muudki, mille tulemusena tehas töötas 1947. aastal rentaablilt.

Edasised organisatsioonilis-tehnilised abinõud aitasid kaasa sellele, et 1947. aastal kasvas toodangu hulk ühe töölise kohta 1945. aastaga võrreldes ligi kolmekordseks.[109] Tootmistegevuse parandamist soodustas ka töönormide ulatuslik reguleerimine, millega tehti algust 1946. aastal ja mis jätkus pidevalt edaspidigi,[110] kusjuures töönormid viidi töötasuga kooskõlla. Töötasu ja töönormide korrigeerimisel kehtestati eriti rasketel tootmislõikudel progressiivtükitöötasu.[111] 1947. aasta aprillist rakendati niisugune töötasusüsteem näiteks vormijatele valutsehhis.

Oma osa etendas ka NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus kollektiivlepingute sõlmimise kohta ettevõtteis. Kollektiivlepingud tõstsid viimaste vastutust riikliku plaani täitmise eest ning kujunesid tähtsaks moraalseks stiimuliks tööviljakuse tõstmisel.

Rööbiti uute mootoritüüpide juurutamisega tootmisse tõsteti «Voltas» pidevalt ka nende toodangut. 1947. aastal kasvas toodang eelmise aastaga võrreldes 2,4 korda.[112] Vaatamata sellele, et elektrimootorite toodang suurenes iga aastaga, polnud voltalastel veel kuni 1948. aastani selget pilti sellest, milliseks kujuneb tehase spetsialiseerumine pärast rekonstrueerimist. Alles 1948. aasta veebruaris saadi lõplikult teada, et tehasel tuleb toota põhiliselt kuni 100 kW võimsusega asünkroonmootoreid 100 000 tükki aastas.[113] Nähti ette ka mõningase hulga suuregabariidiliste elektrimootorite ja vahelduvvoolugeneraatorite tootmist.

1948. aasta oli «Voltale» igas suhtes edukas. Kuni 100 kW võimsusega elektrimootorite toodang ulatus 42 495-le aastas.[114] Ka üle 100 kW võimsusega elektrimootorite tootmisse juurutamine arenes hästi.

Samaks ajaks paranesid tunduvalt ka töötingimused ning olu-

---

[109] 1947. aasta aruanne.

[110] EKP arhiiv, f. 245, nim. 2, s.-ü. 5, l-d 60—61; s.-ü. 11, l-d 24—26; s.-ü. 12, l. 12; s.-ü. 16, l. 5; nim. 3, s.-ü. 5, l. 17; nim. 4, s.-ü. 5, l. 16 jne.

[111] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3, l. 92.

[112] 1947. aasta aruanne.

[113] Tehase «Volta» arhiiv. Rekonstrueerimise tehniline projekt.

[114] 1948. aasta aruanne.

kord tootmistervishoiu ja ohutustehnika osas: tööpingid varustati kaitseabinõudega, parandati valgustust töökohtadel, varuti tõsteabinõusid, täiustati valutsehhi küttesüsteemi, kontrolliti sildkraanasid ja tõstukeid ning varustati need passidega jne. [115] 1. septembril 1946 avaldati tehase direktori käskkiri, millega keelati ületunnitöö. Paraku jäi see käskkiri esialgu vaid paberile.

Iga aastaga hakati pöörama üha tõsisemat tähelepanu toodangu kvaliteedile. 11. märtsil 1949 arutas seda küsimust ka tehase partei-majandusaktiiv, märkides suure rahuldustundega, et tehnoloogilise protsessi täiustamine on tunduvalt soodustanud toodangu kvaliteedi paranemist. 1948. aastal vähenesid praagikaod eelmise aastaga võrreldes tunduvalt. Nii moodustas praak 1947. aastal 1,35%, 1948. aasta I poolaastal 0,9% ja II poolaastal kõigest 0,65%. [116] Kvaliteediküsimuses tuli edaspidigi pidada koosolekuid, võitlus kvaliteedi eest aga esineb ikka ja jälle eri punktina sotsialistlikes kohustustes.

Pikaleveninud rekonstrueerimine kippus edaspidi pidurdama toodangu kasvutempot. Kava kohaselt tuli rekonstrueerimine lõpetada 1950. aastal ning järgmise aasta toodang pidi järelikult kasvama peaaegu kahekordseks. Olukord tehases andis põhjust rahutuseks. Tehase ehitamine ja rekonstrueerimine jäi ikka maha kasvavast tootmismahust. Töötada tuli vanadel tööpinkidel, suurte mootorite tootmiseks vajalik seadmestik puudus. Tootmistsehhid paiknesid ajutistes ruumides. See, et 1949. aastal õnnestus toota 57 845 kuni 100 kW võimsusega elektrimootorit, on voltalaste suureks teeneks. Nad otsisid ja leidsid mitmesuguseid vahendeid tööviljakuse tõstmiseks. Nii näiteks viidi elektrimootorite staatorite mähkimine üle vooluliinile. Sama tehti ka montaažitsehhis kuni 10 kW võimsusega elektrimootorite monteerimisel. Rulltee rajamine lubas tööoperatsioone jaotada, tõsta tööviljakust ligi 40% võrra ja parandada kvaliteeti.

NSV Liidu Elektritööstuse Ministeeriumi poolt antavates plaaniülesannetes arvestati mõnevõrra tehases valitsenud olukorda ning voltalased tulid kuni 1950. aastani nende plaanide täitmisega toime, ent see muutus üha raskemaks, kuna tehas pidi alatasa juurutama uut toodangut. 1949. aastal hakati ette valmistama suure võimsusega kõrgepingemootorite tootmist. Järgmisel aastal võeti tootmiskavasse 7. ja 9. gabariidi ühtse seeria elektrimootorid, üle 100 kW võimsusega elektrimootorite toodang aga kasvas. Voltalased jätkasid täiendavate tootmisreservide otsinguid. Paremate töötingimuste loomiseks stantsimistsehhis planeeriti tsehh täielikult ümber, kusjuures paigutati ümber 12 suurt pressi. [117] Paigaldati ja anti ekspluatatsiooni ka uusi metallilõikepinke.

---

[115] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 4, l. 133.
[116] EKP arhiiv, f. 245, nim. 3, s.-ü. 5, l. 14.
[117] 1950. aasta aruanne.

Perspektiivkavas oli agregaatpinkidest koosneva automaatvõlliliini rakendamine. Liini konstruktsiooniga tutvumiseks viibis voltalaste brigaad, kuhu kuulusid tehnoloog Tilga, lukksepp Dobrõnin ja treial Pott, 1950. aastal Sergo Ordžonikidze nimelises tehases Moskvas. Nad õppisid seal mõne kuu vältel tundma automaatliini tööd ning kuulasid ühtlasi teoreetilisi loenguid automaatseadmestiku konstrueerimise kohta. Moskvas saadud kogemusi kasutasid nimetatud töötajad edukalt automaatliini käikulaskmisel «Voltas».

Survevalu juurutamine ei läinud raskusteta. Valamisprotsess ei õnnestunud korrapealt. Grupp tehase töötajaid, eesotsas insenermetallurgi Moosbergiga, suunati 1950. aastal Moskvasse, kus see meetod oli juba rakendatud. Voltalased tutvusid kahe nädala jooksul survevalu tehnoloogilise protsessiga, ning naasnud «Voltasse», suutsid siingi lühikese ajaga viia enamiku detailide valamise uuele meetodile.

Voltalased pingutasid, et raskuste kiuste täita viisaastak nelja aastaga. Kuna tehas sai plaanilisi ülesandeid igal aastal, täites ja ületades neid, siis andis see voltalastele õiguse lugeda viie aasta plaan täidetuks kuni 100 kW elektrimootorite osas 1950. aasta aprillis ja üle 100 kW elektrimootorite osas sama aasta augustis. [118]

Voltalaste peamiseks panuseks aga tuleb lugeda toodangumahu suurendamist 1946. aastast kuni 1950. aastani seitsmekordselt. 1950. aastal valmistasid voltalased 9,6% kõikidest Nõukogude Liidus toodetud kuni 100 kW võimsusega elektrimootoritest. Viisaastaku jooksul juurutati tehases uue üleliidulise ühtse seeria elektrimootorid ning unifitseeriti kõik varem toodetud kuni 100 kW võimsusega vahelduvvoolu-elektrimootorid, mida tehas esimesena NSV Liidus juurutas tootmisse 1949. aastal. Nimetatud elektrimootorite eduka juurutamise eest sai tehase peainsener J. Heil 1950. aastal II järgu riikliku preemia.

Niisugused olid tehase «Volta» edusammud viie sõjajärgse aasta jooksul.

Vaatamata viisaastaku edukale täitmisele jäi 1950. aasta plaan täitmata. «Käärid» tootmisplaani kasvu ja olemasolevate tootmistingimuste ning tootmispinna vahel olid liiaks suured. Tootmisplaanid tuli viia vastavusse uute võimsuste käikulaskmisega. See ülesanne saigi osaks tehase uuele direktorile M. Petšenevile.

1951. aastal töötas «Volta» põhiliselt normaalselt. Paigaldati uusi kodumaiseid tööpinke, alustati detailide survevalumeetodi juurutamist, mis kergendas tööliste tööd ja vähendas tunduvalt valandite omahinda. Nimetatud aastal jõuti lõpule kõikide 5. gabariidi ühtse seeria elektrimootorite modifikatsioonide ning 12. ja 13. gabariidi, sealhulgas ka 6000-voldiliste kõrgepingemootorite

[118] 1950. aasta aruanne.

ja nende käivitusreostaatide tootmisse juurutamisega. Alustati sünkroongeneraatorite tootmist. [119]

1951. aastal asusid voltalased täitma esimesi Volga-äärsete suurehituste tellimusi. Kasvavas ulatuses rahuldati ka põllumajanduse mehhaniseerimise vajadusi.

1952. aasta riiklik plaan oli eelmise aasta plaanist 21% võrra suurem. [120] Rekonstrueerimine oli ikka veel lõpetamata, mis veelgi enam suurendas «käärisid» tehase tootmisvõimsuse ja plaanilise ülesande vahel. 1952. aasta lõpus tuli nentida, et tehasel puudusid sellel aastal võimalused töötada rütmiliselt, mille tagajärjel plaan jäi täitmata nii toodangu mahu kui ka nomenklatuuri osas. [121]

Tuli rakendada kiireid abinõusid ning uus direktor otsustas kindlalt likvideerida tehase võimaluste ja plaani vahel eksisteeriva lõhe. Kogu tähelepanu suunati ehitustegevuse lõpuleviimisele ja uue tehnika ning tehnoloogia juurutamisele. Hakati järjekindlalt mehhaniseerima niisuguseid töömahukaid operatsioone nagu kuullaagrite pressimine võllile, poltide kinnikeeramine jms., elektrimootorite värvimisel rakendati pihustamismeetodit, s. o. tehti seda, mida nägi ette rekonstrueerimise plaan.

1953. aasta töötulemusi ei saa veel tunnistada hiilgavateks, kuid lõppude lõpuks ei kajastu tehase töö edukus mitte ühe või paari aasta töökokkuvõtetes, vaid sõjajärgsel perioodil saavutatud üldtulemustes. Nende tulemuste üle aga võisid voltalased olla õigustatult uhked: 1953. aasta toodangumaht ületas rekonstrueerimisperioodi esimese — 1946. aasta toodangumahu üheksa korda.

1953. aastal jõuti tehase «Volta» rekonstrueerimisega viimaks lõpule ning 1954. aastal toodeti 121 121 kuni 100 kW võimsusega elektrimootorit rekonstrueerimise plaanis ettenähtud 100 000 asemel. [122]

*

Nii oli tehase ajaloos möödunud veel üks, kahest eelmisest tunduvalt erinev ajajärk. Nüüd kuulus tehas riigile, oli tööliste endi omandus. Tööliste olukord tootmises ja ühiskonnas oli muutunud, nende kätte koondusid materiaalsete hüvede ja ettevõtte peremeeste funktsioonid. Töölised ise hakkasid osa võtma tootmise organiseerimisest.

Teise maailmasõja puhkemine katkestas alanud ümberkorraldused.

Sõjategevuse tagajärjel lakkas tehas tootmisüksusena eksisteerimast, tema taassünd algas 1944. aasta sügisel ning kulges sotsia-

---

[119] 1951. aasta aruanne.
[120] EKP arhiiv, f. 246, nim. 17, s.-ü. 151, l. 48.
[121] 1952. aasta aruanne.
[122] 1954. aasta aruanne.

listlike tootmissuhete tingimustes ja kõikide Nõukogude Liidu vennasrahvaste toetusel.

Rekonstrueerimise käigus pidid voltalased üheaegselt lahendama kolm põhiülesannet: juhtima ulatuslikku ehitustegevust, pidevalt suurendama toodangumahtu ning sellega rööbiti kujundama ja kasvatama kollektiivi. Kõnealusel ajajärgul esinenud suurte raskuste kiuste kujunesid lõpptulemused soodsateks, mida tõendab ka toodangu 9-kordne kasv. Sellel ajajärgul kujunes välja ka «Volta» spetsialiseeritud profiil. Ei tsaarivõimu ega kodanliku diktatuuri aastail ei õnnestunud saavutada nii suurt toodangumahu kasvu.

Esimene rekonstrueerimine viis tehase «Volta» meie vabariigi suurkäitiste hulka ning selle tulemusena rajati kindel alus niihästi toodangu tunduvale suurendamisele kui ka tehase edasisele arengule.

III PEATÜKK

KAASAEGNE «VOLTA» (1954—1965)

TOOTMISE REORGANISEERIMINE

Tehase «Volta» rekonstrueerimise periood lõppes normaalmasinate ja valutsehhi hoonete valmimisega. Esialgsest ehitusplaanist kalduti mõnevõrra kõrvale, seda osalt täiendades, osalt asendades objekte. Nii näiteks ei hakatud aparaaditsehhi hoonet üldse ehitama, kuna kapitaalehitus oli niigi veninud. Peamine eesmärk — uue tehnika juurutamise varal tõsta tööviljakust ja tunduvalt suurendada elektrimootorite toodangut — saavutati: 1946. kuni 1953. aastani suurenes tööviljakus 2,5-kordselt. [1]

«Volta» astus oma arengus uude, möödunud perioodil saavutatu loomingulise kinnistamise järku, millega kaasnes ka uue tehnika pidev juurutamine. See järk algas tsehhide reorganiseerimisest. Tehase töö ebarütmilisuse põhjuste otsingud viisid mõttele reorganiseerida tootmine kinnise tehnoloogilise tsükli alusel. Väikese toodangumahu tingimustes rahuldas olemasolev tootmiskorraldus, mille puhul eksisteerisid erialased tsehhid (mehaanikaning stantsimis- ja mähkimistsehhid), täielikult. Tootmismahu ja toodete nomenklatuuri tunduvalt suurenedes aga hakkas niisugune süsteem tehase edasist arengut pidurdama. Arvukad suhteliselt väikesed tsehhid (1954. aasta mais oli neid 18) muutsid tootmise juhtimise kalliks ning vähendasid tsehhijuhatajate vastutustunnet, kuna nood olid eelkõige huvitatud oma tsehhi, mitte aga tehase kui terviku tööst. Samal ajal aga sõltus iga tsehhi töö suurel määral teiste tsehhide tööst. Näiteks valmistati stantsimistsehhis rootori- ja staatorilehti, staatoreid mähiti aga juba mähkimistsehhis. Valutsehhis valatud malmdetailid suunati töötlemiseks mehaanikatsehhi jne. Taolise tootmise organiseerimise juures põhjustasid häired ühe tsehhi töös seisakuid teistes tsehhides ja seega ka kogu tehases.

Tehase juhtkond tunnistas senise korra majanduslikult ebaotstarbekohaseks ning asus 1954. aastal tootmist reorganiseerima.

[1] «Eesti Kommunist», 1954, nr. 5, lk. 56.

Esimesena reorganiseeriti normaalmasinate tsehh, mille tootmishoone valmis 1953. aasta lõpus. Sellesse tsehhi koondati tehase põhitoodangu — viienda gabariidi elektrimootorite valmistamine. Uude tsehhi paigaldati seadmed mehaanika- ning stantsimis- ja mähkimistsehhist, mis muutusid nüüd ühe tsehhi jaoskondadeks. Siin toimus ka elektrimootorite monteerimine.

Seadmestiku ümberpaigutamine viidi läbi tootmist katkestamata ning vaatamata reorganiseerimise ajajärgu raskustele osutusid esimesed tulemused paljutõotavateks. 1954. a. I kvartalis vähenesid kaudsed kulud eelmise aastaga võrreldes tervelt 5% võrra. [2]

Järgnevalt organiseeriti mehaanika- ning stantsimis- ja mähkimistsehhide baasil suurte masinate tsehh üle 100 kW võimsusega ja 7. gabariidi elektrimootorite tootmiseks.

Aasta lõpuks liideti senised kaks instrumenditsehhi. Ometi jäi tehase instrumendibaas veel pikemat aega maha kasvava tootmise vajadustest.

Tsehhide reorganiseerimine viidi lõpule 1954. aasta jooksul ja 1955. aasta alguses.

Voltalased hakkasid otsima uusi teid tööviljakuse suurendamiseks, mis oli selleks ajaks juba saavutatud paljudes Nõukogude Liidu tehastes tänu vooluliinide rakendamisele. Ka «Voltas» andsid esimesed vooluliinid häid tulemusi. Rekonstrueerimine avas ulatuslikud võimalused vooltootmise meetodi rakendamiseks. Tööoperatsioonid tuli jaotada ja seadmed paigutada selliselt, et töö kulgeks sujuvalt, liigse transpordita. Eriti tähtis oli tööliste õige paigutamine, on ju vooltootmine kokkuvõttes kogu kollektiivi ladus töö. Põhjaliku ettevalmistuse järel rakendati 1955. aastal vooltootmist 7. gabariidi elektrimootorite staatorite mähkimisel ja 5. gabariidi elektrimootorite staatorilehtede kihtimisel. [3] Järgmisel aastal aga organiseeriti suurte masinate tsehhis eri mähkimisjaoskond kahe vooluliiniga, kusjuures staatorite transportimine stantsimisjaoskonnast mähkimisjaoskonda ja sealt edasi immutamisele oli mehhaniseeritud.

Vooltootmist hakati üha ulatuslikumalt rakendama. Samal aastal planeeriti ümber ja viidi vooltootmisele 7. gabariidi elektrimootorite detailide töötlemisjaoskond. Uus mähkimisliin organiseeriti ka normaalmasinate tsehhis. Samas seati sisse ka võllitoorikute lõikamine vastaval pressil. [4]

Vooltootmise meetod võimaldas tunduvalt vähendada tsehhisiseste transporttööde mahtu ja soodustas tööviljakuse jätkuvat kasvu.

---

[2] D. Filippov. «Võitlus tööviljakuse tõstmise eest tehases «Volta»», «Eesti Kommunist», 1954, nr. 5, lk. 58—59.

[3] 1955. aasta aruanne.

[4] 1956. aasta aruanne.

Tsehhide reorganiseerimine ja vooluliinide loomine on vaid osa nendest suurtest ettevõtmistest, millega tehti algust viiekümnendatel aastatel. Nõukogude riigi majanduslik areng oli selleks ajaks saavutanud niisuguse taseme, et osutus võimalikuks võtta päevakorda tootmise automatiseerimine ja täielik mehhaniseerimine. Nendele küsimustele pühendati parteipleenumeid ja majandusaktiivi nõupidamisi.

4. mail 1955 arutasid «Volta» kommunistid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu kirja eesrindliku tehnika ja tehnoloogia ulatusliku rakendamise kohta. Koosoleku protokolli kanti 26 olulisemat ettepanekut. [5] Põhiliselt oli tegemist soovitustega tööpingitehastele uute tööpinkide loomise kohta elektrimasinatööstuse tarvis. Samal koosolekul tõstatati ka küsimus tehase edasisest spetsialiseerimisest 5. gabariidi ja üle 100 kW võimsusega elektrimootorite tootmisele. Siis kõneldi alles vähe sellest, mida voltalased võiksid teha oma jõududega. Küllap vist ainsaks sellelaadseks ettepanekuks oli mehhaniseerida juba 1955. aastal viienda gabariidi staatorite kihtimine olemasolevatel seadmetel. 1955. aasta septembris aga panid kommunistid ette luua uue tehnika ja tehnoloogia osakond koos spetsiaalse jaoskonnaga instrumenditsehhi juures. See ettepanek jäi esialgu realiseerimata, esimeseks sammuks tootmise süstemaatilise mehhaniseerimise alal aga osutus mehhaniseerimistsehhi loomine peamehaaniku osakonna juurde 1955. aastal. [6] Esialgu töötas selles tsehhis, tõsi küll, vaid 19 inimest, kes tegelesid mittestandardsete seadmete valmistamisega. Töö otstarbekohasemaks organiseerimiseks moodustati 1956. aastal peatehnoloogi osakonnas mehhaniseerimisbüroo eesrindlike tehnikavahendite konstrueerimiseks ja juurutamiseks (ka ratsionaliseerimisesildiste alusel) ning tehnoloogiline büroo. [7]

Organisatsiooniliste otsingutega üheaegselt jätkus ka tootmise mehhaniseerimine ja automatiseerimine.

1956. aastal seati suurte masinate tsehhis üles ja võeti katsetusele «Pollax-2255»-tüüpi survevalumasin 7. gabariidi rootorite valamiseks. Normaalmasinate tsehhis rakendati töösse automaatseade 5. gabariidi rootorite tasakaalustamiseks ning seati üles ja võeti katsetusele press-automaat sama gabariidi elektrimootorite staatori-rootorilehtede stantsimiseks. [8]

Rööbiti uue tehnika rakendamisega moderniseeriti ka olemasolevat seadmestikku. Puurimispingid, millel töödeldi 7. gabariidi ja ТАГ-tüüpi elektrimootorite laagrikilpe, kohandati puurimiseks mitme spindliga, puurimispoolautomaat aga 5. gabariidi elektrimootorite kuullaagrikaante puurimiseks ja keermestamiseks. Nii

---

[5] EKP arhiiv, f. 245, nim. 1, s.-ü. 45, l-d 17—18.
[6] 1955. aasta aruanne.
[7] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 4, s.-ü. 1, l. 154.
[8] 1956. aasta aruanne.

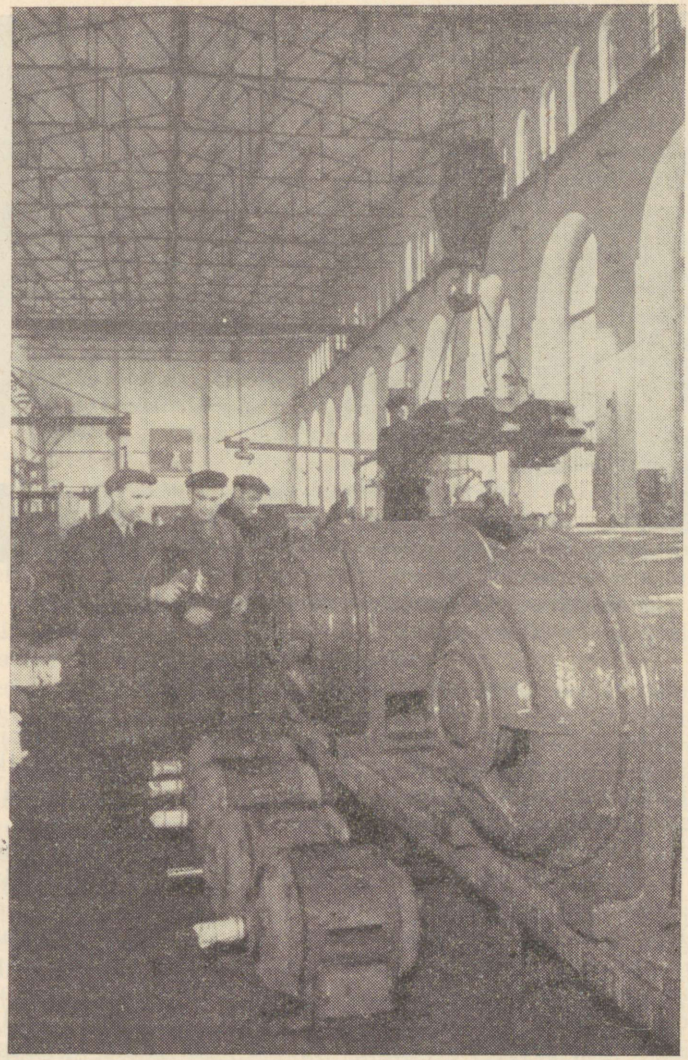

Suurte masinate tsehh.

toimus «Voltas» tootmise järkjärguline kompleksne mehhaniseerimine.

Loodeti, et valutsehhi hoone ehitamise lõpuleviimine 1953. aasta augustis lahendab tehase valudetailidega varustamise prob-

I. Golberg ja A. Gaidukov valuprobleeme lahendamas.

leemi, ent elektrimootorite toodang oli valutsehhi ehitamise aastatel seevõrra kasvanud, et uue tsehhi võimsus jäi napiks ning 1954. aasta plaani õnnestus täita üksnes tänu 1100 tonni valandite hankimisele Jaroslavli ja Tambovi tehastest.

Probleemiks number üks kujunes valuprotsessi mehhaniseerimine. 1954. aastal koostati valukonveieri töötsükkel. Järgmisel aastal astus rivisse kolmas valuahi, mis tagas konveieri häireteta töö. 1956. aastal mehhaniseeriti vormimulla ettevalmistamine vanas valutsehhis. 1957. aastast alates arenes valutsehhi kompleksne mehhaniseerimine kogu tootmistsükli ulatuses täie hooga. Uues valutsehhis anti ekspluatatsiooni neljas valuahi ning valu-ripp-konveier. Seejärel rakendati töösse valandite puhastamise, kruntimise ja transportimise konveier ning transportöörid vormimulla toimetamiseks mullaveskist elevaatorisse ja jaotuspunkrisse.

Kitsaskohti ei esinenud mitte üksnes valutsehhis. Nii ehitati normaalmasinate tsehhi hoone küll valmis, kuid selle tsehhi immutus-kuivatusosakond veel mitte. Senine immutusjaoskond, mis asus pealegi hoopis teises tootmishoones, ei suutnud rahuldada isegi toodangu vähimagi suurenemise korral. Normaalmasinate tsehhis tunti puudust ka 70—80-tonnistest pressidest. 1954. aastal organiseeritud polditsehhil puudus küllaldane tootmispind — siin

polnud näiteks materjalide lõõmutamise ega söövitamise jaoskonda.

Tehase tööd ei häirinud mitte üksnes asjaolu, et ehitused olid alles lõpule viimata, vaid ka instrumenditerase ja eriti legeeritud terase alatine nappus. Nimetatud materjalide fondid olid väikesed, vajalikke sorte oli raske saada ning pahatihti tuli materjale asendada, mis vähendas rakiste kvaliteeti.

Andis tunda ka instrumendimajanduse büroo puudumine, mida polnud koosseisus ette nähtud. Instrumenditsehhil polnud spetsialiseeritud ja universaalseid seadmeid jne.

TOOTMISE EDASINE MEHHANISEERIMINE JA AUTOMATISEERIMINE

Uue perioodi algust tehase «Volta» ajaloos tähistasid mitte niivõrd tehniline progress, kuivõrd seni lõpetamata tööde lõpuleviimine ja reorganiseerimisküsimused. Juba esimesed sammud kompleksse mehhaniseerimise teel ja tootmise edasisel automatiseerimisel määratlesid esmajärgulise tähtsusega probleemid: tehase kollektiivi vastutuse uue tehnika juurutamise eest ja kollektiivi materiaalse huvitatuse selles küsimuses.

Need probleemid olid alles lahendamata ning see avaldas mõju uue tehnika juurutamisel organisatsioonilisele küljele. Kahel eespool juba mainitud bürool peatehnoloogi osakonnas puudus alaline kaader, mistõttu nende büroode osa uue tehnika juurutamisel polnud märkimisväärne. 1957. aastal kinnitati tehnika- ja tootmisnõukogu uus koosseis, kes oli kohustatud igas kvartalis arutama tehniliste uuenduste, ratsionaliseerimisesildiste ja leiutiste tootmisse juurutamise käiku. [9]

Olukorra analüüs ning uue tehnika juurutamisel sooritatava töö tulemused kinnitasid üha tungivamalt spetsiaalse osakonna organiseerimise vajalikkust. 1960. aastal loodi viimaks ometi tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise osakond, mille juures rakendati tegevusse eksperimentaaljaoskond. [10]

Nii omandas uue tehnika juurutamine järk-järgult kindla organisatsioonilise kuju. Samaaegselt uuriti nende tööde finantseerimise meetodeid ja seda juba üleliidulises ulatuses. 1955. aasta suvel tegi NSV Liidu Ministrite Nõukogu NSV Liidu Riigipangale ettepaneku krediteerida uue tehnika juurutamisega seotud kulutusi. Ka tehas «Volta» hakkas 1956. aastast alates saama mehhaniseerimisalasteks töödeks erilaenu.

Ometi ei piisanud ainuüksi uue tehnika juurutamisest, vaid te-

[9] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 12, s.-ü. 1, l. 109.

[10] Tehase «Volta» arhiiv, 1960. aasta käskkirjad nr-d 195 ja 268.

hase töötajais oli vaja äratada selle vastu ka materiaalset huvi, milleks üleliidulises ulatuses koostati ergutussüsteem.

Loodud tingimused soodustasid põhjalikku murrangut suhtumises uude tehnikasse. 1957. aastal juurutati «Voltas» 7. gabariidi rootorite survevalu [11] ning sama gabariidi elektrimootorite kerede masinvormimine ja valukonveier. Muudatusi tehti ka mudelite osas — metallmudelid hakkasid seniseid puitmudeleid välja tõrjuma. Valmis immutus-kuivatuskonveier, 7. gabariidi rootorilehtede stantsimine viidi üle uurdeviisiliselt kaheoperatsioonilisele kompaundstantsimisele. Tehas sai uued võimsad kahekäigulised pressid ning uusi automaat- ja poolautomaatpinke. 1958. aastal tehase töötajad projekteerisid ja rakendasid töösse seadeldise saviemulsiooni juhtimiseks mullaveskisse, viisid triikraudade ja vahvliküpsetite monteerimise konveierile, valmistasid 14-spindlilise poldikeeraja ning juurutasid 5. gabariidi elektrimootorite uudse konstruktsiooniga jahutustiivikute valamise survevalumasinatel. [12] Sama aasta lõpus tehti algust tehnoloogilise laboratooriumi organiseerimisega staatorite mähkimismasina katsetamiseks (nimetatud töölõigus oli käsitsitöö ikka veel valitsevaks).

Samal aastal sai tehas ka 7. gabariidi elektrimootorikerede töötlemise automaatliini.

Tehniline täiustumine muutus iga päevaga üha hoogsamaks: kui minevikus tuli aastakümneid töötada ühtedel ja samadel tööpinkidel, siis nüüd jõuti vaevu jälgida kõiki uuendusi. Nii tähistavad viienda aastakümne lõpuaastad «Voltas» revolutsiooni algust tootmise tehnoloogias.

Tehase edasisi arenguperspektiive arutati insener-tehniliste töötajate nõupidamisel 1958. aasta augustis, kus tutvuti NLKP Keskkomitee kirjaga tootmise automatiseerimise ja mehhaniseerimise küsimuses, seejärel kirjeldas peatehnoloog A. Frišmann tehases valitsevat olukorda, mis oli järgmine: enamik töid valutsehhis, eriti vormimine, sooritati käsitsi; peaaegu üldse ei pööratud tähelepanu abitööde mehhaniseerimisele instrumendi- ja mudelitsehhis; koguni normaalmasinate tsehhis, kus mehhaniseerimise tase oli üsnagi kõrge, sooritati paljusid tööoperatsioone vananenud tööpinkidel ning meetoditega, mis olid ajast ja arust. Nii värviti ventilaatori- ja laagrikilpe, kinnitati firmasilte, pressiti kokku staatoripakkisid jms. käsitsi. Viimase töö tarvis oli tsehhis koguni spetsiaalne pink, mida aga ei lastud käiku.

Arutanud põhjalikult olukorda, määrasid tehase insenerid kindlaks tehnilise progressi edasised põhisuunad, milleks olid: 5. ja 7. gabariidi elektrimootorite tootmise automatiseerimine, kompleksselt automatiseeritud tsehhide loomine, üle 100 kW võimsusega

[11] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 12, s.-ü. 3, l. 5.
[12] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3, l. 147.

elektrimootorite valmistamise viimine konveiersüsteemile ning valutööde kompleksne mehhaniseerimine.

1960. aastast alates, mil loodi tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise osakond, hakkasid tööd selles suunas veelgi intensiivsemalt arenema. Staatorite mähkimine kuulub töömahukamate protsesside hulka elektrimootorite tootmisel. «Voltas» asuti spetsiaalsel maketil katsetama staatorite mähkimise automatiseerimise võimalikkust. NSV Liidu Ministrite Nõukogu Automatiseerimise ja Masinaehituse Komitee poolt 1961. aasta jaanuaris määratud erikomisjon andis voltalaste tööle positiivse hinnangu ning soovitas võtta nende poolt väljatöötatud mähkimise automatiseerimise põhimõtte vastava tööpingi katsenäidise loomisel aluseks.

Aastatel 1960—1961 valmistati ja rakendati ekspluatatsiooni 7. gabariidi elektrimootorite võllide töötlemise automaatliin, millega oli palju sekeldusi. Nimetatud automaatliin võeti mehhaniseerimis- ja automatiseerimisalaste ürituste plaani, kuid selle koostamiseks oli kohapeal vaid kaks poolautomaattreipinki ja freesimis-tsentreerimispink. Ülejäänud seadmestiku hankimiseks väljastpoolt tuli palju pingutada. Liini šefid, kommunistlikud noored, valmistasid ise kõik mehhanismid tööpinkide ja transportööride automatiseerimiseks. Muud mehhaniseerimise ja automatiseerimise alased tööd arenesid ladusamalt, sealhulgas ka stantsimise automatiseerimine normaalmasinate tsehhis. Jätkati vormimulla ettevalmistamise ja vormimise mehhaniseerimist valutsehhis. Tšehhoslovakkias, Mohelnice linnas asuva tehase «MEZ», kellega voltalastel olid ammused sõprussidemed, eeskujul asuti juurutama kokillvalu-meetodit. 1962. aastal võeti ekspluatatsiooni teine valukonveier, tiivikukatete värvimis- ja kuivatusliin ja palju muid seadmeid. Kõik rakendatavad üritused tõstsid tehase mehhaniseerimise taset iga aastaga. Mehhaniseerimise ja automatiseerimise osakonna insenerid arvestasid välja, et 1. jaanuariks 1963 ulatus mehhaniseerimise tase põhitootmise osas 51%-le. [13]

Juhtus ka, et mehhaniseerimise tuhinas ei arvestatud majanduslikku efektiivsust. Nii ehitati 760 m pikkune tsehhidevaheline konveier valandite transportimiseks valutsehhist töötlemiseks normaalmasinate tsehhi. Ajakirjanduski pajatas uuest saavutusest, ent peagi ilmnes, et konveieri rakendamine tõstab hoopis mootorite omahinda. Valandite transportimine elektrikärudel osutus odavamaks.

Kõige peale vaatamata astus «Volta» järk-järgult tehnilise taseme poolest eesrindlike käitiste hulka ning pidi muutuma juhtivaks tehaseks kuni 100 kW võimsusega elektrimootorite tootmisel.

Kuuekümnendate aastate alguses laiendati «Voltat» rajoonides

---

[13] Tehase «Volta» automatiseerimise ja mehhaniseerimise osakonna andmed.

asuvate tsehhide arvel. 1961. aastal liideti «Voltaga» Tallinnast 108 km kaugusel Türi-Allikul asuv tsehh, mis seni kuulus Paide Teedemasinatehasele. Nimetatud tsehhis organiseeriti väikese võimsusega elektrimootorite tootmine ja esimene toodang oli planeeritud juba 1961. aastale. Tsehhi vastuvõtmise ajaks polnud seal ei elektrienergiat ega vett. Ettevalmistusosakonna ehitamine oli alles pooleli ja seadmestik paigaldamata. Tehase kollektiiv tegi selle tsehhi käikulaskmiseks rohkeid pingutusi. Lühikese ajaga ehitati trafo-alajaam, paigaldati veepump ja rajati veevärk ning ventilatsioon. Tehase instrumenditsehh valmistas 132 rakist, sealhulgas 11 pressvormi ja 40 stantsi. Ehitamine viidi lõpule kolme kuu jooksul ja tootmine algas.

1962. aasta augustis liideti «Voltaga» ka senine Puurmani elektromehaanikatehas, kus hakati tootma uue seeria kõrgepinge-lahklüliteid ja mitmesuguseid energiaseadmete tagavaraosi. Samal aastal lasti Puurmani tsehhis käiku lahklülitite montaaži liin.

TOODANGU MODERNISEERIMINE

Rööbiti tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimisega toimus ka väljalastava toodangu moderniseerimine. Vananenud tooteliike hakati asendama kaasaegsematega algul tagasihoidlikult, hiljem aga järjest energilisemalt.

Uus periood tehase ajaloos algas sellest, et 1954. aastal hakati seeriaviisiliselt tootma 5. gabariidi telfer- ning kuumus- ja niiskuskindlaid mootoreid. Järk-järgult suurendati eksporttoodangut ning järgmisel aastal juurutati tootmisse ka troopikamootorid. Samal aastal valmistati 35 ergutajatega generaatorit.[14] Uue viie aasta plaani arutamisel leidis tehase kollektiiv, et tehase edasine spetsialiseerimine on otstarbekohasem ja generaatorite tootmine soovitati lõpetada. Peale selle häirisid tehase tööd viiekümnendate aastate keskpaiku arvukad muudatused toodangu nomenklatuuris. «Voltas» polnud veel jõutud üle 100 kW võimsusega elektrimootoreid tootmisse juurutada, milleks tuli ümber paigutada tööpinke ja valmistada rakiseid, kui ministeerium kustutas need mootorid tehase 1955. aasta plaanist.[15] 1956. aastal lülitati nad uuesti plaani.

1956. aastal juurutati tootmisse uut tüüpi TAГ-troopikamootorid. Nüüd hakati «Volta» mootoreid eksportima juba viieteistkümnesse välisriiki, kuna kaks aastat tagasi eksporditi neid vaid

---

[14] 1955. aasta aruanne.
[15] EKP arhiiv, f. 245, nim. 1, s.-ü. 45, l-d 41—43, 80.

nelja riiki. Ekspordiks läks 10% tehase toodangust.[16] 1957. aastal juurutati tootmisse mürata elektrimootorid, elektrimootorid töötamiseks freoonkeskkonnas, pumbamootorid, tuulegeneraatorid ja laiatarbekaubana elektri-vahvliküpsetid.[17] Nimetatud aasta toodangu hulka kuulusid ka välisjahutusega 7. gabariidi elektrimootorid. 1957. aastal valmistati «Voltas» ligi 100 tüüpi elektrimasinaid. Toodangu sortimendi laiendamine jätkus ka 1958. aastal, mil juurutati tootmisse uue ühtse seeria üle 100 kW võimsusega elektrimootorid A ja AK 11 ning valmistati 7. gabariidi äärikkilpidega ja vertikaalse ehitusviisiga elektrimootorite katseeksemplarid. Eriti suurt tööd nõudis uue ühtse üleliidulise asünkroonmootorite seeria proovinäidiste valmistamine.[18] 1959. aastal hakati niihästi uue üleliidulise seeria A ja AK 11. gabariidi kui ka 7. gabariidi äärikkilpidega ja vertikaalmootoreid tootma seeriaviisiliselt.[19]

1959. aastal moodustati «Voltas» NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsuste alusel 19-liikmeline tehniline komisjon, et lühima aja jooksul esitada oma ettepanekud vananenud mootoritüüpide tootmise lõpetamise ja uute, täiuslikumate tootmise organiseerimise kohta.[20] Samal aastal valmistasid voltalased koostöös ENSV TA Energeetikainstituudiga elektrimootorite termorelee proovieksemplarid.

Nimetatud komisjoni töö kandis vilja juba järgmiseks aastaks. 1960. aastal hakati «Voltas» juurutama uusi võimsamaid 5. gabariidi ühtse seeria elektrimootoreid. Kui senise seeria AO-51-2 tüüpi mootorite võimsus oli 4,5 kW ja kasutegur 85,5%, siis uue seeria vastavad näitajad olid 10 kW ja 88%. Tänu uudse isolatsioonimaterjali kasutamisele ja konstruktiivsetele täiustustele vähenes mootori kaal võimsuse 1 kW kohta keskmiselt 15% võrra.[21] Samaaegselt juurutati tootmisse ka alumiiniummähisega elektrimootorid, mille toodang 1961. aastal kasvas tunduvalt: kui 1960. aastal valmistati 4234 niisugust mootorit ehk 2% kuni 100 kW võimsusega mootorite kogutoodangust, siis 1961. aastal kasvas see arv juba 52 207-le, moodustades 23,1% toodangust, mis võimaldas asendada alumiiniumiga 365 tonni defitsiitset vaske.[22]

«Volta» muutus juhtivaks ettevõtteks Nõukogude Liidus 5. gabariidi elektrimootorite tootmisel. Siin valmistatakse arvukalt ka mootorite proovieksemplare ja katsetatakse neid. Instituutides loodavad 5. gabariidi elektrimootorite seeriad juurutatakse tehases «Volta», kus koostatakse tootmise tehnoloogia ja valmistatakse

[16] EKP arhiiv, f. 245, nim. 8, s.-ü. 1, l. 13.
[17] 1957. aasta aruanne.
[18] 1958. aasta aruanne.
[19] 1959. aasta aruanne.
[20] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 6, s.-ü. 5, l. 100.
[21] «Eesti Kommunist», 1961, nr. 1, lk. 73.
[22] 1961. aasta aruanne.

kõik uued rakised. Seejuures on otsustav osa täita instrumenditsehhil, kus valmivad kompaundstantsid, keerukad pressvormid ja muud rakised.

Voltalased eksponeerivad elektrimootorite proovieksemplare Üleliidulisel Rahvamajanduse Saavutuste Näitusel. Kollektiivi uhkuseks on, et üksnes 1960. aastal hinnati näituse medalitega 9 tüüpi «Volta» elektrimootoreid.

1961. aastal asuti «Voltas» juurutama tootmisse termoregulaatoriga varustatud elektritriikraudu. Jaanuaris lõpetas peakonstruktori osakond konstruktsiooni väljatöötamise ja peatehnoloogi osakond hakkas valmistama rakiseid.

Samal aastal juurutati tootmisse ka elektriradiaatorid, milleks tuli konstrueerida ja valmistada 20 rakist ning mittestandardseid seadmeid.

Samaaegselt käis 5. gabariidi elektrimootorite ülekoormuse eest kaitsmiseks mõeldud termorelee konstrueerimine, valmistamine ja katsetamine, millist ülesannet lahendati koostöös ENSV TA Energeetikainstituudiga.

1961. aastal algas ka АОЛ seeria elektrimootorite seeriatootmine. 1962. aastal hakkas tehas tootma АОЭ-5 tüüpi elektromagnetilise piduriga mootoreid, väikemootoreid АОЛБ lambapügamismasinatele, uudse konstruktsiooniga lahklüliteid РЛНДА, mis annavad tunduvat vase kokkuhoidu, ning töökindlamaid ja ökonoomsemaid lahklülitite ajameid ПРН-10М. Samaaegselt valmistati uue ühtse seeria АО2-5 elektrimootorite katseeksemplarid, mis võeti riikliku komisjoni poolt vastu.[23] Võimsamate, ökonoomsemate ja töökindlamate mootorite tootmisse juurutamine ei lakanud «Voltas» ainsakski aastaks.

ELEKTRIMOOTORITE TOODANG KASVAB

Tehase «Volta» töö taasalustamise päevast suurenes ettevõtte toodang iga aastaga, ka nendel aastatel, kui suur erinevus tehase võimaluste ja planeeritud tootmisülesande vahel põhjustas riikliku plaani mittetäitmist. Eriti tunduv hüpe toimus 1954. aastal.

Tsehhide reorganiseerimine ja uue tehnika rakendamine võimaldasid nimetatud aastal suurendada kaubatoodangut 28% ja kogutoodangut 25,6% võrra eelmise aastaga võrreldes. Tehas täitis edukalt 1954. aasta riikliku plaani ning andis rahvamajandusele 133 371 mitmesugust elektrimootorit ja 78 928 elektritriikrauda.

Uus periood tehase ajaloos tõotas kujuneda väga perspektiivirikkaks — möödunud aastate pingutused hakkasid kandma vilja.

Erilist tähelepanu väärib 5. gabariidi elektrimootorite tootmine. Tehas ei täitnud kahel aastal tootmisülesandeid just nende elektri-

[23] 1962. aasta aruanne.

mootorite osas. Nüüd aga kasvas nende toodang ühe aasta jooksul eelmise aastaga võrreldes 23,4% võrra, kusjuures I poolaastal toimus just tsehhide reorganiseerimine. Ometi kasvas toodangu hulk 1954. aastal kvartalist kvartalisse. Aasta viimases kvartalis jõuti põhiliselt lõpule tsehhide reorganiseerimise ja uue tehnika juurutamisega, mis võimaldas tsehhidel töötada täie koormusega, mille tulemusel plaaniline ülesanne ületati. Elektritriikraudade toodang suurenes 1954. aastal 54,7% võrra,[24] kuid kuna aparaaditsehhi tootmispinna suurendamist polnud kavas, siis aeglustus laiatarbekaupade toodangu kasvutempo edaspidi.

Järgnev tabel näitab tehase «Volta» põhitoodangu väljalaskes toimunud muudatusi.[25] Tabelis toodud arvud kõnelevad veenvalt tehases lakkamatult asetleidvatest suurtest muudatustest. 1954. kuni 1962. aastani kasvas elektrimootorite toodang kahekordseks, arvestamata satelliittsehhide toodangut. Koguni laiatarbekaupade toodangut õnnestus suurendada rohkem kui kahekordselt.

Arvud kõnelevad mitte üksnes toodangu juurdekasvust, vaid ka selle spetsialiseerimisest. Valdavaks toodanguks kujunesid 5. ja 7. gabariidi elektrimootorid. Tunduvalt kasvas ka üle 100 kW võimsusega ja väikemootorite toodang (Türi-Alliku tsehhis). 1960. aastaks lõpetati plahvatuskindlate elektrimootorite kui vananenud tooteliigi ja veelgi varem — iga tüüpi generaatorite valmistamine.

Tehase kollektiiv taotles mitte ainult plaani täitmist, vaid püüdis seda teha ennetähtaegselt ja ületada, mis saavutati peamiselt tööviljakuse tõstmise arvel, eelkõige tänu tehnilisele moderniseerimisele. Tööviljakuse tõstmises etendas olulist osa ka sotsialistlik võistlus, soodustades kollektiivi loominguliste jõudude arengut.

Tehase töös esines aga veel raskusi, mida oleks saadud oskuslikuma planeerimisega vältida. Nii näiteks suurendas Elektritööstuse Ministeerium 1957. aasta aprillis tehase II poolaasta plaani 7. gabariidi elektrimootorite osas 55% võrra, ehkki esimese poolaasta plaan oli 1956. aasta neljanda kvartali plaanist niigi 30% võrra suurem. Seejuures nähti nomenklatuuris ette 7. gabariidi kinnist tüüpi elektrimootorite masstootmist, milleks tehasel puudusid nii malmvalandid kui ka tööpingipark ja rakised. Ehkki 7. gabariidi elektrimootorite toodang pidi suurenema 5. gabariidi mootorite väljalaske mõninga vähendamise arvel, polnud niisugune asendamine kaugeltki samaväärne. 5. gabariidi elektrimootoreid valmistati normaalmasinate tsehhis, kus töötasid automaatvõlliliin, agregaatpingid laagrikilpide ja kerede töötlemiseks, press-automaadid staatori- ja rootorilehtede stantsimiseks jms. Suurte masinate tsehhis aga, kus oli organiseeritud 7. gabariidi elektrimootorite tootmine, kasutati põhiliselt vanu universaalpinke.

Tehas asus suurendatud plaani täitmiseks kiires korras tootmist

[24] 1954. aasta aruanne.
[25] 1954.—1962. aasta aruanded.

Toodete nimetus	Aastad									
	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
1. Kuni 100 kW võimsusega elektrimootorid	121 121	143 071	166 252	175 716	186 272	199 823	216 145	226 220	236 067	242 952
2. Üle 100 kW võimsusega elektrimootorid	608	725	870	1100	1200	1302	1901	2200	2308	1726
3. Plahvatuskindlad elektrimootorid	11 590	12 556	10 306	11 218	9281	7869	3555	—	—	—
4. Suured elektrimootorid	52	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Üle 100 kW võimsusega generaatorid	—	35	201	250	300	310	—	—	—	—
6. Kuni 100 kW võimsusega generaatorid	—	—	—	213	400	—	—	—	—	—
7. Väikese võimsusega elektrimootorid	—	—	—	—	—	—	—	13 149	50 027	70 010
8. Käivitid	—	9065	10 070	12 000	12 014	2557	—	—	—	—
9. Elektritriikrauad	78 928	114 280	100 915	90 000	110 908	140 196	156 027	177 800	183 546	190 056
10. Elektrivahvliküpsetid	—	—	—	20 000	10 028	2508	2001	—	2000	2002
11. Elektriradiaatorid	—	—	—	—	—	—	—	235	4002	6730

ümber korraldama, kuid seda polnud võimalik lõpetada enne neljandat kvartalit. Selleks et mitte alt vedada ettevõtteid, kes olid saanud ostuload nende mootorite hankimiseks, juhtisid voltalased ministeeriumi tähelepanu uue plaani ebareaalsusele. Sellekohane kiri saadeti ka NLKP Keskkomiteele.

«Voltas» teati juba, milleni viib erinevus käitise võimaluste ja plaanide vahel. Sajandi viienda aastakümne algaastad olid veel meeles.

Tehase palvel tutvusid EKP Keskkomitee töötajad kohapeal olukorraga ega leidnud reaalseid võimalusi suurendada 7. gabariidi elektrimootorite toodangut kahe kuuga 55% võrra.

Ühiste pingutuste varal õnnestus küsimus lahendada. Kiirendati vajalike tööpinkide, tööjõu ja tootmise ettevalmistamiseks vajalike vahendite saamist. Rahvamajanduse Nõukogu aitas voltalastel organiseerida koopereerimist teiste Tallinna käitistega malmvalandite hankimiseks, ehkki viimaste kõrgem hind tõstis ka «Volta» toodangu omahinda. Kogutoodangu aastaplaan täideti 19. detsembriks; täielikult täideti ka nomenklatuuriülesanne, kusjuures 7. gabariidi mootorite toodang suurenes 59,8% võrra. Vabariigi põllumajandus sai voltalastelt rohkem kui 200 üleplaanilist elektrimootorit.

«Volta» täitis ja ületas tootmisplaane järgnevatelgi aastatel, kusjuures üleplaaniline toodang suunati vabariigi põllumajanduse vajaduste rahuldamiseks.

1958. aastat iseloomustab pidev toodangu kasv kvartalist kvartalisse: kogutoodang suurenes I kvartaliga võrreldes II kvartalis 2,1%, III kvartalis 7,9% ja IV kvartalis 9,8% võrra.[26] Tehas tuli edukalt toime ka eksportülesande täitmisega, vaatamata sellele, et nõudmine troopikamootorite järele suurenes.

Tuleb märkida, et kogutoodangu pidev juurdekasv saavutati tootmispinda ja üldisi kapitaalehituse kulusid suurendamata. Kogutoodangu väljalase tootmispinna 1 m^2 kohta moodustas 1958. aastal 5327 rubla, 1957. aastal aga oli vaid 4836 rubla.[27] Tootmise organiseerimise parandamise ja mehhaniseerimise alal rakendatud abinõude tulemusena tõusis toodangu väljalase tootmispinna ruutmeetri kohta 5577 rublale.[28] Rööbiti kogutoodangu mahu kasvuga laienes pidevalt ka toodete sortiment. 1959. aastal suurenes eriti niisuguste 5. gabariidi mootorite modifikatsioonide toodang nagu mitmekiiruselised, kõrgendatud käivitusmomendiga, suurendatud libisemisega jt. elektrimootorid. Tunduvalt kasvas oma teostuselt töömahukamate kahepooluseliste ja 7. gabariidi kinnist tüüpi elektrimootorite tootmine.

Riikliku plaani täitmisel esines teadagi raskusi ja seda eriti

[26] 1958. aasta aruanne.
[27] Sealsamas.
[28] 1959. aasta aruanne.

omahinna alandamise osas. 5. gabariidi elektrimootorid olid tehase põhitoodanguks olnud juba rohkem kui kümne aasta vältel, nende valmistamiseks kasutati automaatseid ja poolautomaatseid seadmeid, tootmise tehnoloogia oli välja kujunenud ja stabiliseerunud, mis soodustas kulunormatiivide täpsustamist aasta-aastalt ja nende toodete omahinna tunduv alandamine polnud nüüd enam võimalik. [29]

Tootmise aastaplaane täideti edaspidigi. Tehase põhitoodang kasvas lakkamatult ning hakati tundma puudust uuest tootmispinnast. Eelkõige häiris valutsehhi vähene võimsus. Taas pidurdas nimetatud tsehhi mahajäävus tootmismahu kasvu. 1960. aastal alustati uue valukonveieri rajamist, milleks tuli osaliselt vabastada pind, kus vormiti 5. gabariidi mootoridetaile. Seetõttu jäi 1960. aastal malmivaluplaan täitmata ning vajaliku hulga valudetailide saamiseks tehti täiendavaid tellimusi väljaspool esialgset koopereerimisplaani. [30]

Tõsiseid raskusi valmistas ka 11. ja 12. gabariidi elektrimootorite tootmise suurendamine 46% võrra. Tehas palus 1960. aastal eraldada kaks 400-tonnist pressi, kuid seda palvet ei rahuldatud. Nii tuli olemasolevad pressid rakendada töösse kolmes vahetuses, mille tõttu nende profülaktiline remont muutus praktiliselt võimatuks ja tagajärjeks olid presside sagedased rikked.

Tootmispinna kitsus andis end üha rohkem tunda ja üha tungivamaks muutus uue rekonstrueerimise vajalikkus. Ei tehtud ju tehase põhiterritooriumil 1955. aastast alates mingeid olulisi kapitaalehitustöid ega antud ekspluatatsiooni uut tootmispinda. Samal ajal aga oli toodang kasvanud rohkem kui kaks korda. See arv ongi tehase ajaloo teise sõjajärgse perioodi töö kokkuvõtteks. Voltalased valmistavad rohkem kui 10% kõikidest meie riigis toodetavatest 5. gabariidi elektrimootoritest.

TULIPUNKTIS ON RÜTMILISUS

Tehase sõjajärgse ajaloo teisel perioodil ei esinenud enam niisugust pahet nagu tootmisplaani mittetäitmine. Plaane täideti ennetähtaegselt vastavalt kollektiivi sotsialistlikele kohustustele. Voltalased võitlesid nendel aastatel lakkamatult tootmise rütmilisuse eest. Tehase väravas on näitajate tahvel, kuhu kantakse andmed tsehhide töö rütmilisuse kohta dekaadide kaupa. See oli, millest alustas tehase uus direktor Valentin Haritonov. Plaaniülesannete korrapärase ja kvaliteetse täitmise eelduseks on tootmise rütmilisus. Sellele küsimusele pühendasid oma koosolekuid kom-

[29] 1959. aasta aruanne.
[30] 1960. aasta aruanne.

munistid, sellest kõneldi rohkesti tootmisnõupidamistel ning murti pead nii ühiselt kui ka omaette. Rütmilisuse küsimus polnud kaugeltki lihtne ja selle kallal nägid vaeva palju võimsamadki ettevõtted kui «Volta». Nii näiteks koguni niisugune käitis nagu Vladimir Iljitši nimeline tehas Moskvas suutis tagada rütmilise töö alles 1959. aastal.

Kuidas olid lood «Voltas»?

1954. aasta. Tsehhide reorganiseerimine suletud tootmistsükli alusel käis täie hooga. Jaanuarikuu plaanist täideti I dekaadis 24,1%, II dekaadis 27,3% ja III dekaadis 48,6%. Nii kestis see peaaegu kogu aasta [31] ning oli seletatav paljude asjaoludega nagu: valutsehhi puudulik võimsus, presside vähesus rootorilehtede stantsimisel, instrumenditsehhi nõrkus jne. Muude põhjuste hulgas aga oli esikohal ebarahuldav varustamine.

IV kvartalis aga hakkas tehase töö rütmilisus laabuma ja detsember andis peaaegu ideaalseid tulemusi: I dekaadis 31,2%, II dekaadis 30,5% ja III dekaadis 38,3% kuuplaanist. [32] Sellel aastal rakendatud organisatsioonilis-tehnilised üritused ja tsehhisisese planeerimise parendamine kandsid vilja. Tootmisülesanded, tööjõu- ning materjalilimiidid tehti osakondadele ja jaoskondadele õigeaegselt teatavaks ning graafikuid eri detailide valmistamiseks hakati koostama iga päev.

Tootmiskultuuri üldine tase, mille kõrgus pole mõeldav kollektiivi iga liikme vastutustundeta oma töölõigu eest, jättis veel soovida. Real järgnevailgi aastail täideti 40—50% kuuplaanist alles III dekaadis. [33] Teatav murrang rütmilisuse parandamise suunas saabus alles 1958. aasta lõpuks. 1959. aastal valitses selles suhtes juba päris hea olukord. Nimetatud aastal moodustas toodangu väljalase kuu kahe esimese dekaadi jooksul juba 30% kuuplaanist, [34] mida tuleb täielikult pidada kollektiivi teeneks, kuna tingimused olid jäänud peaaegu samadeks kui eelmistel aastatel. Suuremat tähelepanu pöörati suurte masinate tsehhile, kus tootmise rütmilisus eriti lonkas. Tsehh reorganiseeriti, paigutati ümber tööpinke, loodi vajalik tootmisvaru ja töö hakkas laabuma. Tuleb tunnistada, et ka varustamine kulges 1959. aastal häireteta.

Rütmiline tootmine kestis kahjuks vaid lühikest aega. Rütmilisus hakkas taas lonkama juba 1960. aastal ning kulus hulk aega, enne kui seda õnnestus taastada.

Kokkuvõttes võime täie kindlusega öelda, et tootmise rütmilisus sõltub eelkõige kollektiivist endast, tema oskusest töötada, tema ühiskondlikust teadlikkusest ja tootmiskultuuri üldisest tasemest.

---

[31] 1954. aasta aruanne.

[32] 1954. aasta aruanne; EKP arhiiv, f. 245, nim. 1, s.-ü. 45, l-d 100—101.

[33] 1955., 1956., 1957. aasta aruanded; EKP arhiiv, f. 245, nim. 8, s.-ü. 2, l-d 68—71.

[34] 1959. aasta aruanne.

Ei saa minna mööda ka varustamisküsimustest ega jätta tegemata etteheiteid plaaniorganisatsioonidele ja tehastele-hankijatele, kes ei varustanud «Voltat» õigeaegselt vajalike materjalidega. Isegi 1954. aastal, kui saavutati esimesi tulemusi, esines varustusalal palju häireid. Nii ei või voltalased tänada näiteks Ždanovi tehast, kes andis võlliterast poolteisekuulise hilinemisega, mille tõttu automaatvõlliliin seisis ligi kuu aega.

VÕITLUS TOODANGU KVALITEEDI EEST

Rööbiti tootmise rütmilisusega oli voltalaste tähelepanu keskpunktis pidevalt ka toodangu kvaliteedi küsimus. «Volta» elektrimootoritel on teatavasti hea kuulsus niihästi kõikides Nõukogude Liidu piirkondades kui ka viiekümnes välisriigis. Niisuguse populaarsuse võitmine nõudis tehase kollektiivilt rohkeid pingutusi. Tehase sõjajärgse ajaloo teisel perioodil astuti suur samm edasi toodangu kvaliteedi tõstmisel. Seda soodustasid esiteks tehnoloogilise protsessi täiustamine, tööliste kvalifikatsiooni tõstmine ja kontrolli tõhustamine kvaliteedi üle.

Pöördepunktiks suhtumises kvaliteeti oli parteikoosolek 11. mail 1954. Kommunistid nentisid, et praagikadude vähendamisele ja toodangu kvaliteedi tõstmisele ei pöörata tehases seni vajalikku tähelepanu, kuna tegeldi tehase rekonstrueerimise, tsehhide reorganiseerimise ja plaani täitmisega. Nii on praagiprotsent väga kõrge, seda eriti valutsehhi osas, ulatudes 40%-le tehase kogu praagikaost. [35]

Kommunistid asusid selgitama praagi tekkepõhjusi, kusjuures ilmnes tootmistehnoloogia rikkumist, tehnilise kontrolli osakonna töötajate vähest nõudlikkust ning paljude töötajate vastutustundetut suhtumist oma otseste ülesannete täitmisse. Õigustatud pretensioone esitati ka tehase juhtkonna ning peatehnoloogi ja peakonstruktori osakonna aadressil. Märgiti samuti, et ühiskondlikud organisatsioonid peavad kasvatama kollektiivi kõrge nõudlikkuse vaimus. Järgnevalt arutati kvaliteedi küsimust ka insener-tehniliste töötajate nõupidamisel.

1954. aastal osutus praagiprotsent ikka veel väga suureks, kuid tänu reale organisatsioonilis-tehnilistele üritustele võis juba märgata selle vähenemistendentsi. Valutsehhis hakati rangemalt kontrollima vormimulla kvaliteeti, mille tõttu detsembris valupraak vähenes ligi poole võrra. Hakati kontrollima ka kärnkastide valmistamist, mis omakorda parandas valandite kvaliteeti. Valutsehhi kontrolörid varustati eriliste kaliibritega valandite põhimõõtmete

[35] EKP arhiiv, f. 245, nim. 6, s.-ü. 1, l. 22.

kontrollimiseks. Teisel poolaastal tehti kindlaks ja likvideeriti mõrade tekkepõhjused valandite töödeldud pindadel. Aasta lõpus rakendati valutsehhis statistiline kontrollimismeetod.

Statistiline kontrollimismeetod leidis rakendamist ka normaalmasinate tsehhis. Seal võeti kasutusele ennetava kontrolli kaardid staatorilehtedes stantsimisel esinevate kraadide kohta ning samuti mootorite laagrikilpide töötlemise kohta. Kontrollkaarte kasutati ka mootorikerede töötlemisel ja montaažil. Kui aasta keskel tagastati proovisaalist defektide tõttu 13,5% elektrimootoreid, siis rakendatud abinõude tulemusena vähenes see protsent aasta lõpuks 9,5-le. [36]

Rohkesti esines praaki ka 5. gabariidi mootorite jahutustiivikute katete ja surverõngaste valmistamisel ja seda poleeritud lehterase puudumise tõttu.

Suurte masinate tsehhis kannatas kvaliteet 7. gabariidi rootorite valamisel, kuna termopaaride puudumise tõttu polnud võimalik kontrollida alumiiniumi temperatuuri sulatusahjus.

Tänu nõudlikkuse suurenemisele mähkimistöödel vähenes isolatsiooni läbilöökide ja keerdudevaheliste lühiste esinemine staatoritel.

Rööbiti valupraagiga tekitas tehasele palju meelehärmi ka elektrimootorite halb taara. Peaaegu kõik tehasesse laekuvad reklamatsioonid käisid transportimisel tekitatud vigastuste kohta. Tehases tugevdati kontrolli valmistoodangu pakkimise üle, kuid see ei andnud tulemusi. 1956. aastal saabusid reklamatsioonid ikka ja jälle transpordi arvel. Nii rakendas tehas igal aastal üha uusi abinõusid mootorite vigastuste vältimiseks nende transportimisel tellijatele.

Tootmise tehnoloogia parandamisel sooritatud suur töö hakkas andma tulemusi: kui 1956. aastal moodustasid praagikaod 2,04% kogutoodangu omahinnast, siis 1957. aastal oli vastav näitaja juba 1,58%. [37]

Senisest suuremat tähelepanu hakati pöörama ka praagi arvestamisele. Tehast külastanud komisjonid hakkasid üha sagedamini märkima, et tehnoloogiline distsipliin ja tootmiskultuur pole «Voltas» tehnilise progressi üldisel taustal veel vajalikul kõrgusel. [38] See asjaolu kutsus esile rea järjekordseid abinõusid toodangu kvaliteedi edasiseks parandamiseks.

1959. aastal organiseeriti keskmiste masinate tsehh 7. gabariidi elektrimootorite tootmiseks, mis võimaldas nende mootorite valmistamisel paremini kinni pidada tehnoloogilistest nõuetest. 5. gabariidi elektrimootoreid hakati värvima kaks korda, mis parandas

[36] 1954. aasta aruanne.
[37] 1957. aasta aruanne.
[38] Tehase «Volta» arhiiv. ENSV Rahvamajanduse Nõukogu Masinaehituse Valitsuse käskkiri nr. 315 1959. aastast ja «Volta» tehases antud käskkirjad nr. 127 ja 271 1960. aastast.

toodete välisilmet; riikliku standardi nõuete kohaselt muudeti äärikkilpide töötlemise tehnoloogiat, samuti kehtestati konduktorite ja seadmete perioodiline tsentraliseeritud kontroll.

Tehtud oli palju, kuid nii mõndagi jäi ka silmapaari vahele, seda eriti tehase uue rekonstrueerimise lootuse tekkimisel, mille realiseerimise tulemuseks pidi saama tootmise täielik moderniseerimine.

TEHASE KOLLEKTIIVI EDASINE ARENEMINE

Voltalaste kollektiivi kujunemisele pandi alus esimesel sõjajärgsel perioodil, kuid tehase kollektiiv ei kujuta endast midagi lõplikku, vaid kasvab ja areneb käsikäes tootmise arenguga nii arvuliselt kui ka kvalitatiivselt. Tehase kaadri alaline täienemine ja uuenemine eeldab lakkamatut kasvatustööd mitte üksnes kollektiivis endas, vaid ka pideva tähelepanu osutamist uue vahetuse ettevalmistamisele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmiga on meie rahva ette püstitatud ülesanne luua kommunismi materiaal-tehniline baas. Selle ülesande lahendamine eeldab rööbiti tehnilise progressiga ka töötajate kõrget kultuurilis-tehnilist taset.

Viiekümnendate aastate alguses, kui tehase rekonstrueerimise käigus valmisid uued tootmishooned ja seisis ees toodangu tunduv suurendamine, ilmnes, et tehas polnud selleks ette valmistatud, kuna puudusid küllaldase kvalifikatsiooni ja haridusliku tasemega töölised. Nii polnud enamikul 1953. aasta teisel poolel tehasesse tööle võetud töölistest kvalifikatsiooni ega tootmisalaseid kogemusi. Seetõttu oli täiesti seaduspärane, et toodangu hulk ühe töölise kohta vähenes, praagiprotsent aga kasvas.[39] Tehases vajati kiiresti vilunud valajaid, instrumendilukkseppi ja lukkseppi seadmete remondile. Olukorra nõudel aga tuli peamist tähelepanu pöörata nn. mass-kutsealade tööliste ettevalmistamisele. 1953. aastal said kutseala 288 töölist, 193 aga asusid oma kvalifikatsiooni tõstma. Paljud kvalifikatsiooni omandanud töölised aga lahkusid tehasest. Nii jäi 1953. aastal tööle võetud poolteisest tuhandest töölisest kohale vaid 286.

«Voltas» tunti suurt puudust ka insener-tehnilistest töötajatest, keda oli siin vaid 13% tööliste arvust, kuna teistes analoogilistes tehastes oli insener-tehniliste töötajate protsent 16—19. Lisaks sellele ei omanud enam kui pooled (60%) «Volta» insener-tehnilistest töötajatest eriharidust, paljudel diplomeeritud spetsialistidel aga puudusid praktilise töö kogemused. Nimetatud asjaolu vähendas tehnilise juhtimise taset, pidurdas uue valutsehhi

[39] 1953. aasta aruanne.

käikulaskmist ja uue tehnoloogia juurutamist valutööstuses. Uute seadmete — agregaatpinkide, automaatliini ja masinvormimise tootmisse juurutamine edenes visalt. Uute seadmetega komplekteeritud töölõikudel oli tööviljakus pikemat aega madal, nii näiteks ei saavutatud masinvormimisel esialgu sedagi tööviljakust, mis kehtis käsitsi vormimisel. [40]

Tehase tehniline varustatus ennetas esialgu kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamise ulatuse. See omakorda pidurdas uute seadmete rakendamist tootmisse.

1954. aastal alanud tsehhide reorganiseerimine soodustas teataval määral insener-tehnilise personali koosseisu tugevnemist. Liidetud tsehhides moodustati tugevamaid tehnoloogilisi gruppe ning tõhustati dispetšerteenistust. Tsehhides seati sisse insener-ökonomistide ametikohad. Need abinõud aitasid kiiremini juurutada uut tehnikat ja operatiivselt juhtida tootmistegevust. Nimetatud aastal saabus tehasesse 30 uut insener-tehnilist töötajat, kuid insenere oli ikka veel napilt peatehnoloogi osakonnas, peamehaaniku osakonda ja instrumendimajanduse bürood aga ei eksisteerinud üldse. Suurt puudust vilunud insener-tehniliste töötajate järele tunti ka valutsehhis. [41]

1955. aastal kasvas diplomeeritud inseneride ja tehnikute arv, praktikute protsent aga langes 54,9-le, [42] seega paranes insener-tehniliste töötajate koosseis kvalitatiivses mõttes.

Elektrimootorite seeriatootmise edasine organiseerimine lubas jagada tehnoloogilised protsessid reaks lihtsamateks operatsioonideks, mis omakorda võimaldas saavutada seda, et tööliste kvalifikatsiooniline koosseis põhitsehhides hakkas vastama tootmise nõuetele, mida aga polnud võimalik öelda instrumenditsehhi ja remonditsehhi kohta.

1956. aasta teise poolaasta plaanilise ülesande tunduv suurenemine tõi kaasa ka tööliste ja õpilaste arvu märgatava suurenemise, kuid tehase varustamine täiuslikumate tootmisvahenditega nõudis mitte ainult tööliskaadri kvantitatiivset, vaid ka kvalitatiivset kasvu.

1956. aastal astuti samme ka meistrite osatähtsuse suurendamiseks tootmistegevuses. Partei ja valitsuse spetsiaalne määrus suurendas meistrite vastutust tootmise organiseerimise eest, andis neile mõnesugust õigust tööliste ergutamisel ja karistamisel ning suurendas meistrite materiaalset huvitatust tootmistulemuste suhtes.

Seoses nimetatud määruse avaldamisega reorganiseeriti «Voltas» teises kvartalis mõnevõrra tsehhe ja jaoskondi, neid liites ja nende koosseisu rohkem kvalifitseeritud insener-tehniliste tööta-

---

[40] 1953. aasta aruanne.
[41] 1954. aasta aruanne.
[42] 1955. aasta aruanne.

jatega komplekteerides. Samaaegselt kaotati tsehhide tehnikabürood, mis võimaldas tugevdada tehasevalitsuse tehnoloogilist osakonda.

Järgnevatel aastatel tõusis kollektiivi kvalitatiivne tase järkjärgult ning 1959. aastaks, kui algas kommunistliku töö liikumine, vähenes töödistsipliini rikkumise eest vallandatute arv 50%, omal soovil lahkunute arv aga 20% võrra. [43]

1959. aasta kujunes tähelepanuväärseks sellegi poolest, et sellel aastal mindi üle 7-tunnisele tööpäevale, kusjuures samaaegselt korrastati ka töötasu. Nimetatud üritus viidi läbi etappide kaupa, nii läksid 7-tunnisele tööpäevale 1. oktoobrist 2 tsehhi, 1. novembrist 3 tsehhi, ülejäänud tsehhid ja tehasevalitsus 1. detsembrist. See üleminek ja töötasu korrastamine said teoks töötajate arvu ja töötasufondi suurendamiseta.

Seoses väikemootorite tsehhi organiseerimisega Türi-Allikul korraldati «Voltas» 139 uue töölise väljaõpetamine uuele tsehhile, järgmisel aastal õpetati neile lisaks välja veel 138 inimest. 1962. aastal põhjustas uus tõus tootmismahu suurendamisel taas raskusi insener-tehniliste töötajate osas. Jällegi tuli enamik insener-tehnilisi ametikohti usaldada mitte diplomeeritud inseneridele ega tehnikutele, vaid praktikutele, keda 1962. aastal oli 51% insener-tehniliste töötajate koguarvust. [44]

Tootmismahu kasv kutsus esile tehase kollektiivi pideva kasvu. Üksnes 1954. aastast kuni 1962. aastani suurenes see ligi kahekordseks, ja nagu esimeselgi sõjajärgsel perioodil, eeskätt kvalifitseerimata tööliste arvel. Uustulnukaid õpetati välja vahetult tootmises. Rööbiti sellega kerkis kollektiivis üha ilmsemalt esile grupp rohkem haritud töölisi, voltalaste eesmine väesalk. Järelikult toimus mitte ainult kollektiivi arvuline, vaid ka väga oluline kvalitatiivne muutumine.

Nõukogude võimu aastail muutus «Volta» kaasaegse tehnikaga varustatud suurkäitiseks vabariigi mastaabis. Kogutoodang oli 1946. kuni 1962. aastani suurenenud 20-kordselt, tööliste arv aga ainult 6,7-kordselt. [45]

Tootmise kiiret arengut soodustanud tingimuste hulka tuleb esmajoones arvata tehnilist progressi ja tehase kollektiivi kultuurilise taseme järjekindlat tõusu. Need mõlemad tingimused on vastastikku seotud ja teineteisest sõltuvad. Tehniline progress on töölisklassi kultuurilis-tehnilise taseme tõusu peamine tõukejõud, kultuurilis-tehnilise taseme tõus omakorda aga mõjutab edasise tehnilise progressi tempot.

Tehniline progress muudab põhjalikult tööliste töötingimusi. Tootmistegevuse automatiseerimine ja mehhaniseerimine nõuab

---

[43] 1959. aasta aruanne.
[44] 1962. aasta aruanne.
[45] 1946.—1962. aastate aruanded.

töölistelt head üldhariduslikku ettevalmistust, tehnilisi teadmisi, oskust juhtida masinaid ja kontrollida nende tööd. Muutub ka üksikute kutsealade sisu ja tööliste kutsealane koosseis. Tehasesse ilmusid uute kutsealade esindajad — automaatliinide ja agregaatpinkide seadistajad, treialid automaat- ja poolautomaatpinkidel, survevalumasinatel valajad jt.

Tööliste kultuurilis-tehniline tase põhineb eelkõige üldhariduslikul ettevalmistusel, mis määrab üldise kultuurilise taseme ja on aluseks nii kvalifikatsiooni omandamisel kui ka selle tõstmisel.

Järgnevast tabelist nähtuvad muudatused «Volta» tööliste üldhariduslikus ettevalmistuses 1952. kuni 1963. aastani.

Tehase «Volta» tööliste üldhariduslik tase [46]

Haridus	1952. a.	1963. a.
Lõpetamata algharidus	10,6%	4%
Algharidus (4—6 kl.)	54,9%	44,4%
Mittetäielik keskharidus (7 kl.)	17%	28%
Lõpetamata keskharidus (8—9 kl.)	5,7%	11,5%
Üldine keskharidus	4%	10,2%
Kesk-eriharidus	—	1%
Kutsekoolid	7,8%	0,9%
Kokku:		
Seitsmeklassiline ja rohkem	34,5%	51,6%
Vähem kui seitsmeklassiline	65,5%	48,4%

Toodud andmed kõnelevad tööliskollektiivi üldharidusliku taseme pidevast tõusust ning nende analüüsimine näitab, et voltalaste üldhariduslik tase tõuseb peaasjalikult noorsoo arvel. Jagame kõik tehase töölised kolme vanuserühma. Esimesse rühma paigutame need, kes on sündinud 1935. aastal ja hiljem, s. o. need, kelle kooliaeg langes põhiliselt sõjajärgsele perioodile; teise rühma paigutame aastatel 1925—1934 sündinud, s. o. need, kelle kooliaeg on mingil määral seotud sõja-aastatega; kolmandasse rühma paigutame 1924. aastal ja varem sündinud isikud, kes õppisid sõjaeelsetel aastatel. Osa viimasesse rühma kuuluvatest isikutest omandas hariduse Eesti kodanliku vabariigi tingimustes, kus tööliste haridustee piiriks oli 6-klassiline algkool. Teine osa töölistest tuli tehasesse Eesti territooriumiga piirnevatest sõjatules laastatud küla-

[46] Tehase «Volta» arhiiv. Kaadriosakond, s.-ü. 8/4 (1950.—1952. a.), l. 66. Dokumentide analüüsimisel on arvestatud nende võimalikku ebatäpsust. 1963. aasta andmed on arvutatud tööliste arvestuskaartide alusel «Volta» kaadriosakonnas ning samuti kuni 35 aasta vanuste, 7—8-klassilist haridust mitteomavate töötajate erikartoteegi ja õppivate töötajate kartoteegi alusel.

dest, kus põhiliseks külakoolitüübiks sõjaeelsel perioodil oli veel 4-klassiline kool.

Kõigi kolme rühma arvuline koosseis on peaaegu võrdne: esimesse kuulub 34,9%, teise 36,3% ja kolmandasse 28,8% tehase töölistest.

«Volta» tööliste üldhariduslik tase kolmes vanuserühmas protsentides (mai 1963)

Haridus	1935. a. sündinud	1925.—1934. a. sündinud	1924. a. sündinud ja vanemad
Lõpetamata algharidus	0,6	3,2	10,1
Algharidus (4—6 kl.)	20,1	57,4	57,6
Mittetäielik keskharidus (7 kl.)	38,2	27,3	15,6
Lõpetamata keskharidus (8—9 kl.)	18,1	6,5	10,6
Üldine keskharidus	19,8	4,9	4,6
Kesk-eriharidus *	1,2	0,5	1,4
Kutsekoolid	2	0,2	0,1
Kokku:			
Seitsmeklassiline ja rohkem	79,3	39,4	32,3
Vähem kui seitsmeklassiline	20,7	60,6	67,7

* Isikud, kelle kutsealad pole seotud tehase profiiliga

Tabelist nähtub, et esimese rühma (16—18 aasta vanused noored) üldhariduslik tase on tunduvalt kõrgem kahest ülejäänud rühmast. 79,3% esimesse rühma kuuluvatest töölistest omab 7-klassilist ja suuremat haridust. Üheks tööliskassi ridade täiendamise allikaks kujunes keskkool. Aasta-aastalt siirdub üha rohkem keskkooli lõpetanuid tööle tootmisse. 1957. kuni 1963. aastani alustas «Voltas» oma töömeheteed 112 keskkooli lõpetanut ja 223 lõpetamata keskharidusega noort.[47] Ei tohi aga unustada sedagi, et 20,1% noortest omavad alles 4—6-klassilist haridust, 0,6% aga pole lõpetanud isegi algkooli.

Laiendades määratlust «noortööline» kuni 35 aasta vanustele, selgub, et 1963. aasta alguseks töötas «Voltas» 502 inimest, kellel puudus 7-klassiline haridus,[48] kusjuures nende hulgas oli mitte ainult töölisi, vaid ka teenistujad ja koguni neid, kes asusid insener-tehniliste töötajate ametikohtadel. Seega vaatamata viimasel aastakümnel saavutatud suurele edule tööliste üldharidusliku taseme tõstmisel, esineb ikka veel ulatuslik lõhe uue tehnika nõuete ja paljude tööliste ettevalmistuse vahel.

[47] Tehase kaadriosakonna aruanded keskkooli lõpetanute ja kuni 18 a. vanuste noorte töölevõtmise kohta aastatel 1957—1962.

[48] Kaadriosakonna kartoteek kuni 35 a. vanuste tehase töötajate kohta, kellel 1963. aastal polnud 7—8-klassilist haridust.

Selle lõhe ületamiseks tegutseb ulatuslik õhtu- ja kaugõppekoolide süsteem.

Voltalaste haridusliku taseme tõusu aastatel 1959—1962 iseloomustavad järgmised andmed: [49]

Õppijad:	1959		1960		1961		1962	
	Kokku	neist töölisi	Kokku	neist töölisi	Kokku	neist töölisi	Kokku	neist töölisi
Kõrgemates koolides	67	40	98	91	110	80	51	31
Tehnikumides	33		48	38	78	59	56	44
Töölisnoorte koolides			111	108	119	116	97	94

Eelmiste aastate kohta on olemas andmed kahjuks vaid kommunistlike noorte osas. Nii õppis 1952. aastal õhtukoolides 15 [50], 1953. aastal aga 26 kommunistlikku noort. [51]

Toodud andmete võrdlemisel torkab silma, et tung haridusele on seda suurem, mida kõrgem on hariduslik tase.

Kõrgemates koolides ja tehnikumides õppijatel on endastmõistetavalt vastav eelharidus, 60% töölisnoorte koolides õppijatest õpib 8.—10. klassis, s. t. neil kõikidel on juba mittetäielik keskharidus. See-eest isikute hulgas, kel pole 7-klassilist haridust, esineb vähe haridusteed jätkata soovijaid. Nagu juba eespool märgitud, töötas tehases 1963. aastal 502 inimest vanusega kuni 35 aastat ja nendest õppis vaid 8,6%. [52]

Huvitav on ka, millist mõju avaldab ümbritsev keskkond haridustee jätkamise püüdlustele. Olulist osa etendavad insener-tehnilised töötajad. Nende piisav arv ja kõrge kvalifikatsioon on paljus edasise tehnilise progressi ja jooksvate tootmisküsimuste eduka lahendamise ning järelikult ka tehase kollektiivi jätkuva kasvatamise eelduseks.

Milline on tehase «Volta» insener-tehniliste töötajate hariduslik tase? Tehase tootmise arengutempo ennetab teatavasti sageli vastava kaadri väljaõpetamise kiiruse. Paljud insener-tehniliste töötajate ametikohad olid aastate vältel täidetud praktikutega, s. o. isikutega, kellel puudus ametikohale vastav haridus. 1963. aastal omas kõrgemat haridust vaid 21,7% ja kesk-tehnilist haridust 45,1% insener-tehnilistest töötajatest, kuna 33,2% olid praktikud, kellest õppis vaid 35,8%. [53] On selge, et praktikud, kes ise ei tõsta

[49] Tehase «Volta» arhiiv. 1959., 1960., 1961. ja 1962. aastate aruanded.
[50] EKP arhiiv, f. 245, nim. 4, s.-ü. 12, l. 38.
[51] Sealsamas, nim. 5, s.-ü. 1, l. 59.
[52] Arvutatud tehase «Volta» kaadriosakonnas koostatud kartoteegi järgi 1963. aastal õppinute kohta.
[53] Arvutatud 1963. a. 5. märtsi kaadriaruande järgi (tehase «Volta» kaadriosakond).

oma hariduslikku taset, ei või selles suhtes pakkuda eeskuju töölistelegi.

Kollektiivi kultuurilist ja tehnilist taset ei määra ainuüksi hariduslik tase, vaid ka kutsealane ettevalmistus. Vaadelgem, kuidas arenes «Voltas» tööliskaadri väljaõpetamine.

Tabelist ««Volta» tööliste üldhariduslik tase» nähtub, et tööstuskoolid etendavad tehase kollektiivi täiendamisel väheolulist osa. Tööliste väljaõpetamise peamiseks süsteemiks on individuaalne ja vähemal määral brigaadiviisiline õppus. Väljaõpetatavate arvu reguleeritakse tootmise vajadusega.

1959.—1962. aastani õpetati välja: [54]

	1959. a.	1960. a.	1961. a.	1962. a
individuaalmeetodil	195	268	336	224
brigaadiviisiliselt	—	8	31	18
Kokku:	195	276	367	242

Tööliskaadri väljaõpetamisel vahetult tootmises võib küll saavutada kiireid tulemusi, kuid seejuures õpitakse ära vaid kitsas tööprofiil, mida sooritab üks õpetavatest töölistest mingil tööpingil. Tegelikult õpetatakse välja madala kvalifikatsiooniga töölisi, kellel puuduvad vajalikud teoreetilised teadmised ning keda tuleb ümber õpetada vähimagi muudatuse korral tehnikas ja tootmise tehnoloogias. Viimastel aastatel pööratakse «Voltas» aga uute tööliste teoreetilisele väljaõpetamisele mõnevõrra suuremat tähelepanu.

Tehnilise taseme lakkamatu täiustamine eeldab tööliste üha kõrgemat kvalifikatsiooni. Nii näiteks muudab tootmise automatiseerimine põhjalikult töölise töö iseloomu, sundides teda paljusid tehnilisi küsimusi iseseisvalt lahendama. Automaatliinide seadistajate kultuuriline ja tehniliste teadmiste tase peab olema küllalt kõrge, sest nendest sõltub üksikute agregaatide ja tervete liinide häireteta töö. Nad peavad masinaid tundma täiuslikult. Seadistaja töö lakkab olemast füüsiline ja hõlmab vaimse tegevuse elemente ning läheneb oma olemuselt insener-tehniliste töötajate tööle. Viimasel ajal on meie riigi eesrindlikes ettevõtteis hakatud seadistajatena rakendama kesk-tehnilise eriharidusega noori spetsialiste.

«Voltas» toimus seadistajate ja remonditööliste väljaõpetamine vahetult tootmises. Enamik nendest on lõpetanud 7 või koguni 10 klassi ning omab IV—VI töökategooriat.

Üksikoperatsioonidel töötajatelt nõutakse esialgu vähem, ent nendelgi on vaja teadmisi, et oskuslikult töötada masinal vastavalt määratud tehnoloogiale.

[54] Tehase «Volta» kaadriosakonna arhiiv. Statistilised aruanded (vorm 6-T) 1959., 1960., 1961. ja 1962. aasta kohta.

Tehase tehnilises raamatukogus.

Töölist sunnib oma kvalifikatsiooni tõstma mitte ainult tehniline progress, vaid ka materiaalne huvitatus oma töö tulemustest (VI kategooria töölise tasu on kaks korda suurem I kategooria töölise tasust). Suur osa voltalastest tõstab oma kvalifikatsiooni aasta-aastalt mitmesugustel kohapeal organiseeritavatel kursustel. Peab märkima, et õppetöö tase tõuseb järjekindlalt, üha rohkem ruumi antakse teoreetilistele küsimustele.

Aastatel 1959—1962 õpetati mitmesugustel kvalifikatsiooni tõstmise kursustel töölisi järgmiselt: [55]

	1959. a.	1960. a.	1961. a.	1962. a.
Eesrindlike töömeetodite koolides	60	—	—	—
Piirnevatel kutsealadel . . .	27	44	55	19
Spetsiaalsetel kursustel . . .	45	247	85	46
Tootmis-tehnilistel kursustel .	100	73	39	155
Kokku:	232	364	179	220

Üksnes viimase aastakümne jooksul õpetati «Voltas» välja 2366 uut töölist ning samal ajal õppis mitmesugustel kvalifikatsiooni

[55] Tehase «Volta» kaadriosakond. Statistilised aruanded (vorm 6-T) 1959.—1962. aasta kohta.

tõstmise kursustel 2212 inimest [56], mis kõneleb tõhusast tööst kaadri ettevalmistamise alal. Kahjuks aga peab tunnistama, et töötõu suure voolavuse (igal aastal uueneb ligi kolmandik tööliste koosseisust) tõttu läheb osa väljaõpetamisel nähtud vaevast tühja. Muidugi, tuleb arvestada seda, et töötõu voolavus on seotud ka elamispinna puudumisega ja sooviga leida kergemat teenistust.

Töötõu voolavusega on seletatav ka «Volta» tööliskonna jagunemine tööstaaži järgi seisuga 1. aprill 1963 järgmiselt: kuni 2 aastat — 42,8%, 2 kuni 10 aastat — 46,4% ning üle 10 aasta — 10,8%. [57]

Kõrgelt kvalifitseeritud töölised töötavad tehases üldreeglina juba kaua aastaid. Üldkokkuvõttes töötab üle poole voltalastest tehases juba pikemat aega.

Mis aga puutub tööliste kultuurilisse ja tehniliste teadmiste tasemesse, siis tõstavad nad seda ka iseõppimise teel, mida soodustavad raamatud, ajalehed, ajakirjad ja tehniline propaganda. Üksnes poliitharidustöö võrgus õppis igal aastal ligi veerand voltalastest. Õppetöös osutavad suurt abi parteikomitee juures tegutsev ideoloogiline komisjon ning samuti tehase lektorite grupp. Tehasel on olemas kaks raamatukogu (ilukirjanduslik ja tehniline), kus lugejate arv ulatub tuhandeni. Käitiskomitee juures omakorda töötab õppijate abistamise komisjon.

Nii on teisel sõjajärgsel perioodil tehase kollektiivis selle pidevalt kasvades aset leidnud sügavad kvalitatiivsed muudatused, mis avalduvad eeskätt tööliskonna üldharidusliku taseme tõusus.

VOLTALASED-RATSIONALISEERIJAD

1962. aastal saavutasid «Volta» ratsionaliseerijad märkimisväärset edu. Esiteks, nende read kasvasid tunduvalt. Tehase iga 100 töötaja kohta tuli 13,9 ratsionaliseerijat. Teiseks, nende tegevus andis ettevõttele 141 000 rubla tinglikku säästu aastas. [58]

Esimesed ratsionaliseerijad tekkisid «Voltas» juba tehase taastamise perioodil. Tegemist oli täiesti uudse loomingulise aktiivsuse avaldusega, mille sünnitas nõukogulik tegelikkus ja millel polnud mingeid juuri minevikus, kuna kapitalistliku tootmise tingimustes mistahes ratsionaliseerimine kahjustab vältimatult tööliskonna huve.

Esimesteks ratsionaliseerijateks olid «Volta» kaadritöölised, kelle püüdeks oli tehas võimalikult kiiresti taastada. Kahjuks ei

---

[56] Tehase «Volta» kaadriosakond. Statistilised aruanded (vorm 6-T) 1953.—1962. aasta kohta.

[57] Arvutatud tehase «Volta» kaadriosakonna tööliste arvestuskaartide järgi seisuga 1963. a. II kvartal.

[58] Tehase «Volta» arhiiv. Ratsionaliseerimise ja leiunduse büroo materjalid.

peetud nendel aastatel ratsionaliseerimisesildiste ja nende autorite arvestust, kõike seda käsitleti endastmõistetavana. Alles mõnevõrra hiljem hakati huvitavamatest esildistest ajakirjanduses pajatama. Nii on meieni jõudnud teated ratsionaliseerija Rudolf Valteri esimestest edusammudest. Ta valmistas 1944. aastal seadme, mis kiirendas tunduvalt valmismootorite katsetamist. [59] Seejärel mõtles ta välja abinõu elektrimootorite juhtmete jootmiseks. [60]

Ratsionaliseerijate abistamiseks moodustati 1945. aasta jaanuaris ratsionaliseerimise ja leiunduse büroo, mille koosseisu kuulusid kohakaasluse alusel kaks inseneri ja üks meister. Esimestel sõjajärgsetel aastatel arenes ratsionaliseerimistegevus alles pikkamisi. 1946. aastal oli registreeritud kõigest 6 esildist, mille autoriteks olid meistrid ja kõrge kvalifikatsiooniga töölised V. Tikkas ja V. Laaneveski. [61]

Ratsionaliseerimisliikumise arengut vaadeldes tuleb märkida, et selle ulatuslikkust mõjustavad peale kollektiivi kultuurilise ja tehnilise arengu taseme ka niisugused tegurid nagu ratsionaliseerimistegevuse organisatsiooniline külg ja ratsionaliseerijate huvitatus oma töö tulemustest. Mis puutub kultuurilise ja tehniliste teadmiste taseme tõstmisse, siis see on pikaajaline protsess ja sõltub tootlike jõudude seisukorrast. Ratsionaliseerimistegevuse organiseerimise raames viidi pärast vastava büroo moodustamist ellu veel rida üritusi: 1947. a. märtsis-aprillis korraldati «Voltas» esimene ratsionaliseerimishoogtöö, mille eesmärgiks oli saada esildisi, mis parandaksid tootmise tehnoloogiat ja töö organiseerimist. [62] Võib muidugi öelda, et see hoogtöö puudutab ratsionaliseerimist vaid kaudselt, kuid tegemist oli alles esimeste sammudega. 1948. aasta suvel korraldati ratsionaliseerimise ja leiunduse ülevaatus ühe kuu vältel, [63] milline praktika õigustas end edaspidigi, kuna ülevaatused soodustavad kollektiivi tähelepanu ja energia keskendumist ratsionaliseerimisküsimustele. Hoogtöökuude kestel kasvas ratsionaliseerimisesildiste arv tunduvalt, mis õigustas taoliste ürituste järjekindlat korraldamist edaspidigi. Rööbiti hoogtöökuudega hakati «Voltas» neil aastail praktiseerima ka ratsionaliseerimisalaste konkursside korraldamist parimate esildiste selgitamiseks. Konkursid olid tavaliselt temaatilised. Nii näiteks kuulutati 1950. aasta detsembris välja konkurss parima ohutu stantsi konstruktsiooni saamiseks. [64]

EK(b)P Keskkomitee XXI pleenum (aprill 1948) kohustas ette-

---

[59] «Советская Эстония», 1944, № 132, 17 XII.
[60] «Советская Эстония», 1945, № 80, 6 IV.
[61] Tehase «Volta» arhiiv. Ratsionaliseerimise ja leiunduse büroo, nim. 5, s.-ü. 1, l. 153.
[62] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 3, l. 45.
[63] Sealsamas, s.-ü. 1, l. 12.
[64] Sealsamas, nim. 2, s.-ü. 2, l. 257.

võtete juhtijaid ja parteiorganisatsioone pöörama kõige tõsisemat tähelepanu tootmise ratsionaliseerimisele. [65]

Nimetatud pleenumi otsuse elluviimise käigus loodi «Voltas» ratsionaliseerimise ja leiunduse büroo juhataja ametikoht, millele määrati noor insener Nadežda Telehhova, kes töötab seal tänini.

Ülevaate ratsionaliseerimistegevuse arengust «Voltas» annavad järgmised andmed: [66]

Aastad	Ratsionaliseerijate arv	Laekunud esildisi	Vastu võetud esildisi	Juurutatud esildisi	Tinglik säästaastas (tuh. rbl.)
1947	Ei arvestatud	24	22	22	146
1948	30	30	24	24	113
1949	72	136	84	50	219
1950	61	142	85	59	246
1951	84	180	125	78	630
1952	139	374	238	150	686
1953	144	350	213	183	610

Järsk tõus 1949. aastal ja ratsionaliseerimistegevuse edasine areng kinnitavad rakendatud abinõude otstarbekust. Ratsionaliseerijate read suurenesid 1949. aastal eelmise aastaga võrreldes rohkem kui kahekordselt, nende poolt esitatud ettepanekute arv kasvas koguni neli korda. Siinjuures aga andis end tunda tehase töötajate alles madal kultuuriline ja tehniliste teadmiste tase. Kaugeltki mitte kõik ettepanekud polnud põhjendatud ega õiged: tootmisse juurutati vaid ligi 60% esitatud ettepanekutest.

Esimene katse juhtida ratsionaliseerijate loovat mõtet ja otsinguid vajalikus suunas tehti juba 1948. aastal, kui koostati «Ratsionaliseerimise ja leiunduse temaatika», [67] mida sellest ajast antakse välja järjekindlalt igal aastal.

Ratsionaliseerimisesildisi hakkas laekuma nii arvukalt, et puudusid võimalused nende kõigi tootmisse juurutamiseks. Andis tunda spetsiaalse materjalide ja tööjõufondi puudumine. 1948. aastal eraldati küll peamehaaniku osakonnast ja instrumenditsehhist rühm kvalifitseeritud töölisi ratsionaliseerimisesildiste elluviimiseks [68], ent võitlus tootmisplaani täitmise eest põhjustas sellegi töötajate rühma rakendamist plaaniliste ülesannete täitmisele. Nii kulges ratsionaliseerimisesildiste juurutamine äärmiselt rasketes

[65] EKP arhiiv, f. 1, nim. 3, s.-ü. 339, l. 158.

[66] Andmed aastate 1947—1950 kohta on võetud E. Jaanvärgi teosest «Nõukogude Eesti töölisklass ja vabariigi tööstuse areng», Tallinn 1963, lk. 120, andmed hilisemate aastate kohta «Volta» ratsionaliseerimisbüroo toimikutest.

[67] Tehase «Volta» arhiiv, nim. 5, s.-ü. 1, l. 33.

[68] Tehase «Volta» arhiiv, ratsionaliseerimisbüroo, nim. 5, s.-ü. 1, l. 12.

tingimustes. Esildiste juurutamise venimine jahutas ka ratsionaliseerijate indu. Alles 1953. aastal suudeti rakendada 86% esildistest.

Kolmandaks ratsionaliseerimistegevust soodustavaks teguriks on ratsionaliseerimisesildiste ja nende juurutamisele kaasaaitamise eest tasumaksmise süsteem, mida esimestel sõjajärgsetel aastatel rakendati alles puudulikult.

Vaatamata rekonstrueerimisperioodi raskustele juurdus ratsionaliseerimisliikumine üha enam tehase ellu, soodustades tööviljakuse kasvu, töötingimuste paranemist, toodangu kasvu ja tehase rekonstrueerimise lõpuleviimist.

Tehniline progress, tootmise organiseerimisel saavutatud edu ning kollektiivi kultuurilise ja tehniliste teadmiste taseme järjekindel tõus ajendasid ratsionaliseerimistegevuse arengut tehase ajaloo teisel sõjajärgsel perioodil. Nüüd on igas tsehhis ratsionaliseerimisala volinik, kelle poole ratsionaliseerijad võivad alati pöörduda. Järjekindlalt, neli kuni kuus korda aastas, korraldatakse ratsionaliseerimisalaseid hoogtöökuusid, konkursse ja ülevaatusi. Ratsionaliseerimisküsimused on kujunenud sotsialistliku võistluse koostisosaks ning etendavad oma osa ka tsehhidevahelise võistluse kokkuvõtete tegemisel.

16. märtsil 1956 oli tehase «Volta» ratsionaliseerijate ja leiutajate esimene konverents. Sellest ajast kutsutakse neid konverentse kokku igal aastal I kvartali lõpus ning tehakse kokkuvõtteid ratsionaliseerimistegevusest eelmisel aastal. 1958. aastal kehtestati tehase parima ratsionaliseerija aunimetus ning leiutajate ja ratsionaliseerijate võistluse tingimused.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu vaatas 1959. aastal läbi avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimisesildiste eest tasumaksmise juhendi. Tõsteti tasu suurust niihästi ratsionaliseerimisesildiste ja, mis on eriti oluline, ka nende juurutamisele kaasaaitamise eest.

Seega suunati kõik organisatsioonilised abinõud niisuguste tingimuste loomisele, mis tagaksid töötajate loomingulise aktiivsuse täieulatusliku rakendamise. Tulemused ei lasknud end kaua oodata, mis nähtub järgmises tabelis toodud andmetest: [69]

	1958. a.	1959. a.	1960. a.	1961. a.	1962. a.	1963. a.
Ratsionaliseerijate ja leiutajate arv	216	270	340	368	408	414
Laekunud rats. esildisi, leiutisi ja tehnilisi täiustusi	404	462	574	647	758	824
Nendest juurutamiseks vastu võetud	289	363	414	434	446	528
Tootmisse juurutatud	241	296	351	352	408	443
Esildiste juurutamisest saadud tinglik sääst (tuh. rubla aastas)	110,1	121,5	125,2	237,5	141,0	131,5

[69] Tehase «Volta» arhiiv. Ratsionaliseerimisbüroo aruanded aastate 1958—1963 kohta.

Nadežda Telehhova ja Georg Orm.

Võrrelgem kümne (1952—1962) aasta andmeid.

Kui 1952. aastal oli «Voltas» iga saja töötaja kohta 9,1 ratsionaliseerijat, siis 1962. aastal oli neid juba 13,9. Juurutamiseks vastuvõetud ratsionaliseerimisesildiste arv kasvas samas ajavahemikus 238-lt 446-le, aastane tinglik sääst 68 600 rublalt 141 000 rublale.

1952. aastal olid aktiivsemateks ratsionaliseerijateks peamiselt insener-tehnilised töötajad. Samasugune olukord valitses ka 1955. aastal, kui tööliste kohta tuli vaid 7% laekunud esildistest. [70]

Tehase insenerid esitasid mitmeid väga väärtuslikke ettepanekuid. Nii tegi A. Burõkin viiekümnendate aastate alguses ettepaneku muuta kuni 100 kW võimsusega ühtse seeria A-5 tüüpi elektrimootorite 220-mm läbimõõduga surverõngaste valmistamise tehnoloogiat. Seni valmistati nimetatud detaile lehtterasest, kusjuures 70% materjalist läks jäätmeteks. Sm. Burõkini ettepaneku põhjal mindi üle ribaterasele, kusjuures läks jäätmeteks vaid 5% materjalist. Esildis võimaldas säästa üle 140 tonni lehtterast aastas ning leidis rakendamist teisteski elektrimootorite tehastes analoogiliste detailide valmistamisel.

Ratsionaliseerimise alal kuulub esikoht kahtlematult tehase peakonstruktorile Georg Ormile, rohkem kui paarikümne esildise autorile elektrimootorite konstruktsiooni ja nende valmistamise

[70] EKP arhiiv, f. 245, nim. 1, s.-ü. 45, l. 69.

Ratsionaliseerimisettepanekute stend.

tehnoloogia täiustamise alal. Tema esildiste juurutamine tootmisse on andnud tehasele rohkem kui 60 000 rubla säästu. [71]

Aktiivsed ratsionaliseerijad on paljud teisedki «Volta» insenerid ja tehnikud. Parimaid tulemusi on saavutanud B. Kuznetsov, A. Annikve ja D. Malõševa. Viimase poolt on esitatud 11 ettepanekut valutehnoloogia ja valandite töötlemise meetodite täiustamise alal, millest on saadud 6400 rubla säästu. [72]

Kuuekümnendate aastate alguses kerkib ratsionaliseerijaid esile ka tööliste hulgast: N. Jegorov, Ž. Terentjev, E. Nokkur, E. Gabriel, I. Härma, N. Novikov, G. Somonov, P. Riitsalu, E. Kriisa ja paljud teised, kelle esildised on tõhusaks panuseks tehnilisse progressi. Kõikidel eelnimetatutel on 7-klassiline, keskkooli- või tööstuskooli haridus ning nad on kõrgemate kategooriate töölised. Ometi tuleb paljudel töölistel veel kaua õppida, enne kui nad jõuavad ratsionaliseerimise alal insener-tehnilistele töötajatele järele. 1962. aastal oli saja insener-tehnilise töötaja kohta 34,3 ratsionaliseerijat, sama arvu tööliste kohta aga 12,5, kuid seegi on juba märkimisväärseks saavutuseks. Samal aastal esitas juba üle saja töölise-ratsionaliseerija kaks ja rohkemgi ettepanekut. 69,6% autoritest on 4.—6. kategooria töölised, 79,2% on tehases

[71] Tehase «Volta» arhiiv. Ratsionaliseerimisbüroo materjalid 1962. aasta kohta.

[72] Sealsamas.

Esimese kommunistliku töö brigaadi liikmed:
J. Badina, V. Kij, L. Kängsepp, V. Brõkova, E. Soopere.

töötanud üle 5 aasta.[73] Huvitav on märkida, et ratsionaliseerijateks saavad ka vähema tööstaažiga töölised, kellel on aga parem hariduslik ettevalmistus.

Nii on tööliste keskelt esile kerkinud ratsionaliseerijate arvu suurenemine nende kultuurilise ja tehniliste teadmiste taseme tõusu tulemus. Ratsionaliseerimistegevus tõstab tööliste teadlikkust ning sunnib neid laiendama oma üldist ja tehnilist silmaringi, soodustades seega nende kultuurilise ja tehniliste teadmiste taseme tõusu.

Ratsionaliseerijate tegevus tehases kiirendab tehnilist progressi ning aitab parandada toodetavate elektrimootorite kvaliteeti.

VOLTALASED VÕITLUSES KOMMUNISTLIKU TÖÖ EEST

Tehnilise progressi ning tehase «Volta» tööliste kultuurilise ja tehniliste teadmiste taseme tõusu endastmõistetavaks tulemuseks oli kommunistliku töö liikumise levimine.

Uus liikumine, mis sündis NLKP XXI kongressi eel Moskva

[73] Arvutatud tehase «Volta» ratsionaliseerijate kartoteegi ja kaadriosakonna kartoteegi järgi.

ja Leningradi ettevõtteis, muutus lühikese ajaga suureks majanduslikuks ja moraalseks jõuks. See liikumine kujunes meie riigi uue, kommunismi ehitamise ajastu sotsialistliku võistluse kõrgeimaks vormiks ning selle iseloomustavamaks omaduseks on kõrge tööviljakuse eest peetava võitluse liitmine inimeste igakülgse kasvatamisega kommunistliku teadlikkuse vaimus.

Nõukogude võimu aastail saavutatud edusammud rahvamajanduses ja eesrindlike kollektiivide eeskuju aitasid kaasa kommunistliku töö liikumise jõudsale arengule ka Nõukogude Eestis. «Voltas» arenes see liikumine üksikute brigaadide ja tööliste võistlusest kommunistliku töö kollektiivi ja lööklase nimetuse eest kogu kollektiivi võitluseks kommunistliku töö ettevõtte nimetuse eest, olles kogu eelneva perioodi sotsialistliku võistluse seaduspäraseks tulemuseks.

Viiekümnendaid aastaid tähistab sotsialistliku võistluse ulatuslik areng ning selle vormide mitmekesistumine. Nõukogude Liidu ametiühingute XI kongress (1954. a.) pööras erilist tähelepanu individuaalse ja brigaadiviisilise sotsialistliku võistluse arendamisele ning formalismielementide kõrvaldamise vajalikkusele. NLKP Keskkomitee detsembripleenumi (1957. a.) määrus «NSV Liidu ametiühingute tööst» tõstis ametiühingute osa ja vastutust võistluse organiseerimise eest. Nendel aastatel muutus sotsialistlik võistlus «Voltas» nagu teisteski ettevõtetes tõhusaks töömeetodiks. Iga aasta kohta kehtestatakse eelmiste aastate kogemusi arvesse võttes tsehhide, jaoskondade ja meistrite vahelise ning tööliste kutsealade sotsialistliku võistluse tingimused. Käitiskomitee teeb igas kuus koos administratsiooniga kokkuvõtteid tsehhidevahelisest sotsialistlikust võistlusest, võitja saab rändpunalipu ja rahalise preemia.

Viiekümnendatel aastatel hakkas «Volta» võistlema Riia elektrimasinatehasega «RER». Selle võistluse iseärasus seisneb töökogemuste vahetamises: parim, mis leidub ühes tehases, leiab peatset rakendamist ka võistluskaaslaste juures.

Seitseaastaku (1959—1965) jooksul tekkis ka täiesti uudne sotsialistliku võistluse vorm — kommunistliku töö liikumine. Selle liikumise algatajateks olid noored ja nende eesmine väesalk — leninlik komsomol. Esimeseks kommunistliku töö kollektiivi nimetust taotlenud brigaadiks «Voltas» oli Valentina Brõkova mähkijate brigaad, kelle kohustuses oli kirja pandud:

«Alati õigustada kommunistliku töö brigaadi liikme nimetust, teadlikult pühendada kogu oma jõud, energia ja võimed kommunismi ehitamise üritusele meie riigis;

kasvatada endas ja oma töökaaslastes kommunistliku ühiskonna liikme omadusi. Töö on meile füüsiliseks ja vaimseks vajaduseks ning ühiskonna arendamisest osavõtmise vormiks;

brigaadi seadus on — üks kõigi, kõik ühe eest. Kõik rõõmud ja mured tuleb jagada ühiselt;

järjekindlalt abistada töökaaslasi, jagada oma kogemusi teiste brigaadidega;

otsustavalt võidelda minevikuigandite ja kõige selle vastu, mis segab meie edasiliikumist.» [74]

Esimeste hulgas lülitus võistlusse kommunistliku töö eest ka Filip Bezkrovnõi brigaad.

Kommunistliku töö kollektiivi nimetuse eest võistlevate brigaadide põhikohustusteks olid:

— järjekindlalt tõsta tööviljakust ning juurutada uut tehnikat ja tehnoloogiat, töötada organiseeritult ja ökonoomselt;

— täiustada oma tootmisalast kvalifikatsiooni, õppida marksistlik-leninlikku teooriat ning tõsta üldhariduslikku ja kultuurilist taset;

— kasvatada endas uue ühiskonna inimese parimaid omadusi, arendada ennast igakülgselt nii vaimselt kui füüsiliselt, olla eeskujuks igapäevases elus ja suhtumises ühiskondlikesse kohustustesse.

Kommunistliku töö liikumine «Voltas» koosneb kahest etapist: esimene — 1960. aasta algusest kuni sama aasta oktoobrikuuni, kui üksikbrigaadide ja -tööliste võistlus läks järk-järgult üle jaoskondade ja tsehhide võistluseks, ning teine — alates 21. oktoobrist 1960, kui kogu tehase kollektiiv astus võistlusse kommunistliku töö ettevõtte nimetuse eest.

Algul kuulus eesrindlik osa liikumises komsomolile, kes tehase parteiorganisatsiooni juhtimisel arendas kommunistliku töö liikumist. Kommunistliku töö liikumise ulatusele avaldasid mõju niisugused suursündmused tehase komsomoliorganisatsiooni elus nagu kohustus täita ennetähtaegselt ettevõtte seitseaastaku plaan ja noorte kommunismiehitajate kokkutulekud.

19. märtsil 1959 võetud kommunistlike noorte ja ka esimeste kommunistliku töö kollektiivi nimetuse eest võistlusse lülitunud brigaadide kohustustes püstitati eesmärgiks mitte üksnes tõsta tööviljakust, vaid ka kasvatada uut, kommunistliku ühiskonna inimest. Kommunistlikud noored otsustasid seitseaastaku lõpuks kavandatud tööviljakuse taseme saavutada juba 1964. aastal. Nad kohustusid taotlema, et iga viies kommunistlik noor ja noortööline saaks ratsionaliseerijaks; kuulutasid välja tsehhidevahelise võistluse tootmiskultuuri eest; võtsid oma kontrolli alla tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise ning noortööliste tehnika-alase väljaõppe. Kommunistlikud noored otsustasid saavutada, et seitseaastaku lõpuks oleks igal kommunistlikul noorel vähemalt 8-klassiline haridus. Nad otsustasid õppida elama kommunistlikult ning kasvatada endas uue ühiskonna inimese omadusi: igakülgset vaimset ja füüsilist arengut ning oma ühiskondliku kohustuse mõist-

[74] Tehase «Volta» komsomolikomitee arhiiv. V. Brõkova brigaadi kohustus.

mist. 1957. aastast hakati tehases korraldama noorte kommunismiehitajate kokkutulekuid, mille eesmärgiks oli mitte ainult teha kokkuvõtteid noortööliste saavutustest, vaid ka ulatuslikult arutada tulevikuülesandeid. III kokkutulek (1959. aasta juunis) oli pühendatud kommunismi ehitamise seitseaastaku plaanile, IV kokkutulek (1960. a. septembris) aga seitseaastaku teisele aastale.[75] Tsehhide ja osakondade komsomoliorganisatsioonid astusid ammu enne kokkutulekuid võistlusse, korraldasid noorte ratsionaliseerijate konkursse ning aitasid selgitada tehasesiseseid reserve tööviljakuse tõstmiseks.

Tehase komsomoliorganisatsiooni tegevus tõstis noorte silmis tema autoriteeti, mida tõendab ka komsomoli ridade kasv: oktoobrist 1959 kuni oktoobrini 1960 kasvas «Volta» komsomoliorganisatsioon 40 inimese võrra. Kommunistlike noorte tööalasest ja poliitilisest aktiivsusest kõneleb seik, et samal ajavahemikul andis komsomoliorganisatsioon 44 tublimale kommunistlikule noorele soovituse NLKP ridadesse astumiseks,[76] seega peaaegu sama palju, kui oli antud soovitusi seitsme eelnenud aasta jooksul.

Noorte kommunismiehitajate IV kokkutulek oli murranguks kommunistliku töö eest peetava võistluse käigus. Kokkutulekust võttis osa 120 delegaati, selle liikumise aktivisti ja organiseerijat, kelle hulgas oli 78 kommunistlikku noort. Kokkutuleku ettevalmistamisel ilmutasid tsehhide komsomoliorganisatsioonid rohket algatusvõimet ja leidlikkust. Esmakordselt võtsid kokkutulekust delegaatidena osa ka noored šeflusalusest Kehtna sovhoosist ja Paide rajooni «9. Mai» kolhoosist, sõjamehed šeflusalusest väeosast ning šeflusaluse kooli õpilased. Kokkutulekul raporteerisid tsehhide tublimad kommunistlikud noored — kommunistliku töö lööklased — kommunistlike noorte ja noorte saavutustest võitluses kommunistliku töö eest.

Kokkutulek pöördus läkitusega kõikide tehase «Volta» töötajate poole, kutsudes neid kaasa lööma võistluses kommunistliku töö ettevõtte nimetuse eest.[77]

Niiviisi olid kommunistlikud noored mitte üksnes kommunistliku töö liikumise algatajateks «Voltas», vaid ka selle aktiivseteks populariseerijateks.

Sotsialistliku võistluse propageerimises ja selle oskuslikus juhtimises kuulus otsustav osa siiski tehase parteiorganisatsioonile. Alates kommunistliku töö liikumise tekkimisest tehases arutati parteikoosolekutel korduvalt selle liikumise organiseerimisega seotud küsimusi ja parteiorganisatsiooni ülesandeid. 1959. aasta mais märgiti parteikoosolekul, et võistlust kommunistliku töö eest

---

[75] Tehase «Volta» komsomolikomitee arhiiv. Kokkutulekute materjalid.
[76] Tehase «Volta» komsomolikomitee arhiiv. Komitee aruanne ajavahemiku oktoober 1959 kuni oktoober 1960 kohta.
[77] Tehase «Volta» komsomolikomitee arhiiv. Kokkutuleku läkitus.

tuleb laiendada brigaadidelt ja üksiktöötajatelt jaoskondadele ja tsehhidele. [78]

Sedamööda kuidas kasvas kommunistliku töö võistlusest osavõtjate arv, hakkas ka tehase ametiühingukomitee sellele üha rohkem tähelepanu pöörama ning kõiki organisatsioonilisi küsimusi lahendama, võistluse käiku kontrollima ja võistlejate saavutusi propageerima. [79]

Partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsiooni ühistöö tulemuseks oli «kommunistlike neljapäevade» korraldamine 1960. aasta augustis. Igal nädalal, neljapäeviti, tuli kokku tehase aktiiv: tsehhide parteigruppide organisaatorid, komsorgid, tsehhikomiteede esimehed, meistrid ja tsehhijuhatajad — kõik, kelle ülesandeks oli juhtida võistlust kommunistliku töö eest.

Uue võistlusvormi tekkimisel esines stiihilisust, kuid edaspidi oli vaja juba ladusat organiseerimistegevust. «Kommunistlikud neljapäevad» kujunesidki niisuguseks organisatsiooniliseks ettevõtmiseks, nad aitasid vahetada võistluskogemusi tsehhide vahel, üldistada eesrindlike brigaadide kogemusi ning lahendada niisuguseid küsimusi nagu meistrite ja insener-tehniliste töötajate osa võitluses kommunistliku töö eest, kommunistlik töössesuhtumine ja töötajate puhkuse korraldamine. Kõiki üleskerkivaid küsimusi lahendati kollektiivselt, seltsimehelike vaidluste õhkkonnas. [80]

«Neljapäevad» aitasid kooskõlastada komsomoli- ja ametiühinguorganisatsiooni tegevust, kes kommunistide juhtimisel koondasid tehase kollektiivi võitlusesse kommunistliku töö ettevõtte nimetuse eest. «Neljapäevade» käigus hakkasid tsehhide administratsioon ja meistrid paremini mõistma kommunistliku töö liikumise olemust ja võistluse tähtsust tehase arengus, tootmiskultuuri tõstmises ja distsipliini tugevdamises.

«Neljapäevad» olid siiski vaid nõuandvaks organiks. Kommunistliku töö liikumine aga eeldas kontrollivat ja juhtivat organit. Käitiskomitee oma istungil 24. aprillil 1960 otsustaski moodustada komisjoni, organiseerida omalaadse staabi kommunistliku töö eest peetava võistluse juhtimiseks. Kuid see komisjon ei suutnud kujuneda võistlust juhtivaks keskuseks, kuigi kogu tehase kollektiiv oli lülitunud liikumisse kommunistliku töö eest. Komisjoni tegevus piirdus iseloomustuste ja soovituste vastuvõtmisega tsehhikomiteedelt kommunistliku töö lööklase või kollektiivi aunimetuse andmise kohta. Komisjon ei tegelnud ei võistluskogemuste analüüsimise ega levitamisega, mille tõttu võistluse kokkuvõtted laekusid endiselt töö ja töötasu osakonna ühe töötaja kätte.

---

[78] Tehase «Volta» parteibüroo arhiiv. Parteikoosolekute protokollid aastatest 1959, 1960 ja 1961.

[79] Tehase «Volta» käitiskomitee arhiiv. Käitiskomitee istungite protokollid aastatest 1959, 1960 ja 1961.

[80] Tehase «Volta» «kommunistlike neljapäevade» päevik.

22. septembril 1959 anti käitiskomitee, komsomolikomitee ja administratsiooni ühisel laiendatud istungil võistluse algatajatele, Valentina Brõkova ja Filip Beskrovnõi brigaadidele, kommunistliku töö kollektiivi austav nimetus. Need brigaadid olid oma kohustused auga täitnud, saavutanud häid töönäitajaid ja tõstnud järjekindlalt oma teadmiste taset, sest nad mõistsid, et selleta pole võimalik pidada eluga sammu.

V. Brõkova brigaadis oli kolmel tüdrukul — Lidia Kängsepal, Valentina Kijl ja Albiina Jemeljanenkol keskharidus ning nad valmistusid edasiõppimiseks. Valentina Brõkova oli lõpetanud Tallinna Polütehnikumi õhtuse osakonna, Elle Soopere ja Jevdokia Badina aga õppisid töölisnoorte õhtukooli 8. klassis. Lisaks sellele rakendusid kõik tüdrukud ka ühiskondlikku töösse. V. Brõkova oli tsehhi komsorg, V. Kij ja L. Kängsepp komsomolibüroo liikmed, A. Jemeljanenko jaoskonna komsorg ning J. Badina ametiühingu rühmaorganisaator.

Kommunistliku töö liikumise alaste kogemuste levitamiseks otsustasid need tüdrukud hiljem oma brigaadi baasil moodustada kolm uut brigaadi.

Märkimisväärne oli ka Filip Beskrovnõi brigaad, kuhu kuulusid Juri Smirnov ja Ivan Katajev. Kõik nad õppisid Tallinna Polütehnikumi õhtuses osakonnas: J. Smirnov teisel, F. Beskrovnõi ja I. Katajev esimesel kursusel.

1959. aastast hakkasid võistlusse kommunistliku töö eest lülituma ka üksiktöölised, taotledes kommunistliku töö lööklase nimetust. Selle võistluse ulatus suurenes järjest: kui 1959. aasta mais võistles 7 brigaadi ja 80 üksiktöölist,[81] siis 1. jaanuaril 1960 olid vastavad arvud 26 ja 160.[82] Seejärel hakkasid võistlusse lülituma terved jaoskonnad ja tsehhid ning võistlejate koguarv ulatus oktoobri alguseks 1100 inimesele.[83]

21. oktoobril 1960 toimus tehases «Volta» miiting, kus voltalased kohustusid taotlema kommunistliku töö ettevõtte nimetust. Vastuvõetud kohustuses nähti ette kolm etappi võitluses kommunistliku töö eest: 1) 1961. aasta detsembriks saavutada kõrgeim tööviljakus sõsarettevõtete hulgas 5. gabariidi elektrimootorite valmistamisel ja sooritada rida konkreetseid töid tootmise automatiseerimisel ja mehhaniseerimisel; 2) 1963. a. detsembriks muuta tehas elektrimasinatööstuse katse-musterkäitiseks; 3) seitseaastaku lõpuks saavutada, et kõik kuni 30 aasta vanused töölised omaksid vähemalt 7-klassilist haridust ja et iga teine tööline saaks ratsio-

[81] Tehase «Volta» parteikomitee arhiiv. Parteikoosoleku protokoll 27. maist 1959.

[82] Tehase «Volta» komsomolikomitee arhiiv. Õiend tehase komsomoliorganisatsiooni seitseaastaku kohustuse täitmise kohta 1959. aasta ulatuses

[83] Tehase «Volta» parteikomitee arhiiv. Parteikomitee aruanne ajavahemiku november 1959 kuni oktoober 1960 kohta.

naliseerijaks. Lisaks sellele oli kohustustes punkt: õppida, elada ja töötada kommunistlikult. [84]

Kommunistliku töö eest peetava võitluse organiseerimisjärgus näis, et võetud kohustus täidetakse tingimata, kuid tehase rekonstrueerimine venis, kohustust tuli muuta: teine etapp liideti kolmandaga ja selle täitmine lükati edasi seitseaastaku lõpule. Võitlus kommunistliku töö ettevõtte nimetuse eest aga jätkus. 1963. aastaks ulatus individuaalvõistlejate arv 1666 inimesele. [85]

Võistlesid nii vanema põlvkonna esindajad kui ka noortöölised ning insener-tehnilised töötajad (alguses kommunistliku töö kollektiivide šeffidena), samuti abitsehhide töölised ja tehase teenistujad.

Kommunistliku töö lööklaste arv kasvas. Viie aasta jooksul said selle aunimetuse: [86]

Nimetuse andmise aasta	Brigaadide arv	Töötajate arv brigaadis	Lööklaste arv
1959	2	9	30
1960	3	21	18
1961	11	77	44
1962	12	90	169
1963	17	81	244
	45	278	505

Võitlus kommunistliku töö eest hõlmas juba algusest peale tehase vanema põlvkonna töötajaid, tööveterane, kes oma kätega olid taastanud ja laiendanud käitist. Nad tõid kommunistliku töö brigaadidesse mitte üksnes kutsealast meisterlikkust, vaid ka sotsialistlikust võistlusest pikaajalise osavõtu kogemusi, mis andis koos noorte ammendamatu energiaga sellele võistlusele suure hoo.

Tuleb aga tunnistada sedagi, et nimetuste andmisse suhtuti pahatihti formaalselt. Nii said aastatel 1959—1963 kommunistliku töö lööklase nimetuse 26 töölist, kes olid nooremad kui 20 aastat, neist 10 polnud tehases töötanud aastatki, ülejäänud aga ligi paar aastat. Tekib küsimus, kas nad võisid 1—2 aasta jooksul täiuslikult omandada kutseala ning saavutada töömeisterlikkuse. Vähe sellest, vahel ei täidetud ka kommunistliku töö eest võitlejate teist kohustust — pidevalt õppida ja rikastada oma teadmisi. Kümnest töölisest, kellel oli vähem kui aastane tööstaaž, oli neljal lõpetamata ja kolmel mittetäielik keskharidus ning keegi neist ei õppinud kusagil.

Suurt huvi pakub ka kommunistide ja kommunistlike noorte osavõtt võistlusest. 770 kommunistliku töö brigaadide liikme ja

[84] Tehase «Volta» käitiskomitee arhiiv. Seitseaastaku kohustus.
[85] Sealsamas. Kommunistliku töö liikumist käsitlevad materjalid.
[86] Tabel on koostatud tehase «Volta» käitiskomitee protokollide põhjal.

lööklase hulgas oli kommuniste 166 ja kommunistlikke noori 115. Need arvud kinnitavad veel kord Kommunistliku Partei juhtivat osa sotsialistlikus võistluses ja parteitute rahvahulkade suurt toetust kommunistliku töö liikumisele.

Tuleb ka rõhutada, et kommunistide poolt juhitava võistluse käigus astus üha rohkem kommunistliku töö brigaadides töötavaid töölisi ELKNÜ ja NLKP ridadesse. Üksnes 1960. aasta oktoobrist kuni 1961. aasta maikuuni võeti NLKP liikmekandidaatideks 36 ja partei liikmeks 19 inimest.[87] Kommunistideks said ka kommunistliku töö liikumise algatajad tehases «Volta» V. Brõkova, V. Kij ja paljud teised. Parteiorganisatsioon, õhutades tehase töötajaid teadlikule võitlusele kommunistliku töö liikumise eest, tugevdas seega samaaegselt ka oma ridu.

Huvipakkuv on jälgida, kuidas võistluse käigus muutus kommunistliku töö brigaadide liikmete ja kommunistliku töö lööklaste hariduslik tase. Nii oli kommunistliku töö lööklastest 1. aprillil 1961 28% keskharidusega, 63% lõpetamata keskharidusega ja 9% algharidusega.[88] Nende hulgast, kes said lööklase nimetuse 1961. aasta aprillist kuni 1964. aasta jaanuarini, omas keskharidust 10,7%, mittetäielikku keskharidust 36,2%, algharidust 44,1% ja lõpetamata algharidust 4%. Kuna selleks ajaks oli kommunistliku töö lööklase nimetuse saanud ka insener-tehnilisi töötajaid, siis 6% lööklastest omas juba kõrgemat haridust või tehnilist keskeriharidust. Seega suhtuti kahel esimesel aastal nimetuse andmisse suurema nõudlikkusega.

Vaadeldes kommunistliku töö liikumise arengut tehases «Volta», võib märkida, et see kulges ebaühtlaselt. Võistlus intensiivistus ja muutus ulatuslikumaks eriti pärast NLKP XXI kongressi ja partei XXII kongressi ettevalmistamise perioodil ning samuti vastuseks selle kongressi ajaloolistele otsustele ja NLKP uuele programmile: võeti täiendavaid kohustusi, tõusis tehase töötajate ideelis-poliitiline ning kultuuriline ja tehniliste teadmiste tase jne.

Hiljem aga nõrgenes tehases kommunistliku töö eest peetavale võitlusele osutatav tähelepanu, mis on nähtavasti seletatav tehase rekonstrueerimise pikalevenimisega.

Kommunistliku töö liikumise peaeesmärgiks on kommunismi materiaal-tehnilise baasi kiirem loomine, mis on saavutatav tööviljakuse lakkamatu tõstmise teel. V. I. Lenin kirjutas: «Kommunism on kapitalistlikust kõrgem tööviljakus, vabatahtlike, klassiteadlike, ühinenud, eesrindlikku tehnikat kasutavate tööliste tööviljakus.»[89]

---

[87] Tehase «Volta» parteibüroo andmed.

[88] V. Gussarova, «Kommunistliku töö liikumisest tehases «Volta»» — Kaasaja ajaloost, Tallinn 1961, lk. 153.

[89] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 394.

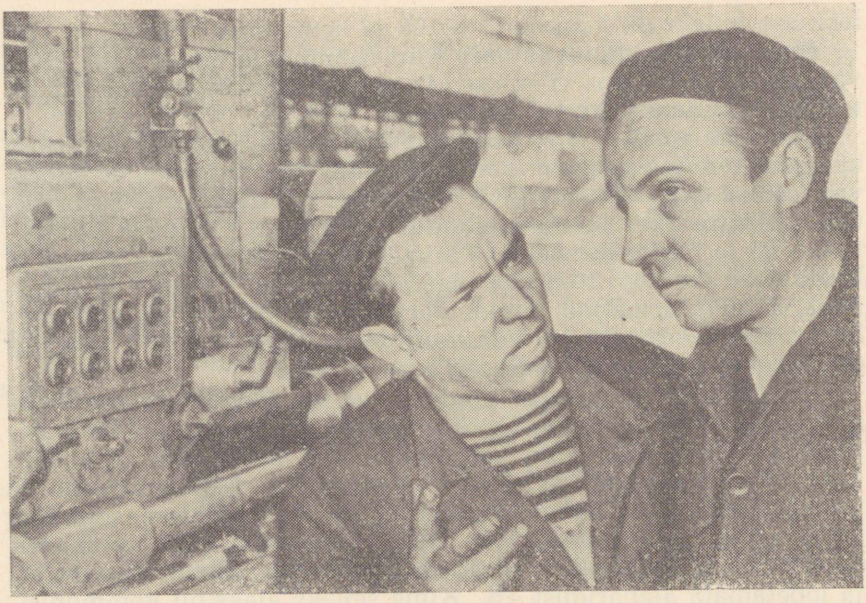

I. Härma (paremal) ja brigaadi liige V. Ivantsov.

Seda ülesannet täidavadki tehase «Volta» kommunistliku töö kollektiivid ja lööklased. Nad on huvitatud tootmise täiustamisest ning otsivad ise reserve tööviljakuse tõstmiseks — on ju kommunistliku töö lööklane eelkõige novaator.

1963. aastal kasvas tööviljakus 1958. aastaga võrreldes 16,5% võrra. Toodangu väärtus ühe töölise kohta 1. jaanuaril 1964 moodustas 6705 rubla aastas.

Komplekssе mehhaniseerimise plaani täitmise tulemusena kasvas tööviljakus 1963. aastal 3,2% võrra. Komplekssest mehhaniseerimisest samal aastal saadud tinglik sääst moodustas 11 441 000 rubla. [90]

Parimat eeskuju tööviljakuse tõstmisel pakuvad kommunistliku töö brigaadid ja lööklased. Nii tegi automaatvõlliliini seadistajate brigaad Ingmar Härma juhtimisel (normaalmasinate tsehh) palju täiustusi, mis tunduvalt suurendasid liini tootlikkust. Brigaad hakkas omal jõul sooritama ka võlliliini profülaktilist ja jooksvat remonti. [91] Kõrgete töönäitajate eest sai I. Härma brigaad kommunistliku töö kollektiivi aunimetuse.

---

[90] Tehase «Volta» arhiiv. Tehase «Volta» tootmise komplekssе mehhaniseerimise perspektiivplaan aastateks 1963—1970.

[91] Tehase «Volta» käitiskomitee arhiiv. Soovitus brigaadile kommunistliku töö kollektiivi nimetuse andmise kohta.

7. gabariidi elektrimootorite kerede töötlemise automaatliinil töötas Žan Terentjevi brigaad (keskmiste masinate tsehh), kelle ratsionaliseerimisesildised andsid tehasele rohkem kui 13 000 rubla säästu. Liini täiustamise ja oma töö organiseerimise parendamisega saavutas nimetatud brigaad automaatliini projekteeritud võimsuse tunduva ületamise ning hakkas täitma oma tootmisülesandeid 110—115%-liselt. Kuidas siis jõuti niisuguste tulemusteni?

1959. aastal käikulastud 7. gabariidi elektrimootorite kerede töötlemise automaatliini projekteeritud võimsus oli 19 mootorikeret tunnis, kuid seadistajate brigaad otsustas kiirendada tööoperatsioonide kulgu liinil. Nii asutigi otsima sisemisi reserve. Ratsionaliseerimise tulemusena hakkasid automaatliini neljas ja kuues pink töötama kiiremini ning tunnis jõuti töödelda juba mitte enam 19, vaid 30 ja koguni 35 mootorikeret. Brigaad taotles suurendada automaatliini võimsust seevõrra, et täita kahe vahetuse plaani ühe vahetusega, alandades seega kerede omahinda, tõstes tööviljakust ning vähendades seadistajate arvu üheksalt kuuele. Seadistamiseks kulutatav aeg lühenes kuuelt-seitsmelt tunnilt neljale ning vähenes ka ümberseadistamiste arv. Automaatliinil töödeldi nimelt kahte liiki — kinnist ja lahtist tüüpi mootorite keresid, kusjuures üleminekul ühelt liigilt teisele tuli automaatliin ümber seadistada ja seda kuni 7 korda kuus.[92] 1963. aastal hakkas Žan Terentjevi brigaad töötama korraga kahel automaatliinil — teiseks liiniks oli 7. gabariidi automaat-võlliliin.

Ka teised kommunistliku töö brigaadid ja lööklased ületasid tunduvalt oma töönorme. Niisuguseid tulemusi saavutasid nad tänu sellele, et enamik neist olid ratsionaliseerijad.

Võistlusega kommunistliku töö eest kaasnes ratsionaliseerijate arvu suurenemine. Kui nende arv suurenes kuni 1958. aastani keskmiselt 15 inimese võrra aastas, siis 1960. aastal kasvas see arv juba 70 inimese võrra. 1958. aastaga võrreldes suurenes ratsionaliseerijate arv 1962. aastal 86% võrra, 1963. aastal aga peaaegu kaks korda. Parimateks ratsionaliseerijateks olid üldreeglina kommunistliku töö brigaadide liikmed ja lööklased. «Voltas» töötab niisuguseid brigaade, kelle kõik liikmed on ratsionaliseerijad.

Parimateks ratsionaliseerijateks tehases on kommunistliku töö lööklased montaažilukksepp N. Novikov (ratsionaliseerija 1952. aastast, 47 esildise autor, mille tinglik sääst on 6633 rubla aastas), Endel Nokkur (ratsionaliseerija 1961. aastast, 32 esildise autor, mille tinglik sääst on 1500 rubla aastas), R. Tukman (ratsionaliseerija 1958. aastast, 39 esildise autor, mille tinglik sääst on 6452 rubla aastas) jt.

---

[92] Tehase «Volta» komsomolikomitee arhiiv. Brigaadi raport noorte kommunismiehitajate IV kokkutulekule.

Ratsionaliseerijate read kasvavad iga aastaga. 1. jaanuariks 1964 oli iga seitsmes tehase töötaja ratsionaliseerija.

Kommunistliku töö liikumisse andsid oma panuse ka «Volta» insener-tehnilised töötajad, moodustades ühiskondlikud konstrueerimisbürood, kus liitusid inseneride ja tööliste-novaatorite jõud tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise kiirendamiseks, seadmestiku moderniseerimiseks ja uue tehnoloogia juurutamiseks. Niisugune tehnilise intelligentsi ja tööliste loomingulise koostöö vorm on kommunistliku töössesuhtumise uus avaldus. Ühiskondlike konstrueerimisbüroode iseloomustavaks jooneks on see, et nende kaudu rakendatakse eesrindlikke töölisi niisuguste tehniliste probleemide lahendamisele, mida seniajani olid lahendanud üksnes insener-tehnilised töötajad.

«Voltas» on loodud kaks ühiskondlikku konstrueerimisbürood — normaalmasinate tsehhis ning mehhaniseerimise ja automatiseerimise osakonna juures.

Normaalmasinate tsehhi ühiskondlikku konstrueerimisbürood juhtis insener E. Krist ning selle tööst võttis aktiivselt osa rühm lukkseppi vilunud spetsialisti H. Luigega eesotsas.

Mehhaniseerimise ja automatiseerimise osakonna ühiskondlikus konstrueerimisbüroos töötasid konstruktorid H. Märska, H. Sumeri ja V. Tellik. Bürood juhtis insener H. Viidasmaa. Büroo tegeles põhiliselt ratsionaalsemate, majanduslikult otstarbekohasemate ja efektiivsemate tootmismeetodite ning tööliste füüsilise töö kergendamise võimaluste otsimisega.

Normaalmasinate tsehhi ühiskondliku konstrueerimisbüroo liikmed abistasid aastail 1961—1962 tööst vabal ajal Märjamaa rajooni «Uue Elu» ja Rapla rajooni «Pioneeri» kolhoosi karjafarmi ja sigala söödaköögi mehhaniseerimisel.

Lisaks ühiskondlikele konstrueerimisbüroodele loodi «Voltas» ka ühiskondlik majandusliku analüüsi büroo, kuhu kuulus ligi 50 inimest: ökonomiste, plaanijaid, insener-tehnilisi töötajaid ning töölisi-novaatoreid. Büroo uurib ettevõtte tegevuse majanduslikku külge ning otsib võimalusi vähendada toodangu omahinda, suurendada üleplaanilist kasumit ja tööviljakust.

Tootmisküsimustega tegelevate töötajate abistamiseks ja nende majandusalaste teadmiste täiendamiseks andis ühiskondlik majandusliku analüüsi büroo välja eri bülletääne, kus valgustati tööstusökonoomika küsimusi tehase tsehhidest ja kogu ettevõttest tervikuna võetud näidete ja nende analüüsimise varal. Nii anti 1963. aastal välja kolm bülletääni järgmistel teemadel: «Tootmise rütmilisus ja selle mõju ettevõtte majanduslikele näitajatele», «Tööviljakus ning selle taset mõjustavad tegurid» ja «Tööviljakuse kuuplaani täitmise analüüs tsehhis».

Tuleb märkida, et tehases tegutses ka kaks ühiskondlikku normeerimisbürood ja nimelt normaalmasinate tsehhis seadistaja Ivantsovi juhtimisel ning suurte masinate tsehhis montaažilukk-

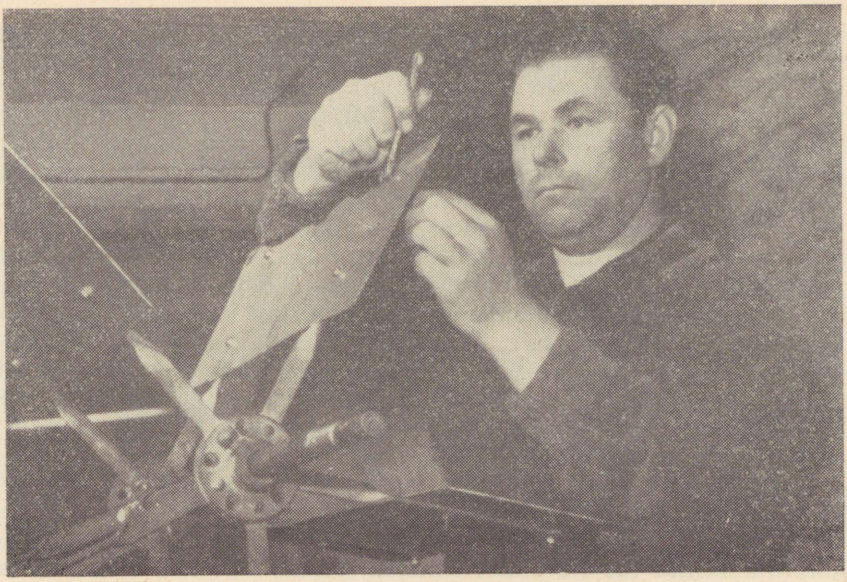

Ühiskondliku konstrueerimisbüroo liige N. Abrossimov.

sepp Dmitrijevi juhtimisel. Nende büroode ülesandeks oli aidata normeerijaid töid õigesti normeerida.

Nii soodustasid ühiskondlikud bürood tehnilise progressi kiirendamist ning kommunistliku töössesuhtumise süvendamist töötajates.

Tööviljakuse tõstmiseks teevad palju ka alalised tootmisnõupidamised, mille tegevusest võtavad osa töölised-tootmisnovaatorid, insener-tehnilised töötajad ning kommunistliku töö kollektiivi nimetuse eest võitlevate brigaadide liikmed. Tootmisnõupidamistel on arutatud tehnika ja tootmise tehnoloogia täiustamise käiku, tööviljakuse tõstmist, toodangu kvaliteedi parandamist, analüüsitud nii tsehhide kui ka kogu ettevõtte töö tulemusi, arutatud töö organiseerimist ning planeerimist ja materjali, kütuse, elektrienergia ning rahaliste vahendite säästmise küsimusi.

Käitiskomitee andmeil peeti «Voltas» 1958. aastal 14 tootmisnõupidamist, kus tehti 76 ettepanekut, neist juurutati 48. 1963. aastal toimus juba 21 tootmisnõupidamist, esitati 90 ettepanekut, millest juurutati 62. Tuleb rõhutada, et suurenes mitte üksnes tootmisnõupidamiste sagedus, vaid muutus ka nende sisu: kui esialgu olid esikohal kitsaskohtade likvideerimisele suunatud ettepanekud, siis edaspidised käsitlesid eeskätt tehase arenguperspektiive ja seda eriti seoses rekonstrueerimisega.

Võistluses kommunistliku töö eest hakkavad üha olulisemat osa etendama moraalsed stiimulid. Nii sündisid kommunistliku töö brigaadides ettepanekud tõsta töönorme ja vähendada mõningaid tööhindeid. Valutsehhi kommunistliku töö lööklase, vormija Rešetilovi algatusel näiteks soovitas rühm värviliste metallide valujaoskonna töölisi tõsta töönormi 10% võrra, ehkki teadsid, et selle tagajärjel nende töötasu algul langeb. Peagi aga hakkasid vormijad ja valajad täitma suurendatudki töönorme poolteisekordselt. 1963. aastal, võtnud sotsialistlikud kohustused NLKP 60. aastapäeva auks, hakkas kogu valutsehh töötama uute töönormide alusel, mis andis riigile üksnes ühe aasta jooksul kümneid tuhandeid rublasid säästu. [93]

Kommunistliku töö liikumise teiseks ülesandeks on teatavasti uue inimese kasvatamine ning uute käitumisnormide kinnistamine. Uue ühiskonna liige peab omama eelkõige head haridust. Selles suhtes on juba saavutatud mõningat edu. Voltalased tõstavad järjekindlalt oma kultuurilist ja tehniliste teadmiste taset, kusjuures seoses kommunistliku töö liikumise arenguga on suurenenud ka haridusliku taseme tõstmisele pööratav tähelepanu. Nii olid kommunistliku töö liikumise initsiaatoriteks «Voltas» 1959. aastal V. Brõkova ja F. Beskrovnõi brigaadide teadlikumad ja haritumad töölised. Kõik nimetatud brigaadide liikmed jätkasid õpinguid. Niihästi nende eeskuju kui ka partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsiooni selgitustöö kommunistliku töö liikumise iseloomu ja ülesannete kohta andsid häid tulemusi. 1960. aastal näiteks kahekordistus kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide õhtustes ja kaugõppeosakondades õppijate arv eelmise aastaga võrreldes.

Tunduvalt on muutunud ka töötajate moraalne pale. Pole juhus, et kommunistliku töö liikumine sündis just nimelt brigaadis, on ju brigaad selleks lüliks, kus avanevad mitte üksnes inimese tööalased võimed, vaid ka tema sisemaailm. Brigaad koosneb keskmiselt 6—10 inimesest, mis võimaldab inimestel üksteist paremini tundma õppida ja liidab neid, suurendab vastutustunnet kollektiivi ees oma käitumise suhtes.

Kommunistliku töö liikumine kujunes kollektiivsustunde ja vastastikuse seltsimehelikkuse kooliks.

«Voltas» organiseeriti kommunistliku töö lööklaste Lidia Kostromina ja Svetlana Tšernjakova algatusel ühiskondlikel alustel tegutsev heade teenuste büroo, mille liikmed külastavad haigeid, abistavad koduses majapidamises jne. 1963. aasta lõpus suleti tehase lasteaed remondi tõttu ning heade teenuste büroo organiseeris tehases lastetoa.

Kommunistliku töö kollektiivides muutub mõistete «isiklik» ja

---

[93] Tehase «Volta» käitiskomitee arhiiv. Sotsialistlik kohustus NLKP 60. aastapäeva auks.

Voltalased vaba aega veetmas.

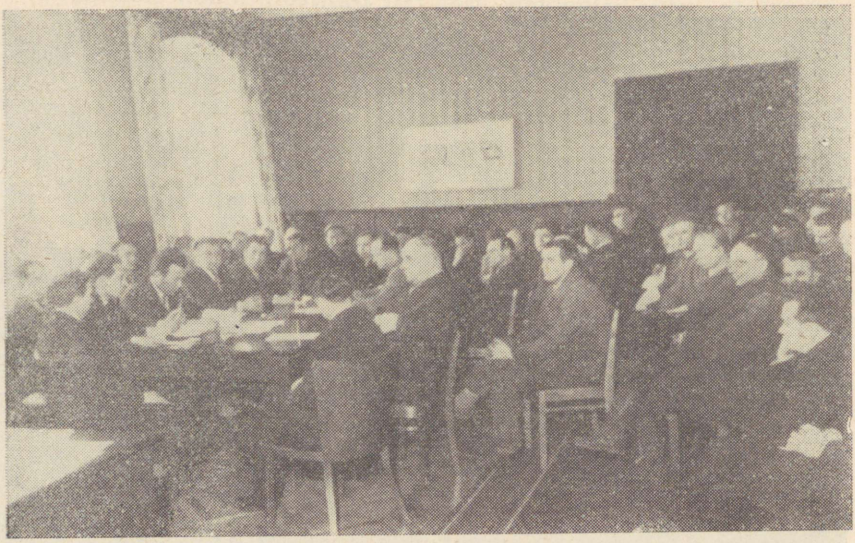

«Volta» ja «RER» vahelise sotsialistliku võistluse kokkuvõtete tegemine.

«ühiskondlik» ning isikliku ja kollektiivi elu vahekord. Perekond tõmmatakse üha enam kollektiivi huvideringi. Töötajate ühine puhkus koos perekonnaliikmetega kujunes tavaliseks. Töötajad käivad perekonniti spordivõistlustel, väljasõitudel ja teistel tehases korraldatavatel üritustel.

Voltalaste kollektiiv on paljurahvuseline, kõrvuti töötavad eestlased ja venelased, ukrainlased ja valgevenelased, lätlased ja leedulased, juudid ja soomlased, armeenlased ja poolakad, tatarlased ja usbekid — kokku 24 rahvuse esindajad. See püstitab tehase partei- ja komsomoliorganisatsioonile ülesande veelgi tihedamalt koondada kollektiivi ning kasvatada noorsugu proletaarse internatsionalismi ja rahvaste sõpruse vaimus.

Tehase kollektiivi internatsionaalset kasvatamist soodustavad ka majanduslikud ja sõprussidemed vennasvabariikidega. «Volta» toodang läheb kõikidesse liiduvabariikidesse. Vene Föderatsioon, Ukraina, Valgevene, Gruusia ja Kasahstan varustavad voltalasi omakorda metalli ja muude elektrimootorite tootmiseks vajalike materjalidega.

«Volta» vabrikumärgiga elektrimootoreid eksporditakse 55 välisriiki — kõikidesse sotsialismimaadesse ning paljudesse Aafrika ja Aasia riikidesse. «Volta» mootoreid hinnatakse ka niisugustes arenenud tööstusega kapitalistlikes riikides nagu Inglismaal, Prantsusmaal ja Jaapanis.

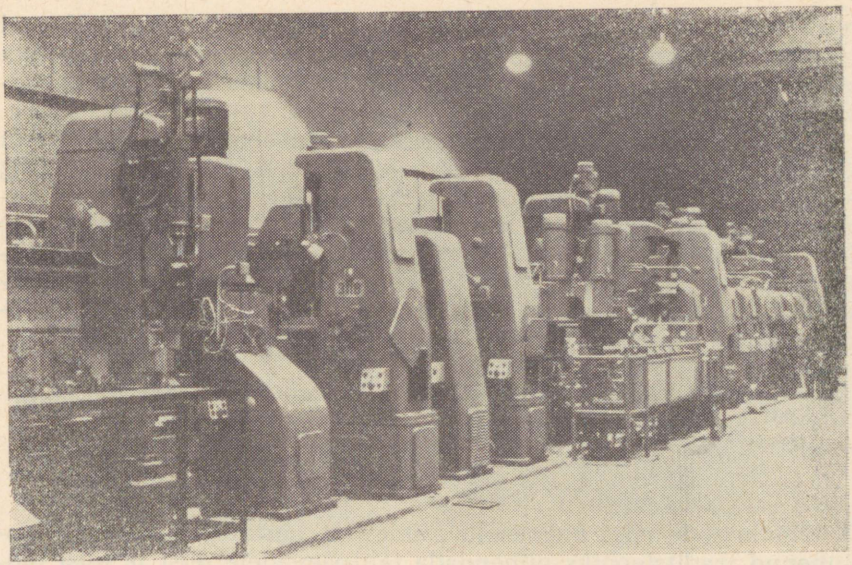

Ungarist saadud automaatliin.

Voltalased tutvuvad järjekindlalt vennasvabariikide elektrimasinatehaste elu ja tööga. 1957. aastast alates seovad tihedad sõprussidemed «Volta» ja Riia elektrimasinatehase «RER» kollektiive, mille aluseks on sotsialistlik võistlus. Tehased vahetavad korrapäraselt delegatsioone, kes kontrollivad võistluskohustuste täitmist, jagavad tehnika- ja tootmisalaseid kogemusi, võtavad osa noorte kommunismiehitajate kokkutulekutest, juubelipidustustest jne. Riialaste delegaadid on voltalastele alati kalliteks külalisteks.

Südamlikeks kujunesid ka voltalaste kohtumised Tbilisi ja Vladimiri elektrimasinatehase kollektiiviga.

Viiekümnendate ja kuuekümnendate aastate vahetusel tekkisid «Volta» kollektiivil sidemed Mohelnice elektrimasinatehasega ja samaprofiililise tehasega Frenštátis Tšehhoslovakkias, kellega voltalased vahetasid kogemusi sotsialistliku võistluse organiseerimise alal. Kui Mohelnice tehas sai ülesande valmistada 5. gabariidi elektrimootoreid, siis viibis rühm selle tehase insenere ja töölisi mitu nädalat «Voltas» kogemuste omandamise eesmärgil.

20-liikmeline rühm «Volta» noortöölisi külastas 1962. aasta lõpus omakorda Mohelnice tehast, mis tugevdas veelgi mõlema tehase kollektiivi sõprussidemeid.

«Volta» insenerid Georgi Vlassov ja Nikolai Katajev viibisid 10-kuulisel komandeeringul Ungari Rahvavabariigis, kus valmistati «Voltale» uue seeria 5. gabariidi elektrimootorikerede töötle-

mise automaatliini. Nad külastasid paljusid ettevõtteid ning Ungari töötajad väljendasid kõikjal sooje sõprustundeid nõukogude rahva esindajate suhtes. Kõigest sellest jutustasid insenerid oma töökaaslastele «Voltas».

Tehase «Volta» kollektiiv on saavutanud märkimisväärset edu võistluses kommunistliku töö eest: võistlejate read tihenesid ning suurenes kommunistliku töö brigaadide ja lööklaste arv, mis tõendab liikumise elulisust. Kommunistliku töö liikumise arenemine kõneleb voltalaste kollektiivi suurest tööalasest ja poliitilisest aktiivsusest, mis on «Volta» partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsiooni poolt sooritatud tohutu mobiliseeriva ja organisatsioonilise töö tulemus.

SUURE OKTOOBRIREVOLUTSIOONI 50. AASTAPÄEVA KÜNNISEL

Nõukogude riigi olemasolu esimestest aastatest alates on kujunenud traditsiooniks pühendada tähtpäevadele uusi ja uusi töövõite ning voltalasedki võtsid Suure Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaks kõrgendatud kohustusi: 1967. aasta kümne kuu jooksul valmistada üle plaani 200 000 rubla väärtuses toodangut ning alandada toodangu omahinda 25 000 rubla ulatuses, saavutades üleplaanilist kasumit 35 000 rubla suuruses summas; 1. juulist 1966 kuni 1967. aasta novembrikuuni juurutada tootmisse 500 ratsionaliseerimisesildist majandusliku efektiivsusega 150 000 rubla; 1967. aastal hoida kokku 15 tonni värvilisi metalle; 1967. aasta kümne kuu jooksul asuda elektrimootorite AO2-5 kerede kokillvalu poolautomaatliini monteerimisele ning samade elektrimootorite põhimodifikatsioonide tootmisele; aastatel 1966 ja 1967 eraldada ettevõtte fondist 150 000 rubla elamuehituseks.

1966. aasta kolme kvartali jooksul olid voltalased esikohal elektrimasinatehaste üleliidulises sotsialistlikus võistluses ning tulid samal aastal võitjaks ka võistluses Riia tehasega «RER».

Suure Oktoobrirevolutsiooni juubeli tähistamise ettevalmistamise ajal seisis voltalaste ees kaks ülesannet: rekonstrueerida tehas ning minna üle uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile.

Tehase uue rekonstrueerimise kutsus esile vajadus jätkata ettevõtte arendamist ning asjaolu, et kaasaegne tootmine eeldab seadmestiku uuendamist mitte harvem kui 8 kuni 10 aasta jooksul. Lisaks sellele suurenes toodang kuuekümnendate aastate alguseks peaaegu kahekordseks. Kasvavate tootmisülesannete täitmiseks osutus möödapääsmatuks laiendada tootmispinda, sest senine jäi uue seadmestiku paigutamiseks kitsaks.

Uue rekonstrueerimise tulemusena peab «Volta» tõusma meie

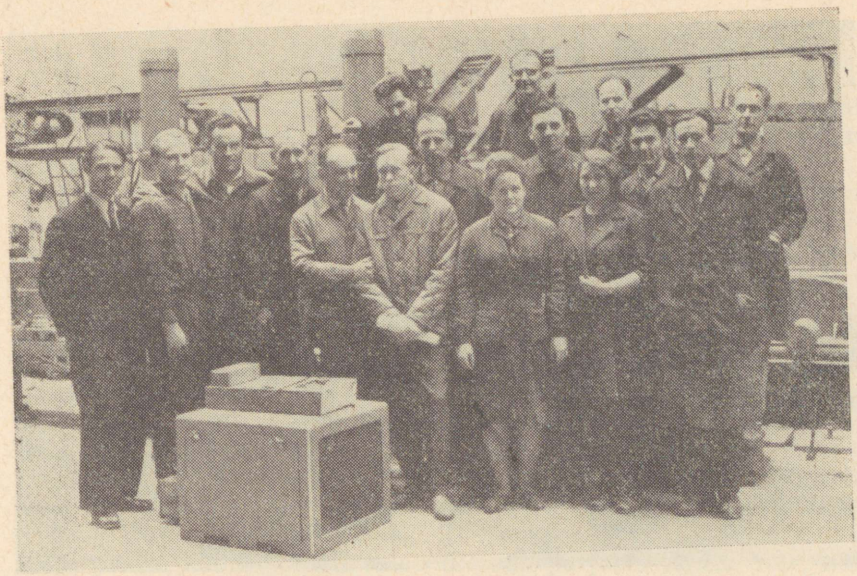

Rühm ungarlasi, liini monteerijaid, ja «Volta» töölisi.

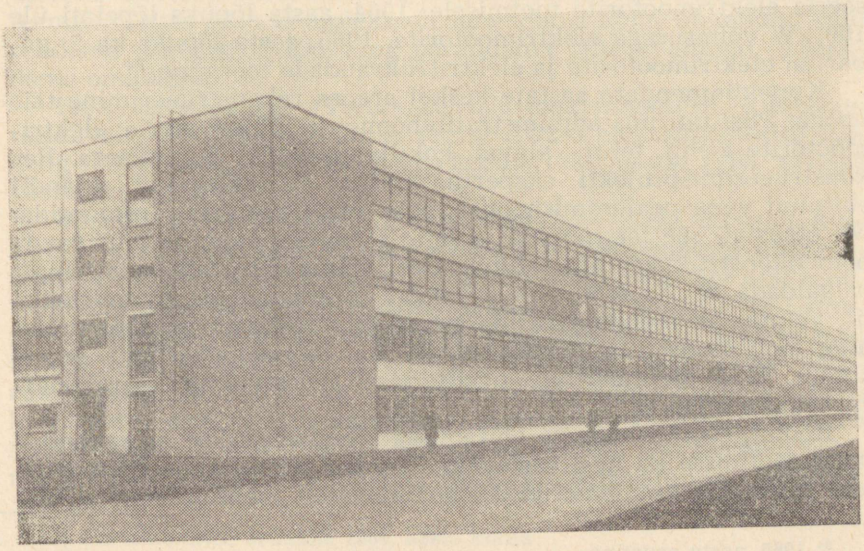

Tehase uus administratiivhoone.

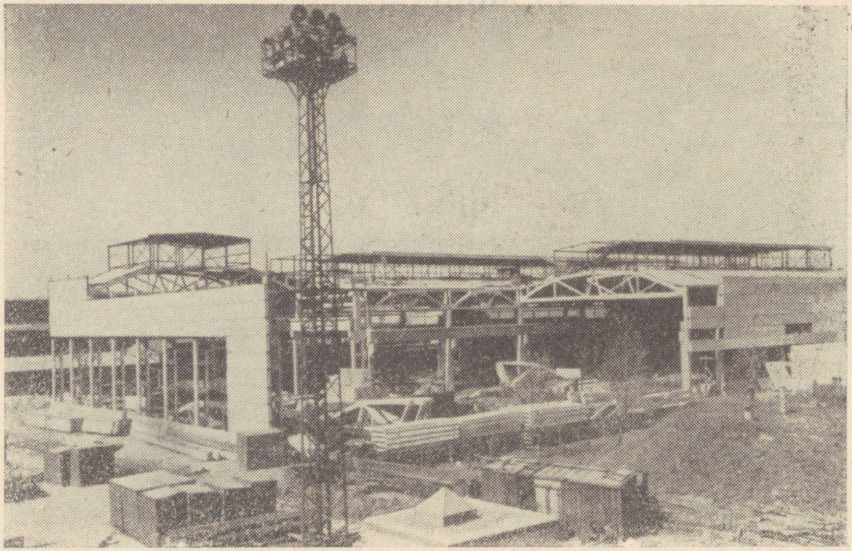

Kokillvalutsehhi ehitamine.

riigi eesrindlike käitiste hulka ning muutuma tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise taseme poolest katse-näidistehaseks. Ühtlasi otsustati tehas spetsialiseerida 4. ja 5. gabariidi ühtse seeria elektrimootorite tootmisele. 1964. aasta lõpuks lõpetati üle 100 kW võimsusega elektrimootorite, 1965. aasta lõpuks ka 7. gabariidi elektrimootorite ja elektritriikraudade tootmine. [94]

Kuuekümnendate aastate keskel arenes rekonstrueerimine täie hooga. Püstitati uus administratiivhoone ja ühtse seeria elektrimootorite tsehh, tehti algust kokillvalutsehhi ehitamisega. Rekonstrueerimisprojekti ekspertiis näitas, et möödunud sajandil ehitatud vana peatootmishoonet pole otstarbekohane remontida. Nii otsustati see lammutada ja selle asemele püstitada uus raudbetoonkonstruktsiooniga ehitis. See võimaldab ratsionaalsemalt paigaldada seadmestikku ja paremini organiseerida tootmistsüklit, võimaldab mehhaniseerida suuremate raskuste transportimist ning loob soodsamad töötingimused ka tootmistervishoiu seisukohalt. Uue tootmishoone püstitamisel arvestatakse ka rekonstrueerimise nõudeid.

Rööbiti tootmishoonete ehitamisega monteeritakse ja rakendatakse tootmisse ka uusi seadmeid. Tehase rekonstrueerimise projekt näeb ette automaatliinide, kompleksselt mehhaniseeritud lii-

[94] 1965. aasta aruanne.

nide, konveierite ja mitmesuguste agregaatpinkide paigaldamist. «Volta» on esimeseks elektrimasinatehaseks NSV Liidus, kus leiab rakendamist mootorite malmdetailide kokillvalu meetod spetsiaalsetel automaatliinidel. Tööviljakus suureneb kahekordselt, töötingimused aga paranevad tunduvalt.

1964. aasta lõpus anti ekspluatatsiooni uue ühtse seeria elektrimootorite tsehh, mis varustati kaasaegse seadmestikuga — töötajate pinkidega detailide täppistöötlemiseks, automaatliinidega ning mehhaniseeritud montaažikonveieriga, kus 1964. aastal valmis esimene partii uue ühtse seeria AO2-5 elektrimootoreid, mis on seni toodetutest kolmandiku võrra võimsamad ja ökonoomsemad. Selles tsehhis asub ka Cepeli tööpingitehases (Ungari RV) valmistatud automaatliin mootorikerede töötlemiseks. Samast loodetakse hankida ka automaatliin mootorite laagrikilpide töötlemiseks.

«Volta» on Nõukogude Liidus juhtivaks tehaseks 5. gabariidi elektrimootorite valmistamisel. Selle tehase rekonstrueerimine on põhjendatult võetud NLKP XXIII kongressi direktiividesse viie aasta plaani kohta. Ometi tuleb ületada paljusid tehase tööd häirivaid raskusi. Peaehitusettevõtja — Tallinna Ehitustrust — ei tule toime ehitustähtaegadega. Voltalased sooritasid omal jõul osa töid vana seadmestiku demonteerimisel ja uude kohta paigutamisel ning uue seadmestiku monteerimisel ja ekspluatatsiooni rakendamisel. Tehase kollektiiv teeb ise ligi 15% ehitus-montaažitöödest aastas. [95]

Kõik see muutis tunduvalt keerukamaks ettevalmistuse ja ülemineku uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile. Tehas peab kompleksselt lahendama kolm ülesannet: suurendama toodangu hulka ning parandama selle kvaliteeti ja alandama omahinda.

1965. aastal tootis «Volta» 258 000 elektrimootorit, kusjuures tunduvalt suurenes uue ühtse seeria AO2-5 elektrimootorite toodang (1964. aastaga võrreldes viis korda, 1966. aastal 1965. aastaga võrreldes aga 2,5 korda). [96]

Niisuguseid ülesandeid tuli voltalastel lahendada varemgi, kuid erilise teravusega kerkisid nad seoses ettevalmistustega üleminekuks uuele majandusliku stimuleerimise süsteemile. Sel ajal muutusid populaarseks kaks algatust. Esimene tuli Moskva ja Leningradi töötajate poolt, kes otsustasid tõsta tähtsaimate toodete kvaliteedi maailma parimate standardite tasemele. 1965. aasta veebruaris järgnesid sellele ka voltalased. Kogu Nõukogudemaal levis ka saraatovlaste algatus valmistada defektideta toodangut ja anda see tehnilisele kontrollile üle esmasel esitamisel. See süsteem põhineb tööliste endakontrollil ning kõikide tootmislülide vastutus-

[95] Parteikomitee aruanne 1966. aasta kohta.
[96] Aruanded tehase tööst 1965. ja 1966. aasta kohta.

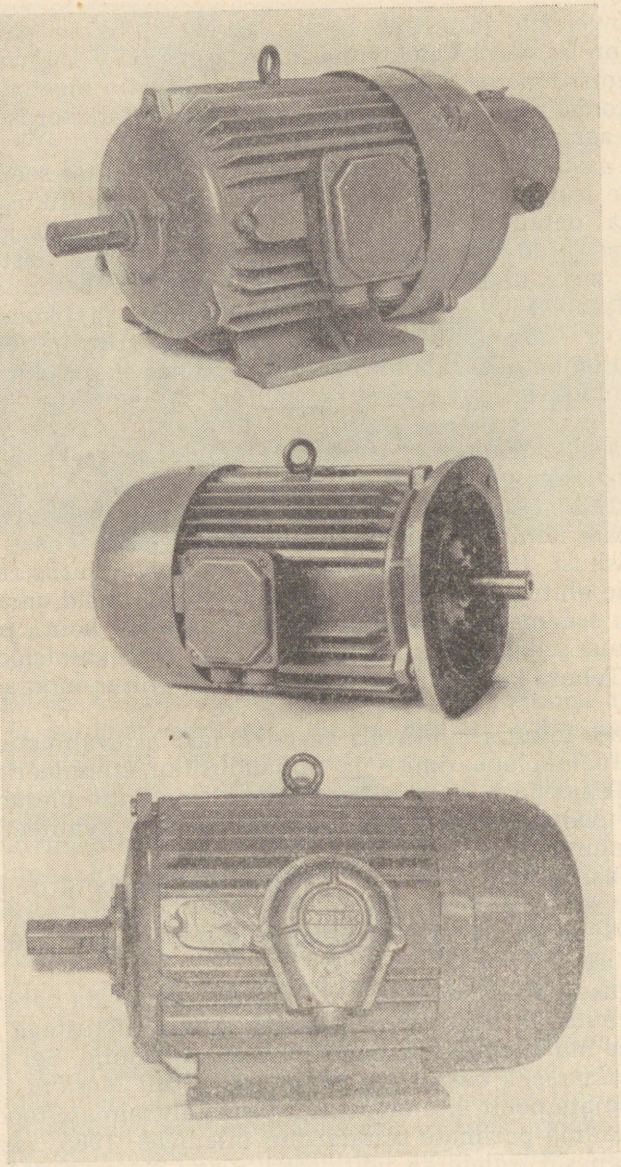

Toodangut 60-ndate aastate teiselt poolelt.

tundel kvaliteedi eest. Iga tööline kontrollib ise oma toodangut enne selle esitamist tehnilisele kontrollile.

See süsteem mitte ainult et soodustab toodangu kvaliteedi paranemist, vaid kasvatab ka kommunistlikku töössesuhtumist ning on endastmõistetavalt rakendatav vaid seal, kus on olemas kaasaegne tehnika ning täiuslik tootmistehnoloogia. Seetõttu ongi täiesti loomulik, et esimesena hakkas saraatovlaste süsteemi järgi töötama ühtse seeria tsehh. 1966. aasta lõpuks oli nimetatud süsteem rakendatud juba neljas tsehhis. Sellest ajast kujunes toodangu kvaliteet sotsialistliku võistluse kokkuvõtete tegemisel üheks tähtsaimaks kriteeriumiks. Tublimate töötajate materiaalseks ergutamiseks kehtestati «Voltas» Leningradi tehase «Elektrosila» eeskujul vastav premeerimissüsteem.

Nii levisid tehases «Volta» võitluses kvaliteedi eest kaks teineteist täiendavat algatust. Üks nendest soodustas vastutustunde kasvatamist sooritatava töö kvaliteedi eest, teine õhutas käsitlema oma toodangut perspektiivsest seisukohast ning taotlema, et see kuuluks igas suhtes maailma parimate hulka. Kvaliteedi parandamisele aitavad kaasa ka korrapäraselt läbiviidavad «kvaliteedipäevad» nii kogu tehase kui ka eri tsehhide ulatuses.

«Volta» kollektiivi püüdlused parandada toodangu kvaliteeti eeldasid ettevõtte rütmilist tööd, sest tormamine avaldas otsekohe negatiivset mõju kvaliteedile. Selgus, et tehasesisese planeerimise süsteemis esineb lünki, mida aitas kõrvaldada Novotšerkasski elektriveduritehases rakendatud nn. pidevplaneerimise süsteem.

Tootmis-dispetšeriosakond ning rühm töötajaid teistest osakondadest ja tsehhidest asus selgitama nimetatud süsteemi rakendamise võimalusi ka «Voltas». Koostati kaheetapiline ürituste plaan, mis nägi ette aruandluse korrastamist, laoplatside loomist pooltoodete hoidmiseks ning viimaste arvelevõtmise ja väljastamise korrastamist, vajaliku tootmisvaru loomist, materjalide kulutuse kontrollimist ja analüüsimist jne. Tehase tehnilised osakonnad asusid korrastama tehnoloogiat ning kontrollima seadmestiku tehnoloogilist täpsust. Koostati vajalik dokumentatsioon ning selgitati insener-tehnilistele töötajatele pidevplaneerimise eeliseid. See töö kestis peaaegu terve aasta. Alles siis seati tootmis-dispetšeriosakonnas ja seitsmes põhitsehhis sisse proportsionaalsuse kartoteek, mille tulemusena paranes tunduvalt tsehhidevaheline kooperatsioon, varustamine materjalidega ja kooskõla tootmises.

Tootmise rütmilisuse saavutamiseks tehtud töö kandis vilja. See aitas parandada kvaliteeti ja vähendada kulutusi ületunnitööle. Tõusis ka üldine tootmiskultuuri tase, ühesõnaga — paranes kogu ettevõtte majanduslik seisukord.

Ülemineku ajal uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile omandavad erilise tähtsuse ökonoomika ja sise-

miste tootmisreservide kasutamise küsimused. Materjalide ja seadmestiku ratsionaalsemaks kasutamiseks loodi «Voltas» juba 1965. aastal ettevalmistustsehh ning instrumentide tsentraliseeritud teritamise jaoskond. Aasta lõpus moodustati ka tootmise juhtimise organiseerimise büroo ning majandusliku analüüsi büroo.

NLKP XXIII kongressi eel sündis Moskva ja Leningradi ettevõtteis liikumine materjalide ja elektrienergia kokkuhoiu eest, millega liitusid ka voltalased. Ühtse seeria tsehhi kollektiiv pöördus kõikide tehase töötajate poole üleskutsega, milles märgiti:

«Me asume seisukohal, et reserve leidub igas tootmissektoris. On ainult vaja, et igaüks analüüsiks veel ja veel kord tähelepanelikult tootmisprotsessi. Kiirendades mingi detaili töötlemist ühekahe minuti võrra, säästes kilovatt-tunni elektrienergiat, kasutades materjali ratsionaalselt, esitades tootmistehnoloogiat lihtsustava ratsionaliseerimisettepaneku, kutsudes ühisel jõul korrale lohakat töötajat — sellega võtategi meie sotsialistlikust võistlusest osa.»

1966. aasta jaanuaris kiideti see üleskutse parteikomitee istungil heaks ning otsustati moodustada komisjon tootmisreservide parema kasutamise kohta käivate ettepanekute kogumiseks ja läbivaatamiseks. Komisjoni töö juhtimine usaldati tehase peaökonomistile J. Pakkinile ning ratsionaliseerimisbüroo juhatajale N. Telehhovale. Avaldati konkursi tingimused, mille kohaselt parimate ratsionaliseerimisesildiste eest oli ette nähtud 17, parimatele esildistele töökogemuste vahetamise alal 13 ning parimatele esildistele organisatsioonilistes küsimustes 12 rahalist preemiat. Premeerimisele kuulusid ka tsehhid, kust laekus arvukamalt majanduslikult efektiivsemaid esildisi.

Tootmisreservide otsingud algasid ulatuslikust propagandatööst. Agitaatorid ning partei-, ametiühingu- ja komsomoliaktivistid selgitasid tehase töötajatele range säästlikkuse vajalikkust. Ühiskondlik majandusliku analüüsi büroo asus analüüsima materjalide ja energiaressursside kulutamist. Eriline osa võitluses kokkuhoiu eest oli täita rahvakontrolli grupil kommunist O. Tšekmini juhtimisel.

Tootmisreservide otsingute käigus tuli revideerida ka paljusid iganenud seisukohti ja tavasid. Nii oli tehas varem huvitatud võimalikult kergema plaani saamisest, et seda maksimaalselt ületada, nüüdsest osutub seevastu kasulikumaks töötada maksimaalselt kõrge plaani täitmiseks. Varem püüdsid tsehhijuhatajad säilitada liigseid materjalivarusid ja ülenormatiivset seadmestikku, uutes tingimustes aga on kasulikum läbi ajada minimaalsete varudega. Tehnoloogid revideerisid veelkordselt olemasolevaid ressursse ning leidsid, et on võimalik vähendada AO2-5 rootorite uurete arvu 46-lt 26-le, mille tulemusena säästeti 30 tonni legeeritud terast ja malmi, suurenes stantside vastupidavus jne. Töölised ja insener-tehnilised töötajad esitasid üksnes kuue kuu jook-

Rühm ordenite ja medalitega autasustatud töötajaid, keskel ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimees A. Müürisepp ja tehase direktor V. Haritonov.

sul 350 ratsionaliseerimisesildist, millest 140 juurutati otsekohe tootmisse. Saadi ligi 18 000 rubla ulatuses säästu.

Tehase majandusliku tegevuse parandamiseks soovitas parteikomitee administratsioonile viia tsehhid isemajandamisele, mis eeldas arvestuse edasist konkretiseerimist ja kontrolli. Kehtestati põhiliste materjalide kulutamise igakuuline kontrollimine, mille tulemused tehakse teatavaks üldsusele, ülekulu põhjusi aga analüüsitakse. Tsehhide administratsioonil tuli nüüd põhjalikumalt süveneda ökonoomikaalastesse küsimustesse. Sotsialistliku võistluse kokkuvõtete tegemisel võetakse arvesse kõiki majanduslikke näitajaid, mis sunnib kollektiivi tõsisemalt suhtuma niisugustesse küsimustesse nagu materjalide kasutamine, ülenormatiivsete kadude vähendamine, praagi vähendamine, ületunnitöö piiramine jt.

Käimasolev rekonstrueerimine muutis keerukamaks ettevalmistuse tehase üleviimiseks uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile. «Volta» ees seisvate ülesannete edukaks lahendamiseks oli vaja tagada seniolematu koordinatsioon kõikides tegevussfäärides, milleks otsustati kavandada konkreetsed abinõud iga ülesande lahendamiseks ning seostada tootmisplaanid ühiskondlike organisatsioonide tööplaanidega. Üldistatud plaani koostamiseks moodustas parteikomitee erikomisjoni ja nii sündiski dokument nimetusega «Tallinna elektrimootoritehase «Volta» kol-

lektiivi peaülesanne 1966. aastaks», milles olid üksikasjalikult kavandatud üritused nimetatud aastaks, kehtestatud nende täitmise tähtajad ja selle eest vastutavad isikud. Parteikomitee jälgis antud plaani elluviimist tähelepanelikult.

Üleminekuajajärgu raskuste ületamine eeldab ulatuslikku kasvatustööd ja kollektiivi jõudude keskendamist. Ideoloogiline komisjon ja tehase propagandistid pidasid rea loenguid ettevõtte elu aktuaalsete probleemide kohta, kusjuures juhtival kohal olid majandusalased teemad.

Üleminek uuele süsteemile ja Suure Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva lähenemine kutsusid esile uue tõusu kõikide ühiskondlike organisatsioonide tegevuses ning aktiviseerus ka alalise tootmisnõupidamise töö. Tehnikaalaseid saavutusi propageerib teaduslik-tehniline ühing. Avar on ka ühiskondliku majandusliku analüüsi büroo tegevusväli: analüüsitakse tööpingipargi koormatust tsehhides, tööaja kadusid ja tsehhikulutusi. Uutes tingimustes kasvab nimetatud büroo juhtimisel tegutseva rahvakontrolli grupi tähtsus. Selle grupi 30 liiget on jaotatud sektoritesse: esimene tegeleb planeerimise, rahanduse, varustamise ning turustamise küsimustega; teine — seadmestiku ekspluateerimise, rakiste ja ehitusküsimustega; kolmas — materjalide ja energialiikide säästmisega ning neljas — toodangu kvaliteedi ja tootmiskultuuriga.

Uus süsteem muudab kollektiivi monoliitsemaks, sellele üleminekule käigus kasvab kollektiivi iga liikme vastutustunne kogu käitise käekäigu eest. Tootmiseesrindlaste read tihenevad. 1966. aastal autasustati suurt rühma voltalasi ordenite ja medalitega. Voltalased võtsid Suure Oktoobri juubeliaasta vastu üleminekuga uuele süsteemile ning ei tarvitse kahelda selles, et uutes tingimustes töötavad nad veelgi edukamalt.

1945. aastal lubasid tehase «Volta» töötajad Nõukogude Eesti 5. aastapäevale pühendatud pidulikul koosolekul muuta oma tehase üheks juhtivaks elektrimasinatööstuse ettevõtteks Nõukogude Liidus. Tehase sõjajärgne ajalugu kinnitab, et see otsus on täidetud.

SISUKORD

Eessõna 5

I peatükk. MINEVIKUST (1899—1940)

Tehase asutamine 7
Tööliste olukord 11
Mihhail Kalinin tehase «Volta» töölisena 16
Voltalased 1905.—1907. aasta revolutsioonis 19
Vastupanu reaktsiooni pealetungile 33
«Volta» vabrikumärgiga 39
Uus revolutsiooniline tõus 46
Veebruarist oktoobrini 57
Jälle endiste peremeeste valduses 68

II peatükk. TEEL SOTSIALISMILE (1940—1953)

Esimesed sammud 77
Sõda 82
Tehase taassünd 83
Rekonstrueerimine 86
Tehase kollektiivi kujunemine 92
Voltalased sotsialistlikus võistluses 110
Voltalastelt rahvamajandusele 124

III peatükk. KAASAEGNE «VOLTA» (1954—1965)

Tootmise reorganiseerimine 130
Tootmise edasine mehhaniseerimine ja automatiseerimine 135
Toodangu moderniseerimine 138
Elektrimootorite toodang kasvab 140
Tulipunktis on rütmilisus 144
Võitlus toodangu kvaliteedi eest 146
Tehase kollektiivi edasine arenemine 148
Voltalased-ratsionaliseerijad 156
Voltalased võitluses kommunistliku töö eest 162
Suure Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva künnisel . . 178

Гусарова Вера Григорьевна. ЗАВОД «ВОЛЬТА». Страницы истории. На эстонском языке. Оформление: Г. Пант. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja A. Kerge. Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa. Tehniline toimetaja H. Kruustee. Korrektorid M. Amon, S. Arak.

Laduda antud 8. V 1968. Trükkida antud 3. IX 1968. Paber 60×90/16. Trükipoognaid 11,75. Arvestuspoognaid 12,92. Trükiarv 1500. Tellimise nr. 1630. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42. Trükipaber nr. 1 — Staicele Paberivabrik — Läti NSV.
Hind 59 kop. 1—6—4.

59 kop.

A
29472

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 01132185 0